

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Tomris Uyar

Aşkın Yıpranma Payı

Elele Dergisindeki Yazılar ve Söyleşiler
1976-1985

Hazırlayan: Handan İnci

YKY

Ücretsiz PDF kitaplar için www.kitapci.com.tr veya www.kitapci.org

AŞKIN YIPRANMA PAYI

Elele Dergisindeki Yazılar ve Söyleşiler 1976-1985

Tomris Uyar (İstanbul, 15 Mart 1941 - 4 Temmuz 2003) İlkokulu Taksim'deki Yeni Kolej'de (1952); ortaokulu İngiliz High School'da (1957); liseyi Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'nde (1961) okudu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi (1963). 1987'de Boğaziçi Üniversitesi'nde Çağdaş Öykü ve Türk Öykücülüğü adıyla seçmeli bir ders verdi. *Papirüs* dergisinin yayınına katıldı, İngilizceden altmıştan fazla kitap çevirerek Türkçeye dünya yazınından yapıtlar kazandırdı. *Yürekte Buğa*ğı ile 1980, *Yaza Yolculuk* ile 1987 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı; *Güzel Yazı Defteri* ile 2002 Sedat Simavi Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 2011'de 70. yaşı dolayısıyla Mimar Sinan Üniversitesi'nde bir sempozyum düzenlendi.

Yapıtları

Öykü: *İpek ve Bakır* (1971), *Ödeşmeler ve Şahmeran Hikâyesi* (Nedim Günsür'ün resimleriyle, 1973), *Dizboyu Papatyalar* (1975), *Yürekte Buğa*ğı (1979), *Yaz Düşleri / Düş Kışları* (1981), *Gecegezen Kızlar* (1983), *Diz Boyu Papatyalar* (Toplu Öyküler, 1984), *Dön Geri Bak ve Rus Ruleti* (Toplu Öyküler: 2 cilt, 1985), *Yaza Yolculuk* (1989), *Sekizinci Günah* (1990), *Otuzların Kadını* (1992), *İki Yaka İki Uç* (Gençlik Öyküleri: Seçmeler, 1992), *Aramızdaki Şey* (1997), *Güzel Yazı Defteri* (Ali Arif Ersen'in resim ve fotoğraflarıyla, 2002), *Metal Yorgunluğu* (Haz.: Handan İnci, Doğan Kardeş Seçme Öyküler, 2009), *Bütün Öyküleri* (Delta, 2014).

Düzyazı: *Gündökümü 75* (1976; eklemeler yapılarak *Sesler, Yüzler, Sokaklar* adıyla 1981'de, *Gündökümü* (1975-1980): *Bir Uyumsuzun Notları*, adıyla 1990'da yeni basımları yapıldı), *Günlerin Tortusu: Bir Uyumsuzun Notları* (1985), *Yazılı Günler* (1985-1988) (1989), *Tanışma Günleri / Anları* (1989-1995) (1995), *Yüzleşmeler: Bir Uyumsuzun Notları* (1995-1999) (2000), *Gündökümü: Bir Uyumsuzun Notları* (2 cilt toplu günlükler/yazılar, 2003), *Kitapla Direniş: Yazılar, Söyleşiler, Soruşturmalar* (Haz.: Handan İnci, 2011), *Aşkın Yıpranma Payı: Elele Dergisindeki Yazılar ve Söyleşiler 1976-1985* (Haz.: Handan İnci, 2015), *Bütün Yazıları* (Delta, 2016).

Handan İnci İstanbul Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu. 1993'ten bu yana Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır. Makaleleri *Varlık*, *Kitaplık*, *Hürriyet Gösteri*, *Milliyet Sanat*, *Eşik Cini*, *Türk Edebiyatı*, *Tarih ve Toplum*, *Adam Sanat*, *Türk Dili*, *Sanat Dünyası*, *Notos...* gibi dergilerde yayımlanmıştır. Kitap halinde basılmış çalışmaları: *Cevdet Kudret'e Mektuplar* (İ. Kudret ile, Ümit Yayınları, 1995); *Felsefe-i Zenan* / Ahmet Midhat (Arma, 1998); *Şiir ve Hakikat* / Beşir Fuad (YKY, 1999); *Menfa* / Ahmet Midhat (Arma, 2002; Kapı, 2013); *Bir Gül Bu Karanlıkta* / Tanpınar Üzerine Yazılar (A. Uçman ile, Kitabevi, 2002; 3F, 2008); *Roman ve Mekân* / Türk Romanında Ev (Arma, 2003); *Şimdi Seni Konuşuyorduk* / Selim İleri Kitabı (Doğan Kitap, 2007); *Türk Edebiyatının Oyun/Bozanı - Oğuz Atay'a Armağan* (İletişim Yayınları, 2007); *Metal Yorgunluğu* / Tomris Uyar'ın Öykülerinden Seçmeler (YKY, 2009); *Oğuz Atay İçin / Sempozyum Kitabı* (E. Türker ile, İletişim Yayınları, 2009); *Ahmet Hamdi Tanpınar* (A. Uçman ile, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2010); *Kitapla Direniş / Tomris Uyar'ın Yazıları ve Söyleşileri* (YKY, 2011); *Dünyam / Tanpınar Foto-biyografisi* (Küçükçekmece Belediyesi, 2012); *Orpheus'un Şarkısı / Tanpınar'ın Romanlarında Aşk ve Kadın* (YKY, 2014).

*Tomris Uyar'ın
YKY'deki kitapları*

İpek ve Bakır (2002)
Güzel Yazı Defteri (2002)
Ödeşmeler ve Şahmeran Hikâyesi (2003)
Gündökümü, Bir Uyumsuzun Notları I (2003)
Gündökümü, Bir Uyumsuzun Notları II (2003)
Yürekta Bakağı (2004)
Dizboyu Papatyalar (2004)
Gecegezen Kızlar (2005)
Yaz Düşleri Düş Kışları (2005)
Otuzların Kadını (2005)
Sekizinci Günah (2005)
Aramızdaki Şey (2006)
Yaza Yolculuk (2006)
Kitapla Direniş (2011)
Bütün Öyküleri (Delta, 2014)
Aşkın Yıpranma Payı - Elele Dergisindeki Yazılar ve
Söyleşiler 1976-1985 (2015)
Bütün Yazıları (Delta, 2016)

Doğın Kardeş

Metal Yorgunluğu - Seçme Öyküler (2009)

TOMRİS UYAR

Aşkın Yıpranma Payı
Elele Dergisindeki Yazılar ve Söyleşiler
1976-1985

Hazırlayan
Handan İnci

YAPI KREDİ YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Yapı Kredi Yayınları - 4500
Edebiyat - 1275

Aşkın Yıpranma Payı - Elele Dergisindeki Yazılar ve Söyleşiler 1976-1985

Tomris Uyar

Hazırlayan: **Handan İnci**

Kitap editörü: **Murat Yalçın**

Düzeltili: **Cennet Türker**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**

Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**

Grafik uygulama: **Gülçin Erol Kemahlıoğlu**

Baskı: Mega Basım Yayın San. ve Tic. A.Ş.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1 Baha İş Merkezi
A Blok Kat: 2 34310 Haramidere / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 00
Sertifika No: 12026

1. baskı: İstanbul, Ekim 2015

3. baskı: İstanbul, Şubat 2019

ISBN 978-975-08-3447-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2015
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İÇİNDEKİLER

Sunuş • 9

Yazılar

- Değişen Çağımız ve Bayramlar • 17
Beşiktaş Deyince • 20
Yılın İlk Günü • 23
Tarabya, Eskiden • 25
Sevmeyi Bilmek • 28
Göç • 30
Çiçek Pasajı Hikâyeleri • 33
Evet'li Bir Dünya • 37
Analar Taş mı Yesin? • 40
Şenliğin Yolu • 43
Tatilde Soru Yağmuru • 46
Geçmiş Diriltilmeli mi? • 49
Bizim Sonbaharlarımız • 52
54'üncü Yılda • 55
Kadının Hangi Hakları? • 58
Kozayı Çatlatmak • 61
Üvey Sevgiler • 64
Oyuncakların Dünyası • 66
Veliler Toplantısında • 69
Aşkın Yıpranma Payı • 72
Okuma Alışkanlığı • 75
Babalar ve Ustalar • 78
Yaşamın İkinci Yarı • 81
Sıcak ve Çıplak • 84
Yeninin Gelenekleşmesi • 87
İçimizdeki Tanrı • 90
Sevginin Koşulları ve Evcilleştirme • 93
Özürler ve Gerçekler • 96

Yılları Geri Alın! • 99
Güzel Çocuğu Değil, Çocuğun Güzelliğini Sevin! • 102
Eğitimde “Yüklenme” • 105
Egemenliklerin Bekçileri Çocuklar • 108
Çalkantılı Yıllar... • 111
Evlilik, Sevişmenin Sonu Değildir! • 114
Bunca Acıya, Yokluğa, Yoksunluğa Karşın... • 117
Saraylar Köyü • 120
Her Koyun Kendi Bacağından Asılmaz! • 123
Üç Genç Kız • 126
Sağmalcılar’daki Anayasa’ya Aykırı Çocuklar... • 129
4 Yaşın Heyecanı • 135
Bu Çocukları Unutmayalım! • 138
Cinselliğin Sınırları • 142
Karanlıkta Işıklar... • 145
Sporun da Sporu Var • 148
Minibüs Edebiyatımız • 151
Günümüzün Kadınları • 154
Çiçeklerle... Çiçekçilerimiz! • 157
İşte Kadınlar Matinesi Budur! • 160
Eylül Duygusu... • 164
Süslü Erkekler... • 167
Yakup’lar, Mehmet’ler ve Eğitim Koşullarımız... • 170
Eşcinselliği Biliyor muyuz? • 173
Resim, Müzik, Jimnastik... • 176
Nisan Balığı... Mizah Anlayışı, Dünya Görüşü • 179
Çocuklar, Yaşlılar, Dul Bayan ve Baylar • 182
Yaz Günleri • 185
Kadın... Kadın Sorunu • 187
Yılın Değil, Yılların Ana-Babaları • 190
Garip Bir Telaş • 193
Şu Güzellik Yarışmaları • 196
İnsan Olmanın Bedeli • 199
Karamsarlık Tuzağı ve Terör • 201
Saçma Sapan Ölmek • 204
İç Dökmek... • 207
İki İnsan Olarak • 210

Duygusal Eğitim •	213
Yaz Sıcığında... •	216
Özel Olimpiyatlar ve Sağlık Fırtınası •	219
Çifte Değerler •	222
Bir Adım Ötede... •	225
İhtiyar Dünya •	228
Yeni İlişkiler •	231
Çocukluğu Yitirmek... •	234
Küçük Turuva Atları... •	237
Baharla Gelen... •	240
“İnsanat Bahçesi” •	243
Bir İleri İki Geri... •	246
Tüketim Toplumu... Tüketme Toplumu! •	249
Yaz Kedileri •	252
Müzikli Oyun mu, Müsamere mi? •	255
Sünnet mi, İğdiş Etmek mi? •	258
Düşlerin Bittiği An •	261
Magazin ile Yaşamak... •	264
Anılardaki Abartma Payı •	267
Yaşamın Sürekliliği •	270
Doğa Jandarmalığı •	273
Haydin Bahara! •	276
Nasıl Konuşuyoruz? Nasıl Yaşıyoruz? •	279
Sıradan Bir Günde... •	282
Aydınlanmadan, Aydınlatma Hizmeti... •	285
Haberi Gençten Almak... •	288
Çiğköfte Göstergesi •	291
Onları ya Diskotek ya da Kuran Kursu Kaptı! •	294
Ölümünün 46. Yıldönümünde Yalnız Bir Adam... •	297
Kadın mı, Yazar mı?... •	300
“Gelecek Kaygısı” •	303

Söyleşiler

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Altan Erbulak’la • 309

Nehar Tüblek’le • 312

Ferruh Doğan’la • 316

Mengü Ertel'le •	319
Tan Oral'la •	322
Turhan Selçuk'la •	325
Çetin Altan'la •	329
Sait Sökmen'le •	333
Şahin Kaygun'la •	337
Ömer Uluç'la •	340
Halit Refiğ'le •	344
Erkeklerimizin Ortak Kuşkusu: Kadın, ya Çizmeyi Aşarsa? •	348
Ayın Konuğu: Ayten Alpman •	351

Sunuş

Tomris Uyar için kurulacak bir cümleye genellikle “Türkçenin en iyi öykücülerinden biri olduğu” bilgisiyle başlanır. Doğrudur. Ama cümlenin devamına, bu dilin en yoğun okuma tadı veren deneme ve günlüklerini yazdığı, çok iyi bir eleştirmen olduğu bilgisini de mutlaka eklemek gerek. Tomris Uyar’ın öykü dışı kalem verimleri en az öyküleri kadar derin iz bırakır okurda.

Deneme ve günlük yazılarından seçtiklerini çeşitli kitaplarda bir araya getirip yayımlamıştır Tomris Uyar. Bu kitaplar 2003’ten bu yana *Bir Uyumsuzun Notları / Gündökümleri I-II* genel başlığı altında YKY tarafından basılıyor.

2011 yılında Tomris Uyar’ın *Gündökümleri* serisine almadığı gazete ve dergilerde kalmış öteki yazılarını, *Kitapla Direniş* adı altında yayımlamıştım. Kitapta, Uyar’ın edebiyat incelemeleri, eleştirileri, denemeleri, polemik niteliğindeki bazı yazıları, anket ve soruşturmalara verdiği cevaplar ile söyleşileri yer alıyordu. Şimdi aynı çalışma sırasında derlediğim ve ayrı bir cilt olması gerektiğini düşündüğümüz için *Kitapla Direniş*’e katmadığımız *Elele* yazılarını bir araya getiriyoruz.

Okurlar, ilk bakışta bu yazıları Tomris Uyar’ın ironik, duyarlı, derin yazılarına çok benzetemeyebilirler, ama okumalarını biraz ilerlettiklerinde tam da Tomris Uyar’ın kaleminden çıkmış diyecekleri, ona özgü bir bakış açısını ve anlatım inceliklerini hemen fark edeceklerdir.

Bu durum, genel okur piyasasına yönelik bir kadın/aile dergisi olan *Elele*’nin kimliğinden kaynaklanıyor. Edebiyat dışı bir dergide yazma düşüncesi Tomris Uyar’ı tedirgin etmiş önce. “Öneri gelince, düpedüz şaşırdım,” diyor günlüğünde, “yapabilir miyim acaba? Kolay değil; alıştığım çevrenin dışına çıkıyorum. Onlara bir şeyler iletmeye çalışırken dilimde ve anlatımımda bir yapaylık baş gösterecek mi? Yoksa kendim mi olacağım? (...) Oyduğum yataкта rahatça akarken bir dönemece gelmiş gibiyim” (*Gündökümü* I, s.154,155).

Dergide yazmaya başladıktan birkaç yıl sonra, kaygısının çok yersiz olduğunu, aksine bu işin toplumun değişik kesimlerini tanıması için kendisine katkı da sağladığını söyleyecektir:

“*Elele*’ye ilk yazdığım günlerde sudan çıkmış balığa dönmüş-tüm. Bir edebiyatçı olarak kurduğum üslubu, alışageldiğim yazma biçimini sürdürebilecek miydim? ‘Halka inmek’ gibi halkı aşağılayıcı bir tutuma inanmadığımdan acaba okur bana alılabilecek miydi? Yazılarımda da bir edebiyat düzeyi tutturmaya çalışacağım, aynı titizliği göstereceğime göre? Yazarlığımın bu iki parçasını inandırıcı bir bütünde toparlayabilecek miyim? Zaman bu kuşku-larımın yersiz olduğunu gösterdi. Üstelik *Elele*’ye yazmaktan, edebiyat dergilerine yazmak kadar keyif almaya başladım! Bu dergide seslendiklerim, başka dergilerde seslendiklerim olmayabiliyordu. Onların dergiye yolladıkları mektuplardan bir yazar olarak çok şey öğrendim, toplumumu daha iyi tanıdım” (*Elele*, Nisan 1983).

Elele, büyük bir yayın grubunun Almanya’da çıkan *Eltern* dergisiyle yaptığı işbirliğiyle yayımlanır. Kadın, aile, cinsellik, çocuk büyütme gibi konuları ele alan derginin içeriği yerli yazarların kalemıyla Türkiye’deki okurlara uyarlanmıştır. Buna rağmen, 1976’nın Aralık ayında çıkan ilk sayısından itibaren konuları işleyiş biçimi çok cesur bulunur. Kendisini, “Nikâh masasından hamileliğe kadar genç anne babanın, beşikten buluş çağına kadar çocuklarının dergisi” olarak tanımlayan *Elele*, her ay “Annenin Ansiklopedisi”, “Seks Dünyamız” ve “Çitlenbik” gibi aile üyelerine ayrı ayrı seslenen ekler de verir. Yayın hayatı günümüze kadar gelen dergi, bu süreçte yönetim kadrosuna göre niteliğini giderek değiştirmiş, daha çok bir magazin yayını kimliğine bürünmüştür. Tomris Uyar’ın yazdığı dönemde, toplumun konuşmaya alışık olmadığı bekaret, kürtaj, cinsel kimlik, doğum süreci gibi “hassas” temaları işleyen, özellikle kadın hakları konusunda okuru eğitmek amacını güden bir dergi görünümündedir.

Bu kitapta derlenen *Elele* yazılarının önemi, Tomris Uyar’ın öykülerinde ince çizgilerle ilerlettiği, günlüklerinde ise nisbeten öne çıkardığı toplumsal eleştirisini, bu defa yazıların ilk katmanında gürül gürül akıtmasıdır. 1970’lerin ortasından 1980’lerin ortasına kadar, yaşadığı toplumda kadın ve çocuk hayatına dair aksayan ne varsa kavrayıcı bakışı ve güçlü eleştirisiyle bir bir elden geçirir Tom-

ris Uyar. Türkiye’deki sosyal hayatı dönüştüren ekonomik ve siyasi hareketlerin en etkili yılları diyebileceğimiz bu on yıllık dönemin, Tomris Uyar gibi bir yazarın kontrollü de olsa sözünü sakınmayan eleştirisiyle önümüze serilmesi, bu yazıları ayrıca dikkate değer kılıyor. Bu yönüyle *Elele* yazılarında, özellikle Türkiye’nin aile ve kadın hayatını inceleyecek sosyologlar için değerli bir malzeme var.

1976 Aralık ayından 1985’in Ocak ayına kadar, toplam 96 yazı yazmış 13 söyleşi yapmıştır Tomris Uyar. Kadın hayatına dair hemen her konunun işlendiği dergide kadın sorunlarını kendi gözlemleri ve deneyimleriyle birlikte ele alırken özellikle çalışan kadınların yaşadığı güçlükler üzerinde durur. Çünkü ona göre değil ev kadınları “anketlerden ve araştırmalardan anlaşıldığına göre, çalışan kadınlar bile –meslek kadınları katına yükselmiş olsalar da– kendi sorunlarının bilincinde değildiler tam anlamıyla” (*Elele*, Haziran 1982).

Tomris Uyar’ın *Elele* yazıları ile *Gündökümleri*’ni bir arada okuduğunuzda birbirini etkileyen, besleyen bir yazı sürecinden geçtiklerini görüyorsunuz. Söz gelimi günlüğüne aktardığı bir haftasonu gezisi, *Elele*’de orta sınıf aile tipinin çocuk terbiyesine yönelik bir yazıya malzeme olur; ya da tam tersine, Sağmalcılar cezaevi izlenimleri, Beşiktaş’taki çiçekçilerle yaptığı röportaj gibi dergi için gerçekleştirdiği işler *Gündökümleri*’ne başka başka ayrıntılarla girer.

Yazıların yayımlandığı dergiye göre, Tomris Uyar’ın konuyu işleme biçimini ve dilini az çok farklılaştırdığını da söylemek gerek. Örneğin, *Gündökümleri*’nde kendisini karamsarlığa, hüzne daha rahat bırakan, umutsuz olmaktan çekinmeyen yazar, *Elele*’de seslendiği kesime karşı hissettiği sorumluluk nedeniyle daha derli toplu ve “umutlu”dur. Kendi ifadesiyle *Elele*’ye yazarken, karşısındaki kitlenin bilinçle seçilmiş bir “Tomris Uyar kitabı” değil, karma bir dergi satın aldığını aklından çıkarmaz. Bununla birlikte okuru, bu yazıların arkasındaki Tomris Uyar silüetini rahatça seçecektir.

Tomris Uyar’ın *Elele*’deki son yazısı Ocak 1985 tarihini taşıyor. Ancak ondan bir önceki yazıda, dergiyle yol ayrımına geldiğinin sinyalleri var. Yeni bir yönetim kadrosuna geçen ve yayın politikasını değiştiren dergi, kapağına ünlü kadın oyuncuların fotoğrafını basmaya, “cemiyet” denilen bir kesimin haberlerini konu edinmeye, magazin dozunu giderek arttırmaya yönelmiştir. Hedef kitlesi

yine “kadın” olmakla birlikte bu artık çocuğunu büyütme, evin geçimini sağlamaya, cinsel kimliğinin sorunlarıyla baş etmeye çalışan kadın değil, güzelliğe, giyim-kuşama meraklı, tüketici, modern şehirli kadındır.

Tomris Uyar, *Elele*’nin bütçesine sağladığı rahatlıktan söz etse bile (“her ay yazdığım tek yazı başına Göndükümü 75’in tümü için aldığım telif ücretini alıyorum” diyor *Göndükümü I*’de) burada yazma nedeni elbette ki başkadır. Kendi kitaplarına ödenen paranın on katını verdikleri halde, piyasaya yönelik kitap çevirmeyeceğini; inandığı edebiyata ters düşecek hiçbir iş yapmayacağı açıkça dile getirmiştir günlüklerinde. Onu *Elele*’de yazmaya yönelten öncelikli neden de toplumun belirli bir kesimine sözünü dolaylı da olsa iletme isteğinden başka bir şey değildir. Şöyle diyor, sözünü ettiğim sondan bir önceki yazısında Tomris Uyar:

“*Elele*’ye yazma önerisi aldığım günlerde yazar olarak bir kavşağa geldiğimi düşünüyordum. Ne de olsa gazeteciliğe bulaşıyordum bir anlamda. Bir yazımda da belirttiğim gibi sorularla doluydum: Edebiyat görüşümden ödün vermeden yüzü belirsiz bir okur kitlesine nasıl seslenebilirdim? Zamanla, o okur kitlesinin yüzü yavaş yavaş belirdi. En rahat yazılarımı (elbette kolay anlamında değil) onlar için yazdım. Derginin şimdiki yeni yüzü beni de yeni bir döneme getirdi. Eskiden beri alanlar mı alacaklar *Elele*’yi, yoksa yine, yeni baştan yüzü belirsiz bir kitleye mi sesleneceğim? Diyeceğim, yazarlığın temel sorunlarından biri kime, kimlere seslendimizdir. Kadın ya da erkek olmanız bu soruyu değiştirmez” (*Elele*, Aralık 1984).

Derginin yeni yüzünü edebiyatçı kimliğiyle bağdaştıramamış olmalı ki yazmayı sürdürmez Tomris Uyar. Yıllar sonra, piyasayı iyice kaplamış olan bu tür dergilerden söz açtığı bir günlüğünde, “imzasının sorumluluğunu taşıyan” yazarları bu dergilere karşı şöyle uyaracaktır:

“Ciddi edebiyat dergilerinin beş bin lira ödediği öykülere yüz bin lira ödemeye hazır bu dergiler. Üstelik üslubunuzda değişiklik yapmanızı, öykünüzü sulandırmanızı falan da istemiyorlar. Karşılığında üç bin lira aldığınız yazıları otuz bin liraya kapatmaya da razılar. Şimdiden ünlü edebiyat adamlarının bir bölümünü ele geçirmiş durumdalar. Şöyle bir soru geliyor akla: İmzanızın sorum-

luğunu taşıyarak bu yayın organlarında görünmenin bir sakıncası var mı? Batı'da yayımlanan bu tür dergilerde sık sık ünlü yazarların imzalarına rastlanıyor. Özellikle Norman Mailer, Henry Miller hatta Saul Bellow ya da Simone de Beauvoir ciddi incelemeleri, tatlı söyleşileriyle ayakta tutuyorlar bu dergileri. Bizde de olamaz mı? Hangi kopya aslı kadar başarılı olur? Orası başka" (*Gündökümü II*, s.54-55).

Denebilir ki Tomris Uyar; kadın, aile, çocuk sorunlarına sosyal duyarlılık taşıyan bir mercekten yaklaşan *Elele*'nin ilk döneminde yazmaktan mutlu olmuştur. Sağmalcılar'daki tutuklu kadınların yaşadıklarını, el işi yaparak ailelerine kazanç sağlayan gecekondu kadınlarını, modern şehirde kendine yol çizmeye çalışan genç kızları, çocuğunu iyi yetiştirmek için uğraşan çağdaş kadının sorunlarını işlemeye istekli ve hazırdır. Bu konuda sık sık bir kadın ve anne olarak kendi deneyimlerinden de söz eder. Ancak *Elele* çizgisini farklılaştırınca durum değişir. Sesleneceği kitlenin başka bir yüzü vardır artık. Yazarken sınırlandırılmayacak dahi olsa devam etmek istemez.

Tam da Tomris Uyar'ca bir tavır.

Handan İnci

Yazılar

Değişen Çağımız ve Bayramlar

Bayramlarla ilgili yazılarda, bugünkü bayramların, eskilere kıyasla ne kadar sönük geçtiğini okuruz hep. “Nerede eski bayramlar!” gibisinden yakınmalarla başlayan anılardaki kırgınlık ve geçmiş özlemi, eski yaşamada bayram denilen törenin ne büyük bir yer tuttuğunu sezdirir bize. Yeni çoraplarla uyumak, yeni pabuçları ya-tağa almak, el öpmeler, mendil-şeker verip almalar, topluca yenen bayram yemekleri, atlıkarıncalar, bayrama özgü eğlenceler... Hepsi, bu büyük töreni, bayram gününü, yılın öbür renksiz günleri içinde pırl pırl kılma çabasının vazgeçilmez parçalarını oluştururlar.

— Hiç unutmam efendim, beybabamın takımından kumaş art-mıştı da valide bana kısa bir pantolon çıkartmıştı...

— O bayram, saçıma ilk defa kurdele takılmıştı efendim. Yıl...

Ama bu tür konuşmalar, eski insanların yılın öbür günlerini nasıl tekdüze ve yavan geçirdiklerini ele veriyor daha çok; bayra-mın getirdiği sevinçse, arka planda kalıyor. Bir kentte, bir kasaba-da, bir köy alanında kısıtılmış insanın, bayramlarda geniş yerlere, geniş duygulara yöneldiğini görüyoruz: Yeni giysiler, yeni semtler, yeni eğlenceler, yeni yüzler. Topluma karışma isteği.

Kurban Bayramı'nın ayırıcı özelliği de var. Eski çağlardan bu yana kişiöğlü, taptığı Tanrıların öfkesini çekmemek, sırasında da patlayan öfkeyi yatıştırmak için kurbanlar adanmış, kurbanlar sunmuş. Zeytin, tahıl gibi temel ürünler –kansız kurbanlar– sunarak Tanrıların gönlünü kazanmaya çalışmış. Bazen de, efsanedeki Kral Agamemnon gibi, savaşa giden donanmasına gereken elverişli rüzgârı estirme uğruna, öz kızını kurban etmiş.

İbrahim Peygamber'in kurbanı, ileriye dönük bir dünya görü-şü getiriyor bizlere: Kurban olarak, bundan böyle, insanöğlünün seçilmemesi bildirisini iletiyor. Kurban kesecek kişinin mali du-rumunun elverişli olması koşulu (Hanefi mezhebine göre: Hür ve ikametgâhı bulunan biri); kurbanın kesilişinde, etinin dağıtılışın-da uyulacak kurallar; yoksulların gözetilmesi zorunluluğu, bu yeni

görüŖe deęiŖik boyutlar kazandırıyor. Kurban tek kiŖinin, yani ke-sebilenin tekelinde değil artık: PaylaŖılan, dağıtılan eti, yoksullarca yenilen bir kurban...

Gün geçmiyor ki, kiŖioęlu kendine yeni yeni ulaŖılmaz hedef-ler aramasın, yeni bir aŖamaya girmesin. Dünya da hızla deęiŖiyor bu arada. Eskiden, gerekleŖmesi yzyıllar alacak sanılan dūŖlerin Ŗimdi on yıllarla elde edilebildiğini görüyoruz. KiŖioęlu, durmak-sızın yeniliyor kendini, ileriye atılmaktan yılmıyor.

Böyle bir çağda, inançla gelenekler, ancak yeni yaŖama biçimle-rine, yeni zevklere ters dūŖmedikleri sürece ayakta kalabiliyorlar. Katı kurallarla sınırlandırıldıklarında ya yozlaŖıp gidiyorlar ya da hiç umursanmıyorlar, etkinliklerini yitiriyorlar.

Sözgelimi, günümüzdeki ana babalar, çocuklarına zaten sık sık giysi almak zorundaysalar, bayramda daha baŖka armağanlar see-ceklerdir doğal olarak.

alıŖan insanların dünyasında yaŖıyoruz bugün, bayram gün-lerinin en belirgin özelliği, alıŖanların dinlenme olanağı bulma-sıysa, kentin gürültüsünden uzak, kuytu bir aŖevinde ailece yenile-cek bir öğle yemeği, tantanalı bayram yemeklerine yeğ tutulabilir, tutuluyor da.

Çocuklar, atlıkarıncaya binmek yerine, televizyon seyretmek ya da maa gitmek isteyebilirler. Televizyon köy kahvelerine bile girmiŖse, gündelik yaŖamın doğal bir parçası sayılıyorsa, çocukları içine Ŗeker konulmuŖ bir mendille hoŖnut etmeye alıŖmak biraz boŖuna bir çaba olmaz mı?

Telefon denilen aygıt elimizin altında, uzaktaki dostlarımızı arayıp hatırlarını sorabiliriz, bayramlaŖabiliriz. Mektup, kart ata-biliriz. aędaŖ dünya, bu kolaylıkları sunuyor bize.

Ama biz, inançlarda esnekliğe ve yoruma hak tanımıyorsak, eliŖkilere dūŖmemiz, ikiyüzlülüğe sığınmamız kaınılmazlaŖır. Konuk ağırlamaktan bitkin dūŖnce kapının zilini duymazlıktan geliriz, bozuk paralar azalınca, göz deliğinden bakıp kimlerin sa-vuŖturulup kimlerin savuŖturulamayacaęını kestirmeye alıŖırız.

— Bizim kaç pmz vardı yahu?

— Ne bileyim? Ŗu son gelenle yedi oluyor.

— Demin uğrayan çocuğa söyledim, para verdiğimi arkadaŖla-rına duyurmayacak. BaŖa çıkılır gibi değil ki!

— Haklısın. Sen o zarflara da birkaç kuruş koy, bekçiler geldiklerinde hazır bulunsunlar. Bizim bekçi gelmişti, başka biri bekçiyim derse para verme sakın...

Bütün bu çelişkiler bir yana...

Günlerce önceden özenle beslenmeleri, allanıp pullanmaları gereken kurbanları, aç susuz halde apartmanların karanlık bölmelerine yığmak; bayram sabahı geç saatlerde gelen kurban kesim şirketinin alanlarda ya da ev bahçelerinde, gözler önünde ürpertici kıyım gösterileri düzenlemelerini sağlamak; hele hele, her gün et alabilecek maddi olanaklara sahipken evin günlük etini kurbanlardan çıkarmak, sanırım “kurban kesmek” değil, ufak bir bedel karşılığında göstermelik vicdan satın almaktır.

Aralık 1976

Beşiktaş Deyince

İstanbul'un en köklü, yerleşmiş, geleneklere bağlı semtlerinden biridir Beşiktaş. Hepimizin bir anısı vardır orayla ilgili. Daracık ara sokaklarıyla, kenti kuşatan beton yığınları arasında kalan tek tük ahşap, sevimli evleriyle, eski iskeleden kalkan küçük vapurlarıyla, canlı kıyısı, şenlikli çay bahçeleriyle, bütün geçmişimizi, o geçmişin değerlerini yansıtır gibidir Beşiktaş.

“Barbaros Meydanı” adlı şiirinde şöyle der Behçet Necatigil:

*Utanır da belki
Anasının sırtındaki
Yeldirmeden,
Kız bir adım önde gider
Sezdirmeden.*

Kıyıdaki sıralara geçen ana-kızlar, denize bakar; akşamüstleri, dolu fileleriyle eve dönen memur babaların yüzlerinden yorgunluk akar; kahvelerde, geniş kenarlı şapkalar giymiş emekliler gün boyunca nargile fokurdattırılır; helvacılar, simitçiler, gezginci su satıcıları dolanıp durur ortalıkta. İzne çıkmış erler kol kola, kalabalıkta yitip gitmekten korktukları için, kimi zaman da el ele tutuşarak alanda gezinirler. Komşuluk hatırı, mahalle töresi hâlâ geçerlidir.

— Üsküdar'a motor, doldu doluyor! Atla bey amca! Aman düşeyim deme! Ben inip alayım seni, bekle!

Yaşamalarında büyük çalkantılar görülmeyen insanlardır bunlar ya, cumartesi günleri onları tanıyamazsınız. Cumartesileri pazar kurulur Beşiktaş'ta; İstanbul'un en renkli pazarı belki de. Postanenin oraya kadar taşar tezgâhlar. Ana caddede daha çok incik boncuk, turistik eşya, kartpostal satılır. On liraya taşlı yüzükler, kol düğmeleri, tükenmez kalemler, kasetler...

Pazara girer girmez de hazır takım elbiseler, şile bezinden, uzun, modaya uygun giysiler, parlak kumaşlardan bağırğan renklerde iç çamaşırları, üst üste yığılmış çizmelerle pabuçlar:

— Tekini bulabilirsen, bedava veririm abla!

Basmalar, naylon muşambalar, havlular, kremler, taş pudralar, kokular... Biraz daha ilerlediniz mi, başka bir dünyaya adım atmış sayılırsınız artık. Özellikle ayın ilk ve ikinci cumartesilerini kollayan dar gelirli memur eşleriyle İstanbul sosyetesinin ucuz alışveriş yapmakla övünen zengin hanımlarının alışveriş merkezidir bu bölüm. Beyaz işli yatak takımları, sofrâ örtüleri, Avrupa'dan gelme ipekliler, simli kupon kumaşlar, tanınmış mağazaların etiketini taşıyan parlak başörtüleri, yün örgüsü şallar. Nişanlanmaya, evlenmeye hazırlanan genç kızları da görebilirsiniz buralarda.

Annelerin gözü daha çok ev eşyalarında. Boy boy tencereler, renkli cezveler bir ev kadınının ancak görünce evdeki eksikliğini kavrayabildiği binlerce ufak eşya.

Eminönü'nde, Mısır Çarşısı'nın oradaki çiçekçiler, cumartesi günleri toprak, gübre, tohum ve hazır saksı getiriyorlar pazara. Küpe, sardunya, karanfil, fesleğen, begonya en aranan çiçekler. Penceresinin dışında yağ tenekesinde bile olsa, çiçek yetiştirmeden edemiyor halkımız.

Pazarın ortasında serin bir bölüm var, bir açıklık. Sebzelerin her türlü bulunuyor. En yeşil salatalarla rokalar, domatesler, diri turplar, pancar, kereviz yaprağı. Her an yeşil, ham bir kokuyla kaplı. Delikanlılarla pazarcılar bira fiçilerinin üstüne peynir, zeytin, domates koymuş, gülüşerek yemek yiyorlar. Pazarda herkes birbirine yardımcı. Bir satıcıyı tezgâhın başında bulamazsanız parayı komşusuna verebilirsiniz rahatça.

İnmeli sebze ciyi orada tanıdım. Güçlkle yürüyordu ama neşeliydi; dostları arasında yaşamının rahatlığında. Bitkin ama güleç bir ihtiyar. Sebzeleri, yemişleri kocaman el arabasına bir renk ustasının titizliğiyle yerleştirmişti. Göge bakıyordu. Sık sık denizden esen rüzgâra kulak kabartıyordu; sebzelerine şöyle bir su serpiyordu arada; gençlerin şakalarını dinliyordu.

— Baba, demin sen yokken iki kilo boncuk fasulye aldı biri, parayı vermeyeceğiz bilesin!

— Canın sağ olsun oğul, canın sağ olsun!

O sırada gözü, kahveden çıkartılmış iskemlelerden birinde oturan başörtülü kadına ilişti. Yaşlı bir kadındı; yıllardır çamaşır bulashık yıkamaktan elleri tarazlanmıştı. Ter içindeydi. Yaz havasına

hiç uygun düşmeyen kalın bir palto giymişti; çorapları da kalındı. Genç kızlığından bu yana hep bu pazardan alışveriş etmiş, hep buradan giyinmişti besbelli. İhtiyarın geldiğini görünce, ayağa fırladı.

— Şey, baba, dedi suçlu bir sesle, balık aldım da...

İhtiyar hiç ses çıkarmadan bir demet roka seçti, bir yeşil salata; taze soğan ve turpla birlikte bir ipe geçirdi onları, kadına uzattı. Bir sessizlik oldu aralarında.

Kadın, başıyla teşekkür etti neden sonra, hızla yürüdü gitti. İhtiyar baktı arkasından.

Birbirlerini nereden tanıyorlardı, hiç konuşmadan anlaşılabilecek kadar yakın bir dostluğu nasıl kurabilmişlerdi, kadın ihtiyardan daha iyi giyimliyken, neden bu armağanı kabul ediyordu?

Bir süre gençler de konuşmayı kestiler. Sonra kapısı açık kalmış bir arabanın kasetinden bir şarkı yükseldi. Eski kahkahalar duyuldu yine; pazar gürültüden geçilmez oldu...

Aralık 1976

Yılın İlk Günü

Yılbaşı kadar ilginç özellikler taşıyan bir başka şenlik var mıdır? Sanmıyorum.

İsa Peygamber'in doğum günü, Noel'le birlikte kutlandığından, yılbaşını çoğumuz Noel şenliklerinin bir uzantısı olarak görürüz ve ne gelenek, ne de görenek bakımından Hıristiyanlıkla uzak ya-kın bir ilişkisi bulunmayan toplumumuzda, bu kutlamayı anlam-sız buluruz. Gerçekten de, bu kutlamada Batılılığa özenişimizin, Batı geleneklerine sahip çıkmak isteyişimizin büyük ölçüde katkısı vardır. Resmi tatil günleriyle (bu arada, 1 Ocak'ın milli tatil sayıl-masıyla) ilgili yasanın, meclisten 1935 yılında geçmesi; yılbaşı şen-liğinin benimsenişinin, çağdaş uygarlığa ayak uydurma yolunda atılan bir adım olarak değerlendirildiğini gösteriyor.

Ne var ki bizim özel düşüncelerimiz, yılbaşı geleneğinin yur-dumuzda gittikçe yaygınlık kazandığı gerçeğini değiştiremez. Hele bu geleneğin hemen hemen bütün uluslarca kabullenildiğini düşü-nürsek, kökenine inmemiz gerek.

Bugün dünyanın büyük çoğunluğunun kullandığı Gregoryen takvimin (altı ay yaz, altı ay kış yaşayan alacakaranlık ülkelerin bile) ilk çalışmaları, İÖ 45 yılında yapılmış. Roma imparatoru Jül Sezar, eski takvimdeki günlerin karmaşıklığından yararlanarak, durmadan rütbe ve para isteyen rahiplerin baskısından kurtulmak için, 1 Mart olarak saptanmış eski yılbaşını, 1 Ocak'a çeviren bir takvim hazırlatmış; Jülyen takvim. Bugün mali yılbaşının mart başı sayılması, bize bu eski gelenekten mi kaldı dersiniz?

1582 yılında, Papa XIII. Gregorius yeniden düzene sokmuş Jülyen takvimini. Demek, ülkemizde 1 Ocak 1926'dan başlayarak resmen kullanılagelen takvimin ilk çalışmaları, İsa'nın doğumundan 45 yıl önce yapılmış. Bu durumda, İsa Peygamber'in kesin olmayan doğum tarihinin sonradan yılbaşına rastlatıldığını bile düşünebiliriz.

İnsanoğlu, hangi kıtada yaşarsa yaşasın, ta baştan beri törene tutkun bir yaratıktır. Töreni gereğince kutlayabilmek için de, Fran-

sız yazarı Saint-Exupery'nin deyimiyle, içini törene alıştırmak ister. Anmak istediği günü yalnızca resmi tarihiyle değil, duygusal tarihiyle de yaşamaya, hatırlamaya hazırlanır. Mevsim, hava hatta o gün giyilenler bile önem taşır o yüzden. Büyük kültürel ve duygusal farklılıklar gösteren ülkelerde aynı gün kutlanan yılbaşı, bu nedenlerden ötürü evrensel bir şenlik niteliğindedir.

Amerikalı yazar Truman Capote, “Bir Noel Şarkısı” adlı hikâyesinde, mahalledeki tanıdık esnafın yardımıyla yılbaşı pastaları yapan bir nineyle torununu anlatır; yaşamı son bulmak üzere olan bir ihtiyarla, dünyayı yeni tanımaya başlayan bir çocuğun, yoksullukları içinde, sevdikleriyle birlikte açtıkları bir sevgi savaşını. Pastaları sevdikleri kişilere yollayacaklardır, o kişi ister Churchill olsun, ister bir kasap.

Ünlü yazarımız Sevgi Soysal'ın “Deli Tank ve Çocuk” öyküsüne de bir göz atalım. Yılbaşı akşamı, eşyaya sevinmek isteyen, eşya tadı bilmeyen bir çocuğun, vitrindeki tanka uzanmasıyla başlayan olaylar dizisini, o tankların, yoksul çocukların eline geçinceye kadar verecekleri savaşları işler Soysal.

Çeşitli sanat dallarında aynı örnekleri kolaylıkla bulabiliriz, yılbaşının yalnızca evrensel olmadığını, yavaş yavaş ülkelerin özelliklerine göre “yerelleştiğini” gösteren örnekleri.

Yılbaşı kartlarındaki değişim, bize birtakım ipuçları verecek sanırım. Eskiden kartlar, beşikteki İsalar, Meryemler, haçlar ve Noel ağaçlarıyla süslüydü. Yıl, yaldızlı sayılarla yazılırdı. Kabartmalı Hıristiyanvari kartlar da çok beğenilirdi. Oysa artık yeni yılı güler yüzle kutlamaya yarayan şakalı, şaşırtmacalı kartlar görüyoruz. Ünlü ressamlarımızın resimleri, eski Türk minyatürleri, eski İstanbul sokakları, yılbaşı aracılığıyla elden ele geçebiliyor. Yılın ilk gününü kutlama ayrıcalığına sahip kentliler, başka uluslardan dostlarına o günde sıcak selamlar yollayabiliyorlar...

Ocak 1977

Tarabya, Eskiden

Çok eskiden değil, en çok on altı on yedi yıl önce, Tarabya, küçük bir balıkçı köyünü andırırdı. Kıyıda lüks yatlarla, hız motorlarına rastlayamazdınız şimdiki gibi. Renk renk takalar, küçük sandallar, eski Boğaziçi vapurları ve yelkenliler alırdı gözünüzü.

Küçük iskele, kaldırılmamıştı daha. İskeleye vapurların yanaşması bile önemli bir olaydı; öylesine sessiz, kımıldısızdı kıyı. Vapurun arkasında beliren ilk köpükler, suya atlamaya can atan çocuklar, kapitanın selam anlamına gelen düdüğü. Koyun öte yanında kalan eski deniz hamamına yüzerek yarışmayı göze alan küçük, cesur yüzücüler, müthiş bir serüvene atılmanın coşkusuyla vapurun gelip geldiğine bakarlardı yüzerken, çünkü vapur burundan öylesine beklenmedik bir anda çıkagelirdi ki, ölüm kaçınılmaz olabilirdi gerçekten. Çocuklara özgü bir serüven tutkusu: Ölümle yüz yüze gelmekten hoşlanmak, ama ölümün uzaklarda olduğunu sanarak avunmak.

Sabahları, gezginci satıcılarla, birbirlerine seslenen ev kadınlarının seslerinden başka bir gürültü duyamazdınız kıyıda. Çoğu ahşap ya da kâğır olan evlerden, ev içi giysileriyle inen, sabah uyuşukluğunu daha üstlerinden atamamış kadınlar, kıyıdaki basamaklara çöker, bir yandan balıkçılardan o gün yakalanan balıklar konusunda bilgi alır, fiyatları öğrenirken bir yandan da satıcıların geçtiği saatleri kollayarak taze sebze alıp hemen oracıkta, kıyıda ayıklamak keyfini tadarlardı.

Basamaklar, patates, fasulye, barbunya ayıklayan kadınlarla dolardı. Çocuklar yolun ortasına fırlasalar bile, telaşa gerek yoktu; sabahın o saatlerinde öyle az taşıt geçerci ki ana caddeden.

Gün biraz ilerleyince, deniz hamamına doğru yola çıkardı gençler. Çantalar, güneş gözlükleri, sepetler, şapkalar. Şimdiki gibi bir beton yığını değildi deniz hamamı. Kadınlar için özel bir bölme vardı. Bir de ortaklaşa bölme. Çırpıntılı su, durmadan çöp taşırdı bu ahşap bölmelere, ama bizler çocuktuk ve ne çöp umurumuzdaydı, ne denize atılmış çürük domateslerle konserve kutuları...

Bizler, ille de büyük serüvenler yaşamaktan yanaydık da, evlerin yaşlıları, çay bahçelerine sığınırldı. İki üç lokanta, özellikle Karabet Efendi'nin karısı ve kızlarıyla birlikte işlettiği bahçe lokantası, sabahları ve ikindileri çay da verirdi müşterilere. Koca ağaçların serin gölgesinde, köşeyi döndünüz mü, yüzünüze şamar gibi incek rüzgâra çıkmadan önce biraz dinlenmek, soluk almak, kitap okumak, yün örmek için bulunmaz bir yerdi Karabet Efendi'nin kahvesi. Sonraları uzun süre, el değiştirdi de Boğaz'ın en ucuz ve en iyi lokantalarından biri olma sıfatını korudu. Yıkılan Tokathyan Otel'i'nin bitmez tükenmez yapımı sırasında, Tarabya büyük bir inşaat alanı haline gelince, lokantalar önce çayı kaldırdılar, sonra gelecekte yükselecek otelin müşterilerine göre fiyatlarını ayarlamaya başladılar. Otel daha yoktu görünürlerde, bir moloz yığınıydı...

Karadenizli işçiler, geceleri, tahta iskelelerin arasında bulgur kaynatıp hora teperlerdi. Bunca yorgunluktan sonra nasıl hora tepilebileceğini aklımız almazdı o yaşta; sonraları bu neşenin bir sonraki yorucu günü kolaylaştırdığını anladık.

Önlerinden geçerdik akşamları; bize yabancı gözlerle bakarlardı. Haklıydılar. Ermeni-Türk-Rum kültürleriyle yetişmiş karma-karışık çocuklardık; bizi deniz birleştirmiş, adam etmişti. Denizle içli dışlı olmayı başarınca, kültür ayrılıklarını da yenebilmiştik. Kireçburnu'na doğru yürürken, ıhlamur kokulu sert bir rüzgâr genzimizi yakardı. Kireçburnu daha o günlerde değişmişti. Eski romanların sonunda rastlanılan "Kireçburnu-1934" sözlerinin uyandıracağı duygularla hiç mi hiç ilgisi kalmamıştı.

Ama Boğaz'ın belki de en güzel yeri sayılabilecek Tarabya, "büyük bir lokanta" haline gelmemişti daha. Geceleri, lüfere çıkan sandallardaki ışıklar, kıyının en parlak ışıklarıydı diyebilirim.

Serüven tutkumuz, bizi hep elçilik bahçelerinden çiçek koparmaya iterdi nedense, Fransız Elçiliği'ndeki manolyalarla İngiliz Elçiliği'ndeki bulunmaz güller, başlıca hedeflerimizdi. Ne var ki bu iki elçilik arasında Madam Kristin'in evi dikilmişti. En büyük sınavı, bu evin önünden geçerken verirdik.

İnsanlar, yaşadıkları, soludukları iklime göre biçimleniyorlar. Madam Kristin ve iki kız kardeşi yıllardır bu ahşap yalıda oturuyorlardı; kimseyle görüşmezlerdi. Hiçbiri evlenmemişti. Levanten dediğimiz ailelerden geliyorlardı: Değişik bir kültür, bir yabancı-

lık. Türkçeyi öğrenememişlerdi ya da özellikle öğrenmemişlerdi. Bir tek su götürmez gerçek vardı yalnız: Üçünün de akıl dengesinde bir bozukluk olduğu.

Belki, uzun kış akşamlarında, rüzgârın pervazların içine üfle-diği, denizin ahşap evin kapısına yüklendiği saatlerde, hep o küflü eşyalar ve bildik yüzler içinde yaşamaktan geliyordu bu hastalık. Çünkü birbirlerine hem düşmandılar, hem de birbirleri olmadan edemezlerdi.

Sayırsız söylentiler duymuştuk onlar üstüne. Sebzeci, Madam Kristin'in arabadan hep bir şeyler aşırıldığını ileri sürerdi; kasap, çırağını onların evine yollamaktan çekinirdi; bakkala borçlarını ödememişlerdi.

Bir keresinde, Madam Kristin evine çağırdı beni; yürek çarpın-tıları içinde gittim. Kız kardeşlerini, komşuların dediği gibi, bir odaya kilitleyip kilitlemediğini öğrenmek istiyordum. Her evde bir kırk birinci oda vardır ya! Bu söylenti, kız kardeşlerin ortalıkta hiç görünmemelerinden doğmuş olabilirdi; yine de ben onları kilitli odadan kurtarmayı iş edinmiştim kendime.

Garip bir evdi. Eşyalar, insanlarla birlikte eskimişti. Dayanılmaz bir hüznü kaplıyordu içinizi. En ucuz şeylerle en pahalıların yan yana duruşu, ailenin kaçınılmaz bir çöküşle sona ereceğinin belirtisiydi. Toz ve küf kokuyordu her an. Birden, ortada sandığım kadar korkulacak bir şey olmadığını anlayıverdim; gevşedim. Kırk birinci odayı aramak zorunda değildim artık!

Madam Kristin'in yangında yanmış izlenimi uyandıran uçları kırık kirpikleri, bakır çalığı lekelerle dolu yüzü, eskisi kadar korkunç gelmiyordu. Arkadaşlarıma neler neler anlatacaktım artık!

Beyaz tatlıyı yedim, suyu içtim. Tam kalkacaktım ki:

— Bir dakika, dedi Madam Kristin duru bir Türkçeyle, ıslığı-mı duyarsanız, hemen gelin. Kardeşlerim beni öldürecekler, kimse inanmıyor ama öldürecekler! Islığı duyar duymaz koşun, olmaz mı?

Madam Kristin'i bir daha hiç görmedim. Öldürüldü mü, evle birlikte hepsi dağılıp gittiler mi, bilmem...

Ocak 1977

Sevmeyi Bilmek

— Anneciğim, ağaçları mı daha çok seviyorsun, beni mi?

— Tabii seni yavrum... Sevmeseydim, ay sonunda, o istediğin etekliği alır mıydım?

Çevremize bir göz atıp çocukların günlük harcamalarını hesaplamaya çalışırsak ürkütücü bir sonuçla karşılaşırız. Günde üç dört çeşit çiklet, gazozlar, meyve suları, şekerler, bisküviler, sonra en ucuzundan, en pahalısına kadar oyuncaklar, kötü kâğıtlara basılmış resimli romanlar. Yoksul-zengin bütün ailelerin çocukları, bu tür gereksiz tüketime tutkun. Bunda, annenin çocuğunu sevmeye gösterge olarak “harcama”yı seçmesinin payı büyük elbet. “Ne kadar çok harcıyorsam, çocuğumdan ne kadar az şey esirgiyorsam, onu o ölçüde seviyorum demektir,” gibisinden bir inanış.

Anne-çocuk ilişkisinden söz açıldı mı, “sevgi” sözcüğüne sık başvurmaya alışmışızdır. Sevgilerin en yücesini, en kutsalını bu ilişkide görürüz çünkü. Yalnız çoğu kez kastettiğimiz, annenin çocuğuna duyduğu sevgidir, çocuğun anneye duyduğu değil.

Ama konunun bir başka yanı da var: Anne, çocuğunu severken geçmişini yeniden yaşıyordur bir bakıma; yeniden çocuk, ya da genç oluyordur. Kısacası, kendini çocuğuyla tamamlıyordur. Bu yüzden de, kimi zaman, gönlünce yaşayamadığı, tadını çıkartamadığı bir çocukluğu, bir gençlik çağını, kendi çocuğuna yaşatmaya çalışır. Sözcğelimi, bir zamanlar sinema oyuncusu olmak istediye, kızını film setlerine koşturur; tutucu bir aile çevresinde yaşamak zorunda kalmışsa, çocuğuna sınırsız özgürlük tanıyarak sevgisini kanıtlamaya çalışır; dar gelirli bir ailenin kızıysa, çocuğunun giyim kuşamı için parasını har vurup harman savurur, geçmişte çektiği yoksunluğun acısını böylece çıkartır.

Yukarıda sıraladığım örneklerdeki anneler, ne yazık ki “çocukları adına” en doğru tutumu benimsediklerini sanmaktadırlar; onun gelişiminde kendi kişiliklerini, kendi özlemlerini bir baskı ögesi gibi kullandıklarının bilincinde değillerdir. Oysa kesinlik-

ten, tutarlılıktan hoşlanan, akla yakın sınırlamalara gereksinme duyan çocuk, hepten başıboş, daha doğrusu sallantılı bir durumda bırakılırsa, güvensiz, mutsuz olacaktır.

Biliyoruz ki çocuk, önceleri, dünyaya alışmaya çabaladığı ilk dönemde, sıcaklık, yumuşaklık, sevecenlik, korunma, beslenme gibi kavramlar, gereksinmeler aracılığıyla tanır “sevgi”yi. Ama bir gün, annesiyle birlikte dış dünyaya karşı ördükleri koza çatlayınca, ne olacaktır acaba? İki yetişkin insan söz konusu olunca, sevginin gerçek anlamı ortaya çıkmayacak mıdır? İşte o zaman, doğal, olağan sayılan “sevgi”nin yerini, “sevmeyi bilmek” ustalığı alacaktır ister istemez; yaşamaya ayak uyduramayan, zenginleşemeyen doğal sevgi bağı, usul usul cılızlaşacaktır...

Sevmeyi bilmek, sevmekten çok daha önemli. Geçmişin bitirdiklerinden, geleceğin avuntularından kurtulup düpedüz sevmeyi öğrenmek. Sevilenin kişiliğini, özelliklerini kavramak ve bu özelliklerin ona yararlı biçimde gelişmesini sağlamak. Gözlemlemekten, vermekten kaçınmamak. Paylaşmayı öğretmek. Sevme duygusunun özünden alınan tatla yetinmek, başka bir ödül beklememek. Yani paylaşmayı öğrenmek.

Sıkça duyduğumuz deyimleri analım: “Saçımı süpürge ettim,” “Kan kustum, kızılıcık şerbeti dedim,” “Yemedim, yedirdim,” “Ana gibi yar olmaz,” vb. Çünkü anne, çocuğunu severken yalnız geçmişini bütünlemek değil, bir de geleceğini güvence altına almak kaygısını güdebilir. Hak ettiğini sandığı büyük bir ödülün peşindedir. Ödülü alamazsa hırçınlaşır, hakkının yendiğine inanır. Kimi zaman da ödülünü paylaşmaya kalkışacak herhangi birine –çocuğunun sevgilisine, eşine– düşman kesilir. Demek, sevmeyi bilmek için içgüdüsel kan bağı yetmiyor. Uzun süreli, yürek isteyen, yaman bir çaba “sevmek,” ama büyük ödül, zaten bu öğrenme sürecinin içindedir; uzakta değil.

İçgüdüsel sevgiden bir yaşam boyu sürebilecek sağlıklı bir dostluğa geçebilmek, annenin çocuğuyla tattığı o ilk sıcak ilişkiyi durmadan zenginleştirebilmek, ödüllerin en büyüğü değil midir?

Şubat 1977

Göç

Kamyon kapiya dayandı mı, bir telaştır başlar. Aslında telaş ve te-dirginlik, haftalar önceden başlamıştır, ama kimse sezdirmek iste-mez: Aman bir şey unutulmasın, önemli bir eşya arkada kalmasın. Kırılacaklar için gazete kâğıdı biriktirmeli. Bakkaldan boş peynir tenekesi, yağ kutusu isteyip almalı.

Peki, ya taşınırken yağmur yağarsa? Kitapları kutularda mı taşı-malı, üst üste dizip bağlayarak mı? Keşke vazoları, şekerlikleri falan önceden götürseydik. Ya da bugün bırakalım, bir ara gelip alalım.

— Sen kamyoncuya branda getirmesini söylemiş miydin?

— Yok canım, neden söyleyeyim? Hava pırıl pırıl.

— Bu mevsimde belli olmaz, bakarsın yarın yağışlı olur. Yeni masa ıslanmasın da... Aman canım, ben neden didiniyorum sanki? Senin kitapların, dergilerin ıslanacak nasılsa.

Bir yandan yorgunluk, bir yandan evden, mahalleden kopma-nın hüznü, yeni bir düzene alışıp alışamama korkusu, sinirleri iyice yıpratmıştır. Küçücük atışmalar, zararsız takılmalar, günlük çekişmeler birdenbire büyük sürtüşmelere yol açabilir. Hele göç, bir iki mahalle öteye, başka bir semte değil de, yeni bir çevreye, başka bir kenteye...

— Telaştan komşulara uğrayıp vedalaşamadım daha. Bu gidişle vakit kalmayacak.

— Bakalım oradaki komşular nasıl insanlar? Anlaşabilecek mi-yiz onlarla?

Kapiya ilk indirilen denkler çok derli topludur genellikle. Yeni evde önce yataklar açılacağı için, yatak denklerine ayrıca özen gös-terilir. Temiz çarşafklar, kılıflar araya sıkıştırılır, üste eski çarşafklar-dan bir denk örtüsü sarılır. Yadırganan bir yatakta, daha ev sıcak-lığını taşımayan boş bir yapıda geçirilecek ilk geceyi atlatmada en büyük yardımcı bu denktir. Tencereler, taslar, pabuçlar; sandık-lara, plastik kovalara, sepetlere yerleştirilmiştir, üstleri örtülerek gizlenilmiştir, ev içinin özellikleri.

— Aman tornavidayı, farası, süpürgeyi, çivileri el altında bir yere koy, olmaz mı?

— Canım, unutursak, orada bakkal yok değil ya, yenisini alırız.

— Hava kararmış olabilir, belki bakkal yoktur yakında. Komşuları da tanımıyoruz ki.

Eski düzenin, bildiğimiz, alıştığımız şeylerin, bir bakıma kendi kişiliğimizin önemli parçalarıdır unutmaktan korktuklarımız. O yüzden de kamyonu son yüklenenler, içler acısı bir dağınıklık içindedir: Patateslerle soğanların arasında bir terlik teki (öbür tek kim bilir nerede?), bir kavanoz, bir fincan tabağı, yarım kilo şeker, tuz.

Çocuk plastik oyuncaklarını, ya da bebeğini getirir koşarak.

— Baba az kalsın bunu unutuyorduk.

— Yavrum, sırası mı şimdi yani? Bir bu eksikti. Bırak, oradan yenisini, daha güzelini alırız.

Çünkü büyükler kendi geçmişlerinden kolaylıkla vazgeçmezler, ama çocuğun küçücük geçmişinin yoğunluğunu, kısalığından ötürü daha da önemli bir geçmiş olduğunu anlamaya yanaşmazlar.

Oysa en çok çocuğu etkileyecektir göç... Kendini ansızın hiç bilmediği bir dünyada, dost bildiği her şeyden, herkesten uzakta bulacaktır. Bu güçlüklerle karşı koymada, kendisini yeni çevreye kabul ettirmede elindeki tek silaha, üç beş yıllık yetersiz toplumsal ilişkileridir.

— Eski evin bahçesi daha büyüktü, değil mi?

— Çocuklar oynarken beni neden aralarına almıyorlar?

— Öğretmen adımı öğrenemedi daha, neden?

Bize yanıtları çok kolay bulunur gibi gelen bu sorular, onun için ne büyük önem taşır!

Eşyalarımızı nakliyat şirketlerine taşıtarak göçün yorgunluğundan biraz olsun kurtulabiliriz, gelirimiz yeterliyse, evimizi tepeden tırnağa yeniden döşeyip eskilerimizi gözden çıkarabiliriz. Eski deneylerimizden yararlanarak kimlerle dost olacağımızı, kimlerden alışveriş edeceğimizi çarçabuk kestirebiliriz. Çocuk için göç, hüznü, büyük bir serüvendir. Yalnızca ona yaşamın beklenmedik olaylarla dolu olduğunu, yeni durumlarla baş edebilmek için kendi kişisel yeteneklerini zorlaması gerektiğini, kişiliğini ancak böyle bulabileceğini gösteren büyümlü serüven.

Bir de, yaşamları süresince iki üç kere ev değiştirmek zorunda kalanları bırakıp yaşamları “göçebelik” demek olan asker, memur, öğretmen ailelerini, sık sık başka kentlere, kasabalara atanan ya da sürülen, ortaya gelip çıktığında bile doğru dürüst ev bark sahibi olmayan karı-kocaları düşünelim. Aydın, bilinçli, kültürlü gençlerin çoğu kere bu ana babalar tarafından yetiştirilişine şaşmamak gerek. Onlar, çocuklarına, soludukları sağlıklı, aydın havanın her eve, her kente götürülebileceğini, korunabileceğini, güçlülere ancak el ele verilince karşı konulabileceğini öğretmiş ihtiyar gençlerdir.

Mart 1977

Çiçek Pasajı Hikâyeleri

İstanbullu olup da, Beyoğlu Çiçek Pasajı'nın havasını ciğerlerine çekmemek, rengini seyretmemek düşünülebilir mi?.. Ama her şey gibi, artık Çiçek Pasajı da başkalaşıyor...

Kimi semtler, sokaklar, evler kendi hikâyelerini kendileri yazıyorlar, öylesine değişik yaşamlar barındırıyorlar ki içlerinde. Hele İstanbul gibi, tarihsel kalıntıların günlük yaşamın bir parçası olduğu, gündelik ayrıntılarla kaynaştığı, dünyanın uzun geçmişli bölgelerinde, böyle yerlere daha sık rastlarız. Bakarsınız, eski imparatorluklardan kalma kemerin altından dolmuşlar geçiyor, biraz ötedeki devlet dairelerinde iş kovuşturan ya da iş gören yurttaşları taşıyorlar. Bakarsınız, çöp yığınlarının hemen yanı başında, paha biçilmez değerde bir duvar, bir sur yükselmiş, surun oyuklarında yoksullar yaşamaya çabalıyorlar. Derken dev bir otel, birkaç metre ötesinde ancak bir araba geçecek genişlikte bir yol; arkada, tepelerdeyse rengârenk bir gecekondu mahallesi.

Yapısında, kim bilir kaç hikâyeyi barındıran Çiçek Pasajı, bu ele avuca sığmaz, haşarı, başıbozuk, alımlı kentin kısa ve yoğun bir özeti gibi.

Bilenlerin anlattığına göre, bir zamanlar, yanık yağ, midye, içki kokan pasajda, çiçek sergileri varmış. Uzun tuvaletli, uzun eldivenli zarif kadınlarla smokinli, silindir şapkalı, bastonları gümüş saplı zarif erkekler siyah, parlak, rugan pabuçlarının topukları üstünde şöyle bir yaylanıp gece kokularını, keskin çiçek kokularını içlerine çekerek çiçekler içinde çiçek seçmeye çalışırlarmış. Pera az ötede; pastaneler ve Beyaz Rus lokantaları dönemi.

Ahmet Hâşim'in "*Cânân ki gündüzleri gelmez / Akşam görünür havz üzerinde*" deyişine şöyle karşılık veriyor Orhan Veli: "*Cânân ki Degüstasyon'a gelmez / Çiçek Pasajı'na hiç gelmez.*"

Toplumumuzdaki değişmeyi izlemede Çiçek Pasajı'nın yavaş yavaş bir gösterge niteliği kazandığını görürüz. Kahvelerdeki, pastanelerdeki soğuk aristokrasiden bezen aydınlar, yeni

bir soluk ararlar; Pasaj da kişiliğini böylece bulur. Yaygın bir komşuluk düzeni başlar. Herkesin paylaşmaya, söyleşisine can attığı bir komşuluk, bir dostluk düzeni. Midyeciler, kokoreççiler, karides-pavurya satıcılarıyla şairler, yazarlar, filmciler iç içe yaşamaya başlarlar. Gündüzleri ve yaz öğleleri serinliği, püfür püfür esen rüzgâıyla, kışın kuytululuğuyla gözdedir Pasaj. Bira fıçılarının üstüne çöküp çekme bira içen delikanlılar, yorgun memurlar, artık yalnızca kadınlı masalara çiçek uzatmaya çalışan çocuklarla, kadınlarla, bir Sait Faik'le, bir romanın, bir filmin, bir şiirin bir bölümüyle, bir dönemle, bir Mösyö Robert ile, bir Dürnev Tunaseli ile, Kemaliteli bir Entelektüel Cavit'le birleşir, bütünleşirler:

*Siz kızarsınız başka, irin gibi yüzü,
Çiçekçi kadın gelir.
Çoğaltır bardaktaki hüznü,
Uzattığı karanfil.*

*Sen küçük kız, ver bir gazete,
Hangisi olursa olsun,
Öperdim ellerini kötüye çekilmese,
Çocukluğunu satıyorsun.*

diyor Behçet Necatigil.

Çiçek Pasajı'nın hikâyesini yapanlar kimler peki? Tarihte Ermeni ayaklanması olarak adlandırılan kanlı olaylar sırasında Kemalide'de oturan Kâzım Efendi ailesi, Pasaj'ın hikâyesini başlatacak genç Haçik'in hayatını kurtarmasaydı, ne olurdu acaba? Aile, bu Ermeni çocuğunu çok seviyor, evlerindeki kuyuda gizliyorlar onu. Kuyuda yediriyor, içiriyorlar, canını kurtarıyorlar.

O yaştaki, günlerce karanlık bir kuyuda, can korkusu içinde kalan Haçik'in hiç bilmediği İstanbul'a beş parasız gitme cesaretini gösterişini yadırgayamayız. Kuyudan kurtulduktan sonra Haçik, hemen yola koyuluyor. Beş parasız, en zorlu koşullar altında, bazen günlerce yürüyerek, bazen birilerine sığınarak ne yapıp yapıp varıyor İstanbul'a. Hemşeri dayanışması sonucu Dagüstasyon'un vestiyerinde bir iş buluyor ve başlıyor para biriktirmeye. Çevresindeki değişikliğin, olup bitenlerin titiz bir izleyicisi kuşkusuz. Bir

süre sonra Kâzım Efendi'ye haber uçuruyor, gelmesini söylüyor. Böylece borcunu da ödüyor.

İkisi kısa zamanda, önce dipteki çiçekçi dükkânından başlayarak yavaş yavaş bütün pasajı ele geçiriyorlar. Kemaliyeli hemşerileri art arda sökün ediyor. Garsonluk, komilik gibi işler veriyorlar onlara. Bu garsonlardan gözü açık olanlar da zamanla başka içki evlerinin patronları oluyorlar. Yeni garsonlar, yeni komiler Kemaliye'den durmaksızın geliyor. Bugün, onların işlettiği yerlerde ilk sahiplerin aile fotoğraflarına rastlayabilirsiniz.

Kadınla erkeğin düşüncede ve kavgada yan yana geldiği dönemde, Çiçek Pasajı'nın önemi artar. İki cinsin dostça konuşabildiği, edebiyat-sanat sorunları üstüne tartıştığı bulunmaz bir mekân olur. Kadınla erkek arasındaki düşünce, tavır dostluğunu, inanç birliğini Cemal Süreya'nın ünlü şiirinde okuyalım:

*Burda senin cesaretinden laf açmanın tam da sırası
Kalabalık caddelerde hürlüğü şarkısına katılırkenki
Padişah gibi cesaretti o, alımlı değme kadında yok
Aklıma kadeh tutuşların geliyor
Çiçek Pasajında akşamüstleri
Asıl yoksulluk ondan sonra başlıyor*

Pasaj'ın canlılığı, günümüze biraz yozlaşarak geldi. Tansiyon ölçenler masaların arasında dolaşıyor artık. Öğleüstü akordeonlar çalınıyor, Çingeneler oynuyor, lotarya çekiliyor. Ama bütün bunlar yansıyor günümüz sanatına, çakılıp kalıyor.

Oysa içki evlerinin üstünde yükselen sahipsiz yapılar, baştan beri aynı bırakılmışlık içinde. Edip Cansever'in "Tragedyalar"ındaki kişiler gibi durgun, kıpırtısız bakıyorlar sokağa. Camları kırık, çok odalı, çok geniş, çok yüksek tavanlı odalar bunlar. Önemli bir giz verecekmiş ya da kendi bırakılmışlıklarının, sahipsizliklerinin he-sabını soracakmışçasına gururla dikeliyorlar.

Bir zamanlar bu evlerden birinde genç, güzel, dalgın bir paşa karısı yaşamış, sokağı pencereden gözlermiş. Bir keresinde, aşağıdaki yakışıklı midyeciyi gitmiş gözü. Kocasını öldükten sonra, zamanın bütün engellemelerine karşı koyarak o midyeciyi evlenmiş.

Bugün de, genç midyeciler artık paşa karılarının değil, 300 lira kira verenlerin gecelediği evlere, güvercinlerin sektiği, kedi yavru-
larının koşuşturduğu köhne çatılara o umutla bakıyor.

Çiçek Pasajı'nın sorusu bu: Savaşı eski, inatçı evler mi kazana-
cak? Hızlı, değişken, işgüzar, içki evleri mi?

Mart 1977

Evet’li Bir Dünya

Uzmanların dediklerine göre, on sekiz ayı doldurmuş, sağlıklı her bebek, “baba”, “anne” sözcüklerinin hemen ardından “ı-ıh” sözcüğünü söylüyormuş. Nedeni de, çevresindekilerden en çok bu sözü duyması, onların koyduğu sonsuz engellere karşı küçücük kişiliğini ancak benzeri engeller koyarak savunabileceğini sanmasıymış.

Gerçekten de çocuğa önceleri, “Cızz!”larla, “Tu kaka!”larla, “Yapma!”larla, “Sakın!”larla koyduğumuz sınırlamaları, sonraları dilimizden düşürmediğimiz, “Geç kalma,” “O kitabı okuma,” “O filme gitme” gibi yasaklamaları düşünersek, onun neden “ı-ıh” sözcüğünü daha baştan kavradığına şaşmamamız gerekir.

İnsan yavrusunu, başına gelebileceklerle karşı uyarmak, doğaya ve dünyaya karşı silahlı kılmak, her ana babanın en büyük ödevidir elbet, bu ödev de yedeğinde gerekli kısıtlamaları, sınırlamaları getirir. Ne var ki “hayır”lara boğulmuş, “hayır”larla iyice daralmış bir dünyada çocuk, bedeninin ve kafasının olanaklarını nasıl zorlayabilir, yetilerini nasıl geliştirebilir? İlerde, kendisi de bir anne ya da bir baba olduğunda, çocuğuna, kişiliğiyle zenginleştirip devretmesi gereken kültür mirasına nasıl katkıda bulunabilir?

Bu yıl, bütün dünyada “Çocuk Yılı” olarak kutlanıyor. Doğal koşullar ve gelenekler açısından birbirine taban tabana zıt düşen, aykırı inançlarla yetişen başka başka ülkelerin çocuklarına, onların ortak sorunlarına eğilinecek bu yıl. Onlar adına resimler yapılacak, yazılar yazılacak, türküler söylenecek, onların daha mutlu, daha “evet”li bir dünyada yaşama hakları savunulacak.

Aslında öteden beri böyle bir çaba var. Sözgelimi, her yıl ekim ayının ilk pazartesi gününü, Dünya Çocuk Günü olarak kutluyoruz. O gün, Uluslararası Çocuk Haklarını Koruma Birliği’ne üye ülkeler, Çocuk Hakları Bildirisi’ndeki ilkelerin bütün dünya uluslarınca benimsenmesi için aydınlatıcı yayınlar yapıyorlar. Dergiler, bildiriler, kitaplar, televizyon programları aracılığıyla bu ilkelerin yaygınlaşmasını sağlıyorlar. Kardeş okul geleneği sonucunda kar-

deşlik duygusu, ülkeler, kıtalar arasındaki kilometreleri aşp, yürekten yüreğe akabiliyor.

Bildirideki ilkeleri kısaca şöyle özetleyebiliriz: Çocukların din, milliyet, ırk ayrımı gözetilmeden korunması, sağlıklı gelişme gösterecek biçimde yetiştirilmesi, aç çocukların doyurulması, hasta çocukların iyileştirilmesi, eğitim olanaklarından yoksun çocukların okutulması, eğitilmesi, felaket zamanlarında önce çocukların korunması ve çocuklara, başka çocuklara yardım alışkanlığının kazandırılması... İlk bakışta herkesin kolaylıkla benimseyeceği ilkeler bunlar. Gelgelelim sorunun bir başka yanı var.

Her gün gazetelerde aklıtan ölen, salgınlarda kırılan, patlayan bombalar arasında yaşamlarını sürdürmeye çalışan çocukların fotoğraflarını görüyoruz Biafra'da, Vietnam'da, Kamboçya'da, Lübnan'da, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, küçük çocuklar da koşuyorlar cepheye, savaşa katılıyorlar. Küçük yaşta büyük adamlar gibi zulüm çekmeye, işkence görmeye alışıyorlar, acımasızca öldürülüyorlar.

O kadar uzaklara gitmeden, çevremize bir göz atalım. Van depreminde anasız babasız, evsiz barksız kalmış, çıplak ayaklarıyla kara basan çocukların fotoğrafları daha taptaze belleğimizde. Cezaevleri, anneleriyle birlikte toplum dışına itilmiş suçsuz çocuklarla dolu. Bu çocuklar, hiçbir suçları yokken cezalandırılıyor, güneşi suçlularla birlikte görebiliyor; temiz havayı ancak mahkûmlara tanınan süre içinde soluyabiliyorlar. Dünya konusundaki bitmek tükenmek bilmeyen sorularını içlerine hapsedip dünyayı dört duvar arasında algılamaya çalışıyorlar. Görüşleri, duyuşları, yetenekleri bu daracık dünyaya göre biçimleniyor. Katılığı, bırakılmışlığı küçük yaşta öğrenip çocukluklarını hiç yaşamadan yıllarını geçiriyorlar. Gerekğinde analarına analık ediyorlar, babalarına bakıyorlar.

23 Nisan günü kutladığımız Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, ne yazık ki çocuklarımızın tümü açısından tam anlamıyla yaşanılan ve kutlanılan bir bayram değil. Çoğunluk okuma yazma bilmiyor, okula gidemiyor ya da gönderilmiyor, bir bölümü de okulsuz ve öğretmensiz.

Evet, oldukça tatsız gerçekler bunlar. Kişioğlunun yapmak istediğiyle, yaptığı arasındaki çelişkiyi, benimsediğini sandığı insancıl

ilkelerle gönlünde yatan ve ilk uygulamada ortaya çıkan bencilliği, kıyıcılığı gösteren gerçekler.

Çocuklarımızı en iyi nasıl yetiştirebiliriz diye düşünürken, bu sorunları göz önünde tutmak zorundayız: Çetin yaşama savaşımdan en az yarayla nasıl çıkabileceklerini, kendileri hesaplamak zorunda kalan çocukları, terk edilmişleri, suça itilenleri ve asıl, çocuklarını iyi yetiştirmek bir yana, sağ tutma olanaklarından bile yoksun ana babaları unuttuk mu, çocuğumuzu sevmiyoruz demektir. Çocuğunu sevmeye içgüdüğü herhangi bir çocuğı sevebilme duygusuyla zenginleşebilir ancak, sonra da çocuklarımıza, bütün çocuklara yönelir.

Nisan 1977

Analar Taş mı Yesin?

Hiç kuşkusuz, tatili bol bir ülkede yaşıyoruz. Ulusal ve dinsel bayramları, yerel kurtuluş günlerini, ünlü kişilerin doğum ya da ölüm yıldönümlerinde kendiliğinden yavaşlayan çalışma temposunu düşünürsek, görürüz. Bir yasanın çıkması, bir devlet adamının ölümü bile, hemen bir şenliğe, bir yas törenine dönüşüyor. Bu eğilimin nedenlerini incelemek, toplumbilimcilerin görevi tabii. Hele son yıllarda kutlamaya başladığımız “Anneler Günü” başlı başına bir inceleme konusu olabilir. burada konuya şöyle bir değinelim:

Amerika Birleşik Devletleri’nde, kimseciklerin kimin nesi olduğunu bilmediği Anna Jarvis adındaki Philedelphialı bir kızcağız, günün birinde, annesine duyduğu sevgiyi, her nedense 1908 yılının mayıs ayının ikinci pazar günü belirtmeye karar vermiş. 1914 yılında da, Kongre bu davranışı çok sevimli ve çok yerinde bularak, mayısın ikinci pazarını “Anneler Günü” ilan etmiş. Günü simgesi, beyaz bir karanfilmiş.

Sanırım annelere ufak armağanlar alınmasına, sevgi gösterilmesine kimse karşı değildir. Gelgelelim annemize hangi gün sevgi göstereceğimizi başkalarından, üstelik gelenek ve görenek açısından bize aykırı düşen bir ülkeden hemen kapma özentimizin övünülecek bir yanı yok. Yalnız unutmayalım, konumuz sevgi değil, tüketim...

ABD’de anne olmak kolay ve rahat bir iş. Hem güvence, hem para olanağı açısından büyük rahatlıklar sağlanıyor analara. Çocukları doğurmak ve bakımlarıyla uğraşmak da dert değil. Yoksa neden boy boy çocuk doğursunlar bile isteye? (Bizdeyse “Anneler Günü” olsa olsa, doğururken sağ kalmayı başaran annelerin sayısı arttı mı kutlanılabilir.) Yine de yarışa girmişiz bir kere...

Anneler Günü yaklaşırken, radyolarda ve televizyonda ütü, saç maşası, parfüm reklamları başlar; çamaşır makinesi reklamları bile başladı. Büyük mağazalar, bilmem kaç liralık alışveriş edene, şu kadar liralık anneler günü armağanı alma hakkını tanıdıkları-

nı ilan ederler. Çocuk, harçlığından biriktirdikleriyle, bu yarışa katılmanın ön kaydını bile yaptıramayacaktır. El âlemin çocuğu, annesine araba armağan etmişse, sizinki kır çiçeği getirecek değil ya? Babada bir telaş. Hem çocuğa para verip anneye armağan aldirtmak gerekiyor, hem de evde bir eksik varsa, onu da bu arada gidermek. Siz istediğiniz kadar çocuğunuza, annesine sevgisini böyle günlerde göstermesi gerekmediğini öğretmeye çalışın; zavallı yarışın dışına itildiğini sanıp küskünleşiyor. İlle de kendi paranızla, kendinize armağan aldıracaksınız! Herhalde mayısın ilk pazarının ay başına denk gelebileceği, ailenin aylık durumları falan düşünülerek saptanmış bu tarih. Doğrusu, düşünen iyi düşünmüş...

Amerika'dan başka, bir Batı ülkesinde daha kutlanıyor "Anneler Günü", ama daha çok dinsel sayılabilecek bir amaçla. İngiltere'de, Paskalya'dan üç hafta önce, çocuklar annelerine armağan alırlarken, küçük kiliseler de bağlı oldukları büyük kiliselere armağanlar sunuyorlar.

Bir de Yugoslovya'da, Noel'den iki pazar önce kutlanan "Anne'nin Günü" var (Ondan bir hafta önce de Baba'nın Günü). O gün çocuklar annelerini kısıtıp ayaklarına ip geçiriyorlar, iskemleyle bağlıyorlar. Çevresinde dönüp şarkılar söylüyor, oyun oynuyorlar. Tekerleme şöyle: "Anne'nin Günü bugün, Anne'nin Günü! Ne vereceksin söyle, çözeyim ipini..." Anne, çocuklarına armağanlar dağıtıyor. Çocuk doğurma, bakıp büyütme koşulları bir ülkede ne kadar güçse, anneye gösterilen sevgi de, o oranda sessiz, gösterişsiz ve bilinçli oluyor. Anne, çocuğundan armağan almıyor tersine, ana olma tadını kendisine yaşattığı için, ödüllendiriyor çocuğunu. İşte o ayağa dolanan ipler kadar sağlam bağlarla bağlanıyorlar birbirlerine. Çocuk, ilerde ana ya da baba olduğunda da, kendi çocuklarına ödül dağıtarak ana babasına sevgi borcunu ödüyor.

Ana deyince, hep yılın önemli olaylarına adı karışan kişileri doğuran "Yılın Anaları"ndan söz edecek değiliz ya. O iş bol bol yapıyor nasılsa. Gelin biz, maddi sıkıntılar, gerginlikler, yıpranmalar arasında analık görevini gereğiyle yerine getirmeye çabalayan, tarlada bebek emziren, sapa yollarda kan kaybından ölen, genç yaşta zorla evlendirilen ve ana bile olamadan, çocuklarını yetim bırakan analardan, büyük kentlerde ya da kasabalarda, her gün telaş içinde çocuklarının okuldan eve dönmesini bekleyen "meçhul ana"lardan

söz edelim. “Anası ölen kız, hanım; babası ölen oğlan, bey oldum sanır,” atasözünün altında yatan acıyı, “Anası soğan, babası sarımsak, kendisi gelişken olamaz ya!” sözündeki gerçekliği, “Anan ırgat, baban ırgat, sen de ırgat, senden olanın da ırgat,” sözündeki gözlem gücünü düşünelim.

Bu yıl sokak çatışmalarında çocukları kurşunlanan analara armağanlar alınacak yine. Anneler Günü kutlanacak. Bir anaya verilecek en büyük armağan, çocuğunun, çoğu kere kanı canı pahasına büyütüp okuttuğu çocuğunun, çağdaş dünyada, çağdaş bir insan onuruyla yaşayabileceği inancıyken...

Mayıs 1977

Şenliğin Yolu

Çocuklardan söz ederken, anneleri öne almak alışkanlığından kolay kolay kurtulamıyoruz. Babanın, çocuğun mutlu ve sağlıklı bir biçimde yetişmesinde ne gibi katkıları olabileceği üstüne düşünüyoruz pek; ona, işler yoluna girince ya da sarpa sarınca başvurulacak bir uzman gözüyle bakıyoruz. Anneyle çocuğun dışında kalıyor baba.

Bu alışkanlığın yer etmesinde, eski tarz, Osmanlı babalarının büyük ölçüde payı var. Katı ataerkil ailelerde erkek, istesin istemesin umacı rolünü üstlenmek zorunda sayıyor kendini, çocukla şakalaşma, eğlenme, oynama gibi keyifli işleri hafiflik sayıp hep anneye bırakıyor. Böylece çocukta “baba saygısı”nın uyanacağını umuyor. Saygıyı korkuyla bir tutmanın, saygının keyiften, sevinçten de kaynaklanabileceğine inanmamanın yanılışı bu. Çünkü çocukla baba arasında ilişki bir kere ters kuruldu mu, ileriki yıllarda, birbirlerine iki dost gibi davranacakları günlerde de sürüyor soğukluk.

Erkek olsun, kız olsun, çocuk gizlerini annesine açar evet, dertlerini önce ona anlatır. Okulda kırık not almışsa, top oynarken komşunun camını kırmışsa, harçlığı yetmemişse, babanın pek hoş karşılamayacağı bir yere gidecekse, sonraları, büyüyünce gönlünü kime kaptırdığını da ilk annesine söyleyecektir. Bu durumda anneye biraz sahtekârlık etmek, sık sık yalana başvurmak gibi güç bir ödev yüklenmiştir. Aslında ailenin üç üyesi de, annenin merkezini oluşturduğu bir sahtekârlık çemberinin içinde dolandıklarını bilirler de, bilmezlikten gelirler.

Şöyle: Çocuk, anneye açtığı konunun babaya aktarılacağını bilir, ama bilmiyormuş gibi yapar. Anne, çocuğun gizlerini babaya asla aktarmayacakmış gibi davranır, söz verir, ama tutmaz sözünü, belki tutmaması gerekmektedir. Babaysa, hiçbir şey öğrenmeden, duymadan, her şeyi bilen bir “gizemli güç” katına yükselmiştir bu arada; insancıl yanını, sevecenliğini gösterme olanağından yoksun

kalmıştır. İyi niyetle başlayan bu yalanların sonucu, çoğu kere parlak çıkmaz: Çocuk, babayı saymak yerine ondan ürker.

Günümüzün dünyasında babalar, çocuklarıyla birlikte büyüyorlar. Genç yaşta evlenip çoluk çocuğa karışıyorlar, çocukları ve torunlarıyla yaşıyorlar. Eskiler, torunların çocuklardan daha çok sevildiğini söylerler. Acaba, babanın çocuğu tam anlamıyla kavrayabileceği, hoş karşılayabileceği olgunluğa ancak torun sahibi olacak yaşta varabildiğini mi gösteriyor bu? Gençlik hırçınlıkları, sabırsızlıkları geçtikten sonra mı?

Gerçekten de, çocuğunu bırakacak kimsesi olmamak, canı çektiğinde istediği yere gidememek, genç ana babanın yaşamını geniş ölçüde kısıtlayabilir. Annenin en büyük ödevi de o zaman başlıyor işte: Çocuğunu emzirmekten, beslemekten, giydirip süslemekten aldığı doğal tadı, babayla paylaşmanın bir yolunu bulması gerekiyor. Kusursuz anne'den, şakacılık, hareketlilik, güçlükler karşısında yılmama gibi özelliklerin yanı sıra, dayanıklılık da bekleniyor.

Babaya, çocukların günlük yaşama, yalnızca uykusuz geceler, yorgunluklar, bunalmalar getirmedeğini göstermek annenin elinde. Çocuk açısından da yapmak zorunda bunu. Babanın çocukla ilişkisinin sağlam kuruluşunda en büyük yardımcılarından biri anne değil mi?

Ne yazık ki, kız-oğlan bütün çocuklar ortaokula gidene kadar zamanlarının çoğunu annelerinin dizleri dibinde geçirirler, kadınları tanırılar yalnızca. Bu “kadınlar dünyası”, hele erkek çocuklar açısından çok sakıncalı etkilerle dolu olabilir, çocuğun cinsel seçmesini bile yönlendirebilir. Oğlan çocukların, erkekleşirken babalarını örnek almak istediklerini biliyoruz; ama bu psikolojik ergenleşme süresi sırasında, erkeklerin kendi dünyalarında nasıl konuştuklarını, nasıl davrandıklarını, kadınlarla nasıl ilişki kurduklarını da öğrenmek zorundadır oğlan çocuk. Baba dostluğu onun için vazgeçilmezdir.

Kız çocuk üzerinde de önemli etkileri var babayla kuracağı dostluğun. Bu dostluk aracılığıyla kız çocuk, erkeklerin dünyasına girecek, erkekleri anlamayı, sevmeyi öğrenecektir (Bir erkeği doğru dürüst sevmeyen bir kadının, çocuğunu gerektiği gibi sevebileceği epey su götürür sanırım).

Çocuğun yaşamını olabildiğince uzun süren bir şenliğe dönüştürmek istiyorsak şenlik alayının geçtiği yolu babanın da bildiğini kanıtlayacağız ona.

Haziran 1977

Tatilde Soru Yağmuru

*Gören olmuş mu rüzgârı?
Ne sen gördün, ne de ben!
Ama ağaçlar başlarını eğiyor,
Rüzgâr yanlarından eserken...*

*Gören olmuş mu rüzgârı?
Ne sen gördün, ne de ben!
Ama yapraklar usulca kıpırdıyor,
Rüzgâr arkalarından geçerken...*

İngiliz kadın şairlerinden Christina Rossetti, çocuğun yalın ama gizemli, büyülü sorularla dolu iç dünyasını ne güzel yansıtıyor bu şiirinde... Evet, misket, yakartop, seksek, uçurtma derken rüzgâr dönemi de gerilerde kaldı, ancak tatil ayları başladı. Sokaklar, sevinçlerinden seken, sıcak tatil yaklaştıkça adımları geri geri giden, türlü özürlerle kapı önlerinde oyalanan çocuklarla dolup taşıyor. Kimileri, okuldan çıkınca çantalarına tıkıyorlar önlüklerini; güneşin sıcaklığını, baharla birlikte uyanan, serpilen bedenlerinde duymak istiyorlar.

Baharda, ev ödevlerinden ufak kaytarmalar başladı önce, ufak kaçamaklardan keyif alındı. Derken, uzun yaz günleri çıkageldi. Karanlık geç iniyor ve çocuğu ürküten, eve bağlayan karanlık bastırmadan, kim korunmak ister ki? Doğa da durgun rüzgârı, ılık esintileriyle, uzun süren alacakaranlığıyla destekliyor, gözetiyor insan yavrusunun haşarılığını, delişmenliğini. Bilge doğa, insanın yeni tohumu boy attıkça kendisinin de yenileneceğinin farkında.

Önce, çocuğun sorduğu sorular değişiyor. Kitapların uyandırdığı, kitaplardan esinlenen sorular gündemde değil artık:

- On iki kaç tanedir?
- En sonuncu ayın adı nedir?

— Uzaya roket fırlatılırken sayılar neden tersine sayılıyor, roket dünyadan uzaklaşıyor diye mi?

— Astronotlar, nasıl olup da aya çarpmıyorlar? gibi, çoğu kez bıktırıcı gelen, “Sus lütfen, işim var şimdi,” diye geçirtilen sorulara yer yok. Çocuk, büyüklerine yaranmayı, kendini ilginç göstermeyi, “Aferin!” beklemeyi önemli bulmuyor. Önünde koskoca kırlar, masmavi bir deniz ve gök uzanırken, Everest’in yüksekliği, Kızılırmak’ın uzunluğu umurunda mı?

Yazın, kış boyunca yaptığı gibi, okuyarak, bilgi toplayarak değil yaşayarak, sınavarak öğrenecek dünyayı. Bozkır dikenleri, ağaçlar, balıklar, kuşlar, çiçekler sözlüklerde karşılıkları yazılı isimler olmaktan çıkacak onun gözünde. Çayları, ormanları, ırmakları, deniz denilen büyük suyu yakından tanıyacak, özelliklerini kavrayacak. Yaşanılarak, denenerek edinilen bütün bilgiler gibi de daha kalıcı olacak yeni bilgiler dağarcığı, edindiği izlenimler yıllar boyu silinmeyecek.

Bu arada hiç kitap okumayacak mı peki? Sanıyorum, yayınları “zararlı” ve “yararlı” diye ikiye ayırırken okumayı abartıyoruz. Çocuğumuz, yaşamı boyunca sürekli denetim altında tutabileceğimiz, serde yetişen çiçek gibi toplumdan ve koşullardan ayırabileceğimiz bir canlı değil oysa. Kötülükle iyiliğin, hainlikle sevecenliğin iç içe barındığı bir dünyada yetiştiriyoruz çocuğumuzu. Üstelik iyi, güzel kitapları bol bol el altında bulundurabilen bir çocuğun zararlı fotoromanlardan, magazinlerden korunması fazlaca gerekmiyor sanırım. Sağlam bir dünya görüşü ortamında edebiyat tadının, sanat tadının bilincine varan bir çocuk, kısa sürede çamur gibi dergileri boşlamayı kendiliğinden öğrenecektir nasılsa. Çocuğumuzun yakın edebiyata önce ağılamaklı romanlar okuyarak geçtiğini unutmayalım. Kerime Nadir ve Esat Mahmut’la, Dostoyevski’yi birlikte okuduğumuz günleri... Ne okursa okusun diyelim kısaca, yeter ki kendine sorular sorsun. Yeter ki, ellerini toprağa daldırmayı, ayaklarını özgürce suya sokmayı öğrensın. Dünyanın yaşanılabilir bir yer olduğuna inansın. Kendi yönsemelerinin, el becerilerinin ayırımına varsın. Ve bu bulunmaz eğitimi, sıcak bir yaz göğünün altında kendi gizemli dünyası içinde gerçekleştirsin. Tatil, o demek değil mi?

*Bir sabah erkenden daha güneş
doğmadan
Kalktım, çiğle ısl ıslı düğün çiçekleri!
Ama, şu benim miskin, uykucu gölgem
yok mu,
Yataktan kalkmamış, daha, mışıl mışıl
uyuyordu.*

(R. L. Stevenson)

Yalın şiirler, usta işi resimler, ülkemizde gittikçe yaygınlaşan “çocuk edebiyatı” ürünleri, tatilde yeterli hammadde sağlayacak çocuğa, ama asıl, doğanın kendi büyüğü şiiri kişiliğine damgasını vuracak.

Temmuz 1977

Geçmiş Diriltilmeli mi?

Ramazanı çok sevdiklerini söyleyen dindarlara, Bektaşî'nin yönelttiği soru ne kadar ilginçtir:

— Peki, bu kadar seviyorsunuz da, bitince neden bayram ediyorsunuz?

Şaka bir yana, her yıl, daha renksiz bir ramazan geçiriyoruz. Belki de artık bu ayı, dünya zevklerinin tümünden el etek çekme ayı diye yorumladığımızdan, orucun kısıtlamalar, engeller koyması, bu görüşün yaygınlık kazanmasına yol açıyor. Oysa orucun özünde yasaklamadan çok irade sınaması, yoksun bırakmaktan çok belli kurallara alışma kavramı yatıyor. Hemen hemen bütün dinlerde, benzeri perhiz aylarına ya da belli yiyeceklerin yasaklandığı dönemlere rastlayabiliyoruz. Üstelik belirtilen günlerde “tutulmayan” oruçla “tutulamayan” oruç arasında nasıl bir farklılık gözetiliyorsa, oruç tutulmaması buyrulan günlerde tutulan oruçlara da bir suç derecelendirmesi uygulanıyor. Kısaca, dinimizde oruç tutmayı bilinçli bir tutum olarak benimsemeyenlere hak tanınmıyor diyebiliriz. Oruç tutmakla yükümlü Müslüman'ın “bütün akıl yetilerine sahip ve ergen” biri olması koşulu, hastalık, yolculuk, savaş, kıtlık ya da gebelik, lohusalık gibi özel durumlara ilişkin yığınla ince ayrıntı, ancak bilinçli ve sağlıklı kimselerin oruç tutabileceğinin, o orucun geçerli olabileceğinin bir kanıtı. Oruçları kendi iradeleri dışında bozulanların bağışlanması da, bir başka kanıt bu konuda.

Ama sakınmanın yanı sıra, olumlu davranışlar da bekleniyor oruç tutandan. Küfürden kaçınmak, kötü söz etmemek, yoksullara sadaka vermek gibi...

“Kefaret” etmesi gerekenlerin, yerine göre, kimi zaman köle azat etmeleri, kimi zaman da yoksul doyurmaları şart koşuluyor. İnsanın elinin altında bulundurduğu, doğal hakkı bellediği için de, önemsemediği olanakların değerini, önemini oruç aracılığıyla

derinden kavraması söz konusu. Hoşgörü, cömertlik, doyunluk, yetingenlik gibi insancıl duyguların yeşermesi.

Yalnız bu kadar mı?

Eskiler, büyüklerimiz, eski ramazan gecelerinin tam bir cuncuna içinde geçtiğini, bir bayram havasına büründüğünü anlata anlata bitiremezler. Özellikle, 1880'den sonra, Direklerarası'nda kurulan ünlü tiyatrolar "Minakyan" Tiyatrosu, Abdürrezzak, Kel Hasan, Kavuklu Hamdi Tiyatroları, ünlü Ferah Tiyatrosu bu semtin ramazan gecelerinde bir bayram yerine dönmesini sağlamış. Bugünkü Şehir Tiyatrosu'nun tohumu da o yıllarda atılmış. Ramazan gecelerinin başlıca şenliklerinden Karagöz, ortaoyunu, meddah ve pehlivanlar, saz takımları ve kantocular, hep bu semtte toplanırlarmış bir dönemde. Ramazan, yalnızca oruç tutup disiplin altına girme ayı değilmiş yani; iftardan sonraki eğlencelere bakarsak, bunu kolayca anlayabiliriz.

Ulusal kültürümüze, edebiyatıyla, müziğiyle kültür yaşamımıza, büyük katkılarda bulunurmuş eski ramazan ayları. Bugün, ramazan eğlenceleri diye o gecelerin soluk suretlerini yaşamaya çalışıyoruz. Karagözlerde, ortaoyunlarında o günlere öykünen, çağdışına düşmüş şakaları, tekerlemeleri yineleyerek, hâlâ *Arabın İntikamı*ndan, *Fındık Kurdu*'nden yola çıkarak. Aradan hiç zaman geçmemiş sanki: Sanki Türkiye, o günün Türkiye'si ve bu arada yaratma gücüne sahip hiçbir sanatçı çıkmamış ortaya; toplum da, değer yargıları da, beğeniler de yerinde saymış... Aranje edilmiş kantolar, çocuklarımızın bile tadına varamadıkları Kavuklu-Pişekâr şakaları, hepimize yabancı, hatta biraz da hüzün verici geliyor. İçten gelme bir coşkuyla katılmıyoruz ramazan şenliklerine. Demin de demiştim ya, ramazan gibi bir şenlik ayını, Müslümanlığı Katoliklikle karıştıranların, bağnazlığın bayrağını açanların ellerine bırakmışız çünkü. Her türlü yeniliğe karşı çıkan softalar, yüzü gülmeyen, hoşgörüsüz esnaf, halk değerlerini küçümseyen düzmece "oruçseverler," incelme kaygısıyla oruç tutan zengin hanımlar, elbirliğiyle ramazanı tatsız tuzsuz bir ay yapmaya çalışıyorlar. Halkımızın ezici çoğunluğunun yoksulluğuna karşın gülme yeteneğini, yergiciliğini yitirmediğine inanıyorsak, bu çabalara gülüp geçiyoruz.

Yitirilen zaman ardında koşmak anlamsız olduğuna göre, ko-

pukluklar sonradan doldurulamayacağına göre ramazan eğlencelerini diriltme çabamız boşa gidecek biliyoruz. Buna da hayıflanmak gerek. Toplum, daha başka atılımlar bekleyebilir bizden. Yeni insanımızın, yeni kültürünün şenliklerini.

Ağustos 1977

Bizim Sonbaharlarımız

*Günler kısaldı Kanlıca'nın ihtiyaçları
Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları...*

En güzel şiirlerinden biri “Eylül Sonu”nda, sonbaharın bir hatıralar mevsimi olduğunu anlatıyor Yahya Kemal. Gençken doludizgin yaşanılan bir mevsim sonbahar. Bahçeler, diz boyu sararmı  yapraklarla doludur, bahçe sinemaları kapanmıştır. Onlarla birlikte yaz gecesinin cıvılcıvıl sevinci, renkleri, kokuları da yitip gitmiştir. Ayçiçeği c t rt ları, tavlazarı sesleri duyulmaz olur. Yalılar, eski ahşap evler içlerine kapanır, kı a hazırlanırlar.

Derken bir gün, kı  habercisi kara bir bulut ili ir gökyüzüne, ılık, ince bir sa anakla da ılmamaya kararlıdır; havada serin, kekrebir şey bırakır, kalıcı bir serinlik. Kışın eli kula ındadır.

Cahit Külebi, “G z Yorumu”nda şöyle diyor:

*Yağmur ya acak ince.
Mu ambalı kızlar görülecek.
A a lara,  ocuklara gelince
Bir karı  büyüyecek.*

Gençler, kuru yaprakların arasında, yağmur altında yürümeyi sürdürecekler, kapalı kahvelerde, camların ardından, Çırpıntılı lodos denizini g zleyebilecekler; bir yıl önce okuma yazmayı s km   küçük çocuklar, yağmurdan kaçıp ana babalarıyla birlikte sığın ıkları pastanelerde bu ulu camlara adlarını kocaman harflerle yazacaklar. Oysa yaşlıların gözünde “elden kaçırılan”, belki bir daha ya anmayacak bir dönemi  a rı tırıyor sonbahar. Ahmet Haşim'in ünlü şiirini anmadan geçmeyelim:

*Bir gamlı hazanın seherinde
Israra ne hacet yine bülbül?
Bil, kalbimizin bahçelerinde
Can verdi senin söylediğin gül!*

Ahmet Haşim'in birçok şiirinde, sonbahar hüznüyle bağlantılı olarak ölüm düşüncesinin işlendiğini görüyoruz. Yalnız o şiirler mi? Sonbaharı konu alan nice soylu şiir, nice unutulmaz şarkı sayabiliriz. Bu arada, özellikle Fransız edebiyatından dilimize aktarılan yağmuru ve gözyaşı bol şiirleri unutmayalım. Ölüm, ayrılık ve sonbahar şiirleri.

Sıcak, kaygısız yazla soğuk, geceleri uzun, koşulları zor kışı birleştiren bir ara mevsim olduğundan, sonbaharın hüznüyle gelmesi doğal sayılabilir. Tatil bitmiştir. Herkes evine, okuluna ya da işinin başına dönecektir. Yazın kurulan dostluklar, yazla bırakılacaktır ister istemez. İhtiyarlar bir kışı daha geçirme güçlüğüyle karşı karşıyadırlar. Doğa da uzun uykunun hazırlığına girmiştir zaten.

Bu duygular, evrensel duygular kuşkusuz. Gelgelelim, "sonbahar hüznü" denilen şeyin biraz da "Batı usulü bir hüznülenme çabası" olduğu da geçek. Günümüzde romantik, yerli şiirler, şarkılar özellikle radyo reklam programlarında okunanlar, çoğu kez sonbahardan kaynaklanıyor, ama onları eskimiş, yıpranmış, basmakalıp buluyoruz. Çağdışı, yoz buluyoruz. Bir duygu sömürüsü kokusu alıyoruz.

Çünkü sonbahar, yalnızca "ayva sarı" değil, "nar kırmızı" bir bağbozumu mevsimi... Üzüm ve şarabın coşkusunu getiriyor. Köylerde yaşayanlarımız, sonbaharda harmana gidiyor, emeklerinin ürünlerini derliyorlar. O yüzden de edebiyatımızın yetkin, ilerici örneklerinde sonbahar hüznüne pek rastlamıyoruz.

Metin Eloğlu'nun şiirini alalım:

*İstanbul'un ortasında bir bahçe
Silme güvercin tavanı
Yeşeren ekinlerin muştusunca
Eylül bitiminin aydınlık günü*

*Sen vardın son yaz vardı bitişiğinde
Bambaşka gördüm ülkeyi halkı acunu
Gerçekliğin bacasında kopkoyu tüttün
Gürül gürül yanası ocağımın odunu*

Bağbozumuna rastlayan geleneksel Şeker Bayramı'nın, hiç değilse bu yıl, sağlıksız hüznleri kovacağını umalım.

Eylül 1977

54'üncü Yılda

Cumhuriyetimizin 54. yılı bu yıl: Eğitim ve öğretime, hukuka ve yönetime, yurttaşlık haklarına ilişkin bunca devrimi gözlerimizin önüne getirelim. Kadına “yurttaş” olma, toplumda görev alma hak ve özgürlüğünü veren devrimi, dilde özleşme çabalarını, Medeni Kanun'u ve asıl, Anayasa kavramını...

Daha önemsiz görülen atılımları da analım: Ölçü birimlerinde, takvimde, kılık kıyafetteki değişimleri.

Cumhuriyet'in 54. yılında bu atılımların çoğunu, biçimsel yanı ağır basan yenilikler olarak niteleyebiliriz.

Belki de bu kuşkular yüzünden son yıllarda “cumhuriyet” olgusunu incelemeyi, konunun derinlerine inmeyi amaçlayan ürünler, hızla izliyor birbirini. Farklı dünya görüşleri benimsemiş araştırmacılar, incelemeciler, Cumhuriyet dönemi ve Cumhuriyet öncesi dönemi irdeliyor, gerçekleri su yüzüne çıkarmaya çabalıyorlar, devletle halk, hükümetlerle halk arasındaki kopukluğa çeşitli açılardan bakıyorlar. Ünlü romancılarımızın birçoğu da, Kurtuluş Savaşı'na eğilen romanlar verdiler bu arada.

İncelemelerle romanların yanı sıra anılar da yayımlandı. Falih Rıfkı Atay'ın, Nadir Nadi'nin, Samet Ağaoğlu'nun, Rıza Nur'un, Ahmet Emin Yalman'ın anıları, ilk akla gelenlerden. Cumhuriyetimizin kuruluş döneminde önemli görevlerde bulunmuş, topluma söz geçirmiş, kamuoyu yaratmış kişilerin anıları büyük değer taşıyor elbet... Ne var ki, anılara ciddi tarihsel belgeler gözüyle pek bakamayız. Hele son yıllarda, eski-yeni bütün devlet adamlarının, elçilerin, askerlerin furya halinde anılarını yayımladıklarını gördükçe.

Çünkü anılar, çoğu kere geçmişten kalma, silinmiş birtakım olayları söze dökerler. Hiç aksatılmadan günü gününe tutulmuş bir günlüğe başvursa bile, yazar, yaşanılıp geçirilmiş bir günü anlatmaktadır eninde sonunda; yıllar sonra bir günü olanca canlılığıyla aktarmak da, kolay iş olmasa gerek... Bir de nereden baksanız, ya-

zarın değerlendirmeleri kişiseldir, kendi yorumlarıdır. Üstelik bu arada yazarın düşünceleri ve görüşleri değişikliğe de uğramış olabilir. O zaman da, geçmişte aldığı notlarda yer yer değişiklik yapma ya da yaşadığı günün ortamını, koşullarını göz önünde tutarak izlenimlerini azıcık da olsa saptırma yolunu seçebilir. Diyeceğim, düzeltmeler yeni yanlışlara yol açabileceğinden bizler, “günlük”, “anı” türünden ancak anılar arasındaki bağlantılara, ortaklaşalık ve aykırılıklara bakarak genel bir çerçevenin ipuçlarını çıkarmada yararlanabiliriz.

“Abdülhamit’in Gizli Defteri”, “Atatürk’ün Uşağının Gizli Defteri.” Gizlilik her zaman önemli bir yer tutuyor anılarda. Eleştiri, dedikodu, kara çalma da... Yine de, kullanılan yöntem ister dürüst, ister kirli olsun bu tür kitaplar, toplumca “yasak” bellenen, “dokunulmaz” sayılan tabuların yıkılmasını sağlamışlardır. Az değildir bu. Demokrasi, açıklık, korkusuzluk, bildiğine sahip çıkma ve bilgiyi başkalarına iletme ilkelerine dayandığına göre.

Bu eleştiriler genel olarak, devrimlerin, köksüz, tepeden inme temelsiz girişimler olduğunda, halkımızın da yapısına aykırı düştüğü için benimsenmediği doğrultusunda. Doğulu yapıdaki halkımızın, göstermelik bir Batılı kılıfına uyamayacağı ileri sürülüyor. Ekonomik özgürlük olmadan, siyasal, kişisel özgürlüğün soyut bir kavram niteliğinde kalacağı, kullanım değeri taşımayacağı belirtiliyor.

Yalnız gözden kaçan bir nokta var: Varılan yerden artık geri dönülemediği, sil baştan edilemeyeceği gerçeği. Günümüzde kitle iletişim araçları, yenilikleri günü gününe dünya halklarına duyururken, geçmişi durmaksızın eleştirmeye yönelmek, geçmişle yaşamak da neresinden bakılsa benimsenecek bir tutum değil.

Geçmişimizi mincıklamaktan ve insanın geleceği konusunda ha bire kuşkulandırmaktan, burnumuzun dibinde hemen çözüm bekleyen sorunları göremiyoruz.

Evet, Cumhuriyet’in 54. yılında okullarımızda hâlâ çağdışı ders kitapları okutulabiliyor. Tarihimiz, çizgi romanlardaki vurucu kırıcı resimlerle tanıtılıyor. Felsefe ve mantık gibi, insanı, çağına yarışır kılacak bilgilerle donatan bilimlerin çarpık açılardan ele alınabiliyor, insanlığın kültür mirası bir çırpıda silinebiliyor.

Bu beyin kıyımına son verme için analarla babaların el birliğiyle savaşmaları gerek. Çocuklarımızın bizim yaşadığımız günün gerisinde düşünmemeleri, düşünmeyen, okumayan, ilkel yaratıklar düzeyine inmemeleri için el ele savaşmak zorundayız. Cumhuriyet ilkeleri değil, insanlık ilkeleri bekliyor bunu bizden.

Ekim 1977

Kadının Hangi Hakları?

Kadının toplum içindeki görevlerini genişletmeyi, ona çağdaş haklar sağlamayı amaçlayan bir doktrin var: Feminizm.

Feminizmin çağlara ve toplumlara göre değişik yönsemeler kazandığını görüyoruz, ama tarih boyunca her çağda, her toplumda, kadın haklarını savunan düşünürlere rastlanmış. Kadın düşünürlerin yanı sıra erkekler de, kadına layık olduğu saygınlığı kazandırmada büyük çaba harcamışlar. Bu çabalar, masa başında kalmamış, gösteri yürüyüşlerinde eyleme dönüşmüş, toplumu etkilemiş. Yine de, hareketin özlü bir bildiriyle savunulduğu tarih, feminizm akımının başlangıcı sayılıyor.

Fransız Devrimi sırasında, 1791’de Olympe de Gouges, “Kadının ve Kadın Yurttaşların Hakları Bildirgesi”ni yayımladığında, Fransız toplumunda büyük yankılar uyandırmıştı. Gerçi akımın özüne karşı çıkanlar sayıca azdı, yine de kadının fazlaca gözetilmesi toplumun büyük çoğunluğunun hoşuna gitmiyor, işine gelmiyordu. Öncü görüşü benimseyen dernekler kuruldu kısa sürede ve iktisadi açıdan özgürlük kavramıyla başlayan akım, kadının öğrenim olanaklarını kullanması sonucu, düşün alanındaki özgürlüklere açıldı. Kadının seçme ve seçilme hakkı, bu özgürlükler zincirinin önemli bir halkasını oluşturdu.

Eski çağlarda “mal” sıfatıyla benimsenen, hırpalanan, alınıp satılan, sonraları, sanayi devrimi süresince, düşük ücretle ve ağır koşullar altında, her türlü güvenceden yoksun bırakılarak çalıştırılan, sömürülen kadın, bileğinin gücüyle yaşadığı toplumun ana kan damarlarından biri haline gelmeyi başardı böylelikle. Hem iktisadi-toplumsal alanda, hem de sanat-düşün alanında.

Kadın hakları akımının hep iki yönlü süregeldiği bir gerçek. Batı’daki uygulamada, kadınlara ağır ve tehlikeli işlerde çalışma yasağı, analık halinin özel durumunu kollama gibi koruyucu hükümler getiren yasaların, erkek karşısında eşitsizliğin giderilmesi yolunda çıkarılan yasalar kadar önemli sayıldığı apaçık ortada. Ka-

dının toplumda “üretken bir güç” diye görüldüğünün belirtisi bu yasalar. Bir aralar yaygınlık kazanan “kadının çalışmaması gerekir” eğiliminin pek yandaş bulmaması bu yüzden olsa gerek.

Yıllar yılı kadını bir esin kaynağı, bir güzellik simgesi olarak benimsemiş, onun adına şiirler, şarkılar yazmış, ezgiler bestelemiş, resimler çizmiş, en güzel yapıtları vermiş bir erkek soyunun, tapındığı Tanrıçayı işçi tulumuyla görmek istememesini ne de olsa anlayışla karşılayabiliriz. Hele o dönemde.

Türkiye’ye baktığımızda, şöyle bir görünüm ortaya çıkıyor: İkinci Meşrutiyet’in ilanından sonra yoğunlaşan Fransız kültürü etkileri, aydınlarımızın içine iyice işlemiştir. Sözelimi, erkeğin birden çok kadınla evlenmesi daha resmen yasaklanmamıştır, ama büyük kentlerde yaşayan erkekler tek eşle yetinmeyi seçmektedirler.

1870’ten sonra genç kızların ilköğretimden geçme hakları vardır. Bunu, 1908’de ortaöğrenim görme hakkının tanınması izleyecektir. 1920 yılında kadın, erkekle birlikte yüksekokullara gidebilecek, karışık öğretim görebilecektir.

1896 yılı, kadın hakları açısından tarihimizde bir dönüm noktası sayılıyor. Bu tarihte Fatma Aliye Hanım, ilk kadın derneklerinden olan “Nisvan-ı Osmaniye İmdat Cemiyeti”ni kuruyor.

Birinci Dünya Savaşı, uygulamadaki zorunlulukların masa başı düşüncelerine nasıl yön verdiğinin ilginç bir örneği sayılabilir; çünkü savaş sırasında kadınların devlet memurluğu ya da gönüllü hemşirelik yapma hakkı kendiliğinden tanınıyor. Bu görüş değişikliğini topluma zorlayansa doğal koşullar.

Kurtuluş Savaşı sırasında daha da ilginç bir durum çıkıyor ortaya; köylü kadınlarımız erkeklerine silah arkadaşlığı ediyor, hem cephede, hem geri hizmetlerde önemli görevler üstleniyorlar. Artık, “kancıklık etme-erkek sözü verme”, “kadın ağızlı”, “kadınlar hamamı”, “kadının yüzünün karası, erkeğin elinin kınası” gibisinden kadını küçültücü bir anlayış, kendiliğinden bozguna uğramıştır.

Mustafa Kemal, Türkiyeli kadına-anaya erkek karşısında tam bir eşitlik sağlayan yasaların çıkmasına önayak olurken, hiç kuşkusuz savaştan artakalan bir gönül ve saygı borcunu ödediğine inanıyordu. 1926’da Medeni Kanun’la boşanma hakkı veriliyordu kadına, 1930’da kadın belediye meclislerine, 1935’te ise Büyük Millet Meclisi’ne girebiliyordu.

1961 Anayasası, kadına tam bir eşitlik tanıyarak onun haklarını Anayasa güvencesi altına almış oluyordu. İş Kanunu'ysa yeni haklar veriyordu çalışan kadına. Elbette bu gelişmeler, uluslararası ilişkilerin yürütüldüğü, ülkenin nabzının attığı büyük kentlerle kasabalarda izleniyordu çoğunca. Çağdaş yaşamının dışına itilen köylerde ise, hemen eski inançlara dönülmüştü. Köyler, kendi bırakılmışlıkları içinde eski anlayışlarına kapandılar, alıştıkları düzene döndüler. Kadın hakları devriminin harı, onları şöyle bir yalazlayıp geçmiş oldu. İşin en acı yanı, Türkiye'de kadın haklarına esin kaynaklığı eden köylü kadının, bu devrimden nasibini hiç mi hiç almaması, bir süre sonra da, almayı bile düşünmeyecek kadar bezginleşmesiydi.

Büyük bir çelişki vardı ortada. Özgürlük, asıl sahiplerine yönelmemiş, kentli kadına armağan edilmişti. Uğrunda savaşmadığı, nasıl kullanacağını bile bilmediği özgürlüklere sahipti artık kentli kadın. Özentili kadın dernekleri kuruldu art arda. Bunların çoğu, geliri yüksek düzeydeki aile kadınlarının boş zamanlarını değerlendirmeye oyalantısı niteliğindeydi. Toplantılar düzenlemek, balolar vermek, yoksul çocuklara bağış toplamak, resmi günlerde ağlamaklı söylevlerle bildiriler yayımlamaktan öteye gitmeyen soyut bir özgürlük anlayışına bağlı dernekler. Bu arada, Batılı kadının cinsel özgürlüğünü savunan derneklerin görüşleri de –topluma uygun uymasın– aktarıldı.

Son yıllarda Türkiye sağlıklı bir ortama girmek üzere. Bugün erkeğe karşı değil, erkeklerle omuz omuza yaşama savaşı vermeye çabalayan kadınların kurdukları dernekler başı çekiyor. Artık kadınların derdi, bütün gün mağaza, dükkân dolaşıp yalnızca tüketimde bulunan, kumara ve giyime para yatan, aile bütçesine kendine cep harçlığı eden, erkeğini esir gibi kullanan, karı koca anlaşmazlıklarında kendi namusuna binlerce liralık fatura ya da nafaka kesip öte yandan zavallı sokak kadınlarını küçümseyen, kısaca “mal olma saltanatı”nı sürdürüp “mal olmama savaşı” veren dişilerin haklarını korumak değil. Uyanan Türkiye'nin kadını bir “süs bebeği” değil. Erkeklerle arkadaş, dost olmak gerektiğini biliyor, hakların, görevlerle orantılı olduğunu da.

Kozayı Çatlatmak

Bir gün ansızın, şaşkınlıkla fark edersiniz: Çocuğunuz büyümüş-tür. O eski, bildiğiniz küçük insan değildir artık; ya yüzünde yeni yeni beliren anlamlı bir gülüşten, ya her zaman kolaylıkla “Peki” dediği bir isteğimize birdenbire “Hayır” diye karşı koyuşundan ya da çok daha ufak bir şeyden anlarsınız. Sözgelimi, aile içinde, dost çevresinde geçen bir konuşmaya “Yine de”, “Oysa”, “Ne var ki”, “Ka-nımca” gibi ilginç, gelişkin sözcüklerle, kavramlarla katılışından.

Ama siz o küçük, ıslak eli nicedir avucunuzda tutmaya alışmış-sınızdır. Özellikle kalabalık sokaklarda, bilinmedik semtlerde, itiş kakış yürümeye çalıştığınız pazar yerlerinde, tören alanlarında, yeni gidilen okul bahçelerinde... Kısaca bilinmezliğin, güvensiz-liğin kol gezdiği her yerde. O küçük el, karşı kaldırıma geçerken sıkı sıkı sarılır elinize, okşayışınızdan, bastırışınızdan, sertçe sıkıp çekiştirişinizden bir şeyler sezmeye çalışır.

Çocuğunuzun dünyada ne kadar yalnız, güvensiz olduğunu o anlarda daha iyi kavrarınız. Gerçi son aylarda serpilmiştir, ayak-ları iki ayda eski pabucuna sığmayacak kadar büyümüş-tür, karnı hep açıkta kalmaktadır kısalan gömlekleri yüzünden, kızsız, be-bekleriyle ilgilenmemektedir artık, oyuncuların, şarkıcıların re-simlerini biriktirmektedir, erkekse, misketleri bir yana atmıştır, futbola, futbolculara kaptırmıştır kendini. Üstelik kimi zaman sizi gerçekten üzen, inciten kabalıklar yapmayı, bir başarı saymakta-dır. Arkadaşlarınızla konuşurken söze karışır, lafınızı böler, saçma sapan sorularla sizi yorar.

Kızmamak güç-tür gerçekten. Kendinizi ne kadar çocuğunuzu iyi yetiştirmeye adanmış olursanız olun, eninde sonunda kanlı canlı bir insansınızdır siz de; bağımsız kalma, dilediğiniz müziği dinle-me, dilediğiniz kitabı karıştırma gibi doğal haklarınız vardır.

Sormamız gereken soru bu işte: Çocuğumuzun bize olan düş-künlüğünü iki taraf için de sağlıklı bir ilişki düzenine nasıl otur-tabiliriz? Çünkü çocuk söze karışırken, sizden kitabınızı bırakıp

ödevine yardım etmenizi isterken, yanıtlarını bildiği sorular sorarak sizi oyalarken, aslında sizi (kızdırmak, sinirlendirmek pa-hasına da olsa) bulunduğunuz ortamdan ayırmak, hiç kimseye, hiçbir şey paylaşmamanızı sağlayarak, kendi iç dünyasına çekmek derdindedir. Bu uğurda yapmayacağı şey de yoktur galiba. Şöyle bir soru sorabilir size:

“Anne, Türkiye hangi ilimizin başkentidir?”

Yoo hayır! Bu tür soruları çocuğumuzun saflığına yormayalım; hele hele bilgisizliğine hiç... Amacına en kestirme yoldan, yani en beklenmedik anda baskın verme yöntemiyle varmaya çalışan insan zekâsının garip bir oyunu olarak niteleyelim. Yoksa tehlike çanları çalmaya başlamış demektir.

Kendi oğlumdan biliyorum. Çocuklar da, kediler gibi, “usulca tırmanma” yolunu seçiyorlar. Görmüşsünüzdür, bir sokak kedisine bir kere kapıdan içeri adım atma hakkını tanırırsanız, o hakkı geri almak için bin kat zahmet çekmek zorunda kalırsınız. Çocuğunuz herhangi bir nedenle koyduğunuz yasağı, yabancıların yanında ayıp olmasın diye bir kerecik kaldırırsanız, bir kerecik bile bağış-larsanız ikinci üçüncü denemeler birbirini izliyor. Unutmayalım, yalnız bizi seven, bizim bakımımıza gereksinen sevgili yavrumuz değildir ki çocuk, dünyaya karşı silahlanmaya, dünyada kendi sözünü olabildiğince geçirtmeye çabalayan bir canlıdır da. Bu yolda bizim tutarsızlıklarımız, en büyük yardımcısıdır.

“Anneciğim, hazır sen arkadaşlarınla oturuyorsun, ben de öbür mahalleye futbol oynamaya gidebilir miyim?”

“Anneciğim, bir şey söyleyeceğim, ama kızma, kızarsan yapmam da, bir kerecik harçlığım dışında bir ciklet alabilir miyim? Söz, bir kerecik, bir liracık!”

Gördüğünüz gibi, önemli olan isteğin niteliği değil, çok zararsız bir kural bozma olabilir istenilen, rahatça dönülebilecek bir kısıtlama, bir yasak olabilir. Ne var ki iş bir kere kuralı çiğnemenize dayanır. Gerisi çorap söküğü gibi gidiyor.

Kız çocukların, babalarına, erkeklerin analarına düşkün oldukları, yaşamları süresince kurdukları ilişkilerde onların yüzlerini ve tavırlarını aradıklarını ileri sürüyor kimi psikologlar. Ben, anne olarak, oğlumun bana düşkünlüğünün asıl nedenlerini araştırma-ya, önceden edindiğim bilgilerle yetinmemeye kararlıyım. Ben ya-

nında değilken gerçekte eli ayağı birbirine dolanıyorsa, yaşamında bir an olsun kimse benim yerimi tutamıyorsa, ona ve bana biraz bağımsızlık kazandıracak keyifli önlemler almaya özen gösteriyorum. İlerde, bana olan düşkünlüğü, benimle paylaştığı yalansız, içten arkadaşlık yüzünden başka insanlarla, özellikle kadınlarla “vesveseli ilişkiler” kurmasını, onlara beni örnek göstermesini, benim yaptığım yemekleri övüp kırk yaşında bile dizimin dibinden ayrılmamasını göze alamayacağımı biliyorum. Bu “düşkünlüğün” büyük bölümünü anaların hazırladıklarının da bilincindeyim. Biliyorum, bir canlı, kanatları çıktığı anda onları denemelidir. Düşse kalka da olsa...

Aralık 1977

Üvey Sevgiler

Üvey anne denilince, çoğumuzun aklına hırçın, kötü yürekli, çıkar peşinde koşan bir “umacı” gelir, değil mi? Üvey anne, öz çocuklarına en güzel yemekleri pişirir, en güzel giysileri giydirebilir, ama zavallı öksüze zırnık tattırmaz, üstelik türlü yalanlar uydurarak, babasını ona düşman eder, ikisinin arasına girer.

Kül Kedisi’nin, Pamuk Prenses’in daha nice nice masal, öykü, roman kahramanlarının üvey anaları, bu tür kadınlardır. Kuşkusuz, gerçeğe tıpatıp uyan bir tanım değil bu, yine de toplumda yaygınlık kazanmış, benimsenmiş, masallara, türkülere girmiş değer yargılarında bir gerçeklik payı olsa gerekir. Acaba ne oranda?

Yakından izlediğim bir örnekten yola çıkarak konuyu genişletmek istiyorum. Fazilet Hanım, dış görünüşüyle de masallardaki üvey analara çok benzeyen bir kadındı. Başı hep ağrıdığından alnına sirkeli bir bez dolar, kara bir çatkı geçirirdi. Zaten ya başı ağrırdı, ya beli tutulmuş olurdu. Sızlanmadığı, yakınmadığı an yok gibiydi. Somurtkan yüzü, kara bakışlarıyla insanın içini karartırdı.

Kocasıysa, aydın, yakışıklı bir adamdı. Fazilet Hanım’la, anası ölen kızına baksın diye evlenmişti, aşk söz konusu değildi yani. Orta yaşlı, tutucu bir çevrede yetişmiş, bu cahil kadının, kendisini kızının bakımına adayacağını ummuştur herhalde.

Fazilet Hanım, kurnaz cahillere özgü sinsî bir planla yaşamına istediği yönü vermeyi başardı. Art arda iki çocuk doğurarak, küçük kızı kocasının ilgi merkezi olmaktan uzaklaştırdı önce. Zamanla, küçük kız büsbütün ezikleşti, şaşkınlaştı, durmadan ağladı için kendine güvenini yitirdi, zekâsı, sevgileri köreldi. Fazilet Hanım bu fırsattan yararlanmaz mıydı hiç? Böyle budala bir çocuk okusaydı ne çıkacaktı sanki? Bir an önce hayata atılmıyordu ki, kendine çeki düzen verebilsin. Kızı okuldan aldılar, bütün fabrikasında, düşük bir ücret karşılığında çalışmaya yolladılar. Ses çıkarmadı, tek dayanağı babasının suskunluğu, onu derinden yaralamıştı besbelli. Çevresini kuşatan acımasızlık halkası daraldık-

ça yalnızlığı, çaresizliği artıyordu. Türlü işlere girdi çıktı, yanlış ilişkiler kurdu, evlendi, yine mutlu olmadı. Baba evine dönemeyeceğine göre harlandı gitti.

Burada ister istemez bir soru sormak geliyor içimizden: Sırf kızına bakılsın diye, kültür açısından kendisinden bunca aşağı düzeyde bir kadınla evlenmeyi göze alan babaya ne olmuştu? Niye böyle kayıtsız, uzaktı olanlara? Günün büyük bölümünü dışarıda geçirdiğinden, ev bir süre sonra pek ilgilendirmez mi olmuştu onu? Gereken atılımı yapamayacak kadar tembelleşmiş, uyuşmuş muydu? (Fazilet Hanım'ın iyi bir ev kadını, usta bir aşçı olduğu söylenir.) Yoksa aradaki uçurumu önce kızının kapatmasını, dertlerini babasına açmasını mı beklemişti? Bilmiyoruz. Bildiğimiz tek şey, büyük bir değişikliğin gerçekleştiği ve babanın, tüm sevgisini, karısından olma çocuklara yönelttiği.

“Kendi çocuğum kadar severim onu...” sözünü sık sık duyarız üvey annelerin ağzından. Bu söz bile dengedeki çarpıklığı göstermeye yeter. Yani “asıl sevmem gereken” çocuğu sevdiğim ölçüde denilmek istenmektedir.

Fazilet Hanım, öz çocuklarını ne kadar severdi acaba? Beni en çok düşündüren konu bu. Gördüğüm kadarıyla, gündelik yaşam çalkantısında bir eksiklik olsun istemiyordu: Onları koruyor, gözetiyordu. Ama “kendi” çocukları olduklarından ötürü yapıyordu bunu. Onları gözetirken, haklarını savunurken, aslında kendi haklarını savunuyordu. Kendi gururu okşanıyordu. Cömert yürekli, sevgisi sıcak bir öz ana değildi o. Herhangi bir çocuğun –ister öz çocuğu, ister üvey çocuğu, ister tanıdığı rastgele bir çocuk olsun– iç dünyası, temel gereksinimleri onu ilgilendirmiyordu. Çocukları da kısa sürede baba evini bırakıp dağıldılar. Biri Almanya'ya çalışmaya gitti, öteki evlenip uzaklara taşındı.

Fazilet Hanım, onları aramadı pek, zamanla yokluklarına alıştı. Kendi katı, bencil kişiliğinin sınırları arkasına gizlendi. Başkalarına göstermeye çalıştığı sevgi de, o yüzden “üvey bir sevgi” olarak kaldı hep.

Sık sık döneceğimiz bir konu bu, isterseniz şimdilik şöyle bağlayalım sözümüzü: Aslolan, analıktır; ananın başındaki sıfat, ikinci sırada gelir...

Oyuncakların Dünyası

*Taştan Asker
Taştan bir asker yaptım
Kurtarsın diye babamı,
Sonra boyadım onu
Yağmurla.*

*Asker, dağları aş bu gece
O iri adamın mağarasına git
Köşede duran babamı getir.*

(Ülkü Tamer)

Boş bir zamanınızda, daha doğrusu bir çocuğa armağan seçme telaşında değilken oyuncakçılara bir göz atacak olursanız, sanırım siz de benim gibi oyuncakların çeşitliliği karşısında şaşkına döneceksiniz.

Neler yok ki... Elektrikli trenler, güdümlü uçaklar, itfaiye arabaları, helikopterler, uzay tankları, saha dürbünleri sonra panzerler, tüfekler, tabancalar, süslü kılıflar içinde kovboy silahları... Kız çocukları için yapma saçlı, takma kirpikli sinema yıldızlarını andıran süslü bebekler, çamaşır makinesinden televizyona kadar bütün çağdaş ev araç gereçleri oyuncak haline getirilmiş. Çocuğun kendi evinde yaşadığı, başkalarının evinde gördüğü, televizyondan izlediği dünyanın küçük bir kopyası yaratılmış ve onun bu dünyayı kullanması, gördüğü nesnelere keyfince söz geçirmesi bekleniyor. Bir bakıma şöyle de diyebiliriz: Savruk tüketim, şiddet tutkunluğu gibi çağımızın bütün yönsemelerini yansıtan bu oyuncaklar dünyasının, çocuğun kendi dünyası olması isteniyor.

Satıcı kızlar koşturuyor, armağan alacağınız çocuğun kız mı erkek mi olduğunu, yaşını, eğilimlerini öğrenmeye çalışıyorlar.

Raflarda eski, sıcak oyuncaklar da göze çarpıyor: Uzun tüylü, kocaman, dost ayılar, yumuşak tavşanlar, küçük kız bakışlı be-

bekler, bir de dikkat geliştiren, beceri arttıran oyuncaklar. “Yap-boz” dediğimiz küpleri çocuklar hâlâ seviyorlar. Örnek verilen resimlerin parçalarını küplerden seçip resmi tamamlayınca büyük bir sevince kapılıyorlar. Böylelikle ayrıntılara bakmayı, parçalar arasında bağlantı kurmayı, renkleri ayırt etmeyi de öğrenmiş oluyorlar. Daha büyük çocuklar resimli küpler yerine küçük kartondan parçalarla daha çok sabır isteyen bir oyuna saatlerce dalıp gidebiliyorlar. Hele iç içe geçen plastik geometrik şekillerle evler, postanesinden barına kadar her şeyi düşünülmüş kasabalar kurma olanağı bile var. Bu oyunlar daha kendince, daha özgürce bir dünya yaratmasını sağlıyor çocuğun. Üstelik oyuncakların en büyük işlevlerinden birini yerine getiriyor, aile bireyleri arasında bir köprü kuruyor, işinden eve yorgun dönmüş babayı, bütün gün ev işlerinden bezmiş anneyi ve yorgunluk nedir bilmeyen çocukları bir oyunun çevresinde birleştiriyor. Ne yazık ki ülkemizde bütün ailenin aynı ilgiyle oynayabileceği türden oyuncaklar çok pahalı. O yüzden oyuncakların yerini oyunlar tutuyor: Kızma birader, mikado, güldürmeceli oyunlar, monopol gibi. Tombala galiba pek görünmüyor artık ortalıkta.

Bu arada bir noktayı belirtmeden geçmeyelim: Çocukta “serbest girişimcilik” özlemi uyandırmaktan yola çıkan ona daha küçük yaşta yatırım ve yüzde hesabını, kâr zarar bilincini aşılama çabası olan oyunlar çoğu kere toplumsal değer ölçüleriyle taban tabana zıt düşüyor. Ya özellikle öyle istenildiğinden ya da yabancı dilden çarçabuk, yalan yanlış yapılan çeviriler yüzünden. Ama sonuç aynı. Bir örnek vereyim: Hapse düşen bir müteahhit elli lira gibi gülünç bir ceza ödeyerek, iki el oynamayarak ya da şans kâğıdının gelmesini bekleyerek hapisten çıkabiliyor.

Oyuncaklar dünyasının, çocuğun iç dünyasıyla çatışmaması olağan karşılanmalı çünkü bizim dünyamız o. Bütün oyuncaklarına sırtını dönüp plastik bir kovayla oynayan, mutfaktan tencere kapağı getirip kendi yarattığı bir direksiyonun başına geçen çocuklar görmediniz mi? Çocuk, öz dünyasının gereçlerini basit eşyalardan, kibrit kutularından, kırık bir iskemleden, ufak tasarlardan seçiyor. Uzmanlar da okul öncesi dönemindeki çocuğa düş gücünü kapıp koyverecek, geliştirecek, yalın ve ana çizgileri kaba oyuncaklar alınmasını öneriyorlar. Yani bir oyunda di-

reksiyon, başka bir oyunda uçak, bir başkasında davul olabilen oyuncaklar.

Çocuk, gördüğü her yeniliği, tanıdığı her yeni nesneyi, masal kitaplarındaki resimleri bile oyununa katıyor. Ara sıra arkadaşlarıyla birlikte aynı oyun dünyasını paylaşıırken bile birden kendi sığınağına koşuveriyor, düş gücünün yarattığı olaylarla oyalanmaya başlıyor. Küçüklerin bir arada ama yine de tek tek kendi başlarına oynadıklarını sık sık görüyoruz.

Düşler, çocuklar için oyunun temel ilkesi. Bu ilkeyi sarsan çok somut abartılmış oyuncaklarsa, ilk armağan heyecanı geçtikten sonra çocuğu sarmaz oluyor, çabuk usandırıyor. Çocuklarımıza pahalı, göz kamaştırıcı oyuncaklar alamıyoruz diye üzülmeyelim, ona asıl gereken katı gerçeklerle yüz yüze gelmeden önce kendisine bağışlanmış altın süreyi gereğince yaşayabilmesini sağlayacak düşsel ipuçları değil mi?

Şubat 1978

Veliler Toplantısında

Baba-oğul, öğretmenler odasının kapısında bekliyorlar. Oğlan küçük, oldukça kavruk, çelimsiz. Saçları dipten kazınmış, parmakları nasırlı, burun deliklerinin çevresi, kabukları koparılıp azdırılmış yaralarla kaplı, ama siyah önlüğü, tertemiz yakası, bembeyaz çantası yeni alınmış. Annesinin bu özel gün için özendiği, önlüğü ütülediği, belki de kendi diktiği anlaşılıyor. Herhalde oğlunun güvencesini, geleceğini onun okuyup yazmasına bağlamış; okumuş bir adam, bir meslek sahibi olmasını istiyor çocuğunun.

Oysa oğlan, hiç de mutlu görünmüyor. Çabuk sorumluluk yüklenen, çocukluklarını yaşamadan ergenleşen köylü çocuklarına özgü koyu, kuşkucu gözlerle, sert bakışlarla uzaktan süzüyor beni. Ara sıra babasını sabırsızca çekiliyor. Babası da tedirgin, gözü saatinde. Çalıştığı iş yerinden güçlükle izin koparıp geldiği belli.

— Merhaba delikanlı! dedim oğlana. İşler nasıl gidiyor?

Şaşırdı birden boş bulundu:

— İyidir, dedi güngörmüş bir adam tavrıyla.

Büyüklerin önce adını soyadını, sonra anasının ve babasının adlarını, numarasını, en sonra da büyüyünce ne olmak istediğini sormalarına alıştığından, soruma şaşırdı galiba. Güldü. İri, çocuk gözleri açıldı iyice. Beni incelediğini seziyorum, ama bir soru daha sorarsam, biliyorum, uzaklaşacak benden. Sabır gerekli.

Çocukların güvenini hemen kazanamıyorsunuz. Büyükler, çoğu kez kendilerine gösterilen çocukça güveni, öylesine kötü kullanıyorlar ki, onurlu çocuk zamanla çekimser, kayıtsız kalmayı, böylelikle bir daha yanılmanın getireceği acıya katlanmamayı seçiyor. Sabrınızı, sevginizin türünü sınıyor. Gerçekten içten mi davranıyorsunuz kendisine karşı? Yoksa alay mı ediyorsunuz? Laf olsun diye mi konuşuyorsunuz? Dostluğunuzu kazanmaya, adam yerine konulmaya içi gitse bile, vereceğiniz armağanı son anda elinden hoyratça çekeceğinizi düşünüyor. Baştan, ona göre atıyor adımını.

Oğlanın konuşmaya yeltenmediğini görünce, baba karıştı söze. Önce giyimiyle, konuşmasıyla onlara uzak düşen bir kadının ilgisini çekmeyi başardığı için, oğlunun saçını şöyle bir okşadı. Sonra bir öğretmenin adını sordu bana, tanıyor muymuşum. Tanımıyordum. Akıllarına estikçe sınıflara dalmayı analık hakkı sanan, okulları kendi konuk odalarına çeviren anneleri yadırgadığımdan olacak gerektiğinde bile güç adım atıyorum okula:

— Kaça gidiyor delikanlı? dedim.

— Bu yıl 5'e gidecekti, dedi. Ama evvelsi yıl kaldı. Gitmedi okula, bir yıl daha yitirdi.

Böylesine önemli bir konuda yumuşak sesle, oğlunu azarlama-dan konuşması gerçekten duygulandırdı beni. Kimi zaman köy kökenli erkekler, annelerinden, karılarından esirgedikleri sevecenliği garip bir biçimde çocuklarına aktarabiliyorlar. "Küçücüğüm" gibisinden sıcak bir seslenme biçimi bile bulabiliyorlar.

— Önce tatlılıkla kandırmaya çalıştım, dedi baba. İyilikle söyledim olmadı. Dövdüm olmadı, sövdüm olmadı. Olmadı gayri. Gitmem de gitmem. Çok inatçıdır küçücüğüm.

Oğlan babasının elini çekiyor, aile sırlarını bana açtığı için içerde besbelli.

— Zıyanı yok, dedim, arayı kapatır o. Cin gibi çocuk. Tertemiz kırışksız önlüğe, yeni çantaya baktıkça garip bir hüzün kapladı içimi. Kendimi kandırıyorum, nasıl kapatacak arayı? Sınıfındaki çocukların çoğu, ansiklopedilerle, resimli bilgi kitaplarıyla, çocuk romanlarıyla donatılmışken? Yiten bir yılda bu ara daha da hızlı açılmışken?

— Öğrendiği kadarını da unutmuştur, dedi baba aklımdan geçenleri okumuşçasına. Eline kitap ney aldığı yok ki. Anası zaten cahil. Ben fabrikada çalışıyorum, geç dönerim akşam. Yani yardım edeni de yok.

— Hayırlısı olsun, demekten başka çıkar yol bulamadım.

— Eksik olma bacı.

O sırada bekledikleri öğretmen çıktı dışarı, ben bizim veliler toplantısına girdim.

Veliler toplantısının en büyük özelliği iyi giyimli hanımlarla yoksul erkekleri bir araya getirişi... Anne veliler ön sıraya otururlar çoğu kere, kendi aralarında konuşurlar. İki üç sıralık bir boşluktan

sonra baba veliler gelir. Ne kendi aralarında konuşur, ne de seslerini yükseltmeye cesaret ederler. Öğretmenin istediklerini ezberlemeye çalışır, ara sıra bir kâğıda not ederler. Deminki cin oğlanın babası gibi işçidir çoğu, kapıcıdır ya da gazetelerin iş ilanlarında adlarına pek rastlanmayan mesleklerin sahibidirler. Yoğurtçu, köfteci, simitçi, lotaryacı gibi. Veli toplantılarına katılmalarının tek nedeni, karılarının kendilerinden de az bilgili, üstelik insan içine çıkma konusunda çok daha çekingen oluşlarıdır.

Cin oğlan okula neden küstü, sınıfta kalmayı kendine neden yediremedi acaba? Anasının lehçesindeki bozukluktan mı ezildi? Babasının izin yüzünden çıkan bir tartışma sonucu bir toplantıya gelmemesinden mi? Yoksa eninde sonunda bir yerde engellenecek bir eğitimi daha başta yadsıdığı için mi? Benimle dost olmama konusunda aynı garip direnişi göstermemiş miydi?

Mart 1978

Aşkın Yıpranma Payı

Karı koca, ikisi de arkadaşım, hem de aynı ölçüde yakınlar bana. On beş yılı aşkın bir evliliği ustalıkla yürütüyorlar. Yürütüyorlar diyorum, çünkü evlilik, kendiliğinden kolay kolay yürümüyor galiba.

Geçende “koca” uğradı, birtakım sorunlarını tartıştık birlikte; ev içi sıkıntıları, para sorunları, siyasal sorunlar, yaşadığımız ortam, çocuklarımızın eğitimi... Derken tatillerin uzunluğuna atladık, eğitim düzeninde boş geçen aylar, günler söz konusu edildi. Birden, beyninden vurulmuş gibi oldu arkadaşım:

— Tüh yahu! dedi, bugün evlenme yıldönümümüz bizim, unutmuşum! Hiçbir şey almadım.

— Çiçek götürürsün giderken, dedim, olur biter.

— Son anda aklıma geldiğini anlar, dedi.

— Bir koku falan al o zaman.

— Hangi kokuyu sevdiğini bilmiyorum ki...

Elimizle tuttuğumuz, kavrayabildiğimiz maddelerin zamanla aşınmasını doğal karşılıyoruz. Toplumsal ilişkilerimizde, devletle olan ilişkilerimizde “amortisman” gibisinden ciddi, uzak, asık yüz-lü bir sözcüğü benimsemeye kadar vardırıyoruz hoşgörüyü.

Ama duygularımızın ilk yaşanıldığı, ilk tadıldığı gündeki kadar koyu, çarpıcı, yoğun kalmalarını, öyle sürmelerini bekliyoruz. Oldukları gibi, hiç değişmeden, hiç yıpranmadan.

Oysa duygular, eşyalara oranla dış etkilere çok daha açık, çok daha çabuk zedelenir bir nitelik taşıyorlar. Eşyayı ancak seller, depremle, yatırımları ancak büyük çalkantılar etkilerken duygular en ufak bir ayrıntıdan nem kapabiliyor. İğneleyici bir söz, konuk gittiğiniz bir evin kapısının her zamankinden biraz daha geç açılması, yargılayıcı bir bakış bile ilişkilerin sahiciliğine gölge düşürebiliyor.

Hele iki ayrı insanı bir arada yaşamaya çağıran, bir yaşamı paylaşmaya koşullayan evlilikte pek üstünde durulmadan, ince eleyip

sık dokunulmadan edilmiş bir söz bile, ufak bir çatlağın büyümesine, zamanla iki kişi arasında bir uçurum oluşturmaya yol açabiliyor.

Dışarıdan mutlu görünen çiftler arasındaki anlamsız tartışmalara tanık olmuşuzdur. İlk bakışta, sudan nedenlere dayalı gibi görünen bu tartışmaların dibinde çoğu kez, yılların tortuları, kaçınılmaz kişilik sürtüşmeleri yatmaktadır aslında.

— Şu tuzluğu uzatır mıydın?

— Canım görmüyor musun? Ellerim ıslak, kalk kendin al! sözleriyle başlayan bir atışma, kısa sürede kıran kırana bir kavgaya dönüşebilir.

— Her iş benden bekleniyor zaten, bıktım artık!

— Sen beni zaten hiç anlamadın, ta baştan beri...

— Doğum günümü bile aklında tutmuyorsun artık, yalan mı?

— Çocuklar olmasa, bu evde bir dakika daha durmazdım ya...

Toplumumuzda cinselliğin aşktan ayrı tutulmasının, bu tartışmalara ortam hazırlamada büyük payı var sanırım. Yazılan, çizilen, bestelenen bütün sanat ürünlerinde “aşk”, yüzyıllardır ulaşılmaz, elde edilmez bir Tanrıça biçiminde sunulmuş. Tasavvuf felsefesi, insan aşkıyla Tanrı aşkını kaynaştırma yoluyla büsbütün karmaşık hale sokmuş durumu. Kanlı canlı olmayan, el değiştirilmeyen, hatta kavuşulduğunda yadsınan bir sevgili yaratılmış. Cinsellik aşk’ın karşısına bir ayıp olarak dikilmiş.

Kişinin yaşamı boyunca ancak bir kere sevebileceği, o sevgiliye sonuna kadar tutsak kalacağı görüşü de oldukça yaygın. Halk türkülerimizde, “Yar üstüne yar seveni kurşunlamalı,” gibi ilginç (!) önerilere rastlıyoruz.

Kısaca toplumumuz aşka “peki” derken, cinselliğe “hayır” demekte. Erkeklerimize, küçük yaştan, bütün kadınlara “ana” ya da “bacı” gözüyle bakmaları aşılanıyor, kadınlarımıza da erkeğe güvenmemeleri, erkekten korkmaları. İlk gençlikte kaçamak sevişmelerle geçirtilen cinsel yaratıcılık, evliliğe taşınılamadan köreltiliyor böylelikle. Oysa her duygu gibi aşk da ancak beslendikçe gelişip zenginleşebilir ve cinsellikten, yani sevme, sevişme, döl bırakma gibi öz kaynaklarından yoksun kalan bir aşk, daha baştan bir açmazla karşılaşmış demektir.

Açılan boşluğu, doğum günlerini akılda tutarak ya da çiçek alarak kapatmayı ummak, boş bir umut olmaktan öteye gidemez o zaman.

Cinsel tutkuya da, onun tohumuyla yeşeren aşka da yıpranma payı tanımayı bilmeliyiz. Doğa, kısa süren duygu fırtınalarının, tutku kasırgalarının yerine sönmeyen közler yetiştirmeyi biliyor nasılsa. Sürekli, sağlam beraberliklerde kafa ve duygu birliğinden, bir bedene alışmaktan, bir insanı benimsemekten doğan kalıcı aşkı vazgeçilmez kılıyor. Öbür adı “alışkanlık” olan, en çetrefil, en büyük tutkuyu.

Nisan 1978

Okuma Alışkanlığı

Hep aynı soru çıkıyor karşımıza:

— Boş zamanlarınızı nasıl değerlendirirsiniz?

Radyo ya da TV programlarındaki yarışmacılardan, ünlü ses yıldızlarına, oyunculara, sporculara kadar, herkes aynı karşılığı yapıyor hemen, hiç duraksamadan:

— Boş zamanlarımda kitap okurum, müzik dinlerim...

Soru ve yanıt öylesine kanıksanmış ki öz akıp gitmiş, yalnız bir kabuk kalmış ortalıkta. Söylenilenin doğru olup olmadığını ne soran merak ediyor, ne yanıtlayan, ne de konuşmayı dinleyen bizler. Sanki bir incelik kuralı yerine getiriliyor, beklenen yanıt veriliyor, o kadar. Nitekim biraz sonra, boş zamanlarını okuyarak değerlendirdiğini ileri süren kimsenin, yaşamı süresince eline okunmaya değer tek kitap almadığını gösteren kanıtlar seriliyor ortaya.

İlk bakışta okuma'yı pek el üstünde tutan bir ulus gibi görünüyoruz. Okumayla, kitap sevgisiyle ilgili yığınla özdeyiş aracılığıyla çocuklarımıza okuma alışkanlığı kazandırmaya çalışıyoruz. Ama hiç kendi kendinize sordunuz mu: Okuma derken, neyi kastediyoruz biz?

Önce, “harfleri sökme” anlamında kullanıyoruz bu sözcüğü. Çocuğumuz harfleri söktü mü, garip bir coşku duyuyoruz, gözlerimiz doluyor. Öğreniminin ilk adımını attığından ötürü kutluyoruz onu.

Sonraları, “Benim çocuğum okuyor,” “Ah bizimki okumadı!” diye söylerken, okuma'yı yalnız öğrenimle ilintili gördüğümüzün hatta bir tuttuğumuzun farkında mıyız? Sınıf geçmekle, okulu bitirmekle, okuma zorunluluğunun da ortadan kalkacağını çıtlatmıyor muyuz gizlice? İşte bence “boş zaman” konusu, burada gündeme giriyor. Okumanın bir alışkanlık olduğunu, zamanında edinilmezse sonra hiç edinilemeyeceğini görmezlikten geliyoruz. Çünkü okumaya alışmış kişi, boş zamanı beklemez, okumaya zaman ayırmanın bir yolunu araştırır.

“Zamanında” sözcüğünü biraz açayım: Çocukken okuduğumuzda çok sevdiğimiz, günlerce elimizden düşürmediğimiz, etkisinde kaldığımız kitaplar vardır. Bir örnek vereyim: *Çalıkuşu*. Sonraları, ileri yaşlarda bu kitaplara bir daha göz gezdirdiğimizde, aynı tadı alamaz, düş kırıklığına uğrarız. Bazı bölümler hiç de bizim aklımızda kaldığı gibi değildir; başka bölümleri daha yakın buluruz kendimize. Ama işte o kitaplar, edebiyat değerleri ne olursa olsun, bize gönül borçlarını ödemiş, bizi bugünkü “yeni biz” yapmada elimizden şöyle bir tutuvermişlerdir.

“Çocuklarımızın, gençlerimizin çoğu, sık dizilmiş bir kitap sayfasını okurken usanıyorlar,” diyoruz, onları suçluyoruz. Çocuklarımızın bir bölümü gerçekten *çok* okuyor, okumayanlar da hiç okumuyorlar, ama böyle giderse, on yıl içinde Türkiye’de bir bölümü seçkin aydın, bir bölümü kara cahil bir kuşak yetişecek, hem de aynı sınıftan gelme, aynı okullarda okuyan çocuklardan.

Ne yapabiliriz diye sorulabilir. Kendimizi eleştirebiliriz önce. Bizler ne kadar okuyoruz? Yayınları ne derece izliyoruz? Son aylarda kaç kitap aldık, kaçına göz gezdirdik? Bu soruları içtenlikle yanıtladığımızda, ortaya nasıl bir görünüm çıkıyor?

Çocuğumuzla arkadaşça konuşuyor muyuz? Ona televizyon kamerasının dışında gerçek bir dünya gösterip onunla Teksaslar, Teksler, Zagorlarda gördüğü zorba kahramanların, aslında uyduruk, özenilecek hiçbir özellik taşımayan masal tipleri olduğunu tartıştık mı? Çağımızda kişiden güç gösterileri değil, insanlara insanca bir yaklaşım gösterme yeteneği beklendiğini aşılayabildik mi ona? Yoksa “Canım, zamanla öğrenir nasılsa, akıllı çocuktur, notları da iyi, şimdi aklını karıştırmayayım durup dururken,” deyip görevden kaytarmayı mı seçtik?

Daha önce de yazmıştım, ama yinelemekte, bu konuları yeri geldiğinde yinelemekte yarar görüyorum: Yasaklamanın bir çözüm yolu olduğunu sanmıyorum. Her yasak, tepkilerini getirmekte gecikmeyecektir. Hele bu yasak, yalnız engellemeye dayanıyorsa, engellenenin yerine yeni bir şey önermiyorsa. Bizi elimizde doğru dürüst bir kitapla görmeyen çocuğumuzun, bizim koyduğumuz yasaklara, “Okumuyorsun,” yollu azarlamalarımıza saygı göstermesini, uymasını da bekleyemeyiz.

Evet, “Boş zamanım yok,” safsatasını bir yana itip eski okuma

alışkanlığını bir yerden yakalamamız gerek. Çocuğumuzla birlikte okuyabileceğimiz, tartışabileceğimiz kitaplardan başlayabiliriz sözgelimi. Akşam oldu mu, ayrıca televizyonun karşısına geçilip sevilen seilmeyen bütün dizileri, bütün programları, ağzı bir karış açık izleyen tipik seyirciler olmaktan da kurtulabiliriz böylelikle; kitapların nicedir unuttuğumuz dünyasında kendi dünyamızın, toplumumuzun, insanlığın sorunlarına değişik ışıklar altında bakabiliriz. İstersek bakmayabiliriz de. Yetişkin kişilersek, değer ölçülerimiz bir ölçüde kesinleşmiştir, yolumuzu seçmişizdir.

Gelgelelim geleceğimizi kuracak, dünyamızı değiştirecek çocuklarımıza bizim gülüp geçtiğimiz, o yüzden de önemsemediğimiz yapay değerlerden başka hiçbir seçenek sunmamak sorumsuzluğu, kolay kaldırılır bir utanç lekesi olmasa gerek...

Mayıs 1978

Babalar ve Ustalar

Yasalar değişse bile, toplum yaşamı yeni yasalara hızla ayak uydurmaya çabalasa bile, yüzyılların verdiği alışkanlıkları atmak, onların yerine yeni değerler yerleştirmek kolay olmuyor. Bu konuda en ilginç örneklerden biri, “baba” anlayışı.

“Ana” sözcüğü, birçoğumuz için erdemli, özverili, hakkı ödenmez bir dişi kuşu çağrıştırır, oysa “baba” denildiğinde, belli, somut bir babayı, çoğu kere de kendi babamızı düşünürüz. Ana kavramını soyutlayabilmişizdir, kendi annemizin bedeninden sıyrıp genelleyebilmişizdir de, baba’yı kendi babamızın kalıbından ayrı görmek g gelir. Belki de babalar, ailenin günlük yaşamının tam ortasında yer almadıklarından... Belki çocuklarıyla analar kadar içli dışlı olacak zamanı bulamadıklarından... Belki de kendi babalarından ve dedelerinden devraldıkları değer ölçülerine göre, çocuklarla aralarına belli bir uzaklık koymayı yeğlediklerinden. Neden ne olursa olsun, sonuç değişmiyor: Sonuçta, ocukların gözünde biraz da gizemli bir kimlik kazanıyor baba, hatta kimi ailelerde öteki bireyleri tepeden szen, onların yaşamını gönlünce yöneten, yazgısına söz geçiren sakallı bıyıklı bir Tanrı olup çıkıyor.

alışan anne sayısının hızla arttığı ağdaş toplumlarda bile babaya yine evin ekmeğini getiren, düzenini sağlayan bir başkan, bir yol gösterici, yasa koyucu gözüyle bakılıyor.

Babanın kişiliğinin kız ve erkek çocuklar üstündeki olumlu olumsuz etkileri, babaya tutkunluğun ya da babadan ürküp anaya sığınmanın ileri yaşlarda ne gibi sorunlara yol açabileceği, günümüze kadar kim bilir kaç bilim yapıtına, kaç sanat ürününe konu olmuş... Bilinmedik gerçekler değil bunlar. Yine de bildiğimizi sandığımız, üstünde artık çokça düşünmediğimiz gerçekleri gözümüzle görünce, yeni ışıklar altında inceleme olanağı doğuyor.

Geçenlerde, İstanbul sinemalarında kısa bir süre oynatılan “Babam ve Ustam” filmi, çoğumuzu yeniden baba konusu üstünde düşünmeye zorladı. İtalya’nın ağdaş toplumun çok gerisinde kalmış,

ekonomik açıdansa çağdaş toplumlara sıkı sıkı bağlı bir yöresinde, katı, acımasız koşullar altında yetişmiş bir babayı inceliyordu film. Çocuklarındaki en ufak öz kişilik belirtilerini hoş görmeyen, baskıdan başka, dayaktan başka bir eğitime yöntemi bilmeyen, kırıp geçiren bir baba. Yazar, büyük bir ustalıkla ve alabildiğine nesnel bir bakışla inceliyordu öz babasını (filmin belgesel bir romandan uyarlandığı seyirciye sık sık hatırlatılıyordu), o koşullarda yetişmiş birinin kolaylıkla yetişemeyeceği, ama zamanı geldiğinde toplumun bu tür babaları kendiliğinden eleyeceği, değiştireceği bildirisini iletiyordu.

Film süresince, bildiğimiz bütün ünlü babalar teker teker canlanıyordu gözlerimizin önünde. Kendini sevginin altın terazisi sayan kibirli tragedya kahramanı Kral Lear, “Babaların Mesihî” diye anılan Goriot Baba. Kızına yaptığı haksızlığı yaşamıyla ödeyen Kral Lear’e ve yaşadığı dönemin çalkantılı Fransa’sında, şımarık, gösteriş düşkün kızlarına saygın bir yer sağlamak için her türlü ezilmeyi, horlanmayı göze alan Goriot Baba’ya yeni yeni ışıklar düşürüyordu film.

Arthur Miller’ın *Bütün Oğullarım* ve *Satıcının Ölümü* adlı oyunlarında, Turgenyev’in *Babalar ve Oğullar* adlı romanında, çocuklarla babaların toplumsal koşullar yüzünden nasıl birbirlerine düşebilecekleri, kuşaklar arasındaki büyük kopuklukların nasıl oluşabileceği ele alınır. Bizim Orhan Kemal’imiz de birçok romanında sevecen, unutulmayan bir babayı anlatır. Sevecen baba denilince Hiram Percy Maxim’in, Maxim makineli tüfeklerinin bulucusu ünlü babası için yazdığı *Dâhi Babam* adlı güzelim anılar kitabını nasıl unutturuz.

Bütün bunlar, günümüz babasının yaptığı seçmeye yardımcı olacak örnekler. Baba, ancak ölünce, yani boşluğu duyulunca önemi anlaşılan, uzak bir karaltı olmayı mı sürdürecektir, yoksa ailenin paylaştığı sıcak dünyanın bir bireyi olmayı mı?

Çağdaş babanın yapacağı seçme çok önemli; ileriki kuşakların yaşama biçimleri, değer yargıları, aile anlayışları bu seçme üstünde temellendirilecek çünkü.

Yurdumuzda, özellikle kırsal kesimde baba, ailenin sözcüsü, dünyaya açılan penceresi durumunda bugün. Aile bireylerinin dışarıyla kuracakları ilişkileri kopartmak da onun elinde, serpilip geliştirmek de.

Anaların okumasız yazmasız, çevreye kapalı yaşadıkları kesimlerde, çocukları bilgiye ve dünyaya açmak, yine babanın ödevi.

Anaların “süs bebeği” olarak kalmakta direndiği toplum kesitlerinde de çocuğu yanlış değerlere saplanıp kalmaktan, onurlu bir insan olma niteliğinden gittikçe uzaklaştırmaktan ancak baba alıkoyabilir, onu doğru seçmelere götürebilir.

Evet, baba zorba bir “patron” mudur? Yoksa yaşama uğraşında bilgilerini ve becerilerini çocuklarına aktaran sabırlı bir “usta” mı? Dokunulabilen, öpülebilen, sıcaklığı yürekte duyulabilen, dertleşilebilen gerçek bir baba mı? Gönüllerimizin ikinci tür babada karar kılması yetmiyor, kararı bir an önce gerçekleştirmeye çalışmak da gerekiyor.

Haziran 1978

Yaşamın İkinci Yarısı

Güzel bir yaz akşamı, sıcacık bir oda getirin gözlerinizin önüne. Dışarıda, gökte dupduru yıldızlar var, hepsi tek tek seçilebiliyor. İsterseniz bir de dolunay yapıştırabilirsiniz yıldızların yanına, bu yurun, keyif sizin! Pencereyi açık bırakalım da rüzgâr, perdeleri usulca dalgalandırsın, karanlıkta görünmeyen çiçeklerin, yaprakların, iğdenin, ıhlamurun ve denizin kokusunu getirsin odaya. Hangi tür müzikten hoşlanıyorsanız o tür müziğin sesi, uzaklardan bir yerlerden gelsin, hafifçe duyulsun. Şu anda her şey bizim elimizde olduğuna göre, odada oturan aile bireylerini de tatasız, kaygısız, geleceğe umut ve güvenle bakan insanlar diye düşünelim. Biraz güç olacak, ama neyse... Diyelim ki hiç değilse şu anda tek dilekleri, bu güzel yaz gecesinin sıcak havasını ortaklaşa paylaşmak.

Baba, gazetesine göz gezdiriyor. Anne bulaşıkları yeni bitirdi, daha demin tabak çanak şangırtıları duyuluyordu mutfaktan. Birazdan gelecek, ıslak elleriyle dikişine, söküşüne ya da örgüsüne sarılacak. Abla, bir romana dalmış. Ağabey, bu akşam komşuya geçti, televizyonda spor programını izleyecekmiş arkadaşıyla.

Peki, evin 3-6 yaşları arasındaki çocuğu bu arada ne yapıyor sizce? Oyuncaklarıyla mı oynuyor? Büyüklerden birinin yanına yanaşıp yerli yersiz sorularla ilgi çekmeye mi çalışıyor? Döke saça meyve ya da kuruyemiş mi yiyor? Tencere kapaklarını birbirine mi vuruyor? Yoksa televizyonu açın diye mi tutturuyor?

Siz bu soruların yanıtlarını düşünedurun, ben daha geniş kapsamlı bir soru soracağım size:

Son yıllarda karşılaştığınız 3-6 yaşlarındaki çocuklardan kaç tanesi bildiğimiz çocuk?

Geçen ay ailece dinlenmek için çıktığımız 3-4 günlük tatilde, bu olayı daha yakından izlemek olanağını buldum. Bir ormanın kıyısına kurulmuş güzel bir kaplıca otelindeyiz. Müşterilerin çoğu, fizik-tedaviye ya da kaplıca suyunda dertlerine deva aramaya gelmiş, orta yaşın üstünde kişiler. Çam havasını içlerine çekmek, sa-

bahları çıt çıkmayan bir doğaya uyanmak, yaşamlarını biraz daha uzatır belki diye düşünüyorlar. Kalabalık kentlerin uğultusunu, pasını, isini üstlerinden atmak istiyorlar. Türkiye koşulları göz önünde tutulursa kaç kişinin bu büyük dinginliği gerçekten hak ettiği tartışılır, ama bizim konumuz o değil şu anda.

Çocuklar dolaşıyorlar yemek salonunda. Elbette büyük adam gibi sus pus oturup yemek yemelerini bekleyemeyiz. Ama dolaşmakla, konuşmakla, bağışmakla kalmıyorlar, yetinmiyorlar ki... Bakıyorsunuz, biri, piyanonun üstüne tırmanmış; biri, koca camlara tekme indirmeye hazırlanıyor, biri asansörde kapalı kalmış, biri salondaki vazoları kırma çabasında.

Otel, bir devlet işletmesi olduğundan, garsonlar memur. Alışmışlar bu şımarıklıklara, çocukların ardı sıra koşuşturuyorlar ki, analarla babalar yemeklerini rahat yiyebilsinler. Hoş, anaların pek aldındığı yok; çocukların bu yaramazlıklarını (ne yaramazlığı, eski deyimle müziçliğini) olağan karşıladıkları, yüzlerindeki gülücüklerden belli. Arada bir, “Yapma oğlum!” sesi geliyor bir masadan, gelgelelim çocuk da anasının sesindeki yapmacık azarın farkında, her yaramazlığının hoş karşılanacağı inancında.

Önceleri, otuzumu geçmeme bağlıyordum çocuklara gösterdiğim tepkiyi. Kendimi suçluyordum. Katlanma gücüm azaldı, diyordum kendi kendime, dünya değişiyor, çocuklar da bildiğim çocuklar olmaktan çıkacaklar elbet. Dr. Spock eğitimi görmüş çocuklar bunlar. İkinci kuşak. Tanıdığım anaların büyük çoğunluğu yalan yanlış, Dr. Spock yöntemine göre yetiştiriyorlar çocuklarını! Özgürlük, sağlam kişiliğin engellenmemesi, güçlü bir istem geliştirmek çocukta, doğayla bağlarını koparmamak.

Bu konuyu enine boyuna tartışacak kadar bilgili saymıyorum kendimi. Benim için önemli olan, sonuç. Çocukların ağızlarından çıkan sözlere dikkat ediyorum: “Ver!”, “İstiyorum!”, “Bu benim!” diye bağıryorlar avaz avaz. Yalan gözyaşları hemen süzülüyor gözpınarlarından. Baba, anayı uyuracak oluyor, anada yanıt hazır: “Rahat bırak çocuğu, bir şey kırsa öderiz!”

Ve şımarıklıktan peltek peltek konuşan, doğru dürüst tek cümle kuramayan, ama karşınıza geçtiğinde, ille de bir “hikmet” savurma zorunluluğunu duyan bu ufacık çocuklar, yıllarını devlet memurluğunda tüketmiş, emekliliğe az kaldığından, boynu daha

da eğikleşmiş memurları artlarında koşturuyorlar. Ödentilerin ceplerinde hazır durduğuna inanıyorlar. Öylesine dışındalar toplum yaşamının.

Yalnız iyi harcayabilen ana babaların çocukları mı? Değil, her sınıftan çıkıyor bu çocuk tipi ve hep aynı şeyi söylüyor: Ver! Al bana!

Alt tabakalardaki ailelerin üst tabakalara özenmelerinden mi dersiniz? Yoksa topluca ele alındığında, çocuklardan esirgenen sevecenliğin, ilginin kısaca “okşayıp öpmenin” hep harcamalarla karşılanmasından mı?

Çocuğumuzu yarım yamalak edindiğimiz bilgilerin değişmez kalıplarıyla yetiştirmek tembelliğine düşmemeliyiz. Yaşamın içinde, çocuğun kişiliğinde sınamalıyız bilgilerimizi. Ayrıca bir çocuk yetiştirme uğruna aile yaşamını ve dost çevresini zindana çevirme hakkını kim verir bize? Kişinin kendi öz değerleri, inançları, kişisel “mahremiyeti” de bir çocuk kadar sahip çıkılmaya değmez mi? Yaşamların iki yarıları arasındaki fireleri karşılıklı azaltmak, galiba ancak tutarlı sınırlandırmalar ve onlara bağlı saygıdeğer direnişlerle mümkün olabiliyor.

Özgürlüğe sonuna kadar evet, çocuğu olabildiğince engelsiz yetiştirip sağlam bir kişiliğe kavuşmasını sağlamaya da... Yalnız bu özgürlük yıkıcılığa dayanmadığı sürece, başka özgürlüklerin yıkıntıları üstünde serpilmediği sürece.

Temmuz 1978

Sıcak ve ıplak

Bir türlü ölçüsünü bilemediğimiz, ayarını tutturamadığımız bir sorunumuz var: Çıplaklık. Yazın, lkemizin daha tutucu kesimlerinde, gerçekten büyük bir sorun oluyor. Hele turistik bölgelere, kumsallara açılan “kapalı yetişmiş” Anadolu kasabalarında... Taşra kasabalarında turistlere hořėryle bakılıyor artık, gelgelelim hal-kımız, kendinden bildiği birinin çıplaklığını bir türlü hoş göremiyor, onun kurallara, geleneklere bağlı kalmasını istiyor. Özellikle ramazan ayında bu baskıyı daha derinden duyuyoruz.

Bu bölgelerde yaşayan kadınlarla kızlar, giysilerinin kol boyunu, eteklerinin uzunluğunu, yakalarının açıklığını bile, iyiden iyiye hesap etmek zorundalar. Yoksa adları “kötüye çıkar”, yoksa “evde kalırlar”, yoksa ağabeyleri ya da kocaları tarafından vurulurlar da ailenin namusu temizlenir.

Bu tür olayları gazetelerde okuyoruz. Yaz gelince hâlâ büyük kentlerimizdeki “deniz hamamları”nda, kadınlar ve erkekler diye ayrılan bölmelerden denize giriyoruz, açık hava sinemalarında kadınlar, kadınların yanına oturmaya zen gösteriyorlar. Ya Türkçe sözlükteki “ıplak” maddesinin karşılığına hiç baktınız mı? şöyle diyor sözlük: “stnde bulunması gereken giysi, ss, örtü veya bitki gibi şeyler bulunmayan: Çıplak adam. Çıplak duvar. Çıplak at. Çıplak toprak gibi...”

Ne garip, değil mi? Anasından çırılçıplak doğan insanoğlu, çıplaklığı bir “-sız” ekiyle tanımlıyor, öyle kavıyor. Bir eksiklik, yoksunluk, işe yaramazlık, hatta ahlâki ölçülere vurulunca bir erdemsizlik, bir “iffetsizlik” buluyor ıplaklıkta. “ıplak at”ı örnek gösterirken, atın aslında eyerli olması gerektiğini savunacak kadar, “stnde bulunması gereken şey”den yoksun olduğunu ileri sürecek kadar.

Oysa insanoğlunun çıplaklığını örtme kaygısını yalnızca namusunu koruma çabasıyla açıklayamayız. İlkel insan rtnrken, üreme organlarını korumaya da çalışıyordu mutlaka. Beklenmedik

düşmelere, vurmalara karşı bedeninin direncini arttırma çabasıındaydı. Çabuk incinen gizli bölgelerine doğanın çektiği tüy örtüsünü daha da kalınlaştırmak, böylece dayanıklı olmak ve soyunu sağlıklı bir biçimde sürdürmek amacını güdüyordu.

Ne var ki kısa sürede bu doğal önlemlerden yüz çevirdi. Din baskıları, toplum yaşamının getirdiği kısıtlamalar, incir yaprağı türünden düz, yalın örtüleri geçerlikten kaldıracaktı. Örtünmek sorunu gittikçe karmaşıklaşacak, kimi toplumlarda dünyadan kaçmak, güneşten, aydınlıktan yüz çevirmek anlamına gelecek kadar sıkı kurallarla belirlenirken kimi toplumlarda çıplaklık, bedensel özgürlüğü, cinsel özgürlüğü savunmanın bir belirtisi sayılacaktı.

Bu arada “moda” denilen uluslararası canavar konuya el atmaz mı hiç? Örtünme, içinden çıkılmaz bir giyim sorunu olacaktı artık. Giysiler öylesine karmaşık hale getiriliyordu ki, amacın giysiye mi, gizlediği gövdeye mi yönelik olduğu anlaşılmıyordu. Örnek olarak gazete manşetlerinden seçtiğim bazı cümleleri aktarmak isterim: “Bikiniiler ufaldıkça fiyatları artıyor”, “Az örtünen, gözde”. Renkli basılan gazetelerde her gün kiloyla kadın eti sergileniyor. Yalnız dikkat ederseniz bu tür işlerin uzmanları, örtünme sınırına ayrı bir önem veriyorlar, gerçeğin ta kendisini değil, kişiyi düş kurma sınırına vardırarak kışkırtıcı ipuçları sergiliyorlar. Sözün kısası, örtünme de bir çeşit soyunma türü sayılabilir.

Biz yine sözcüğe dönelim, “çıplaklık” maddesinin geri kalan tanımına bir göz atalım: “Çıplaklığıyla: Gizli bir yanını bırakmayarak, hiçbir şey saklamaksızın, olduğu gibi... Olayı bütün çıplaklığıyla anlattı.” Gel de çık işin içinden! İnsan bedeni söz konusu olduğunda, erdeme, “namus” ölçülerine aykırı sayılan bir kavramın, öbür ahlâki ölçüler gündeme geldiğinde el üstünde tutulması, üstün bir erdem sayılması! İşin içinden çıkmak güç gerçekten.

Yalnızca güç deyip geçemeyiz, özellikle çocuklarımızı yetiştirirken, onlara dünyada yol göstermeye çalışırken çıplaklık konusu çokça çıkıyor karşımıza. Çocuğumuzun yanında çıplak olmamaya ayrı bir özen mi göstermeliyiz? Bu konunun üstünde fazlaca durmayıp işi oluruna mı bırakmalıyız? Yoksa, o yanımızda değilmişçesine kaygısız, rahat mı davranmalıyız?

Bu arada başka sorular da var konuyla bağlantılı olarak:

Çocuğun örtünmeyi ya da açılmayı bir tavır diye benimsemesinden, dünya görüşünü böyle yüzeysel yollardan açığa vurmasından sorumlu olmak ister miyiz? Gençlerin doğal yolu seçmeleri olağan, dahası, doğru ve güzel. Ama onların bir toplum içinde –özellikle bizim toplumumuzda– yaşadıklarını unutmaları olağan mı? Bu seçmeyi onlara hangi ölçülere göre yaptıracağız?

Ya da onların seçmeleri bizim anlayışımıza ters düştüğünde hangi haklı nedenlere dayanarak ileri süreceğiz kendi görüşümüzü?

Kuşaklar boyu süregeldikten sonra bize aktarılan, derinliğine inmeyi hiç düşünmediğimiz sorunlarla, kalıplarla iç içe yaşıyoruz. Çocuklarımızı bu engelleri yıkmamızı, açık yürekle düşünmemizi bekliyorlar. Yaşadığımız kısır döngüleri onlara devretmemize karşı çıkıyorlar. Aynı “sızlığı” paylaşmak istemiyorlar.

Ağustos 1978

Yeninin Gelenekleşmesi

Vazgeçemediğimiz tutkulardan biri de, geçmişe özlem duymak. İstedığımız kadar gelişmiş olalım, gerçekleri olduğu gibi gördüğümüzü, kabul ettiğimizi, dünyaya ayak uydurduğumuzu ileri sürelim, yüreğimizde yine de bir hoşgörüsüzlük tohumu kalıyor çoğu kere, en ufak bir engelle tosladı mı, hemen bencilliğe dönüşen, bu bencilliğin özürlerini de büyük bir beceriyle bulmamızı sağlayan bir hoşgörüsüzlük tohumu.

Eskiden oyun oynadığımız ağaçlıklı bir alanda beton yığınlarının yükselmesini istemiyoruz. Okul dönüşlerinde kenarına ilişip erik yediğimiz bir duvarın yıkılmasını istemiyoruz. Yeni bir yol açmak adına bir ağacın kesilmesini hoş karşılamıyoruz.

Bu duygunun nedenini şöyle özürlerle açıklıyor, irdeliyoruz: “Yeni beton yapılar çok zevksiz oluyor. Pencerele daracık, balkon falan yok,” “Kentleşme akımı, kentleri gittikçe yaşanmaz hale getiriyor, üstelik çirkinleştiriyor da,” “Yetkisiz ellerce yürütülen plansız programsız bir yapım furyası sürüyor ülkemizde.” Aslına bakarsak, saydığımız açıklamaların çoğu doğru, en azından haksız ve yanlış değil baştan. Gelgelelim, dış görünümde bir bozulma, doğaya bir ters düşme ya da programsız bir gidiş olmasa ve ortaya gerçekten eskiye oranla daha güzel, daha yetkin bir yapıt çıksa, ne olacak acaba tepkimiz? Güzel günler geçirdiğimiz yıkık bir ahşap evin yerine sevimli, iki katlı çağdaş bir yapı kurulsa (pencerelerde aynı saksılar dursa), o yıkık duvarın yerinde, sağlıklı çocukların koşuşturduğu bir okulun duvarı yükselse, bu yeni yapıları bağrımıza basacak mıyız? Hiç sanmıyorum...

Galiba insan, eski yapıları savunurken, onların ille de ayakta kalmaları gerektiğini ileri sürerken, aslında kendi geçmişini, tatlı anılarını savunuyor. İleride, günümüzde yükselen yapılara yürekten bağlı kalırken, çocuklarımız da farkında olmadan bizimle geçirdikleri günleri, paylaştıkları anıları savunacaklardır.

Asıl sorun, bu savunmanın nereye kadar gittiği, hangi boyut-

lara ulaştığı. Daha doğru bir deyimle, bencilliğin nereye kadar uzatılabileceği... Yeniliğe ne derece karşı konulmak istenileceği... Konulabileceği!

Bazı yenilikler “çaktırmadan” giriyor yaşamımıza. Sözelimi televizyon... Nasıl da belli etmeden akşamlarımıza, pazarlarımıza el koydu?..

Anımsayalım: Ülkemizde televizyon sayısı azken, “akşam oturmasına gitmek” geleneği, garip bir yozlaşmaya girerek uzun bir süre geçerliliğini sürdürmüştü. Televizyon sahipleri o “mutlu” kişiler, dostlarını, komşularını, komşularının tanışlarıyla onların konuklarını, kapıcılarını, çocuklarını ağırlamak gibi güç bir ödevle baş başa bırakılmışlardı. O günlerde çaylar, koka kolalar, kekler, bisküviler sunuluyordu akşamları konuklara. Sahi, bir de tele-misafir diye bir deyim türemişti. Televizyonu olan aile, o dönemde satışı hızla artan anında tüketim maddelerinden bolca bulundurmak zorundaydı evinde. Evin erkeği, program bittiğinde, bayrak göndere çekildikten sonra, tele-misafirleri arabasıyla evlerine dağıtıyordu.

Elbette, ev boşaldıktan sonra, bardak tabak yıkamaktan yorgun düşen ev kadınıyla, konuk dağıtımından dönen koca, birbirlerine giriyorlardı hiç yüzünden. İyi ki televizyon kısa bir sürede büyük bir yaygınlık kazandı da, boşanma hızındaki artış bu nedene bağlanmadan kaldı. Herkes kendi televizyonunu izlemeyi, kendi özel aile kavgasını yapmayı öğrendi.

Dikkat etmişsinizdir mutlaka. Televizyonun yeni girdiği bir evde, bütün programlar izleniyor, ayırım yapılmıyor hiç. Özellikle çocuklar, o güne kadar katılamadıkları arkadaş konuşmalarının konularına yetişebilmek amacıyla, reklam müziklerini bile can kulağıyla dinliyorlar. Bir süre sonra ilgi tavsıyor, beğenilmeyen programlarda düğmeyi kapatma alışkanlığı başlıyor, seçme dönemine giriliyor. Belli dizileri sevenler, belli eski filmlerle gençlik günlerini yeniden yaşamak isteyenler bir arada televizyon seyretmeye başlıyorlar.

Deminki sorumuza verilecek en geçerli örneklerden biri: Televizyon. Yaşamımıza hiç “çaktırmadan” girmesinin nedeni de üstlendiği işlev; olumlu yanıyla ele alındığında, bütün bir dünyayı, olayları, yorumlarıyla el üstünde tuttuğu ya da yere çaldığı değer-

lerle odanın taa içine getirmesi. Amerikalı bir profesör, Vietnam Savaşı'nın "daha baştan yitirilmiş bir dava" oluşunu televizyonun işlevine bağlıyor. Daha önceleri "Hiroşima"yı gönüllerince bombalamış bir ulusun çocukları olarak Amerikalıların ilk kez savaşın şiddetiyle, yıkımıyla yüz yüze geldiklerini, güvenli odalarında yemeklerini yerken, bir başka ülkede ne kırımların sürüp gittiğini ilk kez gözleriyle gördüklerini söylüyor.

Böylesine önemli işlev yüklenen bir yeniliğe karşı çıkmak olanaksız; ancak olumsuz yanları azaltma uğruna bir savaş verilebilir, verilmelidir de. Duygu gıcıklamalarına, lüks evlerde lüks giysiler içinde mutsuz olma başarısına erenlerin iniltilerine ve toplumsal sorunları sorumsuzca sömürü alanına dönüştüren sözüm ona gerçekçilik anlayışına karşı konulmalıdır. Hem yazarak, hem de televizyonun düğmesini kapatarak.

Yenilikler, eskiyiş özelliklerine göre, tıpkı eskiyen bir giysinin gövdeye daha rahat oturuşu gibi kalıplarına yerleşiyorlar. Yeniliğin içindeki *eskimez eskilik* payı burada ortaya çıkıyor. "Eskimez eski" dediğimiz, gelenekten başka nedir ki? Gelenek, görenek yalnızca eski demek değil ki, bize yeni olanın, kalıcı yeninin ipuçlarını veren bir kaynak aynı zamanda. Bir toplumun değerlerine uygun düşen yeni değerlerle, taban tabana zıt düşenleri hemeninden değilse bile, uzun sürede eleyen bir altın terazi. Haksız aşırının freni, haklı yeninin besleyici yakıtı.

Eylül 1978

İçimizdeki Tanrı

“Anneciğim,” diyor çocuk. “Senin söyleyeceğini okulda kimseye anlatmam. Ama dedikleri gibi Tanrı var mı gerçekten?”

Uzayda kenetlenmeyi izlemiş, bilimsel verilerle donatılmış bir çocuk bu soruyu soran. Onu kendi “evet”lerinize, kendi “hayır”larınızla yetindirmek istiyorsanız, bastırın cevabı. Sorun, o değil ki. Kendince inanarak varması gerek kendi doğrularına.

Türkçeye, Sümercede Gök Tanrı anlamına gelen “dingir-tingir” sözcüğünden geçmiş “Tanrı” sözcüğü.

İlkin Uygurlarda görüyoruz “Tanrı” kavramını. Onların inancına göre, Gök’lerin, Su’ların, Kara’ların üç tane Tanrısı var. Doğa olaylarına el atan, kasırgalar kopartıp yıldırımlar yağdırtan, yer sarsıntılılarıyla ürküten, insanların özel dünyalarına kişisel sorunlarına karışan bu üç büyük Tanrı, kimi zaman kılık değiştirip aramızda kol geziyorlar, dünyayı daha yakından denetliyorlar. Tek tek, daha önemsiz doğa olaylarının sorumluluğunu taşıyan ikinci derecede Tanrılar da var Uygurlarda, ama onlar üç büyük Tanrı’nın sözünden asla çıkmıyorlar, onların denetimi altında çalışıyorlar bir çeşit hiyerarşi uyarınca...

Burada ufak bir ayrıç açalım: Acaba kılık değiştirip halk arasına karışan eski halifelerle, Osmanlı padişahları, bu Tanrılardan devraldıkları gizli bir sorumluluğu, bir baskıyı yürütmeye mi çalışıyorlardı?

Türkler önceleri göçebe olduğundan, çok Tanrıcilik döneminde Tanrıları adına görkemli tapınaklar dikmemişler, ancak toprağa yerleşip kentler kurduklarında girişmişler bu işe. Bugün putlardan, ilk insanların Tanrı kavramını anlayabiliyoruz: İnsana benzeyen, ama ondan çok üstün, gözle görülmez, erişilmez uzaklıkta, ölümsüz bir güç. Tapınaklar, doruklara yerleştirilmiş hep. Elbruz Dağı’nda, Olimpos’ta yaşadığı varsayılmış Tanrılarının.

İnsan, Tanrı’yı gözle görme eksikliğini, çaresizliğini gidermek

için, kendine bir çıkar yol bulmakta gecikmemiş ama. Evrende bulunan her şeyi yarattığına, koruduğuna inandığı bu yüce varlığı kendi kavrayış sınırlarına, kendi dünyasına yerleştirmiş. Yeryuvarlağında yaşamış bütün halklar, Tanrı tasvirlerini kendilerine, daha da önemlisi, bir baba imgesine benzeterek, bu büyük korkuyu alt etmeye kalkışmışlar. Mitologyalarında, Tanrılarına zavallı insanların özelliklerini yakıştırmışlar, aile ilişkilerinde gü-lünç açmazlara düşürmüşler onları. Keçi sakallı, keyif ehli, şarap düşkününü Tanrılar bile yaratmışlar. Mitologyanın psikolojiye yaptığı büyük katkıyı bir yana bıraksak bile, Tanrı kavramı, sanat açısından büyük bir gelişmenin odağı olmuş. Resimde yeni akımlara yol açmış, usta ressamların tablolarında ölümsüzleşmiş. Yani her zaman, her dönemde büyülemiş insanoğlunu, bilinmez'in büyü-sünü, ona kafa tutma payını, bir kamçılama ögesiyle, bir aşkınlık isteğiyle sunmuş.

Dünya halklarının, yaşadıkları bölgelere, iklimlere, çağ koşullarına göre değişik Tanrı imgeleri yarattıklarını görüyoruz. Asurluların gözü dönmüş, ürkünç, savaşkan Tanrıları, eski kabilelerin kurbana düşkün, kan içici Tanrıları, zamanla Hıristiyanlardaki "tek Tanrı"ya, sevecen, koruyucu bir Baba'ya, İsa'nın babasına dönüşmüş. Müslüman dinince yasaklanan put, Tanrı'nın yüzünü silip soyut gücünü pekiştirme amacını gütmüş.

Felsefenin başlangıcından beri, Tanrı'nın varlığı konusunda değişik, çelişik düşünceler var. Ruhçu, idealist felsefecilerle maddeci görüşü savunanlar, apayrı yollar tutuyorlar, apayrı yaklaşımlarla giriyorlar konuya. Tanrı'nın var olduğunu kanıtlama yolunu tutanların savlarını kısaca şöyle özetleyebiliriz: Evrenin yaratılışındaki bu kusursuz uyum, bu etkinlik, insanoğlunun zekâsını ve sentez gücünü kat kat aşan bu akla sığmaz, birleştirici zekâ, kendiyle asla zıtlığa düşmeyen bu çok yanlı örgütlenme gücü ancak tek elden yönetilebilir. Bu gücün kaynağı da evrenin yaratıcısından başka kim olabilir ki?

Kimi Batılı düşünürler, çağdaş mantıkça geçerli sayılamayacak bu görüşe biraz değişik bir bakış getirmişler. Tanrı'nın varlığının birtakım mistik'lerin kişisel deneyleriyle kanıtlandığını ileri sürüyor onlar. Azizlerin deneylerini sayıp döküyorlar, peygamberlerin mucizelerini.

Tasavvuf felsefesi de, kendi içinde Tanrı'yla bütünleşen ermişlerin serüvenlerini aktarıyor. Fuzuli, Mevlana, Yunus Emre. Dikkat edersek, seçkin, ayrıcalıklı kişiler bu saydıklarımız. Azizler, yalvaçlar, şairler. Yani Tanrı'nın sözcüleri değil de, yaşanılan hayatın, değişen koşulların sözcüleri. İnsanın aşkınlığını söylemekten yılmayanlar.

Sözün burasında “Tanrı ile kulu arasına girilmez” yolundaki yaygın inanca geliyoruz! Yani Tanrı'nın öz istemiyle kuluyla doğrudan bir iletişim kurmaktan yana olduğu, araya kendi sözcüklerini bile katmak istemeyişi. İnsanın kendi içindeki Tanrı'yı, Tanrısal yanı, yaratıcılığı keşfetmesi bir anlamda.

Günümüzde, salt Tanrıtanımazlığın devrimci bir görüş olduğu inancı çoktan geçerlikten kalktı, bu görüşün de aslında kısır, başsız sonsuz ve eski görüşe bir tepki olarak geliştirildiği ondan kaynaklandığı anlaşıldı.

Günümüzde hedef alınan, halkların Tanrı'ya inanmaları sorununu değil artık, bu inanç aracılığıyla kurulan sömürü mekanizmaları, gelişen din imparatorlukları, zorbalık yöntemleri. “Tanrı Saba”yı acımasız bir kimlikte sunmayı yeğleyen ve halkları kendi yutturmaca, dünyevi iyilikseverliklerine yüz sürmeye çekenlerin kurduğu sistemler.

Ekim 1978

Sevginin Koşulları ve Evcilleştirme

Hayvanları gerçekten çok seven bir arkadaşımın bahçesindeydim geçen gün. Güneş yakmıyor ya artık, bahçelerin tadına doyumuyor. Çevremizde kedi-köpek yavruları, neşeyle oynayıp duruyorlar. Bizim kadar, onlar da sahibi bu dünyanın, onların da bu taştaki toprakta hakları var; üstelik bu hakkın tadını çıkarmayı, bizden çok daha iyi biliyorlar.

Bir ara bitişikteki bir bahçeden bir köpek iniltisi geldi. Meğer zengin komşular, göstermelik bir av köpeği almışlar, kapılarının önüne dikmişler, herhalde bahçeli bir evde bekçi bir köpek bulunmasını uygarlığın gereklerinden sayıyorlar. Ama ellerini hayvana sürmeye korkuyorlarmış; hayvanı iyi besliyorlarmış beslemesine de, yanlarına yaklaştırmıyorlarmış. İlgi istemek için çevrelerinde dolanmaya, bağırıp havlamaya başladı mı da alt kattaki bodruma bağlayıp cezaya yatırıyorlarmış. İlginç bir sevgi örneği doğrusu. Komşular, hiç kuşkusuz Avrupa'dan köpek-kedi maması getirten, köpek berberlerine, köpek otellerine binlerce lira para döken sözde hayvanseverler sınıfına giriyorlar. Hayvanı kendi iktisadi durumlarını sergilemekte, ortalama yurttaştan ayrılma, sıradan çıkma heveslerini gerçekleştirmekte bir araç olarak kullanan hayvanseverlerden. Bu tür insanlar kimi zaman çabalarında öylesine ileri giderler ki, hayvanlarını kendilerinden, kendilerini hayvanlarından ayırt edemez olursunuz. Öylesine özdeşleşirler besledikleriyle.

Ne yapalım, alışmışız bir kere. Sevgiyi önce soyut bir kavram olarak ele alıyoruz, sonra bölüyoruz: İnsan sevgisi, yurt sevgisi, bayrak sevgisi, ana baba sevgisi, çocuk sevgisi, hayvan sevgisi, derken müzik sevgisi de katılıyor araya. Bölme işlemini uzattıkça, sevgi sözcüğünün tanımından gittikçe uzaklaşıyoruz. Pul sevgisi, plak sevgisi gibi ancak bir merakı, bir ilgiyi açıklayan, sevgiyle doğrudan hiçbir ilişkisi olmayan tutkulara yöneliyoruz. İnsan pula düşkün olabilir, plağa düşkün olabilir de, sevgi nereden giriyor işin içine?

Kimi düşünürler, sevginin belli bir varlığı sevmekle başladığına inanırlar: Bütün hayvanlardan önce belli bir hayvanı, bütün insanlardan önce o insanı. Bu tanımdaki doğruluk payını yadsıyamayız, ama “başlamak” sözcüğünün altını çizmekte de büyük yarar var. Bir tek varlığa ya da nesneye kapalı kalan, yalnız onu sevmekle yetinen, dıştaki dünya’yı, yaşamayı hiçe sayanların sevgisini “gerçek sevgi” olarak nitelendiremeyiz. Olsa olsa “kara sevda” gibi hastalıklı bir ad yakıştıralabiliriz bu tür sevgiye. Ünlü Nazi önderlerinin, bir yanda toplu kıyımlar, sabotajlar, yangınlar düzenlerken, bir ırkı yeryüzünden silip süpürmeye çabalarken kullandıkları elleriyle öte yanda narin çiçekler yetiştirdiklerini biliyoruz, klasik müzik dinlediklerini de, sevdikleri kadınlarla birlikte ölüme gittiklerini de.

Nasıl bir sevgi peki? Tek sevgiden yola çıkıp geneli kavrayabilen bir sevgi anlayışı. İnsan soyunu geliştirecek, kamçılayacak, dünyasını başkalarıyla paylaşmaya, başkalarının sorunlarını ve sorumluluklarını üstlenmeye götürecek yaratıcı sevgi. Yani karşılıklı sevgi.

Hayvan dostlarımızın bize bağlılıkları, bizi öbür insanlar arasından ayırıp seçmeleri büyük bir doyum verebilir ama önemli olan, onların gösterdiği bu bağlılığa, bu dostluğa, bizim ne ölçüde ayak uyduracağımızdır gerçek sevgi açısından.

Televizyondan tanıyıp sevdiğimiz köpek Joe, Lassie, ayı Ben, sonra Fury adlı atla, fok Salty, bu konuda gerçekten iyi örnekler. Hayvanı, tek hayvanı, yararlarından ötürü sevdirtmiyorlar izleyiciye. Bekçilik ettikleri, hırsız yakaladıkları, kötülerini anında sezdikleri için sevmiyoruz onları yalnızca. Et-süt verdikleri, tüylerinden yararlanıldığı için de (okul kitaplarında hayvan sevgisi ile ilgili parçalarda ne yazık ki hâlâ bu yararlanma konusu işleniyor nedense). Çocuğa dostluk kavramını öğreten hayvanlar bunlar, zamanı geldiğinde çocuğun da yardım edebileceği, kişisel olanaklarını uğrunda seferber edeceği eşit dostlar.

Evet, galiba, eşitlik, sevginin en önemli koşullarından biri. Bir kere, sevgiyle en çok karıştırılan acıma duygusunu ortalıktan kaldırıyor. Onun yerine gözetmeyi, korumayı, sorumluluğunu üstlenmeyi yerleştiriyor.

A. de Saint-Exupéry’nin ünlü klasiği *Küçük Prens*’te kendi gezeninde tek sandığı gülden, dünyada yüzlercesini görüp umutsuz-

luğa kapılan Küçük Prens evcilleştirdiği tilkinin yardımıyla gerçeğe şöyle varır:

“Siz benim gülüme hiç mi hiç benzemiyorsunuz. Şimdilik değersizsiniz. Ne sizi evcilleştiren olmuş, ne de siz kimseyi evcilleştirmişsiniz. Tilkim eskiden nasılsa, öylesiniz. O da önceleri tilkilerden bir tilkiydi. Ama ben onu dost edindim, şimdi dünyada bir tane.”

Hayvanlar çocuklarımıza bu bilinci çok önceden veren dostlardır: Verici olmayı, seçmeyi, gözetmeyi, sevdiği uğrunda savaşmayı.

Kasım 1978

Özürler ve Gerçekler

On iki yaşlarındaydım, genç kızlığa geçişin en “ince” döneminde yani. Bir gün annem bir kenara çekti beni, çoktan beri söyleyeceğini sezdiğim bir gizi açığa vurdu.

“Kızım”, dedi “babanla geçinemiyoruz biliyorsun, ayrılmaya karar verdik. Kardeşin daha çok küçük, ama sana danışmadan hareket etmeyi içimiz götürmedi. Sen çok diretirsen, ayrılmamaya hiç değilse bir süre daha birlikte yaşamayı denemeye kararlıyız.”

Annem de, babam da açık konuşan, dobra dobra insanlar. Çocuklarına ille de çocukmuş gibi davranmayan, insan yavrusuna saygı göstermeyi bilen kişiler.

“Ayrılın elbette”, dedim hemen, “benim için hiçbir sakıncası yok.”

Kısa bir süre sonra, birbirlerini bir anlamda sevmelerine, birbirlerinden kolayca kopamamalarına karşın, ayrıldılar.

Çoğunuza onların tutumu uygarca gelebilir ama sanırım büyük çoğunluk, o yaşta bir çocuğun bu konuda gösterdiği tez canlılığı anlamakta güçlük çekecektir; katı, fazla keskin bulacaktır benim tutumumu.

Çoğumuz, yürümeyen, daha doğrusu ite kaka yürütölmeye çalışılan evlilikleri açıklamak, yaşamı dayanılmaz kılan sürtüşmele-re, sürekli gerginliklere, karşılıklı susmalara katlanmamızı haklı göstermek adına, çocuğumuzu ileri süreriz. “Çocuk olmasaydı, katlanır mıydım hiç?” deriz. “Kendimi düşündüğüm yok aslında,” deriz, “Benim düşündüğüm, çocukların mutluluğu.”

Bu söylenenlerde büyük gerçek payı var, kuşkusuz. Çocukların ana babasız büyüyünce mutsuz oldukları su götürmez bir gerçek. Ne eğitici yazılar, ne kitaplar okumuş, ne filmler izlemişizdir bu konuyu işleyen. Ananın ya da babanın ölümlü, çocuğun yaban el-lerde ya da kötü akrabaların yanında mutsuz, öksüz kalışı tüken-mez bir duygu sömürüsü biçiminde bugün de ele alınıyor roman-larda ve filmlerde. Ölüm, gerçekten ardında büyük yoksunluklar

getiren bir olay. Orası öyle. Ama toplumun büyük bir kesimi, ölmü ayrılmakla bir tutacak kadar üstüne gidiyor, gıcıklayıcı duyguların. İki yetişkin insanın, birbirleriyle anlaşamadıklarını, ya da baştan beri anlaşmamış olduklarını bir dönemde fark etmeleri hoş karşılanmıyor, yaşamlarını ayrı ayrı sürdürmeleri aynı cehennemi paylaşmaları uygun görülüyor. Alışkanlıklara saplı kalma, tembellik, yeni bir düzene alışamama korkusu gibi gerçeklerden kaçılıyor ve “çocuğun mutluluğu” özürlü atılıyor ortaya.

Oysa böylesine kırıncı bir ortamda ne gibi bir mutluluğu olabilir çocuğun? Ruhbilimciler, çocuğun yanında kavga edilmesinden yana değiller; ana-baba arasındaki sürtüşmelerin çocukta genç yaşta onulmaz birtakım yaralar, en azından güç geçen vuruklar açtığını söylüyorlar. Bunların ileride çocuğun kişiliğini, yönsemelelerini, yaşamını yönlendireceğini savunuyorlar. Küçük bir insanın kendisinden fizikçe güçlü iki kişinin dalaşına tanık olması, gerçekten çok üzücü, çok hırpalayıcı.

Ne yapılabilir, diye sorarsak... Köylerde de, kentlerde de çağın koşulları gereği, aile bireyleri çoğu kez aynı odayı paylaşırken, ne yapılabilir? Çocuklar, büyüklerin yaşamasına, konuşmalarına doğrudan katılırken?

Gizli kavga etmek bir çözüm yolu değil bence. Bazen ufak bir susuş, bir baş çeviriş, “Şimdi git başımdan, zaten canım sıkılıyor!” diye bir azarlayış ya da tam tersine, biraz önceki sert tartışmayı örtbas etmek için ana-baba tarafından girilmiş iğreti bir sevgi gösterisi, sanırım açık kavga kadar etkileyecektir çocuğu. Sorunun ipucu, çocuğu bir “insan” olarak görmemizde yatıyor. Ona, koşullar ne olursa olsun, anasının ve babasının kendisini yalnız bırakmayacağı, ayrılmanın ya da boşanmanın dünyanın sonu demek olmadığı anlatılmalı. Özellikle taraflardan birinin öbürünü kötülemesi, çekiştirmesi, yürümeyen ilişkinin suçunu ona yüklemesi, çocuğun gözüne girebilmek için pahalı oyuncaklarla, büyük özverilerle bir çeşit rüşvetli sevgi elde etmesi, ayrılığın en sakıncalı yanı olsa gerek. Eşler anlaşamayabilirler, çocuk bunu anlamaya sandığımızdan daha çok hazırdır, o boğucu ortamda yaşıyordur çünkü; onun asıl anlayamadığı, yıllarını birlikte geçiren, sevdiği yakınlarının birbirlerine duyabilecekleri öfkenin ve kinin boyutlarıdır yalnız, yüreğini yaralayan da budur.

Ne yazıktır ki gençliklerini hiçe sayıp ömürlerini çocukları yolunda “heba” ettiklerine inanan ana-babaların çoğu, çocukta açtıkları bu yaraların farkında bile değildirler, çocuğu aralarında bir ping-pong topu gibi kullandıklarının da.

Gerçeği görmek gerek: İlişkilerin hızla yıprandığı, günlük yaşamın dayanılmazlaştığı, gergin bir dünyada yaşıyoruz. Boşanmalar her gün daha büyük bir hızla artıyor. Çocuklarımızı en azından “boşanma gerçeği”ne alıştırمامız gerek. Ama onun, bizden başka bir insanın da çocuğu olduğu gerçeğini unutmadan; bencillik yüzünden onu anasından ya da babasından koparmadan.

Aralık 1978

Yılları Geri Alın!

Yaşın erdemleri, yaşlılığın güzellikleri üstüne söylenip yazılanları ilgiyle dinleriz de çoğu kere ciddiye almayız. Yok deney zenginliğiymiş, yılların birikimiymiş, yok olgunlaşmakmış, asıl kişiliği ancak yaşlılıkta bulabilmekmiş falan... Gülüp geçeriz bu tür sözlerle. “Gençlik denilen cevher bir kere yok olduktan sonra” deriz içimizden, “gençliğin o sıcak güneşi battıktan sonra, alacakaranlıkta idareten yaktığımız titrek mumun ışığına övgüler düzmek de neyin nesi? Züğürt avantajı bunlar...” Yaşından umulmayan çabalar gösteren, gençliğe özenen, genç kalma uğruna gülünç durumlara düşen kimselere gülüp geçtiğimiz gibi. Doğrusu, bir ölçüde haklıyızdır bu tutumumuzda... Gerçekleri olduğu gibi görmek ve değerlendirmek, erişemeyeceği yükseltilere göz dikmemek, kişiöğlunun en büyük erdemlerinden biri sayılmalı... Ne var ki, acaba unuttuğumuz ya da gözden kaçırdığımız bir nokta var mı bu arada? Yaştan söz ederken, acaba sandığımız kadar gerçek miyiz? Yoksa bu kalıplaşmış görüşleri benimserken yaşlılıkla ihtiyarlığı iyice birbirine mi karıştırıyoruz?

On beş yıl önceyi düşünüyorum da. O zamanlar 35 yaşında bir kadın bana, “yaşını başını almış biri” gibi görünüyordu, haydi gizlemeyelim, “düpedüz ihtiyar” görünürdü. 35 yaşın ihtiyarlıkla ilgisi bile olmadığını kavramam için, o yaşı geçirip aşmam gerektili. Daha var. Hepimizin belleğindedir: O yıllarda 40'ını aşan biri, kendisini ihtiyar sayar, köşesine çekilip, ihtiyarlığın nimetlerinden yararlanabilirdi. Emekliye ayrılmışsa, takım elbisesini giyer, yelegini, köstekli saatini ve belki de fötr şapkasını yedeğinden eksik etmeden, sabahtan mahalle kahvesine koşar, gününü tavla, pişpirik oynamakla, eşe dosta kahve, çay ısmarlamakla geçirebilirdi. Eve döner dönmez de soyunur, pijamasını, hırkasını, gecelik takkesini giydiği gibi, çiçeklerini sulayıp, gazetesinin arkasına çekiliverirdi. Toplumun değişmesine dudak bükerek, kendi katı kurallarını uygulamayan yaşlılarını zamanın deyimiyle

“zirzopluk”la suçlardı. Bu emekliler bir zamanların romanlarında, piyeslerinde kaldı (günümüzde bunlara nedense banka reklamlarında rastlanıyor).

Bugün sokaklar elli yaşında kadife pantolonla tişört giyen, dolmuşa sığışmak, otobüse atlamak, kuyruğa girmek zorunda kalan emeklilerle dolu. Takım elbisenin özel durumlar dışında geçerliği kalmadı. Artık dünyanın her yerinde operalara, sergi açılışlarına, gala gecelerine spor giysilerle gidebiliyor insanlar, boyunbağı takmak zorunluluğu bile yok. Genç toplumlar, gençliğin uğrunda çaba harcanması gereken, ancak hak edildi mi tadı çıkarılabilen bir altın çağ olduğunu biliyorlar. Yaşlılığı birtakım fiziksel yetilerin eksilmesi anlamında alıyorsa, soralım kendi kendimize: Gün boyu fotoroman okuyup berber dolaşan kızlarla, ana-baba parasıyla alınmış arabaları kullanmaya alıştıktan sonra beş dakikalık yolu yürümekten kaçınan miskin delikanlıların, gün boyu kahvelerde vakit öldüren ihtiyarlardan ne farkı var? Hele toplumsal işlevleri açısından?

Sorumuzun yanıtı, gelip “ilgi”de düğümleniyor. Zihinsel bir yetime. Dünyaya canlı bir ilgi duyan ne yaşlılar tanımışsındır hepimiz. Gençliklerini gereğince yaşadıklarından ilgi alanlarını ustalıklarla saptamışlardır. Eskiyen hücreleriyle iddiasız, dürüst bir yaşlılığa hazırlamışlardır kendilerini. Çevrelerini daha nesnel, daha sakın gözlerle inceleyebilirler. Çekildikleri küçük özel odanın sınırları içinde, kendilerine yetebilirler. İlgisizlikten yakınmak, onun bunun dedikodusuyla, sızlanmasıyla beslenmek yerine, ailede bir denge ögesi olmayı seçmişlerdir. Tartışmaları yumuşatır, hoşgörüyü gündeme getirirler. Bu çağda yaşadıkları için, ihtiyarlamazlar onlar; ihtiyarlamak, çağın gerisine düşmektir çünkü. Bedenini bırakmak, olanaklarını kullanmaktan vazgeçmektir. Teslim olmak bir bakıma.

Bir yaşlının ihtiyarlığa teslim olmamasını sağlayan etmenlerin başında gençlerle ilişki geliyor kanımca. Yalnızlık, terk edilmişlik, yaşamın dışına düşme gibi aykırı duyguları, dünyaya duyduğu ilgiyi tavsatmamaya kararlı bir genç aracılığıyla atlatılabilir yaşlı kişi. Üstelik gözleri zayıflayan bir kitap hastasına kitap okuyarak, dünyada olup bitenleri açıklayarak, onun sorularına karşılıklar arayarak bir genç kendi yaşlılığına sabırla hazırlanabilir.

Evet, 45 yaşlar on yıl geri alınıp 35'lere indiler. Uygarlık bu hızla ilerler, koşullar bu hızla sertleşirse, daha da geri alınacak gibi görünüyor. Kararımızı şimdiden verelim: Bu hıza mı uyacağız, yoksa eski saatte kalıp ihtiyarlığa mı teslim olacağız? Haydi bakalım...

Ocak 1979

Güzel Çocuğu Değil, Çocuğın Güzelliğini Sevin!

Gencecik bir çifttiler. Bir kapıcı ailesi. İkisi de sevimli, cana yakın, güleç kişilerdi. Mahallede sevmeyen yoktu onları. Genç anne, bazen katlara temizliğe çamaşıra çıkar, ailenin bütçesini denkleştirmeye yardımcı olurdu. Kocasını yazın ortalıkta görünmezdi pek. Kat sahiplerinden birinin yazlıktaki evinde bahçıvanlık yaptığını söylerlerdi.

Anne, gündeliğe ya da günlük alışverişe gittiği zamanlar, mahalledeki kızlardan birini çağırır, çocuklarını ona bırakırdı bir süre. Üç yaşındaki kızı cin gibiydi, yerinde duramazdı, ailenin gözbebeği olduğundan şımarıktı oldukça.

Oğlan, sekiz yaşlarındaydı. Yaşına göre çok iri bir çocuktur. Hep sedirde oturur yerinden pek kalkmaz, odada biraz dolaşsa, kıpkırmızı kesilip soluk soluğa kalırdı. Annesi, onun yerinden kalkmasına izin vermememizi isterdi biz çocuklardan. Daha ilk gidişimde, çocuklara özgü o garip sezgiyle onun hasta olduğunu kavramıştım ama bu konuyu annesiyle babasına açarsam hoş karşılanmayacağını, belki bir daha o eve hiç gidemeyeceğimi de kavramıştım hemen.

Anneyle baba, oğullarının hastalığından söz etmemede gizli bir anlaşmaya varmış gibiydiler. Evlerine gelen konukları da bu küskün, hüzünlü küçük oğlan çocuğunu yok saymaya alışmışlardı. Zaten yabancılara gösterilmezdi o, sokağa çıkıp dolaşması yasaktı. Babası, yetişme koşullarının beynine ustaca işlediği “kusursuz erkek” görüntüsüne ters düştüğü için, bağışlamıyordu oğlunu. Belki de böyle hasta doğarak, kendisini güç duruma düşürdüğünü, kendisine ihanet ettiğini bile düşünüyordu için için. Anne ise, hasta çocuk doğurmuş yarım bir kadın izlenimini uyandırmamak uğruna, oğlunun “kendiliğinden geçecek” bir hastalığa yakalandığını düşünüyor, böyle avunuyor, kocasına yaranma adına çocuğun durumunu görmezlikten gelmeyi yeğliyordu.

En palavracı çocuk bile kendi uydurduğu yalana inanmayı yetişkinler kadar beceremez, bu konuda yarışamaz onlarla. Çocukta, hastadan ürkemek, hastalığı ayıp duygusuyla birleştirmek alışkanlığı da yoktur genellikle, ailesince özellikle kötü yönlendirilmemişse tabii. Küçükluğünde sakatlara, hastalara, zekâca kendinden geri kalmış yaşıtlarına doğal bir sevgiyle yardım elini uzatan çocuğun, büyüdüğünde, çevresinin katı yargılarını benimsediğinde, bu kişilere hor bakan, acımasız davranan, kimi zaman üstünlüğünü onlar üstünde kanıtlama yoluna sapan bir zorba olabildiğini görüyoruz.

Çağımızın birçok hastalığı da bu sevgisizlik, acımasızlık ortamında filizlenip yeşeriyor. Özellikle zekâ geriliği çocuklar arasında hızla artıyor. Zekâ geriliğinde en önemli etkenlerin, yoksulluk, kötü beslenme, ailede ilaç ve uyuşturucu alışkanlığı ve sakın şaşırmayın, annelerin vurdumduymazlığı olduğunu ileri sürüyor uzmanlar. Tecrübesiz genç analarla, yaş dönemine varmış yorgun anaların çocukları arasından daha çok geri zekâlı çocuk çıkıyormuş. Basit, küçücük müdahalelerle çözülebilecek sorunlar, bu vurdumduymazlık yüzünden, çocuğun bütün yaşamını altüst edebiliyormuş. Kan uyuşmazlığının sonuçlarını biliyoruz bugün. Gebeliğin ilk aylarında annenin yakalandığı kızamık hastalığının, bebekte katarakta, sağırlılığa, kalp hastalıklarına, hatta felce yol açabileceğini biliyoruz. Bir süre önce “thalidomide” kullanan annelerin bebeklerinin, kolsuz bacaksız doğduğunu okumuştuk gazetelerde.

Yalnız kişisel sorumsuzluklar mı? Genetik ögeler, doğumdan önce annenin merdivenlerden yuvarlanması gibi küçük, gündelik bir olay doğum anında bir terslik, yanlış bir müdahale. Hele hele kırsal kesimlerdeki toplumsal sorunlar, hepsi etkiliyor bebeğin yaşamını.

Kapitalist Batı toplumunda genç ana, doğum olayının doğallığına inanmış, çocuğun rahimde “nasılsa güvence içinde olduğuna” bel bağlamış. Kırsal kesimde yaşayan az gelişmiş ülke anası da, doğal sayıyor doğumu. Zaten kendisine atalarından devredilen kör inançlardan ayrılmadan, çoğu kere yanlış doğurma yöntemleriyle dünyaya getirdiği yavrusunu değil “dengeli besleyebilmek”, doyurmak olanağından bile yoksun o. Yaşadığı amansız çevreyle savaşmaktansa, yavrusuna “cin çarpmış” diye bakarak, sorumluluğu üstünden atmaya hazır.

Bütün bu güç koşulları zorlayarak dünyaya gelebilen insan yavrusunun düpedüz bir dirim savaşı verdiğini anlayabiliriz.

Çocuk sevdiğini söylemek, çocuk yılları ilan etmek kolay bir uğraş. Kimilerimiz de güzel çocuk posterini biriktirmeyi çocuk sevmek sanıyoruz. Ama analarla babalar, bir süre böyle güzel ve sağlıklı çocuklar yetiştirdikten sonra, bir gün ansızın “eksikli” bir çocukla karşılaşabileceklerini gözden ırak tutmamalılar. Bu olaya, ancak kendi başlarına geldikten sonra eğilmesinler ki çağımızda çığ gibi artan “eksikli çocuklar”ın sorunlarına çözüm bulunabilsin bir an önce. Onların insana yaraşır bir onurla yaşamaları, eğitilmeleri sağlansın. Çocuk dünyaya gelirken verdiği savaşıla bunu daha baştan hak ediyor.

Güzel bebeği sevmekten çok daha önemli, daha saygın bir uğraş var, eksikli bir bebeği geliştirmek, onun elinden tutmak, onu güzelleştirmek. Gelecek yazımda ve sık sık bu konuya değineceğim.

Toplumumuzda hasta çocuklarını kapı arkasında tutan tek çift, demin öykülerini anlattığım ana baba değil çünkü. Onlar, ameliyat ettirmekte geciktikleri oğullarını ölüme sürükleyerek cezalarını ödediler, yeterince acı çektiler.

Şubat 1979

Eğitimde “Yüklenme”

Ankara üniversitelerinden birinde öğretim görevlisi olan bir arkadaştan, geçende aldığım bir mektubun bir bölümünü geçiriyorum aşağıya:

“Ve bu mektubumun tek ciddi sorusu da: Siz, ilkokul bitince Turgut’u ne yapacaksınız? Eğer birtakım sınavlara falan sokacaksanız, nasıl hazırlıyorsunuz ve Zeynep için bana ne önerirsiniz? Yılda 25-35.000’i bulan maddi yükü, ‘Dil öğrensin, iyi okusun, üniversiteye girebilsin’in manevi yükümlülüğüyle değişeyim mi, değişmeyeyim mi? Ayrıca bu çarka girsek de, gerçekten dil öğrenecek, iyi eğitim görecektir mi? Aynı yaşta çocuğu olan tek danışacağım kişiler sizsiniz bu konuda.”

Çocuklarının geleceğini düşünen aydın ana babalar, bu soruları uzun bir süredir sorup durmaktalar, yanıtlar konusunda elle tutabilecekleri bir ipucu bile yok ortalıkta daha.

İlk soru şu: Çocuğunuzu yabancı dille eğitim yapan bir okula yollayacak kadar paranız var mı? 25-30.000 liranız yani? Bu hesaba yol parasını, okul gereçlerini, beklenmedik ıvır zıvır harcamaları katmıyoruz daha. Diyelim ki paranız yok, o zaman bu konu ister istemez kurcalamayacaktır kafanızı. Diyelim ki, borç harç edip birtakım başka harcamalardan kısararak bu parayı toparlayabildiniz. Yeter ki çocuğunuz yabancı bir dil öğrensin ve iyi okusun...

İkinci soru, bu aşamada çıkıyor karşımıza: Dil öğrenmekten amacımız ne? Dil öğrenmek, iyi öğrenim görmekle eş tutulabilir mi? Dünyada bugün geçerli olan bilim, teknik ve ticaret dillerinden herhangi birini *gerçekten bilmenin* büyük yararları olduğu kuşkusuz. Özellikle geri bırakılmış ülkelerde dil bilmek, başlı başına bir meslek sayılıyor. Biraz da aşağılık duygusunun aşıladığı bir anlayış bu. Yoksa birtakım ünlülerimizin özgeçmişlerindeki “Az Fransızca bilir,” açıklamasını, nasıl değerlendirebiliriz? Üstelik birtakım yabancı okul mezunlarının “Monşer”le “Bonsuar”dan öteye gitmeyen, lüks lokantalarda yemek listelerindeki yabancı yemek

adlarını doğru dürüst sökmekten başka işe yaramayan bir çeşit “kartvizit Fransızcası” konuştuklarını sık görmüşüzdür. Halk arasında fan fin fon ya da Tarzanca diye adlandırılan konuşma biçimiyle.

Oysa dil öğreniminin temel amacı, kişinin mesleği ya da ilgi alanıyla bağlantılı yeni gelişmeleri, o konuda dünyada en son yazılıp çizilenleri yakından izlemesini, onun yüzyılın yurttaş çizgisi dışına düşmemesini sağlamak, diller arasında, başta ana diliyle bildiği öbür yabancı diller arasında kuracağı ilintiler yoluyla kendi toplumunun kültürel düzeyini, gereksinimlerini, sorunlarını daha derinden kavramasını gerçekleştirmek olmalı. İlerinin yüksekokul öğrencisine tek başına araştırma, deneylere girişme, entelektüel kuşkudan vazgeçmeme gibi yönsemeler kazandırmak...

Acaba ülkemizde yabancı dil öğrenimi veren okulların kaçta kaç, gerçekten bu amaca yönelik bir eğitim sistemine sahiptir? Bu okulları bitiren öğrencilerin kaçta kaç yüksekokul sınavlarında başarılı olmuştur? Asıl, bu okulların kaç öğrenciye sıradan bir devlet lisesinde edinemeyeceği ölçüde bir kültür birikimi vermektedir bunca para karşılığında? Kültürün yalnız dil bilme anlamına gelmediğine önce de değinmiştik.

Ana babaları “yabancı dil” sözcüğünü görür görmez okul kapılarına koşturtan güdünün kökeninde birtakım bozukluklar, eksiklikler yatmaktadır kuşkusuz. Okullarımızda okutulan ders kitaplarının çağdışı oluşu, metinlerin çoğu zaman çocuğun yaşının çok gerilerine düşmesi, ana babaların haklı kaygıları. Çünkü öğrencilerin kendi yaş sınırlarının gerisine düşen ürünlerle vakit öldürdüklerinde, tembelliğe, boşverdiciliğe kapıldıkları da bir gerçek. Öğrencinin zekâsı, sağduyusu, kamçılanması, bilenmesi gereken bir kaynak. Bilenmedi mi de, körelmesi, kısırlaşması doğal.

Buraya kadar sıraladığımız nedenlerin yanı sıra, bir noktayı gözden kaçırmamamız gerek. Ana babaların çoğu bu konuları düşünüp tartıp koşmuyorlar yabancı okul kapılarına. Çocuklarına daha ilkokulda özel öğretmenler tutan, kurslar ayarlayan, dershanelerin kapılarını aşındırıp çocukların kendi kişisel olanaklarını, hangi alanda başarılı, nerede başarısız olduklarını tanımlarına bile fırsat vermeyen ana babalar var toplumumuzda. Çocuklarını bir “koşu atı” gibi yetiştirenler. Gereksiz bir yüklemeye onu bir

daha yaşayamayacağı çocukluk döneminin oyunlarından, tatillerinden alıkoyanlar. Öğrenimle, eğitimle değil, düpedüz iktisadi gösteriyle "kartvizit eğitimi"yle ilgilenenler...

Devlet, kendi kurumlarına, kendi insanlarına sahip çıkmadığı, kendi ulusal kültür politikasını çizemediği sürece, aydın ana babalar bu bataklığın içinde debelenip durmaya, sonradan görmeler de bu bataklığı beslemeye, kalkındırmaya devam edecekler. Çocuklar mı? Onlar da aralarında binlerce kilometre uzaklık, yabancılık ve kültür kopukluğu barındıran yaşıtlar olarak büyüyecekler elbette. Fransızcayı şöyle böyle söken yetkisiz doktorlar, teknik dili Almancadan habersiz yetenekli mühendisler, ana görgü kurallarını bilmeyen kovboy İngilizceli diplomatlar kimliğiyle. Çok çok on yıl sonra toplumumuz bu kişilerle dolup taşacak, sanırım...

Mart 1979

Egemenliklerin Bekçileri Çocuklar

Yaşadığımız yıl, dünya ülkelerince “Uluslararası Çocuk Yılı” olarak benimsendi. Hemen her gün radyolarımızda, televizyonumuzda, çocuklar üstüne programlar izliyoruz. Eğitim uzmanları, çocukların dünyasına eğiliyor, ana babaları çocuk eğitimi konusunda çeşitli bilgilerle donatıyorlar.

Edebiyatçılar, çocuklara seslenen edebiyat ürünleri verme konusunda bir yarışa girmiş gibiler. Gelişmiş ülkelerde, yazarların bu uğurda psikologlarla işbirliği yaptıklarını öğreniyoruz. Gazetelerde, dergilerde “Çocukların Dünyası”nı işleyen yarışmalar, röportajlar birbirini izliyor. Çocuklara sorular soruluyor: “Eğitim düzeninden hoşnut musunuz?”, “Okulda en çok neden yakınıyorsunuz?”, “Büyüklerinizle istediğiniz gibi rahat konuşabiliyor musunuz, sorunlarınızı onlara açabiliyor musunuz?”

Kırsal kesimlerdeki ailelerin çocukları, okulsuzluktan, yol sorunu yüzünden okula gidememekten ya da aileleri tarafından okula gönderilmemekten yakınıyorlar. Çocuğun fotoromandan ya da çizgi romandan öteye gitmeyen bir kitap anlayışı var. Belki onları da okumuyorlar, ama soru soran bir büyüğü yanıtsız bırakmamak için akıllarına ilk gelen örnekleri sıralıyorlar... “Zagor, Tom Miks okurum,” diyorlar.

Kentlerimizde yaşayan çocuklar, özellikle ana babalarını ve TV izleyicilerini hoşnut edecek yanıtlar vermede ustalar. Kimi zaman öğretmenlerin mali sıkıntı içinde yaşadıklarını ileri sürecek kadar bilgiç bile olabiliyorlar. Hepsi bir yerden sonra çocuk değil mi? Hepsi kendisini savunmanın, korumanın, büyüklere yaranmanın yolunu yordamını biliyor ne de olsa...

Bu arada, bakımevlerinde öksüz çocukların, ana babalarınca terk edilmiş çocukların sorunları da değişiyor. Bakımevlerimiz yeterli mi? Yetiştirme yurtlarında çocuklara gerçekten sahip çıkılıyor mu? Çocuklar neden evlerinden kaçıp sokaklara düşüyorlar? Neden suça itiliyorlar? Neden “problemlı çocuklar” oluyorlar? Sigara

kaçakçıları kovuşturulurken, neden önce sokaklardaki çocukları tutuklamak yoluna gidiliyor? Hele cezaevlerinde doğan çocuklar... Onlar, işlemedikleri suçların cezasını analarıyla demir kapılar ardına kapatılıp, güneşsiz ve oyunsuz bir yaşam sürdürerek, neden çeksinler? “Çocuk Yılı”nda, suçlu çocukları kapsayan özel bir af çıkartılması da söz konusu.

Yalnız yazılar, programlar mı? Sokaklara bir bakın... Kitapçı vitrinleri, çocuk kitaplarıyla dünya çocuklarının elinden çıkma resimli kartlarla dolu. Çaba öyle yoğun ki kişi ister istemez tavsamasından korkuyor. Sanki bir yıl sonra, bütün bu girişimlerden iz kalmayacak, atılan her adım “moda” düzeyinde işlem görüp sonuca vardırılmadan geçiştirilecek.

Türk Dil Kurumu Çocuk Yazını Ödülü’nü kazanan İsmail Uyaroğlu’nun “Çocuk ve Şiir” adlı kitabında şu dizeler ne kadar dikkati çekici:

*Severken annem beni,
Küçük kuşum diyor
Yavru kuşum
Anneme göre ben
Hem çocuk, hem kuşmuşum.*

Atın yavrusuna “tay” diyoruz, eşiğine “sıpa”, ineğine “buzağı”, kecininkine “oğlak”, köpeğine “enik”, koyununkine “kuzu”, ördeğine “palaz” vb. Oysa insanoğlu, kendi yavrusunu başka özellikler taşıyan bir tür diye düşünmekten kaçınıyor, ona kendinin ufaltılmış bir kopyası, büyüklerin duygularını, düşüncelerini daha az kavrayan ve büyüdüğü kendisine benzemesini istediği kişisiz bir “yavru” olarak düşünüyor. “Çocukluk etme” diye birini azarlarken, çocuğun yanlışlık yapmaya yatkın olduğunu, hatta kolayca saçmaladığını baştan kabul ediyor.

Ama “çocuk resmi”, “çocuk şiiri” dedik mi, işler değişiyor. O zaman, ne kadar değişik iklimlerde yetişmiş, ne kadar ayrı koşullarda büyümüş olurlarsa olsunlar, çocukların dünyayı aşağı yukarı aynı açıdan, aynı görüntüler aracılığıyla kavradıklarını hepimiz teslim ediyoruz. Dolayısıyla, çocukların yalnız *bizim çocuklarımız* olmadıklarını, bir bakıma *dünya çocukları* gibisinden genel, aynı bir türe girdiklerini görüyoruz. Onlar da en azından, aynı cinsten

hayvanların başka özellikler gösteren, başka kişilikler koyan yavruları gibi aralarındaki ortak davranışın sözcüleri kimliğiyle karşımıza çıkıyorlar, kışoğlunun bozulmamış, el değmemiş tözünü dünyanın her yerinde korumayı sürdürüyorlar.

Bu yıl, Atatürk'ün Türk çocuklarına armağan ettiği Ulusal Ege-menlik Bayramı, yepyeni bir anlam kazanıyor. Atatürk, çocuklara “eksik, yetersiz büyükler” gözüyle bakmayan, onları toplumu ve dünyayı değiştirmede etkinlik gösterecek yepyeni bir soy, yepyeni bir kılavuz diye gören birkaç ünlü önderden biri çünkü...

Peki, “Ya bugünün Türkiye’sinde çocuk olmak?” Gelecek sayıda da bunu tartışalım.

Nisan 1979

Çalkantılı Yıllar...

Geçen yazımızda, Dünya Çocuk Yılı nedeniyle tartışmalara, programlara değinmiştim. Kimi zaman ana babalar, kimi zaman sorunlara daha dıştan bakabilen uzmanlar, eğitimciler olarak çocuklarımızın sorunlarına çözüm arama yolunda gerçekten büyük çaba gösterdiğimizi belirtmiştim: Onlar adına barış, özgürlük, insan onuru gibi kutsal değerlerin ağır bastığı, yerli yerine oturduğu bir dünyaya layık yurttaşlar olarak nasıl yetiştirebiliriz?

Elbette bu tartışmalarda okulsuz köylerde oturan ya da çeşitli nedenler yüzünden okula gönderilmeyen çocuklardan söz edemiyoruz. Çünkü bu sorun, yürekli bireysel çıkışlarla çözümlenecek türden değil, çok daha geniş kapsamlı, ucu gelip devletin eğitim politikasına dayanıyor.

Zaten küçük yaşta anasının peşine takılıp tarlalara koşturan ya da geçim derdine düşen çocuklara “çocuk” gözüyle bakamayız. Onlar, dalgın bakışlarıyla, nasırlı elleriyle zamansız çökmüş, bitkin yetiştinleri, kimi zaman sabırlı, anlayışlı ihtiyarları andırırlar. Bizim ele aldıklarımız kasabalarda, kentlerde yaşayan, bugünlerde yazın elinin kulağında olduğunu, havadaki taze kokuları, çiçeklerin renklerini duyma yetisini daha yitirmemiş, kırlarda koşma isteğinden daha vazgeçmemiş çocuklar. Tatili dört gözle bekleyen öğrenciler...

Mayıs... Bahar Bayramı, İşçi Bayramı ayı... Doğa kış uykusundan silkindi nicedir, güneş uzun uzun oyalanıyor batmadan. Bir an düşünün ki çocuksunuz, 13-14 yaşlarında bir çocuksunuz ve Türkiye’de yaşıyorsunuz, 1979 yılında.

Bu demektir ki, bütün soğuk kış ayları süresince sabahları karanlık bir dünyaya açtınız gözlerinizi, okula giderken gökyüzünde ayı gördüğünüz oldu. Hava, ancak birinci dersten sonra aydınlanmaya yüz tuttu.

Yollarda sizin kadar uykulu, yorgun, isteksiz çocuklarla karşılaştınız. Bindığınız otobüslerde asık yüzlü, bezgin büyükler çıktı karşınıza hep.

Size gülümsemek ya da içten, dostça bir “merhaba” demek akıllarının ucundan bile geçmedi. Hepsi gazetelerinin arkasına gizlenmiş, günün haberlerine göz gezdirenlerdi. Bu demektir ki, ölümler, soygunlar ve kıtlık haberleri okuyorlardı. Tanıdık, genç bir ölünün adını göreceğiz diye ödleri kopuyordu. Tedirgindiler, hırçındılar, ürkektiler. Evde bıraktıkları, okula yolladıkları çocuklarını düşünüyorlardı. Liselere kadar yayılmıştı anarşi. Siz de bir genç, bir çocuk olarak okulda o günkü derse girip giremeyeceğinizi bilmiyordunuz. Ders süresince, bir olay çıkacak mı, birileri sınıfı basacak mı diye tetikte duruyordunuz. Herhangi bir olayda, sizi hiçbir büyüğün koruyamayacağını biliyordunuz artık, deneylerle öğrenmişsiniz. O gerginlik içinde ders çalışmak, bir şeyler öğrenmek, sınavlara girmek zorundaydınız, onu da biliyordunuz.

Akşamları eve döndünüz mü neşeli, güler yüzlü bir ana baba karşılamıyordu sizi. En ufak bir sürtüşmeden büyük bir patırtı çıkabiliyordu aralarında. Kimi zaman, birbirlerine düşmekten sizin varlığınızı unutabiliyorlardı.

Televizyon orada yardıma koşuyordu belki. Aileyi, dostları, çevresinde topluyordu. Kısacık bir süre için de olsa sıcak bir birliklilik yaşıyordu. Ama nedense bu sıcak, korunmalı hava da kısa sürede dağılıyordu. Televizyondaki programlarda da günlük yaşamınızda gördüğünüz, duyduğunuz olayların tıpkısı yer alıyordu çünkü. Aynı asık yüzlü büyükler OPEC, AET, IMF gibi ne olduğunu tam kestiremediğiniz, ama çok önemli olduğunu sezdiğiniz gizemli birtakım sözcükler üstüne fikir yürütüyorlardı.

“Bıktım artık,” diyordu anneniz, “iki yakayı bir araya getirme olanak kalmadı. Yağ yok, tuz yok, kahve yok...”

“Sen hiç değilse evde oturuyorsun bütün gün,” diye karşı çıkıyordu babanız. “Beni düşünsene... İş yerindeki yorgunluk, kuyruklarda beklemek, trafik kargaşası ne demek biliyor musun? Büyük kentlerde yaşanmaz artık. Çekip nereye gitmeli, bilmem ki...”

Bu kavga ortamından sıyrılmak için gözlerinizi televizyona çevirseniz yine aynı şiddet ve sevgisizlik havasını soluyordunuz. Vur-kırkı diziler, ölmeye öldürmeyle sonuçlanan filmler, kırılğan çocuk dünyasında kim bilir ne yaralar açar, onun gece uykusunu bölen ne karabasanların tohumlarını eker?

Bizler ve bizden önceki kuşaklar, mutlu ya da mutsuz çocukluklar geçirmiş olabiliriz. Ama hiç değilse bir çocukluğu yaşadık. Bir gece toplantısında büyüklerin usul konuşmaları arasında, mırıltılara kulak vererek, annemizin kucağına şöyle bir yaslanıp uyumanın tadını bildik. Kendimizi düşmanlarla çevrili bir şiddet dünyasında böylesine çaresiz, böylesine zavallı bulmadık.

Bizim çocuklarımız, hastalıklı bir toplumda yaşıyorlar. Kim bilir şu yaşadığımız çalkantılı yıllar nasıl izler bırakacak onlarda. Onlar uğruna gösterdiğimiz özverileri, giriştiğimiz savaşları nasıl değerlendirecekler?

Sorunlara hep “büyük gözüyle” bakmaya alışmışız bir kere. Sanki biz hep bu yaştaydık, hiç çocuk olmadık. Sizi mayıs ayında, bir yazılık süre içinde çocuk olmaya çağırmam bu yüzden. Çünkü ünlü bir yazarın dediği gibi: “Büyükler de bir zaman çocuktular, içlerinden çok azı bunu anımsasa da...”

Mayıs 1979

Evlilik, Sevişmenin Sonu Değildir!

Hoşunuza ister gitsin ister gitmesin, son yıllarda cinsel sorunlara duyulan ilginin gözle görülür biçimde arttığı, bir patlama noktasına ulaştığı açık seçik ortada. Resimdi, fotoğraftı, afiştı, anketti, resimli romandı derken, gazeteler, dergiler ve reklamlar aracılığıyla sessizce gündelik yaşamımıza karışan cinsellik olgusu, artık son günlerde iyiden iyiye baş köşeye kuruldu.

Hem yalnızca “bayağı”, “piyasa işi” diye nitelendirdiğimiz sanat ve edebiyat ürünlerinde yer almıyor cinsellik, kalıcı ürünlerde, saygıdeğer sanatçıların yapıtlarında da karşımıza önemli bir sorun olarak çıkıyor, yaşadığımız dönemin belirgin bir simgesi düzeyinde görünüyor.

Tıpkı harlı ateşte unutulmuş, büyük basınç altında kaynama-ya bırakılmış bir yemeğin, tencerenin düdüğünü beklenmedik bir anda zorlaması, fırlaması gibi bir şey. Biz istediğimiz kadar ocağın, mutfak tezgâhının, rafların hatta tavanla döşemenin battığından yakınlım... Yakınmalarımız haklı olabilir, ama düdüklü tencereyi doğru dürüst kullanmayı beceremedikçe, yemeğin suyunu ateşin harına, basıncı zamana uydurmayı öğrenemediğimiz sürece, bu patlama eninde sonunda bir daha gerçekleşecektir. Olay, yerleri temizlemekle de kapatılamayabilir bir gün, büyük bir kaza patlak verebilir, boşverdiciliğin cezasını ödemek yıllar alabilir.

Günümüzde ana babalar çocuklarının cinsel eğitimine önem vererek, soruların dürüstlükle, açık sözlülükle nasıl yanıtlayabileceğinin bilimsel yöntemlerini öğrenerek, bu tür kazaları önlemeye çalışıyorlar. Bu arada cinselliği yerli yersiz kullanan, sömüren yayınlara karşı da korumaya çalışıyorlar çocuklarını.

Çok yakın geçmişimize dönelim bir an... Gebe kalan annelerin yetişkin çocuklarından, ailedeki büyük oğlanların yeni doğan kardeşlerinden utandıkları döneme. O günlerde ana baba, çocukların gözünde “sevişen bir çift” değil, “ununu eleyip eleğini asmış iki yetişkin” kimliğiyle sivrilmeye büyük özen gösterirlerdi. Çocuk-

ların yanında –değil öpüşmek– el ele tutuşmak bile doğru karşılanmazdı. Yeni doğan bebek, yıllar yılı gizlenmiş bir gerçeği açığa vurduğu için utanç verirdi ya! Demek anneyle baba, yalnız “kutsal” bir kurumu yürütmekle kalmamış, düpedüz sevişmişlerdi. Olacak iş miydi bu?

Beş yaşındaki bir oğlan çocuğunun sözlerini anımsıyorum: “Büyüyünce teyzemi alıp balayına gideceğim,” demişti.

Teyzesini çok seviyordu, bal sözcüğünden de balayının iyi bir şey olacağını sezmişti, gelgelelim yetiştirildiği ortam gereği, iyi ve güzel şeylerle balayındaki cinselliği yan yana getirmeye asla yanaşmıyordu.

Cinselliğe bugün bile sağlıklı bir açıdan bakamıyor olmamızın kökeninde, evlilikle birlikte cinsel coşkunun, sevişmedeki yaratıcılığın sona ereceği inancı yatmıyor mu, bir de cinselliği aşktan ayrı düşünme alışkanlığımız? Ne dersiniz?..

Çoğumuz, evliliği kişinin cinsel yaşamını sıkı düzene alan, tek-düze bir ilişki olarak niteleriz, farkında olmadan. Evlilikte sevişme olayını ise, ya çocuk yapmaya yönelik bir çaba, ya da geçirtilmesi gereken zorunlu bir ödev sayarız. Bir evlilik bozuldu mu, hep bir yabancı parmağını ararız, ama eşlerin birbirlerini cinsel açıdan da mutlu etmeye uğraşıp uğraşmadıklarını, eksikliklerini, bu konudaki umursamazlıklarını hiç önemsemeyiz.

O zaman gençlerin telaşına neden şaşıyoruz? Bu duygularla yetişen, bu ortamda eğitilen gençler, elbette “Aman şimdi ne yaparsam yaparım, evlenince nasıl olsa her şey bitecek!” diye düşünecekler. Yalnız özelemlerin baskı altında tutulduğu ülkelerde değil, erken yaşta gençlere alabildiğine cinsel özgürlük tanınan ülkelerde de sürüyor bu bunalım, bu bocalama. Yalnızca cinsel açlığı doyurmak yetmiyor demek. Sayı çokluğuna dayanan cinsel deney, kişiye kendi eğilimini tanıma olanağı vermeyebiliyor her zaman; bir sevgi açlığına yol açabiliyor.

Elele’ye gelen mektuplara da değinmek isterim. Bu mektuplarda, gençlerin cinsel sorunları ağır basıyor. Gençlerimizin, sorunlarını açıkça tartışmaktan, çözüm yolu aramaktan kaçınmamaları çok sevindirici. Ne var ki, küçük sıkıntılarını gereğinden çok büyütüyorlar gibi geliyor bana. Dışa dönük ilgiler yerine, sığ, çok özel açmazlara yöneliyorlar. Bedenlerinin hemen her kıpırtısını

önemsiyor, kendilerini dinlemeye ayırıyorlar bütün boş zamanlarını. Özellikle kimi “yasak” sözcükleri kullanmaktan, dinleyene ya da okuyana şaşırtıcı gelecek sahneleri, düşleri en ince ayrıntılara kadar anlatmaktan bir çeşit cinsel tat duyuyorlar sanki.

Evet, düdüklü tencerenin düdüğü fırladı bir kere. Bir süre ortalığı temizlemekle zaman tüketeceğiz. Aşkın, cinselliğin doğal zenginliğinden kaynaklandığını kabul edene kadar, çözüm diye sarıldığımız yollar, yeni açlıklar ve yeni anlık düzmece doyumlar getirecek. Ta ki gençler, genç ana babalar, doğadaki dengeyi, kendiliğinden uyumu bulana kadar.

Evlilik, sevişmenin sonu değildir ki...

Haziran 1979

Bunca Acıya, Yokluğa, Yoksunluğa Karşın...

*Fatih Sultan Mehmet
Gemilerini karadan yürüttü ya,
Deniz kaçını bir ulusun çocuklarıyız o gün bugün...
Toprakçıl bir çapadır Denizyolları'nın arması bile
Ama dilimizde yine de en ürpertili kelime deniz.*

(Cemal Süreya)

Bir arkadaş toplantısında, yazı nasıl değerlendiğimizi tartışıyorduk geçen gün. Birkaç arkadaşın çocukları, ortaokul sınavlarına girip çıkmıştı; o yüzden yaz ortasına kadar evle okullar arasında mekik dokumuşlardı; yazı mı, kış mı yaşadıklarının farkında değillerdi.

Kimileri, çiçekleriyle besledikleri hayvanları bırakacak kimse bulamamaktan yakınıyorlardı, evlerinde çakılı kalmışlardı. Kimilerinin, yoklamak zorunda oldukları yaşlı akrabaları vardı. Yalnız bu kadar mıydı engeller? Bitirmek zorunda kaldığımız işler, koşuşturmak zorunda kaldığımız yerler yaz maz dinler miydi? Sonra benzin bulunmuyordu, arabası olanlar da bu yıl gemi yolculuğunu yeğlediklerinden, gemiler ana baba günüydü, yerler çok önceden ayırılmıştı. Zaten otellerle pansiyonlar da ateş pahasıydı. Birçoğumuz düşlediğimiz olanaklarla cebimizdeki olanakları bir araya bile getiremiyorduk.

Bu sırada arkadaşlardan biri patladı:

— Yeter yahu! dedi. Sonbaharda çocuklar yine okullara tıklacak, baş döndürücü bir hızla çalışmaya koyulacaklar; bizler de evlere kapalı kalacağız. Ne yapıp yapıp hiç değilse on gün kaçıp gitmeyi düşünüyorum. Nereye olursa olsun...

Avrupalı kafasıyla düşünenler için “anlamsız”, “hesapsız” bir çıkıştı arkadaşınki. Çünkü Avrupalı kafası, bireyden, her şeyden önce tutarlılık bekler. Biri tatile çıkacaksa aylar önceden gerekli araştırmalara girişmeli, broşürlere, turizm şirketlerine başvurma-

lı, parasal olanaklarına en uygun seçmeyi yaptıktan sonra, hemen tasarısını gerçekleştirmeye sıvanmalıdır. Biletini, pansiyondaki yerini ayırtmalıdır. Hatta bununla da yetinmemeli, gittiği yerde ne süre kalacağını ne yolla döneceğini, tatilde zamanını nasıl değerlendireceğini de en ince ayrıntılara kadar hesaplamalıdır.

Bizler bu düşünce sistemini beğeniriz, böyle davranmaya imreniriz, ama çoğu kez başaramayız. Neden dersenez, “Akdenizliyiz de ondan,” diye yanıtlayabilirim sorunuzu.

Akdeniz yöresine yepyeni bir kıta gözüyle bakılıyor çağımızda. Yaşadığı iklimin, kişiyi, kişinin oluşturduğu toplumu nasıl etkilediği, biçimlendirdiği ve bilimsel bir gerçek olduğuna göre, biz nasılız?

Doğrusu, bir yanımızla az biraz Avrupalıyız, Balkanlı, yani dağlıyız. Osmanlı İmparatorluğu’nun görkemini ve çöküşünü yaşamış bir ulus kimliğiyle, coşkun ve hüzünlü oluşumuz buna bağlanabilir belki. Saçma sapan şarkılara ağlarız da sözgelimi, acının doruğunu yaşarken bir kahkaha savurduğumuz olur. Aydınlar olarak minibüs şarkılarına öfkeleniriz, Avrupalı gözüyle onları eleştiririz, derken bakarız bir gün bir tanesini keyifle mırıldanıyoruz.

Öfkelerimiz, parlamalarımız geçicidir bizim, oysa “aşk”tan, “âşık olma isteği”nden vazgeçmeyiz kolay kolay. Geçici, sıradan bir aşk uğruna, bir Batılı’nın “serüven” diye tanımladığı bir ilişki uğruna yaşamını gözden çıkaranların yurdudur yurdumuz. Evet, Balkanlı yanımızdan dayanıklılığı, coşkuyu devralmışız, ne var ki Ortadoğuluyuz aynı zamanda. Yıllardır barut fıçısına dönmüş bir bölgede, Batı’nın türlü hesaplarla parmağında oynatmaya çalıştığı bir yörede yaşıyoruz. Kuşkucuyuz elbet, tetikteyiz hep. Kim bilir belki de Devlet Baba’ya bu yüzden güvenmek gereksinimi duyuyordur; onun isteklerine uyuyordur yakından, bunlar karşılığında bizi korumasını istiyoruzdur yalnızca.

Karamsarlık bu kadarla kalsa, yine iyi... Bir de tutup ayaklarımızı Ege’ye, Akdeniz’e sokmuşuz, İyonya uygarlığına sahip çıkmışız. “Ayaklarımızı sokmuşuz,” diyorum, çünkü Marmara Adası’nda, Karadeniz kıyılarında, Bodrum’da oturup da, yaşamı süresince denize bir kere bile girmemiş, girmeyi düşünmemiş deniz adamları, balıkçılar tanıdım. Denize bir geçim kaynağı gözüyle bakıyorlardı yalnız, yüzme bile bilmiyorlardı. Ortadoğu’ya özgü kapalı Müslü-

man geleneği, bu konuda Akdenizliliğe baskın mı çıkıyordu acaba?

Hikâyemizi kısaca şöyle anlatabiliriz: Bahar kapıya dayandı mı, ılıman ÷lkemizin otlarına, ağaçlarına su yürüdü mü, bizim de kanımız kaynar; doğadaki tazelenmeye ayak uydurmak gelir içimizden. Sert ve dayanıklı yanımız “Hayır,” der bize, “önce ödevlerini yapmalısın, görevlerini yerine getirmelisin...”

Çok uzun bir süre bu sağduyulu, Avrupalı sese kulak veririz. Sıkıntılarımız sabırlı bir Asyalı bilgenin hoşgörüsüyle atlatmaya çabalarız (bazen Asyalı sayılırız dünyada, bazen Avrupalı).

“Canım, tatil perişanlık, göçebelik demek!” deriz. “Hafta sonlarında denize girmek nemize yetmez? Bu tatil modası da yeni çıktı zaten.”

Sonra bir gün, en umulmadık, en bunalımlı bir anımızda, yüreğimizde bir şey hop eder. O güne kadar üstesinden gelemeyeceğimizi sandığımız sorunları, yarım günde çözümler, tası tarağı toplayıp bir yere atarız kapağı. Akdenizli supabımız çalışmıştır.

Bunca yıldır bütün iç ve dış baskılara karşın yılmamamız, yı-kılmamamız, acıları, yoksunluları, yoklukları anlayışla karşılamamız, haksızlıklar karşısında başkaldırma yerine bir süre susmayı yeğlememiz, bence pısrıklığa değil, tam tersine, “gizli bir inat”a dayanıyor: Yaşama direnci!

Kendisi üç kuruşa el açma durumundayken, konuğuna sofradonatan köylünün, hiçbir güvencesi yokken çocuğunu tatile götürmekte direnen ananın ve bütçesini bir türlü Batılı bir erkeğin ölçütlerine göre ayarlayamayan savruk babanın, ilk bakışta Don Kişotça görülebilecek çabalarının altında hakiki bir Don Kişot ya-tıyor çünkü. Akdenizli bir Don Kişot’la, iflas ettiğini belli etmeyen gururlu bir dağlı Osmanlı beyi.

Saraylar Köyü

Yazın cıvıl cıvıl kesilen bir kıyı kasabasına, bir tatil yöresine, sonbaharın artık fazlaca yakmayan ağırbaşlı güneşinde ya da kışın ılık bir gününde gitmeyi denemedinizse tatmadığınız bir duyguyu ancak şöyle anlatabilirim size:

Hani karlı bir günde, hızınızı kesen bir rüzgâra karşı uzun süre direnip yürümüşsünüzdür; birdenbire canınızı sıcak bir çay çeker. Önünüze çıkan ilk kahveye dalarsınız. İçeride, her gün belli saatlerini birlikte geçiren dostlar, tatlı bir söyleşiye dalmışlardır. Çevresinde toplandıkları soba, camlardaki buğu, onları büsbütün birbirlerine yaklaştırmıştır. Sizin pat diye kapıdan girmenize içerlerler. Uzun bir sessizlik olur. Sizi kolladıklarını sezersiniz, yadırgı bakışlarını ensenizde duyarsınız. Ama sonraları, birkaç kere onların töresini benimseyerek aynı yere aynı saatte şöyle bir uğrarsanız (eğer gözleri tutmuşsa) sizi de alırlar aralarına, konuşmalarına katarlar.

Marmara Adası'na ilk kez 1 Eylül'de gitmiştim galiba. Havalara güneşliydi, deniz sıcaktı. Akşamları güneş, kebabçı resimlerindeki gibi, inanılmaz bir morlukla batıyordu. Deniz yemyeşil, pırıl pırıldı. Adalılar da güleç kişilerdi. Oğlumla kaldığımız pansiyon, adadan yirmi dakika uzaklıkta olduğundan, gürültüye karışmadan dinlenebildik bir süre. Köylü kadınlarla (çoğu ya göçmen, ya Karadenizliydi) konuştuk, balıkçılarla ahbap olduk. Çocuklarını uzaklık nedeniyle adanın lisesine gönderemeyen ana-babaların dertlerini dinledik. Oldukça yüzeysel bir bildiği edindik kısacası ada konusunda.

Sonraları, bir kış günü ailece düştü oraya yolumuz. Kara Mehmet'in "kapanmış" otelinde üç gün kaldık; fırtına gemileri yanaştırmayınca, daha da uzadı zorunlu konukluğumuz. Yine de keyfime diyecek yoktu. Bir kere, adalılara özgü "saat" bilmeme alışkanlığına ayak uydurmuştum. Hepimiz geniş zamanda yaşıyorduk sürekli. bulaşıkları birlikte yıkıyor, tas kebabını birlikte pişiriyor,

pilavın suyunu birlikte kararlaştırıyorduk. Yaz ve kış yolculukları süresince adanın yerlisi Patriyot Hayati aracılığıyla Tavşan Osman, Pelhivan Ahmet, Faruk Bey gibi renkli kişileri tanıdım.

Yaz günleri, büyük kentlerden bildik yüzler, arkadaşlar da çıkıyordu karşımıza. Sessiz nice yaz gecelerini değerli öykücü Şahap Sıtkı'nın konuğu olarak geçirmiştik. Yaşama kültürü denen nesneyi bilen anaç eşi Ümit, oğlu Kerem'le. Kerem de Kara Mehmet gibi, ölümlerden ve acılardan kaçıp, çılgın kalabalıktan uzakta, adada yaşamayı seçmiş genç bir adamdı.

Ada halkının en büyük özelliği şuydu bence: Sonsuza dek hoşgörülü olmalarına karşın, adalarına başka tatil yörelerinde sık rastlanan “yaz taşkınlıkları”nı bulaştırmamaya çalışıyorlardı. Işıkların saat 12’de sönmesi bu yüzdendi sanırım.

Bir özellik daha: Bütün yaz çalışan erkekler, kış boyu “yattıklarından” içkiye düşküncüler. Yaz günleri umulmadık kalabalıklar üşüştü mü, hele gemiler kalabalığı toparlayıp götüremedi mi, ek seferler konuldu mu, et ve balık darlığıyla birlikte içki darlığı da başgösteriyordu. Gözler Erdek’ten gelecek motora dikiliyordu hemen.

Ve garip bir özellik: Ne çok Mustafa vardı bu adada... Âşık Mustafa, Kasket Mustafa, Encümen Mustafa, Topal Mustafa, Porsiyon Mustafa vb.

Her gidişimde yeni hikâye taslaklarıyla dönüyordum. Elele’ye yazılarımı adanın biricik ortak daktilosu olan, “Et Balık Kurumu”nun daktilosunda yazmam bile, başlı başına bir hikâyeydi. (Çınar kardeş sağ olsun!)

Marmara Adası’nda ilkçağdan bu yana mermer çıkarılıyor. Saraylar köyü tonlar ağırlığındaki mermer kitlelerin kıyıya indirildiği, gemilere yüklenildiği bölge. Motorla iki buçuk saat sürüyor gidiş. Kapkara, iç kapayıcı bir kasaba. Mermer blokları kıyıya yığılmış. Ortalıkta koşuşturan çocuklarla, kahvede oturan birkaç adamdan başka kimse yok. Tam bir cinayet filmi dekoru.

Amacım, mermer işçileriyle konuşmaktı. Söylentiye göre, sendikasıız işçiler bunlar. Çok ağır koşullarda çalıştırılıyorlar çabuk sakatlanıyor, kazalarda ölüyorlar. Çoğunun arayını soranı yok, aslına bakılırsa. Kan davasından kaçan, eski sabıkalılar, ipini ko-parmışlar, kısaca, izlerini kaybettirmek isteyenlerden oluşan bir

işçi kalabalığının hakkını-hukukunu kim arar sorar? İşveren akıllı besbelli.

Adalı tanıdıklardan hemen hepsinin bu mermer işinde sakatlanmış, ölmüş bir akrabası ya da bir tanıdığı var. Öcü yerde kalan tertemiz, yoksul delikanlı ölüleri. Neden susuluyor acaba? Söylen-tiler ne ölçüde doğru?

Saraylar köyünde bir kıyı meyhanesine çöktük. Kediler dönüp duruyor çevremizde: Pamuk, Şeşbeş... İmam'ın kedileriymiş. İmam'ın yedeksubay torunu Tuzla'dan tatile gelmiş, dedesine yardım ediyor, salata yapıyor, sofraya kuruyor. Mezelere el süremiyor ama. İmam çok titizmiş, her akşam mezelerini kendi hazırlar, kedilerini de eliyle beslemiş.

"Yanlış gün seçmişsin hanım kızım," diyor İmam, "Cuma gelecektin. Cuma buranın pazarı kurulur. Adanın dört bir yanından köylüler mallarını getirirler. Kaptıkaçtıllara doluşup gelirler. İşçiler de o gün inerler madenden, yükleme günüdür. Konuşmaktan kaçınırlar, ama ben, kötü bir niyetin olmadığına inandırırım onları."

"Peki benim kötü niyetli olmadığımı nereden anladınız amca?" diye soruyorum.

"İçki içişinden," diyor, "az mı?"

Ada konusunda bilmediği yok: Geçmiş ve bugün. Pürüzsüz bir Türkçeyle konuşuyor. Gazetelerin geç gelmesinden, bazı gazetelerin hiç gelmemesinden yakınıyor.

"Adaya turist gibi uğruyorlar," diyor, "buralarıda gezilecek, görülecek bir şey olmadığından, insan yüzüne hasretiz biz."

"Bir dahaki gelişimde burayı gezdirir misin bana amca," diyorum.

"Bir gününü bize ayır," diyor, "akşam sofrasından sonra seni köylü ailelerin yanına katar, yollarım pansiyonuna."

Kuş uçmaz, kervan geçmez bir bölgede böyle aydın, bilinçli bir imamın bulunması, anlatılmaz bir mutluluk oluyor birdenbire. Bir adanın gizliliğini çözmeye çalışırken, bir insanın gizi dikiliyor karşıma. Bir dahaki sefere söz... İşçilerin ağızlarını açtıracakız birlikte. O gizi çözerken, kimbilir ne yeni açmazlar bekliyor bizi. Bir yeri yaşamak, o yerle değişmek demek değil mi İmam Amca?

Her Koyun Kendi Bacağından Asılmaz!

Temmuz ayı içinde, belli başlı günlük gazetelerimizde peş peşe iki yazı yayımlandı aynı konuda. Birinci yazı, haber niteliğindeydi. 7 Temmuz tarihli *Cumhuriyet*'te "Sağmalcılar Cezaevi'nin kadınlar koğuşu farelerin istilasına uğradı" başlığı altında, koğuşta kalan 150'ye yakın kadın tutuklunun, koğuşa dadanan fareler yüzünden Adalet Bakanlığı'na başvurdıkları, 24 Mayıs 1979 günü verilen bu dilekçeye hâlâ hiçbir yanıt alamadıkları, cezaevi yönetiminin başvuruları hasıraltı ettiği, gerekli önlemleri uygulamadığı belirtiliyordu. Yine haberden anlaşıldığına göre, fareler tarafından ısırılan mahkûm sayısı 10'a yükselmmişti, koğuşta kuduz tehlikesi kol geziyordu.

İşin kötüsü, bu tüyler ürpertici haber yalanlanmadı, hatta bir dernek yöneticisi tarafından doğrulandı. Doğrusu, neresinden bakarsanız tüyler ürpertici bir haberdi bu. Demek Devlet Baba, herhangi bir suçtan ötürü demir parmaklıklar arkasına koymaya karar verdiği, bir bakıma böylece yaşam sorumluluğunu üstlendiği suçlulara, işledikleri suçu aşan bir işkence mekanizması işletebiliyordu, onları çaresiz bir ölüme terk edebiliyordu. Bu çağda, demokratik rejimle yönetilen bir ülkede geçebiliyordu bu Ortaçağ'a yaraşır olay.

Ne yazık ki haberin devamı daha da iç kapatıcıydı. Çünkü artık "suç işleyenler" söz konusu değildi. Artık suç işleyen, kaç yıllık yasalarıyla, kurumlarıyla, Devlet'in ta kendisiydi:

"36 kişinin barınması gerektiği öne sürülen, ancak 136 mevcutlu kadınlar koğuşunda, yaşları küçük olduğu için annelerinin yanında kalmak zorunda olan yirmi çocuğun da bulunduğu bildirilmektedir," deniyordu haberde.

Anlaşılan Devlet Baba o kadar sevecen ki, anneleri çocuklarından ayıramıyor, hem de çocukları demir parmaklıklar ötesine atma pahasına. Onları çocuk yaşta gün ışığından, eğitimden yoksun bırakma pahasına. Yalnız toplumdan "suçlu" damgası yiyen

bir anadan doğdukları için, onları kanlı katillerin, soyguncuların, sapıkların arasında doğmaya, büyümeye mahkûm etme pahasına.

Kısaca, bir anlamda onları kendi eliyle suça itme pahasına. 1979 yılının eylülünde, okulların açılmaya yüz tuttuğu şu günlerde, üstelik Dünya Çocuk Yılı'nda bile bu çocukları kayırmayı, gözetmeyi düşünmüyor Devlet Baba. Acı, ama gerçek bu.

İkinci yazı, 27 Temmuz tarihinde, *Milliyet*'te yayımlandı... Refik Erduran'ın köşesinde. Yazının kaynağı, ünlü *Herald Tribune* gazetesi. Bu uluslararası yayın organında, "İstanbul sokaklarında 200.000 evsiz erkek çocuk yaşıyor," başlıklı bir inceleme yayımlanmış. O yazıda yabancı bir yazar, kendi araştırmalarının yanı sıra Emniyet Müdürlüğü Çocuk Bürosu yetkililerinden edindiği bilgileri de aktarmış. Bilgiler şu doğrultuda diyor Erduran:

"Her yıl, 8-18 yaşları arasında, on binlerce erkek çocuk, Anadolu'daki evlerinden kaçarak ya da kovularak İstanbul'a geliyor, gündüzleri bu orman kentimizin sokaklarında ayakkabı boyayarak, otomobil parçaları çalarak, karaborsa sigara satarak, dilenerek, homoseksüellere kiralanarak geçim sağlamaya çalışıyor, geceleri de kapı ağızlarında, parklarda, yıkıntılarda ve sur diplerinde yatıyorlar..."

Büronun yapacağı bir şey yokmuş, elinde yalnız 20 yatak varmış. Çocukların büyük çoğunluğu da zaten eşcinsellik, hırsızlık, ayyaşlık gibi huylar edindiklerinden, onları çocuksuz ailelerin yanına yerleştirmek kolay olmuyormuş.

Ne garip bir kısır döngü, değil mi? Bir çocuğu suça bulaşmış bir ortamda yetiştir, onda birtakım eğilimlerin yeşermesini destekle, sonra onu çürümüşlüğe bırak gitsin! Gerçek de şu olsun: Yavru, anasından ayrılamaz.

Ya da tersini düşünelim: Çocuk, geçim sıkıntısından bezip bir birlerine düşmüş bir karı kocanın, içlerindeki sevgi tohumlarını filizlendirmekten çoktan vazgeçmiş zorba bir ana babanın elinde büyüsün. Dilenciliğe alıhsın, esrar satmaya alıhsın. Bir gün evinden kaçsın. Sinemalarda, televizyonlarda gördüğü büyük kentlere kaçsın kurtulmak için. Yerli yersiz düşler kursun. Dikkat edelim, buraya kadar Devlet Baba'nın hiçbir ilişkisi yok çocukla, onun dertleri, çaresizliği, Devlet'in gözünde hiç önemli değil. Ama bir suç işlemeyegörsün, "şeriatın kestiği parmak acımaz," ilkesi hemen yürürlüğe girecektir.

Çok şeyler yazıldı ve söylendi bu konuda. Ne yazık ki bizler, her türlü acıyı kanıksamış bir toplumun bireyleri olarak, olayları ancak gördüğümüz, okuduğumuz anda değerlendirmek, sonra hızla unutmak eğilimindeyiz çoğunluk. Bir ananın aslında bütün çocukların anası olabileceği gerçeğine sırt çevirmek, işimize geliyor. Yine de bir gazete yazarına gelen şu okuyucu mektubu, belki yüreklerimizdeki taşlaşmayı yarıp diplerdeki insan sıcaklığına erişebilir, kim bilir...

“Sağmalcılar Cezaevinde kız kardeşim siyasi nedenle yatıyor. Henüz iki ay oldu. Fakat iki ayda ne duruma geldiğini bir görse-niz... Sayın Adalet Bakanı orada yatan küçük yavruların durumunu bir görse ve de bizim gözümüzle görüp, bizim hislerimizi anlasa... Pislik almış yürümüş, geçenlerde fareler beş kadını ısırmış... Bit deseniz, artık arkadaşları olmuş bizim kızların. Sapık kadınların arasına 18-19 yaşındaki kadınları koymuşlar. Kızlar korkuyorlar. Çok anormal durumlar oluyormuş... Diğer bir sorun da, yiyecek sorunu. Kantinde bir paket çay, 50 lira. Maddi durumumuz 50 liraya çay almaya müsait değil, çay 10 lira iken. İçerde yatanlar Türk evlatlarıdır. İçeriye yiyecek koymuyorlar. Nedenleri varmış, kabul. Fakat neden satmıyorlar, aç bırakıp ölüme terk ediyorlar? Bunu böyle yapacaklarına, alınlarına birer kurşun sıksınlar, daha iyi!”

Bu içi yanan abla durumu biraz abartmış olabilir ama yetkililer bu mektuplara, birikip birikip koskoca bir kanser uru oluşturan bu yazılara kulak vermeliler, yanıt vermeliler verebilirlerse, yanlışları düzeltmeliler. Susmak, susarak bütün bir toplumu edilginliğe, boş-verdiciliğe, her koyun kendi bacağından asılır koyunluğuna itmek, kurşun fiyatından daha pahalıya oturacaktır sonunda.

Eylül 1979

Üç Genç Kız

Bugün otuz kırk yaşlarında olanlarımız, hemen anımsayacaklar. Bir dönemde, özellikle İtalyan yeni gerçekçi sineması ürünlerinin yurdumuzda pek tutulduğu yıllarda, aynı tekniğe başvuran bir dizi film seyretmiştik. Önce *Roma Saat Onbir* adlı başyapıtı, sonra *Üç Kızın Hikâyesi*'ni. Bu filmler yoğun bir gerilimle, bir sessizlikle başlardı genellikle. Bir fabrikaya iş aramaya gelmiş yüzlerce perişan genç kız görürdük. Çaresizliğin ve açlığın verdiği hırsla birbirlerini ite kaka basamaklara yığılırlardı. Derken gergin sessizlik, zembereğinden boşalıverirdi. Ya köhne yapı bunca kişiyi taşıyamayıp çatırdardı ya da bir deprem oluverirdi.

Asıl olay sonra hastanede geçerdi. Yaralanan kızların bir bölümünün yaşam öykülerini geriye dönüşlerle öğrenirdik. Onları o gün, o saatte, o fabrikada toplanmaya zorlayan toplumsal nedenler bir bir sergilenirdi. Kızlar, çeşitli kesimlerden gelirlerdi ve o kesimlere özgü sorunların “canlı temsilcisi” gibiydiler.

Daha sonraları, serüven filmlerinde de rastladık bu yöntem. Transatlantik kazaları, arızalanan uçaklar, yolu kesilen trenler ve hiç beklenmedik bir anda ölümle yüz yüze gelen çeşitli insanların tepkileri. Ama seçilen kişiler, serüven kişileri idi artık. Düşkün kadınlar, alkolik papazlar, bağınaz iş adamları, kovboy ruhlu genç adamlar... Hepsi, yönetmenin elinde birer kukla gibiydiler. Zalimler, olaydan sonra peri olup çıkarlardı, düşkün kadınlar çiftlik evlerine koşarlardı, mağrur ve cesurlar da yıkılırlardı nedense. Kimin kaynağıp gideceğini, kimin mutluluğuna kavuşacağını anlamak için ünlü oyuncular arasından en ünlüleri şöyle bir taramak yeterliydi.

Şimdilerde piyasa işi romanlarda, çok satan kitaplarda da git-tikçe yazılarak uygulanıyor bu yöntem.

Ben bu yazımda yaşamın dışından seçilmiş ilginç kuklalara değil, üç gerçek kızın sorunlarına değinmek istiyorum. Aslında aralarında tek ortak bağ var: Üçü de ergenlik döneminde ve o dönemin bunalımıyla baş başa.

Ergenlik döneminde hepimiz (kişisel özelliklerimiz değişse, tepkilerimiz birbirine benzemese bile) az çok aynı tedirginlikleri yaşamışızdır. Bir kere bu sıkıntıları yalnız kendimizin yaşadığından kesinlikle emin oluşumuz, herkesin yaşadığına ve atlattığına inanmamamız yanılğının başlıca kaynağıdır. O dönemde saçınızı nasıl tarasanız yüzünüze yakışmaz gibi gelir; kalabalıkta herkesin gözü sizin üstünüzdeymiş gibi gelir. Hiçbir yeni giysi mutluluk getirmez, çünkü gövde oranlarını bulmamıştır daha. Kızlar, bazan, birden büyüyen göğüslerini gizlemeye çalışırlar, erkekler, ergenlik sivilceleriyle, ter kokusuyla baş edemezler; her dokunduklarını devirir, her yanından geçtikleri şeye çarparlar. Kızların hiçbir neden yokken gözleri doluverir, içlerine kapanırlar. Gelişen cinsel duygular, suçluluk duygusuyla iç içe büyümeye başlar. Dalgınlık, gündelik yaşamdan kaçma isteği bastırır.

Sözünü edeceğim birinci kız, Karabiga dolaylarında oturuyordu. Bir memur ailenin çocuğuydu. Güzel bir kızdı oldukça, çevresinde beğeniliyordu. Ne yazık ki annesiyle babası, kızlarıyla oturup konuşacak, onun dertlerini dinleyecek kadar anlayışlı değildiler. Yaşadıkları tutucu çevrenin baskısını olduğu gibi kabul etmişlerdi. Kızın kısa kollu entari giymesi, denize girmesi, erkek arkadaş edinmesi kesinlikle yasaktı. O da fotoromanlara kaptırdı kendini. Yani kaçtı. Yalancı, sahte değerler dünyasında yaşamayı yeğledi. O tür dergilerden birinden erkek bir mektup arkadaşı edindi. Gelgelelim bir gün annesi bu “yüz kızartıcı ilişkiyi” sezerek kızını hemen baş göz etmeye karar verdi. Genç kız, daha çocukluğunu tam anlamıyla geçirmeden evlendi. Evliliği kısa sürede çıkmaza girince boşandı, çalışmaya başladı. Tek çocuklu gencecik bir anaydı, bir “dul”du. Özgürdü ama özgürlüğünü nasıl kullanacağını da bilmiyordu. Yılğın ve umutsuz, baba evine sığındı sonunda.

İkinci kız, Bebek’te oturuyor. Giyim kuşamından, davranışlarından sonsuz hoşgörölü, bol paralı, Batı kültürüyle yetişmiş bir ailenin kızı olduğu anlaşılıyor. On dört yaşında saçları meçli. Günlerini erkek arkadaşlarının kotrasında, bir sağa bir sola dönerek bronzlaşmaya çalışmakla geçiriyordu yazın. Kışın da özel bir arabada plak dinleyerek geçirecek. Nerde öyle voleybol oynamalar, denize koşmalar, yürüyüşlere çıkmalar? Durmuş oturmuş orta yaşlı bir kadın olmuş şimdiden. Donuk gözleri hep kendine dönük, kendiyle ilgili.

Üçüncü kız, Üsküdarlı. Babası o çok küçükken ölmüş. Annesi, tek başına nice güçlükleri göğüsleyerek yetiştirmiş onu. Bir bakıma, içlerinden en sorunlu olması gereken o iken, diri ilgileriyle mutlu bir insanın ipuçlarını veriyor şimdiden. Yazmaya, okumaya düşkün, resim yapıyor, sergilere, tiyatroya gidiyor. Yaz tatillerinde, annesine destek olabilmek amacıyla bir halı satıcısının yanında çalışıyor. Bu arada bursla okumanın yollarını araştırıyor. Onun da yüzü sivilcelerle kaplı, onun da beli kalın şimdilik, o da cinsel konular açıldı mı, tedirgin oluyor, ne var ki bu bunalımı bir gün nasılsa atlatacağını bilecek kadar zeki ve olgun. Enerjisini iç dünyasında kapalı tutmanın doğru olmayacağını, dışa dönük bir enerji boşalımıyla bu dönemi daha kolay atlatacağını kavramış. Elbette anneyle çocuğun arasındaki eşsiz dostluk bağının yaratıcı, güçlendirici yanını da hesaba katmamız gerekiyor.

Bu üç genç kızı, hiçbir yerde bir arada göremeyiz kolay kolay; ne yağ kuyruğunda, ne sinemada, ne aynı okulda, hatta ne aynı semtte. Zaten ekonomik koşullarla toplumsal koşullandırmaların kesinlikle ayırdığı bu genç kızları bir araya getirme çabası, hepten yapmacık olur ya...

Ekim 1979

Sağmalcılar'daki Anayasa'ya Aykırı Çocuklar...

Birtakım bürokratik engelleri aşarak girdiğim Sağmalcılar Ceza ve Tutukevi'nde Müdür Mustafa Bey'in odasında iki genç kadın tutukluyla konuşuyoruz.

İki kadının ortak özellikleri, insanı kara kara düşündürecek kadar çok: Bir kere, ikisi de kocalarını öldürme suçundan yargılanmışlar, ikisi de büyük bir olasılıkla ömür boyu hapse mahkûm olma kararının verileceği günü bekliyorlar, ikisi de anne ve çocukları yanlarında. Çağdaş bildirilerin ve yasaların güvencesiyle keyfi olarak alıkonulması yasaklanan kişisel hürriyet ve güvenlik hakkı tanınan maddi ve manevi varlığını geliştirmesi sözde asla engellenemeyecek çocuklarıyla birlikte demir parmaklıların arkasına atılmışlar. Dış görünüşlerinden ikisinin de karıncayı incitmekten çekinecekleri izlenimi uyandırıyor.

Biri, 1953 doğumlu. Temiz giyimli, zeki bakıslı bir kadın. Kocasını elli beş yaşında bir emekliymiş. Her akşam, hovardalık dönüşünde ne yapar eder, bir kavga çıkarırmış. Bu gecelerden birinde genç kadın dayanamayıp göğsünden itmiş kocasını. Adam merdivenlerden yuvarlanmış ve içkinin de etkisiyle olacak, hemen ölmüş.

Genç kadın bir anlık haklı bir parlamanın bunca pahalıya oturmasına hâlâ alışamamış olacak ki “Bizim rahmetli bey,” diye söz ediyor öldürdüğü kocasından. Onun çocukların başında olduğu günleri arıyor: “Bir katilin çocuğuna kim göz kulak olur ki?” diye soruyor. İyi ki dört yaşındaki oğluna dayısı bakıyormuş. Şuncağız da iki yaşındaymış daha, onu yanından ayırmayı düşünmüyormuş. Kızın iki yaşında olduğuna inanmak için hiç iki yaşında çocuk görmemiş olmak gerek. Uzun boylu, dalgın bir kız çocuğu. Çiçekli basmadan bir pijama giymiş, ayağında lastik terlikler. Konuşmayı hiç öğrenmemiş sanki. Anayasa'ya aykırı düşen bir çocuk.

Ama bir T.C. yurttaşı kimliğiyle yaşayıp yaşamadığı kimin umurunda zaten? Belki kafa kâğıdı bile çıkarılmamıştır, belki de annesi müdürün, “Bu tutukevinde iki buçuk yaşından büyük çocuk yok,” dediğini duymuştur da onu yalancı çıkarmamak için çocuğunun yaşını saklıyordur. Dile kolay, yıllar yılı cezaevi yöneticileriyle hoş geçinmek zorunda bu anne... Çocuksa ha var ha yok!

Öteki tutuklu 20 yaşında, kucağındaki bebek sekiz aylık. Bebek yaşama direncini koruyor daha. Huysuzlanıyor, rahat durmuyor, annesinin yanında oturan gardiyanın kolunu çekeliyor. Yüzü beslenme yetersizliğinden ve bakımsızlıktan ileri gelen yaralarla, pişiklerle dolu. Böyle giderse büyüdüğünde o da uymayacak Anayasa’ya ve öbür sözleşmelere.

İkinci tutuklunun kocası da hovardalıktan geri kalmazmış, işçiymiş. O da bir gece tabancayı çekip vurmuş kocasını.

Müdürün, “Tabancı ne markaydı bacı?” sorusunu sert bir sesle yanıtlıyor:

“Ben tabanca ney ne bilirim...”

“Yirmi dört yıl yiyecek olursanız, bu bebeği ne yapacaksınız?”

Soruma aynı yanıtı veriyorlar:

“Bilmem... Belki birileri, bir hayır kurumu, devlet sahip çıkar.”

“Dışarıdaki annelerden ne isterdiniz?” soruma da aynı yanıtı alıyorum:

“Süt! Süt yollasınlar! Bir de üst baş versinler bu garibanlara. Bunların suçu ne?”

Tutuklular, gardiyan eşliğinde koğuşlarına döndüler. Kim bilir hangi acımasız koşulların etkisiyle genç yaşta olmadık evliliklere sürüklenen geçim sıkıntısının yanı sıra itilip kakılmayla, horlanmayla cebelleşmeye çalışan genç yaşta yıpranmış iki çilekeş kadın.

Gerçi pişman olduklarını söylediler ama bugün aynı durumda kalsalar nasıl davranırlardı acaba? Kendi eşini seçme, evlilikte onurunu koruma, evlilik yürümediğinde boşanıp tek başına yaşayabilme ve hayatını kendi kazanma gibi ilkelerin tümüne yabancı bırakılmış bu kadınlar, öldürme ve öldürülme dışında bir üçüncü çıkar yolu nasıl bulurlardı?

“Sorunlarımız saymakla bitmez,” diyor müdür. “En önemlisi de şu gördüğünüz çağdaş yapıdaki ilkel koğuş sistemi. Mahkûmlar sıra sıra tahta ranzalarda yatıyorlar, oysa koğuşları odalara bölmek

öyle kolay ki. (Ama o zaman 36 kişilik koğuşta 136 kişi nasıl barınır? Kaldı ki açılmayan koğuşlar da var cezaevinde.)

Bir de cezaevi personelinin eğitim açısından yetersizliği belimizi büküyor. Yöneticilerle tutuklular arasında kurmaları gereken köprüyü kuramıyorlar.”

Bir başka yönetici alıyor sözü: “Bence,” diyor, “Sivas Kapalı Cezaevi örnek alınarak her bölgeye kadın mahkûmlar için özel, kapalı cezaevleri açılmalı. Yöneticiler de kadın olmalı yani. Çünkü çoğunluğu kırsal kesimden gelen bu kapalı yetişmiş tutuklular, biz erkeklerle konuşmaktan çekiniyorlar, dertlerini açamıyorlar bize. Gardiyanlar da eğitim açısından yetersiz olduğuna göre...”

Açık ya da yarı açık cezaevlerine kadın hükümlüleri alma olağı yok. Böylece kadınlar, aynı suçları işleyen erkek mahkûmların tersine (onları tedirgin etmemek gerekçesiyle) kapalı kapılar ardında tutulabiliyor, üretime hiçbir katkıda bulunamıyorlar. Erkek mahkûmların topuğunu ve parmak kısmını örmeyi beceremediği çorapları kotarıyorlar kimi zaman, kimi zaman da açığızlerce ucuza kapatılan nefis el işleri yapıyorlar.

“Asıl, kreş sorununuz var,” diyor müdür. “Sanırsanız yakında cezaevine yakın bir yerde kreşler açılacak tutuklu çocukları için. Onları yetiştirmek, bu ortamdaki kurtarmak için. Haklısınız, yazılanları yalanlamadık, nesini yalanlayalım. Türkiye’nin her cezaevinde aynı durum söz konusu.”

Gencecik bir eski tutukluyla konuşuyorum. Dışarıda bir yerde buluşuyoruz. Bir süre önce salıverilmiş ama uzun bir süre kalmış Sağmalcılar’da. Tutuklular ve müdürle yaptığım konuşmayı ona aktarıyorum, koğuştaki genel yaşama koşulları üstüne edindiğim bilgilerin doğru olup olmadığını soruyorum.

“Doğru,” diyor. “Sabahları boz bulanık bir çorba çıkıyor, öğlenleri de içinde üç beş kemik yüzen bir sebze yemeğı. Ama hepsi bu. Yani dedikleri gibi akşam yemeğı verilmiyor. Kantinde de her şey çok pahalı, paketi 10 liralık çay, 50 liraya satılıyor. Sigara var, çikolata süt falan ama hepsi bayat.”

Koğuştaki çocukların süt gereksinimi koğuşun ortaklaşa verdiği parayla sağlanıyormuş. Cezaevinde anneleriyle birlikte kalmak üzere temel kişisel özgürlükleri ellerinden alınan bu tutuklu çocuklarına devletimiz fazladan ekmek ve yemek vermekle yükümlü

değil. Mahkûmlar kendi ekmeklerinden arttırıp veriyorlar çocuklara.

“Havalandırma konusunda söylenenler yalan değil,” diyor genç kız. “Hakçası, bol bol volta atabiliyoruz bahçede. Su belli aralarla da olsa geliyor. Ne var ki yetmiyor. En büyük kavgalar su kuyruğunda çıkıyor. Kavgayı çıkaranlara hücre cezası veriliyor. Ancak kazan kaldırdığımızda sesimizi duyurabiliyoruz yöneticilere, hücreye atılan arkadaşların haklarını arayabiliyoruz.”

Siyasi kadın tutukluların çoğu çocuksuz anladığım kadarıyla ya da dışarıda çocuklarına sahip çıkacak yakınları var. Bu yakınlar öbür tutuklulara da ellerini uzatmaya çalışıyorlar. Bayramlarda koğuşa girmesine izin verilen börekler, meyveler, sonra giysiler, çarşaf lar bölüşülüyor, ortak kullanılıyor. Adi mahkûmlar cezaevi yönetimiyle ilgili kuralları, kendi haklarını siyasilerden öğrendiklerinden koğuştaki onları “sözcü” seçiyorlar. Sağmalcılar’dan gelip geçen aydınlardan birkaç önemli iz kalmış: Genç bir siyasi mahkûmun koğuştakilere okuma yazma öğretmede kullandığı kara tahtayla demir parmaklıklar arkasındakilerin gözünde dışarı açılan tek pencere işlevini üstlenen bir televizyon alıcısı. Bir kadın tutuklu, salıverildikten hemen sonra armağan etmiş koğuşa.

Sakın arkana bakma!

Salıverilenleri uğurlarken bu uğur getirici tümceyi kullanıyor tutuklular. Hiçbir kırıklık, gücenme göstermeksizin, gidenin denklemini coşkuyla hazırlıyorlar. Bu dostluk ortamında orayı bırakıp gitmek kolay mı? Hele dışarıda daha yadırgı, daha kapalı bir yalnızlık beklerken kişi yi...

Ceza ve tutukevleri, yaşamları süresince kimseden görmedikleri bir dayanışmayı yaşama, büyük aile korunmasını tatma olanağını veriyor tutuklulara. Garip ama öyle. Yoksa salıverilenler neden sık sık yoklasınlar içerdeki dostlarını, neden görüş günlerini hiç unutmasınlar?

“Doğum bambaşka bir olaydır,” diyor genç kız. O içerdeyken dört doğum olayı olmuş. Bazı profesyonel yan kesici kadınlar, doğum yapmadan bir iki ay önce sudan bir suç işleyip cezaevine atıyorlarmış kapağı. Tel örgülerle de çevrili olsa, dışarıdaki cangıla oranla daha güvenli sıcak olan doğumevinde yavrularını doğur-

mak bu arada biraz da tek bildikleri meslekten tatil yapmak istiyorlarmış.

Doğumu yapacak kişi kim olursa olsun, koğuşun bütün sakinleri tüp gaz kuyruğunda, su kuyruğunda birbirlerine giren yankesiciler, katiller, daha memeleri seçilmeden sokaklara satılmaya alınmış frengili kızlar, uyuşturucu madde kaçırان ecnebi öğrenciler, erkeksi kadınlar, ameliyatla kadın olmuş erkekler aralarında ki sürtüşmeleri unutuyorlarmış doğum olayında. Herkes elinden geldiğince bir şeyler örmeye ya da dikmeye çalışıyormuş doğacak bebeğe. Mavi giysiler elbet. Erkek olsun da kendini kurtarsın diye! Kadınların arasında yetişecek türlü bayağılıklara, küfürlere alışacak, hamamda kadınlarla birlikte yıkanacak ilerde cezaevinde ayak işlerine koşulacak bir erkek çocuk.

“Bence ana sorunları şöyle özetleyebiliriz,” diyor genç kız: “Kapalı koğuşların açılması, böylece tutukluların mahremiyetinin bir ölçüde sağlanması sonra keyfi hücre cezasının kaldırılması bir de doktor sayısının arttırılması.” Tutuklular ve hükümlüler, doktora ancak perşembe günleri görünebiliyorlarmış. Pratisyen doktor tutukluların uzmanlık isteyen hastalıklarını bilen biri de değil. Kısacası aspirin almak için perşembeye kadar beklemeye değmez.

“Doğum sancıları tutan kadınlar avaz avaz bağıryorlar da gardiyanlar yarım saat sonra ancak duyuyorlar,” diyor genç kız. “Anlamıyorum, devlet niye zulmediyor yurttaşlara? O kocaman fareler yüzünden geceleri uyuyamadık. On beş kişiyi ısırıldılar. Önlem olarak iki tahta fare kapamı getirildi koğuşa. Çocuklar da ısırıldı.”

5387 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında Kanun’un birinci maddesi şöyle: “Beden, ruh, ahlâk gelişmeleri tehlikede olup ana ve babasız, ana ve babası belli olmayan Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre haklarında korunma tedbirleri alınmasında zaruret görülen çocukların mahkeme kararıyla ve reşit oluncaya kadar bu kanunla belli edilen şartlar içinde bakılma ve yetiştirilerek meslek sahibi edilmeleri, köy ihtiyar heyetleri, mahalle, belediyeler, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı’nca sağlanır.”

Güzel kaleme alınmış bir madde. Ne var ki tutukluların çocukları kapsam dışında kalmış. Çünkü “ana ve babasız” ve “ana ve babası belli olmayan” koşulları var.

Yalnızca tutuklu ve hükümlü çocuklarını kapsamına alan “Müşahede ve Sınıflandırma Merkezlerine Dair Yönetmelik”e bir göz atmakta yarar var, öyleyse:

Madde 96: Analarından ayrılamayacak olan çocuklar. “Anası tutuklu veya hükümlü olup da dışarıda himayesine verilecek kimseleri bulunmayan veya hiçbir suretle bir himaye kurumuna verilmesi kabil olmayan küçük ve bakıma muhtaç çocuklar, bakabilecek bir kuruma veya aile efradından birine verilinceye kadar analarının yanında kalırlar.”

Sormak gerek: Ne demek “Hiçbir suretle bir himaye kurumuna verilmesi kabil olmayan?” Ne demek o kaypak “küçük” tanımı?

Hukuk diline göre yorumlarsak on sekiz yaşını bitirene kadar mı analarının yanında kalabilir bu çocuklar?

Oysa İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, böyle kaypaklıklara yer vermiyor:

Madde 25, 2. bent: “Analık ve çocukluk özel ihtimam ve yardım görme hakkını haizdir. Bütün çocuklar evlilik içinde veya dışında olsunlar aynı sosyal korunmadan faydalanır.”

Devletimizin yasaları çelişedursun birbirleriyle, biz gerek ana babalar gerek çocuksuz yurttaşlar olarak Anayasamızın 35. Maddesi’ne dikkati çekiyoruz. Anlı şanlı hayır derneklerine değil, Devlet’in kendisine sesleniyoruz.

“Aile, Türk toplumunun temelidir. Devlet ve diğer kamu tüzel kişileri ailenin, ananın ve çocuğun korunması için gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.”

4 Yaşın Heyecanı

Tiyatroya gidenlerimiz, garip bir duyguyu sık sık tartışmışlardır. Dostlarımızdan iyi bir oyunun sahnelendiğini duymuşuzdur ya da bir gazete eleştirisinde o oyunun görülmeye değer olduğunu okumuşuzdur. Her neyse, oyunu ille de görmeye karar veririz. Ne yazık ki çoğu kere, düşüncemizde canlandırdığımız gibi bulmayız oyunu, düş kırıklığına uğrarız. Çünkü oyundan bizim beklediklerimizle oyunun bize vermeyi amaçladıkları arasında bir kopukluk yatmaktadır.

Kimi zaman haklıyızdır eleştirilerimizde: Yönetmen acemi, oyuncular yetersiz, sahne düzeni ilkel olabilir. Biz de bu çetin yaşama koşullarında temel gereksinimlerden kısıp paramızı ve zamanımızı böyle boş yere harcadığımız için oyunu gerçekleştirenlere diş bileriz. Buraya kadar haklıyız da, ya ötesi? Acaba biz daha tiyatroya adım atarken bu ünlü oyunun bizi tepeden tırnağa değiştireceğini, tekdüze yaşam biçimimize son vereceğini, kafamızı kurcalayan bütün sorunlara çözümler getireceğini, kısaca bizi iki saatlik bir sürede her bakımdan eksiksiz bir doyuma ulaştıracağını kurmuş olamaz mıyız gizli gizli? Kişisel beğenimizi toplumun ortak beğenisiyle bütünleştirecek bir sihirli değneğin değişini bekliyor olamaz mıyız?

Hadi gelin bu sorudaki doğruluk payını kabul edelim, hiç değilse bir bölümünü. Tiyatrodan örnek getirmem boşuna değil. Dergi çıkarmak da bir oyunu gerçekleştirmek gibi oldukça nankör bir uğraş. Karşınızdaki kişi –ister seyirci, ister okur olsun– sizin kendisine sunduğunuz son *durum*’la ilgilidir yalnız. O durumu yaratmak için katlandığınız zorlukları anlamak zorunda değil. Yani sahneyle ilgili, kulisle değil, sonuçla ilgili, iyi niyetle değil.

Bu yazıda ben size dört yılını başarıyla kutlayan *Elele*’nin kulisi üstüne dergiyi kotarma hazırlıklarının yapıldığı dergi mutfağı üstüne bilgi vermek istiyorum. Sizi bir an, okurluğu bırakıp, *Elele*’ci olmaya çağırıyorum bir bakıma.

Elele yayın yaşamına atıldığında, gerçek yüzü tamtamına belirmemişti; yüzünü bulmak adına çeşitli deneylerden geçip pişmesi, dergiyi yönetenlerle dergiye emek verenlerin, en önemlisi dergi okurlarının kişilikleriyle yoğrulması gerekiyordu. Bütün bu değişik öğeleri kendinden birleştiren, yine de hepsinin üstüne çıkabilen bir kişilik edinmesi.

Gerçi kardeş dergi *Eltern*, bize büyük ölçüde yol gösteriyordu. Ama yerli bir yüz gerekiyordu dergiye. Yabancı bir derginin önerileri Türkiye koşullarında ne kadar geçerli sayılabılırdı? İşte *Elele*'nin yerli uzmanlar kadrosu, burada yardıma koşuyordu. Yerli uzmanlar, dünya tıbbındaki son gelişmeleri, Türkiyeli uzmanlar açısından değerlendiriyor, Türkiye koşullarına uyguluyorlardı. Bu yüzden *Elele*, hiçbir zaman bir "tercüme tıp dergisi" olmadı, doğum olayında ve çocuk geliştirme yöntemlerinde görülen yenilikleri, insanların cinsel sorunlarını, yaş dönemlerini, ana baba olmanın getirdiği sorumlulukları bizim toplumumuzun değerleri açısından ele almaya çalıştı. Ama elbette ki toplumun gerici, bağnaz kesiminin yargılarından değil, aydınlık, ileri görüşlü, çağdaş kesimden yola çıkarak. Babaları ya da kocaları evden uzak kalan yalnız aile bireylerinin, çalışan kadınların sorunlarından tutun, kaynana-gelin ilişkilerine, geri zekâlı ve sorunlu çocuklara kadar işlenen bütün örnekler bizim toplumumuzdan alındı. Katı kurallar zorlandı, alışıldık kalıplar kırılmaya çalışıldı.

Burada, "Peki *Elele*'de hangi konunun hangi ay yer alacağına kim karar veriyor?" gibi bir soru sorarsanız, "Hepimiz!" diyebilirim gönül erinciyle. Bizim kadro kadar birbirine, birbirinin ileri sürdüğü eleştiriye saygılı bir aile, gerçekten azdır sanırım.

Dergide aylık toplantılar genellikle ay ortasında bir perşembe günü yapılır, bir önceki sayının eleştirisiyle başlar. Herkes dergi ya da gazete taramış, ilginç bulduğu güncel bir öneriyle gelmiştir toplantıya. Önce, eski sayı sayfa sayfa didiklenir. (Hemen belirteyim: *Elele* kadrosu derginin en acımasız eleştiricileridirler.) Bu arada, teknik kadronun alanına giren sayfa düzeni eleştirilerine de yer verilir. Okurun çoğu kez gözünden kaçan, ona önemsiz gibi gelen teknik hataları titiz arkadaşlarımız hiç bağışlamazlar, hatalardan kaçınmanın yollarını usanmadan araştırırlar. Tüh, şu sayfa kaymıştır işte! Yazık, başka bir fotoğraf seçilseydi, daha iyi olurdu!..

Sıra, yeni sayıdadır. Sağlık konuları zaten kısıtlı olduğundan, eninde sonunda yine aynı konulara dönülecektir ister istemez, ama hiç değilse her keresinde bir yenilik, bir çarpıcılık getirilmelidir konuya. Çevrilecek yazılar okurdan yankı alacak türde olmalıdır.

Dergiye gelen mektupların önemi üstünde ayrıca durmak gereksiz. Mektuplar konusunda *Elele*'ciler çeşitli açmazlarla karşılaşır. *Elele*, bir seks dergisi olmadığına göre, cinsel sorunlara ilişkin okur sorularını nasıl bir dengeden yola çıkarak yanıtlayacaktır. Hele kimi zamanlar, patavatsızlığa ve teşhirciliğe yönelik çok özel soruları?

Toplantının sonunda, derginin bir ay sonraki yüzü iyiden iyiye belirmiştir. Artık iş, yazıların yazılmasına, çevirilerin yapılmasına, fotoğrafların seçilmesine, sayfa düzeninin gerçekleştirilmesine kalmıştır. Masa başında dört eden iki kere ikinin, gerçekte dört edip etmediği, ancak dergi çıkınca anlaşılacaktır.

Bir gerçeği vurgulamadan geçmeyelim. *Elele*, bu yaşa kadar okurun yoğun ilgisiyle geldi. Yurdun uzak kasabalarında, büyük kentlerinde yaşayan, çoğunluğunu gençlerin, özellikle genç ana babaların oluşturduğu bir okur kitlesinin geniş ilgisiyle... Ne güçleşen yaşam koşulları ne de zorunlu fiyat artışı eksiltebildi bu ilgiyi. Dergiye yöneltilecek haklı eleştirilerin başında Türkiye halının büyük çoğunluğuna seslenmeyişi sayılabilir. Bizler de bazı konuları toplumumuz için fazla lüks, bazı fotoğrafları fazla cicili bicili buluyoruz doğrusu. Ne var ki bu dergi, kıt kanaat da olsa, olanaklarını zorlayabilen, çocuklarını sağlıklı yetiştirme adına her ay böyle bir dergiyi satın alabilenlere sesleniyor, unutmayalım. Be-beleri daha doğmadan ölen, ilaçsız, doktorsuz, hatta sütsüz ve besinsiz büyüyen ana babalara böyle bir dergiyle seslenmekse ancak bir kara mizah örneği olabilir.

Elele, dört yaşında! Konuşmayı söktü, cümle yapmayı, kitlelerle iletişim kurmayı başardı. Belki daha da ötelere uzanabilir zamanla, kim bilir...

Aralık 1979

Bu Çocukları Unutmayalım!

Yaşları 8-16 arasında değişen Abdullah'lar, Binali'ler, Mehmet'ler, Rıza'lar... Çaycı, tezgâhtar, tamirci çırağı, sigara satıcısı olarak hayatlarını kazanan "çocuk işçiler"... Her türlü sevgiden, sosyal haktan, sağlık hizmetinden yoksun, bellerini bükten bir yaşam savaşının küçük kurbanları... Koca bir "Çocuk Yılı"nın ardından bu mu kalmalıydı geriye?

Abdullah, kocaman kara gözlü, cin gibi bir çocuk. 13 yaşında. Bir ay önce Elazığ'dan ailesiyle gelmiş İstanbul'a. Babası badanaçıymış. Annesi de evlere temizliğe gidiyormuş.

Abdullah bir çaycının yanında çalışıyor. İlkokulu bitirmiş. Okul denince, gözleri buğulanıyor. "Belki gelecek yıl ortaokula giderim," diyor. Ayda 1500 lira alıyormuş çaycıdan (Yol parasını hesaba katarsa 1000 lira).

Binali, 14 yaşında. Annesiyle babası Malatya'dalar. İlkokuldan sonra okuyamamış Binali, ağabeyinin ardına takılıp İstanbul'a gelmiş. Şimdi Yenicami'nin önünde bir el arabasında lastik, naylon eşya, çengelli iğne, firkete falan satıyor. Tahtakale'de bir oda kiralamışlar ağabeyiyle, oraya sığınmışlar. "Haftada temiz 700 lira kazanırım," diyor övünçle. Büyük kentin acımak bilmeyen kargaşasında yapayalnız, güvencesiz, sahipsiz yaşayan iki "özel girişimci (!)"

İstatistiklere göre, yurdumuzda 15-24 yaşlarındaki genç nüfus, 8 milyonu buluyor. Bu gençlerden, 4 milyonu aşkın bir bölümü de "iktisaden faal" durumda. Bu akla sığmaz derecede başıboş bırakılmış faaliyetin etkilerini, 16 yaşındaki Mehmet'te kolaylıkla görüyoruz.

Mehmet, ilkokulu bitirdiğinden bu yana sigara satıyormuş sokaklarda. Sağmalcılar'da ailesiyle oturuyor. Biz konuşurken genç bir adam yanaşıyor yanımıza, Mehmet'in bana neler anlattığına kulak kesiliyor. Büyük patronla Mehmet arasındaki halkayı o oluşturuyor anlaşılır. "Günde 250 papel kazanıyorum," diyor Mehmet gülerek. "Ama bugün, paradan sayılır mı 250 kâğıt?"

Mehmet'in yüzünde çocuklara özgü bir sıcaklık belirtisi yok. Mehmet ve onun yanındaki "ihtiyar çocuklar", büyük kentlerde hırpalanmayı, dövülmeyi, daha da önemlisi sevgisiz kalmayı bir yazgı olarak kabullenmişler. Sinemalarda oynatılan seks ve şiddet filmlerinin tükenmeyen kuyruklarında hep onlar bekliyor. Bu çarpık filmlerle "boşalmayı", sahte düşlerle kaçmayı öğreniyorlar genç yaşta. Yataklarına yattıklarında yorgunluktan hemen kapanan gözleri, pembe, çocuksu düşlere pek alışkın değil.

Toplum olarak övünebileceğimiz gerçekten ilginç bir özelliğimiz var: Yabancı ülkeler, çağdaş çalışma yaşamının getirdiği "genç işçi" kavramı üstüne kafa yorarken, işe alınmada en az yaş sınırını titizlikle saptamaya çalışırken, genç işçinin sorumlulukları, hakları, özel eğitimi üstüne incelemelere ağırlık verirken, biz çocuklarımızı eşitsizlikle eşit kılan uygulamalara öncelik tanıyoruz. Rıza-paşa Yokuşu'nun arkalarında ayak işlerinde çalışan 12 yaşındaki çocuklar ayda 4.500 lira kazanırken, haklarında özel yasa çıkarılan çıraklar, her türlü sağlık koşullarından yoksun izbe odalarda, demirci atölyelerinde, oto sanayiinde, freze ve matkap başında 1.170 lira ücretle çalışıp bir yandan da işyerinin temizlik işlerinde kullanılabiliyorlar.

Serdar, 14 yaşında. Bir toptancıda çalışıyor üç yıldır. Daha sigortalanmamış. Orta 2'deymiş. 850 lira haftalığının çoğunu kendi harçlık yapıyormuş dediğine göre. Kalın, ciltli kitapları severmiş, en beğendiği film de *Avcı*. Serdar, her gün Bostancı'dan Eminönü'ne geliyor işe. Sevimli bir çocuk, güler yüzlü, konuşkan. Ama söylediklerinin hepsine inanmak gelmiyor içimden. Sanki özlediği şeyleri anlatıyor gibi, gerçeği değil...

Rıza, çikolata etiketi basan bir basımevinde çırak. 18 yaşında olduğunu söyledi, ama çok daha küçük sanıyorum. Bu yıl lise 2 sınavlarına dışarıdan girecekmiş. 750 lira haftalık alıyormuş, sigortalıymış. Peki, neden hangi işyerinde çalıştığını göstermekten ya da fotoğraf çektmekten kaçınıyor Rıza?

Çalışma Bakanlığı müfettişlerinin Ankara'da, Sanayi Çarşısı ve Siteler'de çalışan çıraklar arasında yaptıkları bir araştırmanın sonuçlarını alıyorum aşağıya: Bu bölgede, yaşamın öngördüğü iki yıllık süre içinde mutlaka sigorta edilmeleri gereken çıraklardan %32,5'u sigortasız çalışıyormuş, %62'sinin yasanın şart saydığı

“işverenle yazılı kâğıt”tan haberleri bile yokmuş. Yine bu çıraklardan yalnızca %20’si, işe girerken bir tek kere “işe dayanıklılık” muayenesinden geçmişler. Oysa İş Yasası, her altı ayda bir doktor muayenesini şart koyuyor genç işçiler için. Başkent’in göbeğinde durum böyleyken, ırak kasabalarda, Devlet’in elinin hiç erişmediği bölgelerde çalışan çırakların hali nasıldır acaba?

Yurdumuzda genç işçilerin sorunlarına eğilim alışkanlığı daha yerleşmemiş ne yazık ki. Turgut Kazan, Reha Öz, Şükran Ketenci gibi değerli incelemecilerle Züleyha Önal, Jale Dönmez gibi yetkin iş müfettişlerinin konuya ışık tutan değerlendirmeleri azınlıkta kalıyor, patırtıda kaynayıp gidiyor. Ben bu incelemeleri ve Milli Eğitim Bakanlığı Çıraklık Eğitimi Genel Müdürü Dr. Cevat Sıdal’ın Eylül 1979’da yayımlanan bir çalışmasını, Çıraklık-Kalfalık ve Ustalık Yasası üstüne çeşitli görüşleri ve eleştirileri nesnel bir gözle değerlendirmeye çalışan raporunu temel alarak okurlara yetkili ağızların düşünce birliğine vardığı noktaları iletmek istiyorum:

5 Temmuz 1977’de yürürlüğe giren 2089 sayılı Çırak-Kalfa ve Ustalık Yasası’nın amacı, sanayileşme yolunda hızla ilerleyen ülkemizde işgücü eğitimini belli kurallara bağlamak, eğitim sisteminin yetersizliği yüzünden okullardan uzak kalan ya da aileleri öğrenim giderlerini karşılayamayacak kadar yoksul olan çocukların bir usta yanında kuramsal ve uygulamalı eğitim görmelerini, meslek edinmelerini sağlamak. Yani Osmanlı döneminde Ahi örgütüyle başlayıp esnaf loncalarıyla süren geleneksel usta-çırak ilişkisine yasayla güvenceli yeni bir boyut kazandırmak.

Biliyoruz, makineleşmiş çağdaş toplumlarda el sanatlarının işlevlerini yavaş yavaş yitirmesi, üretime yeni bir çırak tipinin doğrudan katılmasına yol açıyor: Yarı işçi, yarı öğrenci bir çırak bu. Yeni yasa bu genç emekçileri, SSK’nın iş kazaları, meslek hastalıkları ve hastalık sigortaları ile ilgili kanun hükmü kapsamına alıyor. Şunu belirtelim: Uzmanlar, ergenlik çağında, iş kazası sayısında birdenbire büyük bir yükselme gördüklerini söylüyorlar; meslek okullarındaki öğrencilerin de yasa kapsamına alınmasını istiyorlar. SSK’nın kayıtlarına *yansıyabilen* sayılardan öğrenildiğine göre, 1977 yılında, 15-19 yaşlarındaki genç emekçilerde görülen iş kazası sayısı 29.071, daimi iş göremezlik durumları 399, iş görmezliği gerektiren hastalık olayları ise 68.535.

2089 sayılı yasa, 12-18 yaşlarındaki 2.2 milyon çırak çocuğu kapsamına alıyor. Gelgelelim onlara yalnızca “öğrenci” gözüyle baktığından, işçinin yasal haklarından yararlanmalarını kesinlikle engelliyor. Böylece, İş Yasası’nın bile gerisine düşen yeni bir uygulamayla karşılaşılıyor. Bu yasaya göre, öğrenciye ödenecek ücret, asgari ücretin %30’unun altında olmayacaktır ve bu ücret Gelir Vergisi’nden muaftır. Çıraklık sözleşmesini çoğunluk yoksul ve cahil çırak velilerinin imzalayacağı göz önünde tutulursa, iki yıllık sözleşme süresinde çırak, reşit olsa da sözleşmenin yürürlükte kalması ve çırağın kalfalık belgesini aldıktan sonra işverenin onayı olmadan iki yıl süreyle başka bir işte çalışamaması gibi hükümler, çırağı özel eğitim gören bir öğrenciden çok, ucuza kiralanan bir işgücü kimliğinde gösteriyor. Anayasa’ya, çalışma özgürlüğüne ters düşen hükümler bunlar. Yasanın esnekliği, kaypaklığı yüzünden 12 yaşından küçük çocukların işe alınabilmeleri, küçük çırakların özel izinle akşam saat 21’e kadar çalıştırılabilmesi kolaylaşıyor. Çırakla işveren ilişkilerini düzenlemekle yükümlü Çıraklık Kurulu’nda çırağın çıkarlarını koruyacak temsilcinin bulunmayışı, kurulda işveren kesiminden gelen temsilcilere ağırlık verilmesi de yasanın sömürüyü yasallaştırdığı inancını pekiştiriyor.

Bu arada çırakların işyerinde gerçek bir eğitim görüp görmediklerinin, işverenin çırağı okuluna ya da mesleksi kurslara yollayıp yollamadığının nasıl denetleneceği de açık değil yeterince. Yasa hükümlerine uymayanlara gölünç sayılabilecek para cezaları veriliyor, cezanın miktarını yine Çıraklık Kurulu saptıyor zaten. Öte yandan çıraklar, “İşyeri temsilcisinin, ustanın veya bunların aile üyelerinden birinin şeref ve namusuna dokunacak sözler söylemek, asılsız ihbar ve isnatlarda bulunmak” ya da “vecibelerini yerine getirmemek” gibi yuvarlak sözlerle, keyfi gerekçelerle işten atılabiliyorlar.

Çocuk Yılı bitti. Artık uzun bir süre çocuklarımızı düşünmek zorunda değiliz, nasılsa güç koşullarına bağıışıklık kazandığımız bir dünyayı onlara devretmenin acısına da bağıışıklık kazanırız zamanla. Bu arada ummak ve beklemek hakkımız ama. Ola ki, haksızlıklar getiren yanlışlar, belirtisizlikler, kaypaklıklar düzeltilir, ola ki çağdaş bir toplum olabiliriz.

Cinselliğin Sınırları

“Off, artık Şu cinsellikten! Yeter artık!” diye karşı ıkacaksanız sevgili okurlar, çoğunluk belki de haklı bulacak sizi. Ne var ki, yıllardır bunca irdelenmesine karşın bir türlü çözüme ulaŐtırılamayan bu sorunun aıklıĝa kavuŐması bizim kendimizi eleŐtirmemize, *haklı bulmamaya* razı olmamıza baĝlı büyük ölçüde. Elinizdeki Şu ciddi aile-saĝlık dergisi bile, neden sık sık bu konuya eĝilme gereĝini duyuyor dersiniz? Çünkü konu, bizim özel, kişisel, hatta toplumsal deĝerlendirme sınırlarımızı, kısıtlı yargılarımızı çoktan aÇtı, büyük bir birikimle, bir patlamayla gündeme kendiliĝinden giriverdi. Haklısınız bir bakıma: aĝımızda, gerek bilim-sanat dünyasında, gerek gündelik yaşamda cinsellik ögesi, neredeyse bütün öbür insansal etkinlikleri iĝneyerek ne geçti, bazen kişiyi bezdirecek kadar abartılmış boyutlara ulaŐtıĝı da oldu. Ama neden?

Anımsayacaksınız. *Elele*’nin Aralık 1979 sayısında bir soruŐtırma yayımlanmıŐtı: Okulda Cinsel Eĝitim Zorunludur. SoruŐtırma sonuçları, yurdumuzdaki gençlerin büyük oĝunluĝunun cinsel konulardaki bilgi yetersizliĝini ortaya koyuyordu. Üstelik bu gençlerin, sorunlarını paylaşma yolunda aileleriyle ilk elde gereken iletişimi bile kuramadıklarını gösteriyordu. Gençlerden %33’nn bu tür konuları ilk kez arkadaşlarıyla konuŐtukları, yalan yanlış bilgilerle donatıldıkları belirtilmiŐti. Daha önemli bir gerçek de göze çarpıyordu bu arada: Konuyu ana babalarıyla tartışmayı yeĝleyen gençlerin oĝu, babalarına deĝil analarına açılmayı seçiyorlardı.

Şimdi buraya bir nokta koyalım isterseniz ve aynı sayıda birkaç sayfa önce yer alan bir açık oturuma dönelim, oturuma katılan anaların neler söylediklerine bakalım. Bu uygar, kentli hanımlar, cinsel konuları evleninceye kadar pek bilmediklerini, evlilikte el yordamıyla ilerlediklerini söylüyorlardı açık yüreklilikle. *Uygar* ve *aydın* sözcüklerinin altını çizersek, Şöyle bir durum çıkıyor karşımıza: Uygar, aydın kentli kadınlarımız daha cinsel deneyimleri üstüne düşünmeye yeni yeni baŐlamıŐlarken bizler, çocuklarımızı-

zın eğitimini, yurdumuzun büyük çoğunluğunu oluşturan okuma yazmasız analara bırakıyoruz.

Bu çelişkiyi önemsemeyebilirsiniz. Diyebilirsiniz ki: “Canım bunca yıl yazıldı çizildi de ne oldu? Bir sonuç elde edildi mi?” Haklısınız bağnazlığın geçerli olduğu toplumlarda yürekli çıkışlar, birtakım engellere çarpıp duralayabilir. Bu kurallar uyarınca yetiştirilmiş kişiler, gençlerin olgunlaşınca cinsel sorunlarından kendiliklerinden kurtulacaklarına inanabilirler, böylece avunabilirler. Gençler de zaten seslerini yükseltmekten bıkebilirler zamanla. Görevi kendilerinden bir sonraki kuşağa devredebilirler. (Bu kayıtsızlık duvarında ne kadar gedik açılmışsa, o kâr sayılabilir.)

Şimdi isterseniz çevremize bakalım, cinselliğin, *zamanla atlatılacak bir hastalık* gibi görülmesinden kaynaklanan tutarsızlıkları saptayalım: Acaba karılarına sadık olmakla övünen birtakım erkekler, neden 40’larından sonra mutlu yuvalarını bırakıp olmadık serüvenlere atılıyorlar? Akıllı başlı ev kadınları, neden birdenbire gece gündüz yemek pişirmeye, ev temizlemeye, kumar oynamaya ya da seks filmleri seyretmeye vuruyorlar kendilerini? Neden gazinoların kadın matinelere koşturup, o pek küçümsedikleri dansözlerle göbek atma yarışına giriyorlar? Kısaca, genç yaşamızda yanıt bulamadan bilinçaltına attığımız cinsel sorunlar kulaktan dolma bilgilerle, yanlış söylentilerle, fısıltılarla büyüdüğünde, suçluluk duygusuyla gittikçe beslendiğinde neden böyle er geç öçlerini alıyor bizden? Tutarlı geçinen sözüm ona durulmuş kişilerden?

Kuşkusuz hepimiz iyi yetiştirmek istiyoruz çocuklarımızı. Onların toplumda onurlu bireyler olmalarını istiyoruz. Yine de kendi yetişmemizin gereği, katı, eski, geçersiz ölçütlere başvurmaktan kurtulamıyoruz. “Bizim toplumumuza göre, bize uygun...” diye bir tekerlemedir tutturmuşuz. Kimiz biz, hangi toplumuz, toplumumuzun yaşını hangi tarihte dondurmuşuz, biliyor muyuz?

Gençlerimiz bu sancıyı yaşıyorlar işte. Bir yandan bizim “ayıp”lı, “günah”lı karanlık köhne yanıtlarımızı, kaytarmacalarımızı değerlendirmeye çalışıyorlar, bir yandan da çağdaş dünyadan toplumumuza günü gününe ulaşan cinsellik salvosuyla uğraşıyorlar: Seks filmleriyle, fotoromanlarla.

Biz istediğimiz kadar toplumca pek düşkün olduğumuz sert önlemleri, kesin yasaklamaları işletmeye çalışalım. Çağlayanın

önüne birkaç taş koymaktan öteye gitmeyecektir çabamız, yaşamın doğal akışını durduramayacaktır. Olsa olsa erkek düşmanı, içine kapanık, ürkek, çağdışı genç kızlarla, aşağılık duyguları içinde bocalayan, saldırgan, karşı cinse saygısız asık yüzlü delikanlılar yetiştireceğiz. Şöyle bir bakalım çevremize: Ne kadar çok değil mi bu saydığım türden gençler?

Suçun büyüğünün bizde olduğunu kabullenmemiz gerek. İnsan etini alınır satılır bir metaya dönüştüren pornografi salgını karşısında yapayalnız, hepten desteksiz, donanımsız bırakıyoruz gençlerimizi. Düş ticareti yapanların pazarladığı akla sığmaz cinsel önerileri gerçeklerle karıştırmalarına, kıyaslamalar yoluyla kendilerini yok yere eksik, bilgisiz, yetersiz saymalarına göz yumuyoruz. Genç yaşta aldıkları bu taze vurukların bir yaşam boyu işleyeceğini, ileri yaşlarda olmadık tepkilere, büyük yaralara hazırlayacağını görmezlikten geliyoruz.

Cinselliğin insan yaşamının en yaratıcı, en birleştirici, en kutsal etkinliklerinden biri olduğunu neredeyse kendimize bile itiraf etmekten çekiniyoruz.

Önce soruyu doğru koyalım: Nedir “cinsel eğitim”den amaçlanan? Cinselliğin ve bu tür eğitimin sınırları nelerdir?

Şubat 1980

Karanlıkta Işıklar...

Öylesine karanlık, belirsizliğiyle öylesine ürkütücü bir ortamda yaşıyoruz ki bahar falan vız geliyor artık bize. Kapımıza dayanan ilkyazın bedenimizde uyandırdığı yenilenme kıpırtılarını duymuyoruz, çevremizde yeşermeye yüz tutan güzellikleri, yepyeni sürgünleri görmüyoruz bile.

Ortadoğu'da esen savaş rüzgârları, ekonomimizdeki ünlü “dar boğaz”, yokluklar, gündelik yaşamın bir parçasını oluşturan terör... Bütün bunlar, hepimizi hızla bezginliğe itiyor. İplerinin kimlerin elinde olduğunu seçemeyen kuklalara benziyoruz gitgide. İşimiz gücümüz savaş vermek. Sözgelimi otobüse ya da dolmuşa binerken kimseyle tartışmadan inebilme savaşı vermek; işyerinde, ağır koşullar sonucu, en az bizim kadar sinirli, dokunsan parlayacak hale gelmiş kişilerle sürtüşmeleri önleme savaşı vermek; kuyruklarda saatlerce bekledikten sonra, son anda eve boş elle dönmeme savaşı vermek. Çağdaş bir toplumda yaşayan bireylerin doğal hakkı sayılan temel hizmetleri ve ilk eldeki gereksinim maddelerini “kopararak alma” savaşı vermek kısacası. Bu küçük küçük savaşların hepsini içeren daha da önemli bir savaş var bizim içimizde: Her şeye karşın umudumuzu yitirmeme, geleceğe inançla bakabilme savaşı. En yorucusu da bu galiba. Ama arada sırada yolumuzu ansızın aydınlatan karanlığın içinde parlayan ışıklar yok mu, işte onlar hemen insan olma sorumluluğumuzu gündeme getiriyorlar. Umutsuzluğa kapılmayı “lüks” saymamıza yol açıyorlar. *Elele*’nin düzenlediği “İdeal Ana-Baba” sınavını kazanan çiftlerle konuşmak böylesine güçlendirici bir deneydi işte...

Yazı emekçileri, okurlarla karşılaşmaktan çekinirler çoğu kez. Neden dersenez, karşınızda yazılarınızı okuyan ya da çıkardığınız dergiyi, gazeteyi, kitabı satın alan bir kitle vardır. Çabanızı olumlu bulanlarla, eksik, yanlış bulanların oluşturduğu karmakarışık bir kitle. Düşüncelerini mektuplarından çıkarmaya çalıştığınız bu kitle, birdenbire karşınıza dikilirse neler duyarsınız düşünün.

Dergide çalışan bizler için yılın ana babaları seçilenlerle karşılaşmak, büsbütün zorlu bir sınavdı. Bir kere onlar, yalnızca “okurlarımız” değildiler. Yurdumuzun geçirdiği çetin dönemde, zor koşullar altında bile ana-çocuk sağlığıyla, aile sorunlarıyla ilgilenmekten kaçınmayan, çağdaş bilgilerle donatılmaya can atan geniş bir kesimin temsilcileriydiler. Onlar da belki kaygılıydılar başta. Acaba sıcak bir ilgi görecekler miydi? Yoksa bu toplantı, baştan savma bir ağırlamayla, zoraki inceliklerle geçirtililecek miydi? Onlara bilgi aktarma görevini üstlenen kişiler acaba yakından bakıldığında nasıldılar, neyin nesiydiler?

Toplantıda, bu karşılıklı kaygılar çok kısa bir süre sonra, yerini sağlam dostluklara bıraktı. Yurdumuzun çeşitli bölgelerinden gelen bu pırıl pırıl kişiler, hem kendi aralarında, hem de dergide çalışanlarla kaynaşıverdiler çabucak. Derginin eksik buldukları yanlarını eleştirip, beğendikleri özelliklerini belirtmekten geri kalmadılar. Yöneticilerin kâğıt, maliyet hesabı konusundaki dertlerini dinlediler, durumu anlayışla karşıladılar.

Genç babalardan biri, dergiyi çıkış tarihinden bu yana izliyormuş. Doğum konusunda o kadar uzmanlaşmış ki, karısı doğururken bu doğumu kendisinin de gerçekleştirebileceği güvenini duymuş içinde. Gencecik bir çift, derginin uyarıları sonucu, bebeklerini daha şimdiden kaç göçsüz, kaçınmasız yetiştirmeye başlamışlar. Böylelikle, çocuğun ilerde gereksiz meraklarla, sorularla hırpalanmayacağını umuyorlar. Eşi rahatsız olduğu için toplantıya genç kıızıyla katılan babaysa, kızına gösterdiği arkadaşlık ve sevgiyle çağımızdaki “ideal çift” kavramına yepyeni bir boyut kazandırdı.

Eğitimci çiftler, daha çok ergenlik çağındaki kızların ruhsal sorunlarına eğilmemizi istediler. Aileyle genç kız arasındaki korkunç kopukluğu eğitimciler sıfatıyla tek tek gideremediklerinden yakındılar, bizden destek istediler. Genç kızlarımızın itilmişlik, ezilmişlik içinde yaşamaları, okullardaki en büyük sorunlardan biri anlaşılan.

Herkesin birleştiği konuya, okullarda cinsel eğitime mutlaka yer verilmesiydi.

“Yalnız,” diyorlardı ana babalar, “Bu eğitim çocukları toplumdan koparmayacak bir doğrultuda verilmeli. Özellikle sağlıklı bir

cinsel birlikteliği kurmanın ve yürütmenin yolları, doğum kontrolü, çağdaş çocuklar yetiştirme kuralları öne alınmalı.”

Uzak bölgelerden gelen konuklar, cinsel sorunları kırsal kesimlerdeki gençlere öğretmenin çevrede ne gibi tepkiler yaratacağını kendi çevrelerinde soruşturacaklarına, sonuçları da bize bildireceklerine söz verdiler. Bu “gönüllü muhabirlik” görevini sevgiyle üstlendiler.

Bir toplumun eğitim sorunlarının, o toplumun ekonomik, sosyal ya da siyasal sorunlarından asla soyutlanamayacağı, ele alınmayacağı gerçeği bir kez daha aydınlığa çıktı toplantının sonunda. Açığa çıkan ikinci önemli gerçek de masa başında, okullarda edinilen kültürün, gerçek yaşamdaki deneylerden taze kan almazsa ne kadar güdük kalacağıydı.

Toplantıdan ayrılırken, işimizin sandığımızdan da güç olduğunu kavramıştık. Hepimiz biraz hüznüydük doğrusu. Ama karanlıktaki ışıklar yolun ucunu iyice gösteriyordu.

Mart 1980

Sporun da Sporu Var

Aylardır, 1980 Moskova Olimpiyatları'nın kimi ülkelerce boykot edileceği haberlerini okuyoruz gazetelerde. Spor, vardığı uluslararası, hatta uluslararası düzeyden indirilmek, yine siyasal çekişmelerin daracık, kısır alanına çekilmek isteniyor. Oysa Olimpiyat bayrağının doğuş öyküsü ne kadar anlamlı! Bayrak, I. Dünya Savaşı'nın sona erdiği günlerde yaratılmış bir kare... Beyaz zemin üstüne yerleştirilmiş mavi, sarı, kırmızı, siyah, yeşil halkalar, bütün ulusları kapsıyor; çünkü dünya ülkelerinin bayraklarında bu renklerden en az birinin var olduğu saptanmış. Sporun insanları, ulusları birbirine yaklaştıran, dünya barışını güçlendiren, sevgi aşıl原因an bir etkinlik olduğu vurgulanmış böylelikle. Gerçekten de dünyanın başka başka bölgelerinde, birbirinden habersiz yaşayan ulusları, dil ayrımını da ortadan kaldıracak ölçüde yakınlaştıran yepyeni bir iletişim kurmalarına önayak olan bir etkinlik spor. Çağdaş ülkelerde zekâları gelişmemiş ya da eksik, sakat doğmuş yurttaşların spor aracılığıyla topluma kazandırılmalarına tanık oluyoruz. Bedenlerini dinç tutmak, yaşlanınca kendilerini kapıp koyvermemek isteyen çağdaş insanlar, işyerlerinde gün boyu bir masaya çakılıp kalmadan önce sabah yürüyüşlerine çıkıyorlar, koşuyorlar, günde birkaç dakikalarını mutlaka beden eğitimine ayırıyorlar. Hafta sonlarında yaşlarına uygun bir spor yapmayı savsaklamıyorlar.

Sporun insanı yücelten bu özelliklerini görmezlikten gelemeyiz gerçi, ama bu arada sporun çoğu kere başka amaçlar için kullanıldığını da gözden kaçırmamalıyız. Günlük gazetelere bir bakın... Yüksek tirajlı gazetelerimizin çoğu spora ne çok yer ayırıyorlar, değil mi? Çoğu bütün bir sayfa ayırmaktan bile kaçınmıyorlar. Kimileri gazete çalışanlarının tümünün sayısına eşit sayılabilecek bir spor yazarı kadrosu bulunduruyor, onları dış ülkelerdeki karşılaşmalara, yarışmalara gönderiyor, spora ilişkin haberleri anında vererek okurlarla bağlarını diri tutuyor.

Yılın sporcusu oylamaları, her yıl aksatılmadan yapılıyor.

Ya yetkililerin durumu? Ülkemizde son yıllarda adları akılda kalan ender bakanlar arasında Gençlik ve Spor Bakanları ilk sıraları tutuyor, olumlu ya da olumsuz her davranışları, her kararları günlerce tartışılıyor gazetelerde. Onlar da, sporun günümüzde amatör bir uğraş olmaktan çoktan çıktığını, tatlı kâr getiren önemli bir sanayi dalına dönüştüğünü bilmezlikten gelerek, her mahalleye spor sahaları açacaklarını, amatör ruhu geri getireceklerini söylüyorlar yılmadan. Okullarda haftada bir saatlik beden eğitimi dersinin boş geçtiğini bile bile.

Evet, inanılmaz transfer ücretleri, akıl almaz şikeleri, mahallesinde top koşturmayı beceren bir genci anında yıldız yapabilecek baskı gücüyle spor, bir iş alanı artık. Mahalle maçları, bölge karşılaşmaları, özel şirketlerin kurduğu spor takımları derken lig maçları kulüp yöneticisi seçilen ünlü iş adamları, büyük bağışlarda bulunabilecekleri için yönetim kurullarına seçilen, çoğu politikaya bulaşmış renkli zenginler... Amatör ruh. Ne demezsiniz?

Dr. Kurthan Fişek, spor üstüne ilginç bir yazı dizisinde sporun ideoloji yerleştirmekteki büyük rolüne değiniyordu. Yoksa spor sevgisi gerekçesiyle birbirine düşman kesilen illerimizi, taşlanan futbolcuları, kan gölüne çevrilen sahaları, gittikçe yayılan bölgecilik anlayışını nasıl açıklarız? Ulusal şovenizmin yaygınlaşması ve serpilmesinden başka?

Öyle müthiş bir alan ki bu, formasından raketine, kasketinden çorabına kadar her türlü gerecini kapsayan bir moda sanayini de sürüklüyor peşinden. Üniformaların reklam amacıyla kullanılmasını hoş karşılıyor, dahası destekliyor.

Bir günlük gazetede geçenlerde yayımlanan bir haberde, bir güreş kampının kamp olmaktan çıktığı, siyasal amaçlarla kullanılmak istendiği yazıyordu. Ünlü bir teknik yetkili açıklama yapıyordu bu konuda. Özetle şöyle diyordu: “Benim tankerim var, sizlerinse kebab salonlarınız. Bizler spordan önce bunları düşünürüz. Oysa yöneticiler, bu işe gerçekten gönül vermiş kişilerden seçilmeli.”

Hiç değilse yürekli bir itiraf deyip geçelim...

Bir itiraf da biz yapalım gelin: Acaba sporu mu seviyoruz, spor gösterilerini mi?

Olimpiyatlar televizyondan naklen verilirken, 5-6 saat süreyle koltuklarına yapışıp kalabilen gençleri düşünelim bir... Buz pateni gösterilerini izleyebileyim diye gün boyu havasız odalara tıkılıp kalan orta yaşlıları... Spor sevmek bu mu yalnızca?

Çağdaş her türlü çalışma olanağından, sahadan ve gereçten yoksun, doğru dürüst beslenmeyen sporcularımızı yabancı ülkelerde boynu eğik bırakmak pahasına sırf ulusça adımızdan söz edilsin gerekçesiyle şişirilmiş kadrolarla yolculuklara çıkmak, alışveriş yapıp dönmek... Spor sevmek bu mu? Hele kırk yılda bir kendi kişisel yetenekleri sayesinde gerçekten sivrilen, umulmadık başarılarla yüzümüzü ağartan birkaç sporcumuzu hiç desteklememek, kendi yazgılarıyla baş başa bırakmak... Bu mu sporu sevmek?

Eğer buysa, ne demeli, spor sevmenin böylesine, spor yöneticiliğinin böylesi az bile!..

Nisan 1980

Minibüs Edebiyatımız

Yıllar önce Ahmet Haşim, “*Melâli anlamayan nesle âşına değiliz*” gibi unutulmaz bir dizeyle ne demek istemişti acaba? Nasıl bir gençlik, nasıl bir kuşak vardı gönlünde?

Zaman, nasıl değişiyor! Bir dönemde hiç durmadan ah’lar, of’lar çeken, içlenen, kara sevdaya tutulan, sevdiğini elde edemeyince de “ince hastalık” a yakalanarak duygusal şantajlara başvuran bir seçkinler kuşağı vardı. Halk dediğimiz büyük çoğunluk, güler geçerdi bu tür “marazi” duygulara.

Şimdi öyle mi ya?.. Sabah karanlığında binin bir minibüse. Önce taşıtı süsleyen minibüs edebiyatı örneklerine bir bakın: “Muavinler de Sever”, “Fakirin Çilesi Ölünce Biter”, “Ben Doğarken Ölmüşüm”, “İçiyorsam Sebebi Var”, “Hor Görme Garibi”... Bu tür edebiyat örneklerine Sirkeci’deki Büyük Postane’yi merkez alırsak, yurdumuzun hemen her köşesinde, büyük kentlerden tutun kasabalara, tatil köylerine kadar her yerde rastlayabilirsiniz. Tanesi 15 liradır. Son yıllarda işçi kardeşlerimiz ya da iş bilir kardeşlerimiz, bu bulunmaz incelikteki (!) deyişleri Almanyalara ihraç etmektedirler bavullarla. Böylelikle oradaki çalışanlarımızın da, yurdumuzdaki genel beğeni düzeyinin altına düşmemesini sağlamaktadırlar.

Minibüsümüz yola koyuldu mu, sürücü arkadaş bir kaset çalmaya başlayacaktır. Kasette, üç aşağı beş yukarı yine bu sözlerle dolu şarkılar vardır: Beddua, düş kırıklığı, aşk yarasıyla karışık kebab ve şarap kokan şarkılar...

İnsanlarımızın son yıllarda çetin yaşam koşullarıyla hırpalanıp kendilerini iyice umutsuzluğa kaptırdıkları bir gerçek. Ama bu gerçeğin bu tür bir edebiyatla ortaya çıkması, bu tür bir müzik eşliğinde sunulmasıdır ilginç olan. Konu buraya gelince, Ahmet Haşim’in “melâli tanıyan” dediği neslin bu nesil olmadığı kesinlikle bellidir. Bu nesil diyorum, çünkü diskoteklere dadanan gençler de ara sıra halkla aralarındaki uçurumu kapatmak adına müzikten yararlanıyor, “minibüs-pop” a gönül veriyorlar.

Oysa “melâl”, bu tür çırpıştırma kederlere taban tabana aykırı bir duygu. Yaşamın katılığı karşısında duyulan ince bir usanç, bezginlik, süregelen ve sürgit bir hüznün duygusu. Belki de bunca soylu bir duyarlılığı dile getirdiğinden, edebiyatın ve sanatın her döneminde, yaşanan dönemin felsefesine, değer yargılarına göre değişik kimliklere bürünse de hep var olmuş, başköşeyi tutmuş melâl. Yergici Amerikalı yazarlardan Kurt Vonnegut Jr. Şöyle diyor son romanında: “Aşk tükenebilir, ama incelik yürürlüktedir.” Gençlerimizin bu duyarlığa yabancı olmalarının bir nedeni sanırım aldıkları yanlış edebiyat eğitimi. Edebiyat kitaplarımız bugünkü dile ve uygulanma biçimlerine yabancı örneklerle başlıyor. Bu çapraşık örnekler, çok kere daha çapraşık bir açıklamayla içinden çıkılmaz hale getiriliyor. Derken tarih eğitimi giriyor araya. Tarih kitapları yalnız geçmiş günlerin dedikodularıyla dolu; hiçbiri öğrenciye tarihi belli bir perspektiften görebilme olanağını vermiyor.

Tarih bu noktada el uzatsaydı, öğrenci Divan edebiyatı şiirini öz Türkçeye kupkuru “tercüme” etmekle yetinmeyecek, okuduğu metnin duyarlık alanlarını, yazıldığı dönem içindeki özel bölüme yerleştirebilecekti.

Sık sık televizyonda ya da radyoda yarışma programları düzenleniyor. Bakıyorsunuz yarışmacılar, Adana’nın en küçük ilçesini, hatta köyünün adını bile biliyorlar da Orhan Kemal’i bilmiyorlar. Aziz Nesin’i, Fazıl Hüsni ile karıştırabiliyorlar. Bu arada Reşat Nuri’nin romanları Yahya Kemal’e ödünç veriliyor, Yakup Kadri Güntekin (!) gibisinden yazar adları sayılıyor.

Her an bir ansiklopediye, bir sözlüğe bakarak edinebileceğimiz bilgileri ezberlemeye alışmışız. En uzun ırmak, en büyük dağ, en küçük ilçe... Bunları bilmek, bilgi sayılıyor. Kültür dediğimiz şeyin, bilgiler birikimi, ama atılması, unutulması, elenmesi gereken bilgilerden arınmış bir bilgiler birikimi olduğu gerçeğine sırt çevriliyor.

Günümüzde, orta yaşlılar da çok satan romanlar dışında edebiyat örneklerine ilgi göstermiyorlar zaten. Çağın hızı gereği çabuk okunan, kolay anlaşılan, bir çırpıda çözümlenen örnekler daha çok ilgi görüyor. Ana babalar, edebiyatla ilgilenmeyi sürdüren çocuklarının anlamsız bir çaba yürüttüğünü sanıyorlar. Oysa edebiyatı, genişletirsek, bir ülkenin her dönemindeki “sözlü dünya”sını

kavramadan başka bir uğraşta başarıya ulaşmak mümkün olabilir mi? Kuşaklar arası kopukluk, doğal ve kaçınılmaz bir olgu. Ama kişinin kendi geçmişiyle, kendi göbek bağıyla kopukluğu nasıl hoş görülebilir? Edebiyat, bu göbek bağını diri tutuyor, nesilleri aşına kılıyor.

Mayıs ayı var önümüzde. Kırlarda yürüyüşlere çıkalım, “Gazelim, eğlenelim, kâm alalım dünyadan,” diye de başlayabilirdim bu yazıya. Ne yazık ki, gönül gözü denilen ince duyarlılığı geliştirmemişsek doğayı sevmek de bir spor olmaktan öteye gitmeyecek bizim için.

Mayıs 1980

Günümüzün Kadınları

Günümüzün Kadını Helen dizisini anımsıyor musunuz, bilmem. Çağdaş bir kadın olarak kendini geliştirmeye, toplumda saygın bir yer edinmeye çalışan iki çocuklu genç bir annenin karşılaştığı güçlükler, uzun süre hepimizi düşündürmüş olmalı. Diziyi izleyen erkeklerin büyük çoğunluğu, için için sevinmişlerdir mutlaka: Onlara kalırsa, yuvasına dönmemekte direnen, dik kafalılığı yüzünden başına türlü dertler gelen Helen'e bu ders azdır bile: Başında bir erkek olmadan huzura kavuşamayacağını daha başta kavraması gerekir çünkü (!)

Ya diziyi izleyen kadınlar? Sanırım onların da büyük çoğunluğu, Helen'in sonunda yuvaya dönmesini istiyorlardı gizli gizli. Her olayda mutlu bir son özleyen kalabalıklar için Helen'in serseri kocasıyla mutsuz, iki yüzlü bir ilişkiyi sürdürmesi yine de yalnız kalmasından iyiydi; öyle yetiştirilmişlerdi çünkü.

Çünkü bizde erkek dediğin, rakı içer, tıraş olur, at-avrat ve silah kullanır. Kadın dediğin de ünlü dizimiz *Kaynanalar*'ın acınılası Nöriye'si gibi ancak kocasının işlerine akıl erdiremediği, ondan dirsek yediği, saçma sapan konuştuğu ve paytak paytak yürüdüğü sürece sevimlidir, namusludur. Kocasının karısı, eşi değil, bakmakla yükümlü olduğu bir kız çocuğudur sanki.

Yalnız bizim ülkemizde değil, dünyanın her yerinde son yıllarda ortaya çıkan “yeni kadın” görüntüsü, hem erkekleri hem de erkekleri çalıştırarak rahat bir yaşam sürdüren ev kadınlarını çok tedirgin etmişe benziyor. Günlerini ev işi yaparak, çarşı pazar dolaşarak geçiren, sırasında ailenin giyim gereksinimlerini bile karşılayan kadınlardan söz etmiyorum elbette. Onlar, üretime doğrudan katkıda bulunmasalar da, tüketimi kısarak aile bütçesini kalındırıyorlar. Hem de yıllar boyu harcadıkları emek karşılığında hiçbir sağlam güvence almaksızın. Kırsal kesimde, tıpkı bir inek gibi işgücü karşılığında satılan kadının sömürüsü, inanılmaz boyutlara varıyor.

Kadın hareketlerinin asıl düşmanları hiçbir iş yapmadan, dünyaya hiçbir ilgi göstermeden ot gibi yaşayan aile kadınları.

Evet, son yıllarda dünya, çeşit çeşit “kadın hareketleri” ile çalkalanıyor. Düşünürler, İngiltere, Birleşik Amerika ve Fransa’da başı çeken bu yeni “feminizm”in, son yıllarda devrimci düşünceye en taze kanı getirdiğini ileri sürüyorlar. Seminerler düzenleniyor kadının toplumdaki yeri, esirgenmiş hakları, eziliş nedenleri araştırılıyor. Şimdilik kesin sonuçlar alınmış değil.

Bir bölüm düşünür, kadının ezilmesini yalnızca “ekonomik bağımsızlıktan yoksun oluşu”yla açıklıyorlar ama bu akımın neden kadınların ekonomik bağımsızlıklarını büyük ölçüde elde ettikleri Batılı ülkelerde önem kazandığını açıklayamıyorlar.

Bir başka bölüm, kadının evde harcadığı işgücünün karşılığını alamadığını belirtiyor, kadını erkeğin değil kapitalizmin sömürdüğüünü, bu düzen sona erdiğinde kadın-erkek eşitsizliğinin de kendiliğinden sona ereceğini varsayıyorlar.

Bir de üçüncü bir bölüm var: Onlar, dünyanın ta baştan beri bir “erkekler dünyası” olarak geliştirildiği, kadının baş eğmeye bilinçle alıştırıldığı ve bu durumun hiçbir düzen değişmesiyle değişmeyeceği inancında. Onlar, erkeği kadının “sınıfsal düşmanı” diye niteliyorlar. Kadının egemen olduğu erkeksiz bir dünya özlüyorlar. Kadınlar için cinsel özgürlük, kadınlar arası eşcinsel ilişki önerileri onlardan geliyor. Dergiler, kitaplar yayınlıyor, yürüyüşler düzenliyorlar. Alışıl gelmiş *satışlı* güzel kadın görüntüsü yerine sıradan, olağan, hatta çirkin kadın görüntüsünü yerleştirmeye çalışıyorlar.

Birbirinden temelde çok ayrılan bu görüşler bir tek noktada birleşiyor: Kadın, yıllardır ezilmiştir. Kendini boğaz tokluğuna çalışan bir işçi sıfatıyla ev işlerine adanmış sürece de kişiliğini geliştiremeyecektir. Nafaka, emeklilik, banka kredisi, miras, kurtaj gibi baştan beri kadınların zararına çalıştırılan kurumların yeniden düzenlenmesi gerekir. Çalışan kadının gebelik izni, süt izni yeni yasalarla saptanmalıdır.

Birleşik Amerika’dan bir örnek verelim. Şu anda ABD’de aynı eğitimden, aynı deneyimlerden geçmiş bir erkeğin 1 dolar aldığı işte, bir kadın aynı işte 69 sent ücret alabiliyor. Kızlar, sırf kız olduklarından ötürü laboratuvarları gelişkin fen okullarına giremiyorlar, istedikleri spor dalını seçemiyorlar. Aynı suçu işleyen

kadınlar, erkeklerden çok daha ağır cezalara çarptırılıyorlar. Bizde olduğu gibi, orada da kadın (erkek ailesini geçindiremiyorsa ya da geçindirmek istemiyorsa da) çalışmak için kocasından izin almak zorunda... Bu haksızlıkların giderilmesi, ABD Anayasası'na eklenmesi düşünülen 12 No'lu ek maddeye bağlı. Gelgelelim tutucu eyaletlerin hiçbirinin meclisinden onay alamıyor bu madde. Din kuruluşları, gelmiş geçmiş bütün başkanlar maddeyi destekleseler de.

Kadın hareketini, "aileye eşit bir birliktelik kılma" amacıyla başlatan kuruluşlar, erkeğin haklarını da savunuyorlar sırası geldiğinde. Önlerine çıkan en büyük engel, aşırıcular. Kamuoyuna ters gelen cinsel özgürlük çılgınlıklarının kendileri tarafından atılmadığını anlatmak amacıyla durmadan broşürler, bildiriler yayınlıyorlar bu kuruluşlar. Konunun bile isteye bulandırılmasından, çarpıtılmasından kaçınıyorlar.

Her yeni akım, sivriliklerini, çocuk hastalıklarını da yedeğinde getiriyor. Bu arada bir sürü Helen, hırpalanıp yalnızlığa alışmak zorunda kalıyor. Erkekler, yüzyıllardır atalarından devraldıkları "dünyayı bildiği gibi kullanma" hakkını elden bırakmıyorlar kolay kolay. Ama bunlar, tutucu, bağınaz erkekler. "Günümüzün erkeği" karısına basarak gelişmeyi düşünmüyor. Yaşamını dostça paylaşıyor onunla, kaygılarını, geleceğini ortaklaşıyor. Ev işlerine yardım edip ona da serpilme hakkı tanıyor. Kadın haklarının en bilinçli savunucuları da bu tür erkeklerden çıkıyor genellikle.

Haziran 1980

Çiçeklerle... Çiçekçilerimiz!

“Bahar geldi, gördün mü? Ben gördüm. Bir çingene kızının göğsündeydi. Bir insan kokusu duydum, Mürüvvet'te. İsmi Mürüvvet'ti. Çayırılara uzanmıştı. Dişlerinin koyu sarıya çalar bir beyaz rengi vardı. Bir mahalle kızının, arkadaşına ağzından çıkarıp, al sen çiğne dediği sakızın renginde...

Ağzı ot kokuyordu. Gözleri siyah bir çiçektir; insanlarda açan...”

Büyük kentin eteklerinde, kıyılarında yaşayan yoksul insanları, iç içe yaşadıkları doğadan (kırdan, ormandan, denizden) koparmadan çizmede, Sait Faik'in üstüne yoktur sanırım. Onun kaleminden tanıdığımız insanları, yerleri, kendi gözüyle görmüş gibi bir sahicilikle kavrarsınız, sonra da yeni yüzlere, yeni yerlere biraz da o gözle bakmaya başlarsınız.

“Kişi, uğraşı neyse öyle kokmalı,” sözü, Sait Faik için çok geçerli... Onun karanlıklar içinde bile ışılan şiirini, umudunu, öykülerindeki kır çiçeği kokusunu da açıklıyor.

Necla, iki yıl önce gencecik bir çiçekçi kızdı. Özellikle baharda, akşamüstü eve yürürken, onun küçük çiçek sergisinden yükselen kokular, günümün yorgunluğuna tertemiz bir sünger çekiverirdi. İki çift laf etmeden yanından geçmezdim. Eve götürdüğümü bildiğinden, çiçekleri ucuz satardı bana. Zamanla kır çiçeklerini sevdiğimi öğrendi: Kış ortasında cılız saplı, seyrek beyazlı papatyalar, kartopları getirdi, baharda, hüsnüyusufklar, numan çiçekleri, şebboyalar... Ama leylak ya da mimoza getirmeyi bir türlü göze alamadı. Dostluk özverisi o noktada ister istemez çiçekçiliğin koşullarıyla sınırlanıyordu.

Gül, gül, hep gül... Pir Sultan Abdal istediği kadar, “*Gül alıp satmanın zamanı değil*,” diye yırtınsın, Oktay Rıfat, “*Yeni bir çiçek koklamak isterdim / Lakin gül olmasından korkuyorum*” diye karşı çıksın, halkımız gülden ve karanfilden bıkmıyor, şarkılara türkülere hep bu iki çiçeği yerleştiriyor. “Yaz günü Temmuz ayı gül gördüm güller gördüm,” diyor. “Menekşe koymuşlar gülün adını,” diye si temler yağıdırıyor öbür çiçeklere...

Ama yaz geldi ya... Artık çiçek sergilerine pek rastlayamayacağınız kaldırımlarda. Gezginci çiçekçiler, kış boyunca biriktirdikleri parayla geçinmek için evlerine çekilecekler bir aylığına. O güzelim çiçekler de, karanlık dükkânlara...

İstanbul'daki bütün çiçekçiler ya Cihangir'den getiriyorlarmış çiçeklerini ya da Hamalbaşı'ndaki kooperatiflerinden.

Beşiktaş'taki lüks bir çiçekçideyim. Dükkân sahibi, gezginci çiçekçilerden yakınıyor. "Dükkân kirası yok, elektrik, su parası yok," diyor. "Nerde eski ölümler!" diye hayıflanıyor. "Öyle ölen kalmadı artık. Tek kâr, düğünlere, nişanlara, doğum günlerine yollanan sepetlerde. O da ayda bir falan düşüyor."

Burası, Beşiktaş Evlendirme Dairesi'ne oldukça yakın.

"Ya gelin arabası?" diyorum.

"Bir gelin arabası, çiçeği, kurdelesı, at nalı falan dâhil 1.500 liraya süsleniyor," diyor. "Her şey pazarlığa bağlı tabii. Bebek'teki çiçekçilere, Nişantaşı'ndakilere gözü kapalı para sayıyor oranın milleti. Ama bizim Beşiktaş'tan geçti. Beşiktaş'ın orta yaşlıları evlerine çiçek almayı unuttular."

Necla'nın babası Yaşar'la, annesi Mahmure Hanım'la konuşuyoruz. Necla evlendi, top gibi bir de oğlan doğurdu. Ana-baba ile gelin-damat, çiçek sergisine belli sıralarla bakıyorlar. Sergi, iki aileyi birden geçindirmiyormuş.

"Yazın en çok glayöl yani kuzgunkılıcı gider, en dayanıklı da odur zaten," diyor Yaşar.

Mahmure Hanım, geçen hafta alınıp satılamamış güllerin solmuş taç yapraklarını ayıklıyor, saplarını kesiyor, ölü yapraklarını alıp gülleri ıslatılmış bir gazetenin üstüne seriyor özenle. Sık sık su serpiyor üstlerine. Havalardan birden ısındı ya.

"Kışın da karanfil, gül gider," diyor. "Karanfilde, gülde fazla ya-nılmazsın, fire vermez. Zeren, fulya, sümbül gibi kokulu çiçekler de sürümlüdür. Ama senin leylağına, mimozana hiç güven olmaz, kusura bakma!"

Kooperatif'ten "birinci kalite çiçekler"i dükkâncılar almış, gerisini de satış yaptıkları semtlerin özelliğine, yani gelir dağılımına göre gezginci çiçekçiler. Yoksul semtlerin çiçekleri de yoksul ve batık olurmuş bu yüzden (Çiçeklerde de sınıf ayrımı var).

"En çok gençler çiçek alıyor," diyor Mahmure Hanım, "Lise öğ-

rencileri, genç analar falan... Bir de davete giderken çiçek almak zorunda kalan, iki tane gül için iki saat pazarlık eden çiçek-sevmezler vardır. İşte bunların gözünün yaşına bakmayacaksın. Çiçekçilikte kâr yüzde yüzden aşağı konulmaz. Yoksa kalırsın açıkta.”

“Senin anlayacağın kışın çiçek pahalı olduğundan kâr az,” diyor Yaşar. “Yazın ucuzluyor, ama koruması güç. Zaten bir balıkçılıkta bir de çiçekçilikte hiçbir garanti yoktur. Tahminini sağlam yapacaksın, semtini iyi tanıyacaksın. Bak Necla’nın kocası daha acemi, ama zamanla o da alışacak.”

“Sizin torun atılmış gül yapraklarının arasında ne zaman başlayacak uyumaya?” diyorum.

Öyle güzel bir görüntüyü ki bebeğin orada uyuması...

“Yakında onlara devrederiz sergiyi,” diyor Yaşar. “Sahi sen neden konuştun benimle? Yazı falan mı yazacaksın?” diyor sonra.

Yazı yazanlara saygı duyan ama kuşkuyu da elden bırakmayan bir halk adamı. “Yaa,” diyorum, “korkma sana da gösteririm bitince.”

Bana bunca sır verdiği için bir demet papatya alıyorum.

“Şu papatyadan da vazgeçemezsin,” diyor.

“Eve çiçek alabildiğim sürece kır çiçeği alacağım,” diyorum.

Dostça gülüyor. Çiçekleri sevmeyi paylaşıyoruz bir an.

Rastgele Yaşar, rastgele Mahmure Hanım!

Temmuz 1980

İşte Kadınlar Matinesi Budur!

Havasız, hamam gibi sıcak salonda, üstü sigara izmaritleriyle dolu masalarda, bebeklerin altlarını değiştirenler...

Bunalan çocuklarının alnını şişe suyuyla ıslatıp ferahlatmaya çalışanlar...

Cart eflatun tulumlu modern tazeler...

Sahneye fırlayıp göbek atan evli kadınlar...

Uslu uslu oturan İstanbul hanımefendileri...

Bülent Ersoy'la karşılıklı diyaloga giren, onu soyunmaya kışkırtanlar...

Ve "Bülent Ersoy mucizesi"ni görmekten memnun evlerine dönenler...

Yazın en sıcak günlerinden biri: Yaprak kıpırdamıyor. Ama kadınlar matinesinin yapıldığı gazino, hınca hınç dolu. Tek boş iskemle kalmamış. Kulakları sağır eden bir uğultu geliyor salondan. Gazinonun kulisi, tam anlamıyla bir evin mutfağını anımsatıyor. Her şey orada pişirilip kotarıp, salondaki konuklara sunuluyor...

Kuliste havalandırma aygıtı yok (Salonda da yok ya!). Bu bunalıcı ortamda şarkıcılar, türkücüler, dansçılar, sazcular, havlulara, peştamallara sarınmış volta atıyorlar daracık odalarda. Tuvalete koşup kovalarla su dökünüyorlar: Yani duş falan da yok.

Kadın şarkıcılar, kocaman saç saracaklarını filelerle örtüp, son ana kadar saçlarını saç diplerinden boşalan tere karşı korumaya çalışıyorlar. Son ana kadar makyaj da yapamazlar zaten. Herkes bitkin, bezgin. Sahneden dönenlerin giysileri üstlerine yapışmış oluyor. Fazla alkış alanlar, pek sevinemeden yeniden dalıyorlar salon cehennemine. Yüzlerine alelacele bir gülücük, bacaklarına düzmece bir canlılık katarak.

"Bu kadınlar matinesini bulan Sevim Çağlayan'dır," diyor gazinonun müdürü Hüseyin Bey. "İlk matine Ankara'da yapılmıştı. Sanatçılar için cefa, patronlar için safadır doğrusu. İlk yıllarda hanımların alışmaları kolay olmadı. Taşkınlık yapanlar, sanatçıların

üstlerini başlarını parçalayanlar çıktı. Şimdi de piste fırlayıp satlerce göbek atan hanım müşteriler var ama çoğunluk daha bir derlenip toparlandı. Elbette bu durum, sanatçıya göre değişiyor; kimi ciddi davranıp müşteriye hizaya getirmeyi, araya bir mesafe koymayı beceriyor, kimileri de hoşlanıyor bu tip taşkınlıklardan, seyirciyi özellikle kıskırtıyor.”

“Sizce bu üst baş yırtmanın anlamı ne?” diye soruyorum.

“Batılı gençlerde de görüyoruz ya,” diyor. “Bence bu tür saldırıların bir bölümü sevdiği sanatçıdan bir anı koparmak istiyor. Zorla da olsa. Bir başka bölümü ise düpedüz eşya sapığı. Sanırım gövdenin çıplaklığını gözlerden gizlediği için saldırıyor giysilere, parçalıyorlar. İşte fotoğrafçı bey sahnede yerini aldı. Buyurun, siz de önlere geçin şöyle. İskemlenizi de götürelim. Tek boş yer yok ya. En aşağı 3000 kişi var içerde.”

Yazın bu en sıcak günlerinden birini havasız bir gazinoda terleyerek, tepinerek, şarkılara katılarak geçiren bu kadınlar kimler? Çevreme göz gezdirip ipucu arıyorum. Yenikapı yöresinde oturduğunu sandığım genç bir anne, yavrusunu koka kola şişeleri, sigara izmaritleriyle dolu masalardan birinin üstüne yatırmış, altını değiştiriyor. Bebeğin bacakları pişik içinde, zavallı sıcaktan bas bas bağıyor.

Bir başka anne, içme suyu şişesinden mendilini ıslatıp çocuğun alnına tutuyor. Onun da bir oğlu var, 9-10 yaşlarında. Bu annelerin anneleri ya da kaynanaları şalvar üstüne yeldirme giyen şu hanımlar olmalı...

Yan masalardan birinde iki modern genç kız, Malboroların birini söndürüp birini yakıyor, özellikle arabesk şarkılara katılıyorlar avaz avaz. Üstlerinde yeni moda cart eflatun tulumlar var, saçları kıvrıcık. Suadiye tarafındaki bir kulüpte verilen bir doğum günü partisinden söz ediyorlar. Fotoğrafçının zorla ellerine tutuşturduğu fotoğraflardan birer tanesini geri çevirmeyi başardılar...

Onların yanı başında emekli bir memur izlenimi uyandıran yaşlı bir İstanbul hanımefendisi, bacaklarını bir öğrenci saygısıyla bitişirmiş, elleri kucağında oturuyor. Garip bir yama gibi...

Pendik dolaylarında tığ ya da örgü işlerinde çalışan iki göçmen hanım,asma etekliklerini çekiştirip birbirlerini dürtüyorlar sık sık. Büyük kahkahalar atıyorlar...

30 yaşlarında güzelce bir kadın (parmağında nikâh yüzüğü var) masanın üstüne fırlıyor birden, göbeğinin altına bir masa örtüsü bağlamış, başlıyor göbek atmaya. Böylece sahnede bir saattir tek başına kıvrıran hanımla birlikte göbek atanların sayısı 5'e yükseldi bizim bölgede...

Güldürücüler, üçer kez sahneye çağrılıyor. Hanımlar, verdikleri paranın karşılığını kuruşu kuruşuna almak istiyorlar belli ki; çünkü siyasete ilişkin şakalardan pek bir şey anlamadıkları kesin. IMF, AET, darboğaz gibi sözlere hepten uzaklar.

Derken birden çıt çıkmıyor salonda.

Hahılar serilmeye başlandı yere. Birazdan Bülent Ersoy sahnede olacak. 20 küsur kişilik saz heyetiyle...

Dekor da değişiyor... Ersoy görünür görünmez, kadınlar, aralarındaki sınıf ve görgü ayırımını yoka indirgeyen bir coşkuyla ayağa fırlıyorlar.

Bülent Ersoy, saçını topuz yapmış. Keten bir takım giymiş, bembeyaz. Parmakları, saçları değerli taşlarla kaplı.

Halk, çılgınca alkışlıyor. Fotoğrafçıya yine iş düştü. Hanımlar Bülent Ersoy'la öpüşürken fotoğraf çektiirmek için birbirlerine giriyorlar. Bu öpüşme meraklılarının bir kısmı 15-17 yaşında, ama çoğu 50 civarında.

Yılın şarkısı "Beddua"yla yeni bir krize giriyoruz.

Kadınlar, Ersoy'un terini siliyorlar mendilleriyle, ona armağanlar uzatıyorlar. Yaşlıca bir hanım, iki bebek veriyor kucağına. Bülent Ersoy hemen yapıştırıyor şakayı zekice: "Ah, ah!" diyor içini çekerek, "Bir de Allah bir çocuk verseydi bana!"

Kadınlar kahkahalar atıyorlar. Belden aşağı, birbirlerinin kullaklarına, üst üste fısıldıyorlar. Yüzleri kızarıyor ama heyecanlarını da gizleyemiyorlar.

Evlerinde son derece tutucu kesilen, komşularının en ufak açığını yakalayınca iyice zalimleşen bu kadınlar Bülent Ersoy'la "kadın kadına" günahsız vebalsiz, üstelik kocalarının izniyle içli dışlı olurken, bir yandan onun "erkek" oluşundan da heyecanlandıklarının farkında değiller...

Ceketini çıkartması için diretiyorlar. Bağırıp çağırıyorlar.

"Siz sapık mısınız ayol?" diye yerinde bir soru soruyor Bülent Ersoy. "Siz benim oramı buramı görmek için mi geldiniz yoksa bu-

raya?” diyor... “Bakın çocuklar da bağıyor çıkart diye!” diye dik-
kati çekiyor. Hanımlardan biri, çocukların ahlâkını televizyonun
bozduğunu söyleyerek Bülent Ersoy’u savunuyor. Ersoy ceketini
çıkartıyor; saydam gömleğinden dolgun göğüsleri görünüyor. Ka-
dınlar çılgınca alkışlıyorlar...

Onları birleştiren tek bir bağ bu coşku, yani bu doyumsuzluk...

Kendilerini içine almayan yaşama katılabilmek için olağanüs-
tünün, aşırının, bilinmeyenin sınırlarını zorluyorlar. Bir ikindili-
ğine...

Akşam eve gidince yine patlıcan kızartacak, yine bulaşık yıka-
yacak, yine kendileriyle birlikte böyle yerlere gitmeyen kocaların-
dan yakınmaya başlayacaklar. Ama bu ikindi, Bülent Ersoy muci-
zesini gördüler ya, Avrupa’nın ona nasıl yaradığını, kendi gözleriyle
gördüler ya, yeter...

Evet, kadınlar, “mazbut bir eş” olduklarını, zararsız bir biçimde
unutup kurtlarını döktüler ama, ya yanlarında getirdikleri çocuk-
lar? Bülent Ersoy’un yeni göğüslerini, şarkıcıların bacaklarını, olur
olmaz şakalaşmaları duymak zorunda bırakılan, gazino ortamında
soluyan, yetişen çocukları ne olacak?

Anneler, bu küçücük yaştaki çocuklarda işleyen cinsel uyarı-
ların nerelere uzanabileceğini hesaba katmayarak gönül eğlendirir-
yorlar. Keyifli bir ikindiyi bir çocuğun bir yaşamlık yönlemesiyle
takas ediyorlar.

Ağustos 1980

Eylül Duygusu...

Hep baharı, baharda uyanan doğayı güzelleştiren yeşil başlı sunaları öven Karacaoğlan, yaşamının eylülünde şöyle yakınıyor: Ömrümüzün yarısı gitti talana...

Öteden beri sonbaharı, yaşamın orta yaşıyla birleştirmiş kişiöğ-lu. Sonbaharda güneş, artık dorukta değildir, sıcak değildir. Bulutların arasında gizlenmiştir, yüzü ancak ara sıra seçilir. Bir ikinci başlamıştır, uzun sürecek, belirsiz bir ikinci. Yazı anımsatan bir gün, en güzel anında beklenmedik bir sağanakla sona erer; kuru yapraklar, cılız ağaçlar, rüzgârlar ürperticilik, ölüm duygusunu getirir bırakır başköşeye. Sanki her şey, gerçekleştirilmesi istenen her dilek yarım kalmıştır ve artık tamamlayacak zaman da yoktur. “Ömrümün yarısı gitti talana” gibi unutulmaz bir dizeyi döktüren Karacaoğlan bir şiirinde on beşinde bir güzelin kendisine “emmi” deyişinden ne güzel yakınır:

*Karacaoğlan der ki, nolup nolayım
Akar sularınan ben de geleyim
Sakal seni matkabınan yolayım
Bir kız bana emmi dedi, neleyim*

Kadınların yaş döneminde geçirdikleri bunalım, daha yeni irde-lenmeye başladı. Eskiden annelerin çocuklarını neden olur olmaz nedenlerle dövdükleri, akşamüstleri yüzlerini neden “al bastığı”, içlerini neden “hafakanlar bastığı” tıp yetkililerince açıklanıyor günümüzde. Ama günümüz anaları, özellikle okumuş kadınlar nedenleri anlamalarına, bilmelerine karşın aynı bunalımı geçirmek zorundalar. Her kadın, kendine göre bir yol seçiyor. Kimi, kumara veriyor kendini; kimi aşırı bir titizlenme dönemine giriyor, badana boya, ince temizlikle avunuyor; kimi durup dururken beş vakit namaz kılmaya başlıyor. Kimi de kendinden genç bir erkekle ilişki kurarak, gençlikle arasındaki köprüyü diri tutmaya çalışıyor. Te-

melde çok farklı olan bu yönsemelerin tek ortaklaşa olan yanı: Bir bunalımı kolay atlatma çabası.

Son yıllarda erkeklerin, durulmuş aile babalarının da bir yaş dönemi –tıp diliyle *andropoz*– atlattıkları anlaşıldı. Şimdilik örnekler, genellikle bize oranla çok rahat yaşayan gelişmiş toplumlardan alınıyor. Batılı aile babası 40'ından sonra çevresini kuşatan değişmez uygarlık kurallarından, tekdüzelikten sıkılıyormuş, yaşamını yenileme umudu kalmıyormuş. Türkiye'deki yüksek gelirli aile babaları da üç aşağı beş yukarı aynı umutsuzluğu yaşıyorlardır. Yaşam, rayına oturmuştur artık ve bundan böyle beklenecek hiçbir yenilik yoktur. Bu çaresizlik duygusu, bir erkeği paniğe itebilir elbette.

Ama 1980 yılında Türkiye'de yaşayan babaların büyük çoğunluğu, bu tür eylül duygularından uzaklar. Bir kere eylülde okullar açılıyor, çocuklara üst baş, defter kitap ayarlama zorunluluğu var. Sonra evin kışa hazırlanması, yakıtın bulunması şart. Geçirdiğimiz zorlu kışın anısını atamadık daha. En sıcak yaz günlerinde bile, yüreğimize buz gibi çöken o yoklukları, yoksunlukları, kara kışı unutamadık.

Bu sonbahar “Böyyük Türkiye’de” yaşayan babalar, kışa hazırlanmaya çalışırken, bir yandan da “trilyonları telaffuz etmeye” çabalıyorlar. Verimlerini ne kadar zorlasalar, karşılığında gelen lime lime, kirli, satın alma gücü hızla hiçe indirgenen beş yüzlükler, binlikler daha aybaşında kayıveriyor parmaklarının arasından. Yeni zevkleri, umutları bırakalım, orta yaşa kadar dayanma direnci veren bildik ufak keyifler, *dopinglerden* de vazgeçme günü gelip çatacak yakında. Her ekonomik önlem, ailenin boynuna geçirilen ilmeği biraz daha sıkıyor. Babalar, “Canım, nasıl olsa buna da alışırız!” diymiyorlar eskisi gibi. Biliyorlar alışamayacaklarını. Herkesin yüzünde aynı soru: Bunun sonu neye, nereye varacak?

Akşamları iş ve okul dönüşlerinde sokaklar, ölümüne bir hızla araba süren sinirli sürücülerle, en ufak sürtüşmeden kıyasıya kavgaya girmeye hazır, bitkin yayalarla, şiddet ve ölümle içli dışlı yaşamaya alışmış sözde gençlerle doluyor.

İnsanlardan sürekli kan ve can alan, ilik sömüren bir düzende yaşıyor aileler. Aile kurumu da etkileniyor bu sarsıntıdan, eğitim de. Ama sanırım bu arada Ortadoğu ülkelerinde yepyeni bir labo-

ratuvar oluşuyor. İlerinin mutlu toplumundaki insanların bakıp bakıp şaşacakları, akıl erdiremeyecekleri bir gerçekler dizisi deneyimden geçiriliyor. Bu bölgede toplumlar yaş dönemi geçiriyorlar, bireyler değil yalnız.

Biz yine de sözü ölümle çelebice anlaştırmaya kalkışan Karacaoğlu'nun hoşgörülü dizelerine, Eylül duygusuna bırakalım:

*Ölüm ardıma düşüp de yorulma
Var git ölüm, bir zaman da gene gel
Akıbet alırsın, komazsın beni
Var git ölüm, bir zaman da gene gel.*

Eylül 1980

Süslü Erkekler...

Karaköy dolmuşunda gidiyoruz. Dört genç adamla ben. Hepsi Avrupa'dan getirtilmiş kot pantolonlar giymişler. Hepsinin gömleğinin önü, göbeğe kadar açık; boyunlarından altın zincirlere geçirilmiş altın ayetelkürsiler sallanıyor. Saçları elektrikli fırçalarla biçimlendirilmiş, özel bakım kremleriyle parlatılmış.

Öndeki genç:

“İşe inerken arabayı getirmiyorum artık,” diyor. “Salıpazarı'nda park yeri bulmak başlı başına bir sorun.”

“Haklısın, ben de indirmiyorum arabayı,” diyor yanında oturan. “Sizin işiniz bir ölçüde kolay ne de olsa. Karaköy dolaylarında kâhyaların avucuna beş on kuruş sıkıştırdın mı, park yerini yaratırlar icabında. Ama bizim Mısır Çarşısı iyice sapa...”

Demek bu gösterişli, bakımlı genç adamlar, küçük esnaftan. Ellerindeki ciddi evrak çantaları da, tepeleme süs eşyasıyla dolu olsa gerek.

Kullandıkları ortak tıraş losyonu yüzünden, dolmuşun içinde soluk almak iyice güçleşti. Kokuyu sürmemişler ki dökünmüşler. İçimin kalktığını belli etmemek için, pencereyi açmaya davranıyorum.

Batılı erkekler, Doğululara imreneli beri, kalabalık yerlerde soluk almak olanaksızlaştı. Hacıyağını, altın damlasını, gül, leylak ya da zambak esansını ağırlıktan yana kat kat geride bırakan kokularla içli dışlı yaşar olduk. Yanımdaki gençler de, bizim ülkede iğrenip burun kıvırdıkları bu kokuları Batı'dan getirtme yarışındalar.

“Ercan'a söyledim, üç kutu getirecek gelirken,” diyor yanımdaki. “Beşer bin lira toslayacağız. Seninki bitmedi daha, değil mi?”

“Bitmedi, ama bana da getirsin bir şişe,” diyor öte pencerenin yanında oturan. “Ne olur, ne olmaz yedekleyelim.”

Bu konuşma nerede geçiyor? On beş yıl önce şöyle konuşmaların geçebildiği bir ülkede:

“Aman oğlum, sakın sağ bileğine bilezik takma, sonra büyü-yünce silah kullanamazsın!”

“Aman oğlum çiklet çiğneme, kız olursun!”

“Aman kahve içme oğlum, bıyıkların çıkmaz sonra!”

Değer ölçülerinin böyle kısa bir süre içinde tepeden tırnağa değişmesi, taban tabana zıt bir doğrultuda değişime uğraması, yalnızca toplumumuzun çağdaş dünyaya ayak uydurma becerisiyle açıklanabilir mi dersiniz?

Moda; kılık, davranış, yaşama biçimlerini, kişisel tavırları kısa süreli etkileyen bir kurallar dizisidir, derler. Bir modanın tutması, etkinliği de girdiği toplumun değer ölçülerine bağlıdır. Çünkü giyim kuşamla başlayan “tavır koyma”, yazına, güzel sanatlara, ahlâka, dine, hatta bilim alanındaki yeniliklere de (sözgelimi: uzay modası) sıkı sıkıya bağlıdır; onlardan etkilenir, onları etkiler.

Kimileri, modada amacın insanı tekdüzelikten sıyırmak, kişiliği sürekli güncelleştirmek olduğunu ileri sürüyorlar; kimileriye, modanın yalnız değişiklik getirdiği başkaca bir yarar gözetmediği, tersine tüketimi körüklediği savındalar. Şöyle düşünelim: Sürekli ata binmek zorunda olan bir Kızılderili kızın, alnına saçlarının uçuşmasını önleyecek bir çember takması zorunlu bir modadır kuşkusuz ama gününü evde resimli dergiler okuyarak, üretime hiç katılmadan geçiren, üstelik televizyonun, reklam sanayinin önerdiği her yeni metayı durmaksızın tüketen bir genç kızın saçlarına çember geçirmesinin yararı nedir? Çemberin satışını arttırmaktan başka...

Modanın kısa sürmesi, “bahar modası”, “kış modası” gibi mevsimlerle sınırlı kalması, çeşitli toplumlarda “geleneksel”le “yeni”nin çatışmasından kaynaklanıyor. Toplumlarda büyük çoğunluk modaya hemen uymayı seçiyor, ancak göze batmamak için kenarından köşesinden uyguluyor yeni modayı ama bir köşede pusuda bekleyerek bir sonraki modanın önerisini hazırlıyor. Bu arada bir azınlık tarafından, giyimleri ve davranışları kopya edilen moda öncüleri (şarkıcılar, sporcular, sinema oyuncular) kendi özelliklerini koruyabilmek, özgünlüklerine sahip çıkmak için yeni modalar yaratmak zorunda kalıyorlar. Ayrıcalıklı semtlerde görülen ipek giysiler, yoksul semtlerde yerlerini naylona bırakıyorlar, ama kumaşın kesimi aynı kalıyor. O giysiye binlerce lira sarf etmiş taze moda izleyicileri de zevklerinin böylesine ucuza kapatılması na razı olmuyorlar elbette.

Geçenlerde yurdumuza gelen bir moda yaratıcısı, “Eşcinseller olmasaydı, erkek modasından söz edemezdik,” derken dünyadaki erkeklerin süslenme konusundaki tutuculuğunu dile getiriyordu. Bugün öyle mi ya? Kısa bir süre önce kolonya sürmekten kaçınan erkeklerimiz, şimdi dışarıdan özel tıraş losyonları getirtiyorlar. Yurdumuzda güya kaçak, ama açıkta satılan tıraş losyonlarının fiyatları 600-2.500 lira. Gençler, sıradan bir berberde 150 liraya saç sakal tıraşı olabilirken, ünlü kuaförlerde 650-1.000 lira ödemeyi yeğliyorlar. Erkek kuaförlerinde saç kestirme, elektrikli fırçayla taranma, saç kıvırtma, boya, tırnak bakımı, kadın berberlerinden çok daha pahalı olabiliyor.

Süs uğruna bu büyük harcamalara girişenler kimler dersiniz, bir günde çok kazananlarla her gün hiç para kazanamayanlar diyebiliriz. Yani kapkaç işlerde çalışanlar ve babalarının verdiği harçlıkla geçinen işsiz güçsüzler.

Temizlik, özenli giyim, bakım... Gerçekten el üstünde tutulması gereken çabalar bunlar, günlük uygar yaşamda. Ama bizler kadınlarımızı moda canavarına karşı uyanık tutmaya çabalarken tüketim alanına yeni bir kitle doluşuyor. Bilinçsiz kadınlardan daha savurgan, kara bilinçli bir türedi erkek kadro.

Ekim 1980

Yakup'lar, Mehmet'ler ve Eğitim Koşullarımız...

Hiç kuşkusuz sonbaharın iç açıcı görüntüsü, sokakları dolduran öğrencilerdir. Çevrenize bir bakın, renk renk çantaları, beslenme torbaları, beyaz yakalarıyla sonbaharın ölü yaprakları arasında birden açmış kır çiçeklerini andıran öğrenciler göreceksiniz.

Öğrenim yıllarının ilk aylarına özgü bir heves görünüyor hepsinde. Önlükleri daha lekesiz, çantalar yepyeni, saçlar kolonyayla taranmış. Küçük kızlarda uçları cıvılcıvıltokalarla, kurdelelerle tutturulmuş örgüler göze çarpıyor. Çok çok iki ay sonra bu özen-den, bu temizlikten pek iz kalmayacak herhalde. Bugün çocuklarını ellerinden tutup sabah erkenden okul yollarına düşen, öğle tatillerinde, akşam paydoslarında okul kapılarında umutla bekleyen yorgun analar, bir süre sonra aynı direnci sürdüremeyecekler belki. Haklı olarak.

Yakup'la karşılaştık geçende. Yakup, bizim mahallenin sütçüsünün oğlu. Babasının, güğümleri taşıdığı el arabasını cılız kollarıyla yokuş yukarı itmeye çalışıyordu. 3 yaşındaki kardeşi Abdullah'ı da bindirmiş arabaya. Sabahın o saatinde annesi, ortanca kızını okula götürüyor. Durdu yolda, oğluna azıcık yardım etti. Birlikte arabayı yokuşun başına çıkardılar. Sonra yolları ayrıldı ama Yakup, cici-li bicili giyinmiş kız kardeşiyle annesine el salladı. Sonra suskun durdu bir süre.

“Merhaba Yakup,” dedim, “Ne var, ne yok? Okula gitmiyor musun sen yoksa?”

“Yok,” dedi gözlerini yerden kaldırmadan.

“Neden?”

“Ortayla geçtim diye babam daha okula yollamayacak.”

Yakup, babasının ileri sürdüğü gerekçenin doğru olmadığını farkında ama küçük yaşta olgunlaşmış çocuklara özgü bir ağızsızlıkla bana belli etmek istemiyor.

Yakup'un babasına kızmak, oğlunu eğitimden yoksun bıraktığı için ona içerlemek kolay... Onunla konuşup yola getirmeye, karından caydırmaya çalışmak, gerekirse azıcık üstüne gitme de kolay. Ama sonuç ne olacak?

Diyelim ki Yakup, ortaokula gidiyor. Babası, her yıl dayanılmaz boyutlara ulaşan okul giderlerini göğüsleyebilecek mi? Hem Yakup, ayrıca babasının işçisi. Onu okutmaya karar verirse ücret ödemek zorunda kalacağı bir işçi bulacak babası. Ama biz yine de iyimserliği elden bırakmayalım, diyelim ki Yakup her şeye karşın liseyi de bitirebildi. Elbette ancak filmlerde görülen düşsel bir mucizenin desteğiyle.

Sonra ne yapacak? En iyi olasılıkla, bir devlet dairesinde, bir özel şirkette, bir bankada iş bulacak. Taş çatlasa asgari ücret düzeyinde para geçecek eline. Bu parayla hem evdekilere yardım edecek (o arada huyu değişmezse, ailesini küçümsemeye başlamaz, onlardan ayrı oturmaya karar vermezse), hem yol giderlerini karşılayacak, hem de harçlığını çıkaracak.

Doğrusunu isterseniz, Yakup'u üniversite seçme sınavlarında gözümün önüne getiremiyorum. Bu konuda umutlu olmak için çok şey verirdim, ama yalan söylemek de içimden gelmiyor. Hiçbir kursa gitmeyen, özel dershanelere devam etmeyen, onu bırakın, evine kitap-gazete girmeyen, ana babası eğitim görmemiş bir çocuk, her türlü olanaklardan yararlanabilen yaşlılarıyla aynı yarışta nasıl koşabilir?

Mehmet, kapıcı bir ailenin oğlu. Üniversite seçme sınavına giden yolu, tek başına aşacak kadar başarılı bir öğrenciydi. Tıp fakültesine gitmek istiyordu. İki yıl seçmesinde direndi, puan tutturamayınca küstü. Şimdi mahalledeki bir yedek parçacı dükkânında çalışıyor. "Hiç değilse her sabah dokuzdan akşam altıya kadar oncacık ücret için çalışmıyorum," diyor. "Başıma buyruğum burada. İlerde kendi dükkânımı açabilirim çevre yaparsam."

Bu çarpıklıkların başlıca nedeni, eğitim sistemimizin hâlâ ezberlere dayalı, pratik yaşamdan uzak bilgi yığınaklarıyla şişirilmiş, sonunda öğrenciyi de, ailesini de, hatta öğretmenini de bezdiren çağdışı bir sistem olması bana kalırsa.

İlk bakışta Atatürkçü eğitimin ilkelerine herkes bağlı görünüyor. Herkes, eğitim aracılığıyla çocuğunun "çağın uygarlık düzeyi-

ne ulaşmış”, “vicdanı hür, irfanı hür” bir yurttaş olarak yetişmesini istiyor. Ama Atatürkçü görüşün temelinde yatan “gerçekçi bakış”a gelince, durum değişiyor, gerçekler görmezlikten geliniyor.

Biliyoruz, alt sınıflardan gelen ana babalar, oğullarının emeğini kullanmayı çok kez doğal hakları saymaktalar, yaşadıkları güç koşullar, kimi zaman haklı olduklarını da gösteriyor. Yine yoksul ana babalar, kızlarını okutmak yerine küçük yaşta evlendirmek, hiç değilse *başlık* almak ve sofradan bir kişi eksiltmek çabasındalar. Daha da önemlisi, ülkemizde eğitimde, öğrenimde fırsat eşitliğinin olmaması. Bütün bu sorunları bu ana gerçeğin ışığında düşünmek gerek. Her yıl sürekli 60.000 öğrenciyi üniversitenin dışında bırakan, bir boş gezerler ordusu yaratan yüksek öğrenim sistemimiz, eğitimle üretim ilişkilerini hiçe saymakta. Durum böyleyken her yıl meslek okulları yerine boyuna yeni yeni liseler açılmakta yur-dumuzda.

Yurttaşlarımızın çoğu, eğitim denince hâlâ ille de kolalı gömlek giyen bir kâtip, bir Osmanlı efendisi düşünmekte, çocuklarını kısa sürede onurlu bir yaşama düzenine geçecek teknik bilgiler almalarını küçümsemekteler.

Atatürkçü görüş, en başta değişen dünyaya ayak uyduran gençler yetiştirmeyi öngörmektedir oysa. İlkelerle uygulama arasındaki boşluk, bu gerçek iyice su yüzüne çıkana kadar sürüp gidecek galiba.

Kasım 1980

Eşcinselliği Biliyor muyuz?

Bu yazıyı okuyanların bir bölümü, şöyle karşı çıkabilir bana: “Biz *Elele*’yi bir aile dergisi olduğu için alıyoruz. Kadınla erkeğin nasıl sağlam bir ilişki kurabileceklerini, sağlıklı çocuklar yetiştirebileceklerini öğrenmek istiyoruz. Sapıklardan bize ne?”

Şöyle karşı çıkanlar da olacaktır: “Türkiye için çok lüks bir sorun bu. Açlık gibi, kıtlık gibi temel sorunlar varken, bir azınlığı ilgilendiren eşcinsel sorununu irdelemek, olumsuz bir işe girişmektir.”

Ben de diyorum ki onlara, “Hiç kuşku duymadan sağlıksız diye damgaladığınız, bir ruh hastalığı saydığınız bu cinsel davranışın özelliklerinden yeterince haberiniz var mı? Bugüne kadar bu konuda bize özellikle yalan yanlış iletilen bilgileri, bir süzgeçten geçirdik mi hiç? Kişisel eğilimlerimizi, toplumumuzun bu konudaki tavrını çözmeye yeltendik mi ki gerekli bilgilerle donanmadan da sağlıklı çocuklar yetiştirebileceğimize inanıyoruz?”

Ünlü düşünür Ernst Fischer, türlerin en eski içgüdülerinin, kendi türlerinden her çeşit örnek-dışı’ndan kuşkulanma içgüdüğü olduğunu, türlerin *her türlü benzerliğe* büyük önem verdiğini belirtirken, insanoğlunun kendine benzemeyeni öldürme ya da toplum dışına atma güdüsünün kaynağını da irdeliyordu.

Eşcinsellik, insanoğlunun yaradılışıyla birlikte vardı, hiç kuşkusuz. Zamanla değişik boyutlar kazandı. Yunanlı düşünür Eflatun, aşkı *bedensel* ve *kutsal* olarak ikiye ayırarak, eşcinselliğin felsefe açısından tanımını yapıyordu. Bedensel aşk, çocuk yetiştirme ya da soyu sürdürme amacıyla bir kadına duyulan aşktı; kutsal aşksa, üstün bir kültür, beğeni ve estetik anlayışının paylaşıldığı bir dosya, genç bir delikanlıya duyulan aşktı. Yunan’da böylece üstün bir kata yükseltilen eşcinsellik, bazı toplumlarda kesinlikle yasaklandı, cezalandırıldı. Sözgelimi, Osmanlı toplumunda kesin bir yeri olduğu bilinmesine karşın, bu gerçek hasıraltı edildi; önemli Divan şairlerinin genç delikanlılara duydukları hayranlığı, aşkı anlatan

şiiirleri başka türlü yorumlanmaya çalışıldı. (Eşcinsellerin gizlenme alışkanlığı, günümüzde edebiyatımızda, sanatımızda sürüp gitmekte.)

Bu arada eşcinsellik dünyada örtülü ya da açık biçimde yaygınlaşmayı sürdürdü. (İstatistiklere göre, günümüzde her 20 kişiden biri eşcinsel eğilimli.) Napoléon, Sezar, Marie Antoniette, Hitler'in sağ kolu sayılan Ernst Roem insanlığın yazgısına söz geçirmede akla ilk gelen eşcinseller. Ama eşcinsellerin asıl sanat-edebiyat alanında insanlığa büyük bir kalıt bıraktıklarına değinmeden geçmeyelim.

Güzelin, yalansızın, gerçeğin ardına düşen bazı büyük sanatçılar eşcinseldirler: Marcel Proust, Gustave Flaubert, Andersen, Çaykovski, André Gide, Michel Angelo... Kimi zaman yakıp kavurucu bir eşcinsel ilişkinin getirdiği yıkımı yaşadı bu yazarlar (Oscar Wilde-Alfred Douglas ilişkisi, Paul Verlain ile Arthur Rimbaud ilişkisi). Kimi zaman inandıkları değerin savunuşunu yaptılar, kimi zaman da toplum dışına itilmişliğin, yalnızlığın başka, farklı yasak duygular tatmanın acısını yansıttılar yapıtlarına.

Milattan önce VI. yüzyılda yaşayan kadın şair Sappho, Lesbos'da (Midilli Adası'nın o zamanki adı) kurduğu bir kültür ve sanat akademisinde genç kızları duygusal ve cinsel yönden de eğitmeye çalıştı, onlara "erkeksiz" bir dünyada kendilerine yetmenin ipuçlarını verdi. Bu akım, günümüz kadın cinsel özgürlük hareketlerinde de belirgin bir yer tutuyor. Bazı kadınlar, kendilerini dört duvar arasına hapsedip dışarıda bildikleri gibi ilişkiler kuran erkeklerin ille de katılmaları gerekmeyen bir cinsel düzen kurmayı savunuyorlar, aralarında. Suudi Arabistan'da da ABD'de de kadın eşcinsellerin eş bir hızla çoğaldığı bilinen gerçeklerden.

Günümüzde eşcinselliğin bir hastalık değil, insanın kendi bedenini dilediği yönde kullanma gibi bilinçli bir seçimin sonucu olduğu, toplumların ikiyüzlü kurallarına karşı bir başkaldırı niteliği taşıdığı ileri sürülüyor. Bu görüşlerin bütününe katılmasak bile, kendi cinsel seçmesine karşın türlü baskılar sonucu karşı cinsle ilişkiye zorlanan kişilerin toplumda büyük sorunlar yaratarak evliliklere sürüklendikleri gerçeğini gözden kaçıramayız.

Batı'da eşcinseller kendi derneklerini, kulüplerini kurup, yürüyüşler yaparak dertlerini topluma anlatmaya çalışıdursunlar, biz

bu konuyu hâlâ “Etkin mi, edilgin mi acaba?” geçersiz sorusunda düğümlemeye çalışıyoruz.

Kadın kılığında gösteri yapan travestit’leri, fetişist’leri, karşı cinse özenen transeksüel’leri, başından gençlik döneminde böyle bir deney geçmiş aslında heteroseksüel delikanlıları, hep “eşcinsel” yaftası altında topluyoruz. Kalıplara öylesine düşününüz ki...

Gösteri sanatçılarında gördüğümüz an alkışladığımız, kalkındırdığımız bayağılıkları (sözgelimi Bülent Ersoy’u ele alalım) bütün eşcinsellere bulaştırmak istiyoruz sanki. Oysa günümüzde bilinçli bir seçme yapmış erkek eşcinseller, çoğunlukla “kadınsı” görünüşte değil. Genç kızların yüreğini hoplatan yakışıklı sinema oyuncularının, sporcuların eşcinsel olduklarını öğrenince bu yüzden şaşır kalıyoruz ya. Bazı kişilerin biseksüel ya da çifte cinsiyetli olabileceklerini, kadınla da erkekle de cinsel ilişkide bulunabileceklerini, hâlâ aklımız almıyor.

Biseksüellerin gün geçtikçe çoğalması, insani ilişkiler açısından bir sorunu ortaya çıkarıyor: İnsanlar arasında, isterseniz burada çiftler sözcüğünü kullanalım, önemli olan dostluktur, aşktır ve en önemlisi iletişimdir. Biz beğenelim ya da yadsıyalım, eşcinseller günlük yaşamda geçerli bazı sahte değerlere karşı bir savaşım veriyorlar. Bu konuda onlardan alacak bir sürü dersimiz var. Özel ya da lüks sayılan sorunların hızla önemli toplumsal sorunlara dönüştüğü bir dünyada yaşıyoruz çünkü.

Ocak 1981

Resim, Müzik, Jimnastik...

Tutalım ki ortaokul, lise öğrencileri arasında en çok hangi dersleri sevdikleri konusunda, bir soruşturma açıldı, ben de aşağıya iki öğrencinin verdikleri yanıtları alıyorum:

“En çok resim dersini severim. Ortaokula girdiğim yıl, resim öğretmenimiz bize kendi renklerimizi karmayı, kendi dünyamızı renkler aracılığıyla açığa vurmayı öğretmişti. Resim yapmanın dünyayı kavramak demek olduğunu, kavradığım dünyayı başkalarıyla paylaşmak, böylelikle onları yalnızlıktan kurtarmak demek olduğunu o öğretmişti. Ortaokul yıllarında yüklü ders programı arasında resim dersini dört gözle bekledik. Kendi özgürlüğümüzü, bağımsızlığımızı yaşırdık bir ders süresince. Sanırım şimdi de çevreme bakarken duyduğum estetik coşkuyu, sanata olan sevgimi bu öğretmenime borçluyum.”

İkinci yanıt da şöyle olsun tutalım ki:

“Ben en çok müzik dersini severim. Müzik kendi başıma kaldığımda, kendime yetmemi sağlar. Arkadaşlarla birlikte olduğumuzda da aramızda ortak bir dil oluşturur. Sanatın, her ülkeden insanların belli bir dil kullanmadan belli duyguları, düşünceleri paylaşmalarını sağlayan diller üstü bir dil olduğunu müzik öğretmenim öğretmiştir bana. Müzik dersini hepimiz iple çekeriz. Öğretmenimiz sınıfa getirdiği teyple bize Bach, Vivaldi, Dede Efendi gibi klasik ustalardan örnekler dinletir. Halk türkülerinin sözlerini inceletir, ezgiyle söz arasındaki bağlantılara dikkatimizi çeker. Ama bir gün bakarsınız, liste başı bir pop müzik parçası getirmiş. Ya da yeni bir caz albümü. Her tür müziği dinlememizden yanadır öğretmenimiz. ‘Önünüzde koskoca bir insanlık kültürü uzanıyor,’ der. ‘Seçin seçebildiğiniz kadarını! Bizim görevimiz size bu kültürü sunmak’”

Biliyorum, içinizden “Amma da atıyor!” diyorsunuz. Haklısınız, çünkü gerçekten atıyorum. Bu yanıtları, bugün 5-6 ortaokul öğrencisinden bile duyamayacağımı bildiğimden özlediğim yanıtları kendim uydurdum.

Çocuklarımızın ezici çoğunluğunun resim ve müzik derslerinden ürktüklerini, kaçındıklarını, sanırım hepimiz kabul ederiz. Çoğunun defteri, boyası, kalemleri tamamdır, ödevlerini aksatmadan yaparlar da yine öğretmenlerine yaranamazlar. Böyle gelmiştir bu gelenek böyle gider. Sanat dersleri öğretmenleri, her öğrenciden bir Van Gogh ya da Mozart yaratma hırısında olduklarından öğrencinin derse gösterdiği ilginin bile farkında değildirler çok kere. Resim figürsüz mü? Al sana 5. Renkler uyumsuz mu? Al sana 3! Çocuk notaların hakkını veremiyor mu? Kalsın bütünlemeye de akli başına gelsin!

Oysa daha geçen yıl, “çocuk yılı” nedeniyle çocuk resimlerine özel bir ilgi uyanmıştı. Çocuk resminin “büyük resmi” kuralları içinde düşünülmemeyeceği gibi çağdaş bir bakışı az kalsın benimseyecektik. Ama yıl geçince eski alışkanlıklarımıza döndük. O çocuksu, neşeli barış türküleri de kayıplara karıştı.

Sanat öğretmenlerinin, kendi uğraşlarına saygı beklемelerini doğal karşılıyorum, haklı buluyorum onları. Bu toplumda sanatın, gerçek sanatın göz ardı edildiği bir gerçek, sanatın önemsenmediği de. Ama, bunun acısını çocuklardan çıkarmak ve onların gözlerini korkutarak yeni sanatsever bir kuşak yerine yine sanat düşmanı bir kuşak yetiştirmek niye? Yıllık not ortalamalarını düşüren istedikleri dala geçmelerine engel olan bir “umacı” gibi görüyorlar çocuklarımız bu dersleri...

Aynı sakınca bir başka açıdan beden eğitimi dersi için de geçerli. Okullarımızda beden eğitimi dersi ham bir bedeni eğitecek, ona esneklik kazandıracak kadar sürekli bir ders değil. haftada bilemediniz iki saat bedeni eğitilen çocuktan amuda kalkmasını, ipe tırmanmasını, kasa atlamasını beklemek, onu düpedüz sakat bırakma tehlikesini göze almak demektir. Sporcu yetiştireyim derken sağlıklı çocuktan olabiliriz.

Şimdi geelim iç açıcı bir örneğe: Size eski bir resim öğretmeninden, ünlü bir ressamdan Cemal Bingöl'den söz edeceğim. Yıllarını adadığı uğraşından bugüne kalan tek avuntu öğrencilerinin özenle sakladığı resimleriyle mektuplarıdır. Bugün bile nerede olduklarını, ne iş yaptıklarını kendisine yazan dost öğrencileriyle kurduğu sıcak ilişki...

Bakarsınız bir resme dalıp gitmiştir o yıllara, Yozgat'a. “Or-

han'ındır bu," der. "Şimdi Ereğli'de banka müdürü. Geçende kar-tını aldım."

"Bakın, şu resim Küçük Abla'nındır," der. Öğretmenliği süresin-ce ilginç bir yöntem izlemiştir. Önce çocukları serbest bırakmıştır resim dersinde, isterlerse başka derslere çalışabilirler. Sonra yavaş yavaş onların ilgisini çekebilecek resimler getirmiştir sınıfa, onları konuşturmayı denemiştir. İşte Küçük Abla, bu küçüklerden biri, derse yabancı kaldığını anlayınca Cemal Bey öğretmenliğe onu ge-tirmiş, kendisi kızın sırasına geçmiş.

Cemal Bingöl'de mutsuz, suskun köy çocuklarından mutlu, zeki, cesur yetişkinler yaratmaya üstelik bunu yalnızca resim ara-cılığıyla başarmaya ilişkin ne güzel anılar vardır!

Neşet Günal, Turan Erol, Nedim Günsür gibi ustalar da çocuk resminin apayrı bir olay olduğunda, nota gelir yanı bulunmadı-ğında birleşirler. Çocuk yaşamında başka her dersten "kalsa" bile kendi dünyasını açığa vurmasını sağlayan "sanat"tan "geçeceğini" bilmelidir. Sanat onun yardımcısı, avutucusu, elinden tutanıdır, düşmanı değil. Resim yapamıyorsa, renkli taş biriktirir, patatesle kumaş boyar, elişi kâğıdı keser; müziğe yatkın değilse iyi müziği tanımayı öğrenir.

Bir Bedri Rahmi Eyüboğlu, bir Necdet Remzi Atak akademi ve konservatuar düzeyinde bu uygulamalarla sivrilmiş, yetiştirdikleri öğrencilerle ayrı bir ölümsüzlük kazanmış öğretmenler.

Yeni yılda bürokrasinin sanata taktığı bu çengeli çekmesini di-lemek hepimizin hakkıdır. Tek tek iyi öğretmenlerin çabası bunca köklü bir yanlış toptan düzeltmeye yetmeyecektir.

Şubat 1981

Nisan Balığı... Mizah Anlayışı, Dünya Görüşü

Nisan ayındayız ya, aklıma düştü. Şu ünlü 1 Nisan şakasının aslı nedir acaba? Nisan Balığı deyimi nereden doğmuştur? Bir ansiklopediden öğrendiğime göre Fransa Kralı IX. Charles bir emirnamayle o zamana kadar 1 Nisan'da kullanılan yılbaşının tarihini 1 Ocak'a aldirtmış. Bu olaydan sonra yılbaşı armağanları resmen 1 Ocak'ta verilmeye başlanmış. Ama resmen! Yoksa halk kendi geleneğini sürdürmekten geri kalmamış. 1 Nisan gününde dostlara yine armağanlar gönderilmiş ama bu arada şakadan haberler, ufak yutturmacalar da eksik edilmeyerek... Devlet babanın yüzünün asılmaması sağlanmış. Güneş nisan ayında Balık burcundan çıktığı için de bu şakalara "Nisan Balığı" adı yakıştırılmış.

Bu tür yüzeysel bilgileri her ansiklopedide bulabiliriz. Ne var ki bazen yüzeysel bilgiler, derinlerde yatan eğilimlerin, temeldeki özün habercisidirler. Hele söz konusu olan, gülmeceyse.

Deminki örnekte iki gerçek su üstüne çıkıyor: Başkaldırı ve yadsıma.

Fransız halkı kendisine zorla uygulanan yasayı bıyık altından gülerek yıpratmış, onun ciddiyetini bozmuş en azından. Türk halkı ise, bu başkaldırıya omuz vermediğinden 1 Nisan şakalarına kendinden hiçbir şey katmamış. Biz de hemen hemen yerleşmiştir bu şakalar.

Doğrusunu isterseniz "gülmece" sözcüğü bence "mizah"ı tam anlamıyla karşılamıyor, galiba ille de "gülme"ye öncelik tanıdığından. Oysa çağdaş mizahtaki *humor*, *ironi*, *taşlama*, *yergi*, *kara yergi* gibi gülmece biçimleri gülmeden çok düşünmeye, bir olayı zekâ imbiğinden geçirdikten sonra buruk ya da acı bir gülümsemeye ağırlık veriyor.

Sanırım bir ülke halkının değer yargıları, gelenekleri, inançları konusunda bir fikir edinebilme çabasında, o ülkenin fıkralarıyla özdeyişleri birtakım bilimsel incelemelerden çok daha yararlı olabilir.

Bara giren adam dilim limonsuz bir duble votka ister. Barmen sorar:

“Limon kalmamış, acaba dilim portakalsız votka olsa olmaz mı?”

İngilizler neden böyle hemen anlaşılamayan, oldukça seçkin ve buruk bir gülmece tarzını yeğlerler? Yüzyıllar boyunca yönetmeye alıştıkları sömürge halkları ve yerli azınlıklarla aralarına derin bir uçurum koyabilmek, o uzaklığı gündemde tutabilmek için mi?

Almanlara gelince gülmece anlayışı değişir. Espri fıkranın ortasındadır; espri bittikten sonra da fıkra sürer çok kez. Bu özellik acaba Alman ulusunun düşünceye büyük önem vermesinden mi ileri gelmektedir? Düşünün ki Alman “bir insanın bir akşamüstü duyabileceği bir bunalım duygusunun eşiği”ne bile ayrı bir kavram yakıştırabilecek kadar düşünce dünyasında yaşayabilen bir insandır. “Gülmece geçip gidebilir ama ana fikir kalır,” demeye getirir fıkralarında.

Amerikalıların mizahı bambaşkadır. Onlar “şaşırtmaca”ya “beklenmedik”e önem verirler. Aslında beklenmedik sanılan şey ilk akla gelmesi gereken yanıttır.

Şöyle bir soru: Bir güvercinle sigara tablası arasında ne fark vardır?

Beklenen yanıt şudur: İkisini pencerenin yanına koyun hangisi uçarsa o güvercindir.

Amerikalılar kurulu düzenlerini terk eden katı din kurallarına karşı koyan yeni bir dünyaya alışan bir ulus, bir serüvenciler ulusu olarak eski dünyaya sitem etmektedirler. Siz temel gerçeklerden korkuyorsunuz!

Uzaktan bakıldığında alabildiğine duygusal sanılan oysa sağduyuya sıkı sıkı bağlı kalan Fransızlarsa günümüzde ayağa düşürülen cinselliği ufacak “kombinezon”larla kalkındırma çabasıdadırlar. İnsanların kurduğu yasak ya da kaçamak her türlü cinsel ilişkiye hoşgörülle bilgece bakabilme erdemi bir zamanlar dünyanın sanat merkezi sayılan Paris’in Fransız halkına bir armağanı olabilir.

Trendeki Fransız, karşısındaki güzel kadının iyice açılmış bacaklarından gözlerini ayıramıyormuş. Sonunda sormuş:

— Nerelisiniz madam?

— Madam değil, matmazel, demiş kadın öfkeyle.

— Bağışlayın, demiş Fransız, o kadarını göremedim.

Bizim mizahımıza gelince. Temelde Nasrettin Hoca da bir bilgedir. Karagöz de, Aziz Nesin de. Çünkü bizim gülmece anlayışımızda deney zenginliği ağır basar, deneyden kopuk “ahkâm” değil. Damdan düşen Nasrettin Hoca’nın hekim yerine damdan düşen, dertten anlayan birini istemesi boşuna değildir.

Halkımızın zekâsı yıllar yılı kendisini küçümseyen laf salatalarıyla yıpranan yarı aydın takımına taşlamalar düzmekle bilmiştir. Karagöz, aristokrat olmaya çalışan Hacivat’ı yerden yere çalarken Aziz Nesin burjuva olamamış bir toplumda dolmuş kapıları, Amerikalı konuklar gelecek diye komşularından buzdolabı ödünç alan ailelerle, gösterişli mebus paltolarıyla gırgır geçerek yaşadığımız çarpıklığın bilançosunu çıkarır.

Ünlü şair Oscar Wilde “Sinik her şeyin fiyatını bilen ama hiçbir şeyin değerini bilmeyen kişidir,” derken çağdaş mizahın sinisizm (kuşkuculuk) anlayışına yeni bir yorum getiriyordu. Günümüzün Türk mizah ustaları da asıl değeri, insancıl değeri arılaştırma savaşı veriyorlar.

Nisan 1981

Çocuklar, Yaşlılar, Dul Bayan ve Baylar

Pırıl pırıl bir pazar günü... İnsanın kırlarda yayılıp yatası geliyor. Ama bir arkadaşıyla bir olup kalktık, taktık oğullarımızı peşimize, büyük otellerden birindeki çocuklar gününe gittik.

Duyduğumuza göre üç dört yıldan bu yana, bazı büyük oteller, pazar günleri çocuklar için yemekli eğlenceler düzenliyorlarmış. Otel yönetimi açısından amaç belli: Hem bu pahalılıkta müşterisiz kalmamak, hem de bir tür toplumsal hizmet yapmanın cakasını taşımak... Yine de böyle bir günün düzenlenmesini akıl edenler, bunca büyük ilgi göreceklelerini önceden kestirememişlerdir bana kalırsa. Salon hınca hınç dolu. Masanızı önceden ayırtmanız gerekiyor. Çocuklar için 500, büyükler için 750 lira gibi bir ödemede bulunup kuruluyorsunuz masanıza. İlk bakışta küçümsenecek bir para değil bu. Ama dedim ya, ilk bakışta. Çünkü azıcık irdelediğinizde olayın yalın boyutlarını aşır, düpedüz toplumsal bir olay katına yükseldiğini görüyorsunuz. Çevrenize bir göz atmanız yeter.

Masalar, yaşları 3 ile 10 arasında değişen süslü püslü çocuklarla dolu. Koca salonda gönüllerince koşturuyor, istedikleri tatlılardan, yemeklerden, içeceklerden tıka basa yiyor içiyorlar. “Açık büfe” yani “Yeyin yiyebildiğiniz kadar,” anlayışı uyarınca (Şef garson 80 kişiyi buldular mı, kâra geçtiklerini belirtiyor). Neler yok ki açık büfede: Sıcaklı-soğuklu dört beş çeşit et, üç dört çeşit salata, hemen bütün peynir çeşitleri, seçkin mezeler, kızartmalar, bitmek tükenmek bilmeyen çeşitleriyle çocuklar için özel olarak süslenmiş pastalar, turtalar, dondurmalar... İlgililer masaların arasında dolaşıp çocuklara çikletler, balonlar dağıtıyorlar. Renkli televizyonlarda yabancı kaynaklı filmler oynatılıyor. Kukla var, vantrolog var, müzik var. Yok, yok diyebiliriz. Yani neşelenmek için hiçbir neden yok. Çocuklar kahkaha atıp oynuyorlar, müziğe uyup dans ediyorlar, gözlerini iri iri açıp televizyonu gözlüyorlar, kuklalara gülüyorlar.

TV filmlerinin daha çok büyüklere seslenir nitelikte şakalarla dolu olduğu, çocukların gördüklerinden ve duyduklarından bir şey anlamamaları, kimsenin umurunda değil.

Kuklalar fırlıyorlar ortaya. Bir oyuncak firmasının reklamını yapıyorlar bu arada. Hangi psikoloğa danıştıklarını bilmem, ama bana hiç de iç açıcı gelmeyen bir kukla oyunu başlıyor. Büyüğünün sözünü dinlemeyenin başına gelecekler konusunda. Önce kuzu ile kurt, sonra kurt ile eşek, sonunda da eşek ile aslan, aldanmaya, aldatmaya ve sonunda “hapur hupur yemeye” dayanan bir ders veriyorlar küçüklere. Sonuç tatlıya bağlanıyor gerçi ama onca korkutmacadan, gözdağından sonra yaratılan yanlış etkiyi bağışlatacak kadar inandırıcı bir biçimde değil...

Ama büyüklerin umurunda mı? Onlar yemek kuyruğunda geçiriyorlar nasılsa zamanın büyük kısmını. “Bazı insanlar nasıl bu kadar çok yiyebiliyorlar?” diye kınamak aklımın ucundan geçmez ama “Bazı insanlar nasıl bu kadar savurgan, görgüsüz olabilir?” demek geçiyor. Çatallarının ucuyla şöyle bir dokunup bıraktıkları tatlılarla, karınları doyduktan sonra da gözleri doymadığından yeniden doldurdukları öylece bıraktıkları tabaklarla bütün bir mahalleye şölen çekebilirsiniz. Parayı bastırdılar ya, her şeye hakları var artık! Sanırım evde akşam yemeği de yiyemeyecekler. Bunları göz önüne aldığınızda gerçeği kavırıyorsunuz. Bu tertemiz, güzel, özenli sofrada yenilen yemeği kebabçı fiyatlarıyla bir karşılaştırın.

İhtiyarların sayısı da oldukça kabarık. Onlar da, tıpkı çocuklar gibi, bir günlüğüne, bir yemekliğine de olsa, yaşayan dünyaya katılmanın keyfini sürüyorlar, perhizi falan da unutuyorlar bir günlüğüne.

Bu oldukça şenlikli günün hüzünlü bir özelliği de var: Dullarla bekârların oluşturduğu masalar. Ayrıldığı eşinden çocuğunu bir günlüğüne alan, birtakım konuları derinlemesine konuşmak yerine, onu eğlendirmeyi amaçlayan genç babalarla, çocuk sorumluluğunu bir pazar olsun unutmak isteyen çalışan dul anneler.

Bu “yalnız” büyüklerin en büyük ortak özellikleri, az yemele-ri, çok içki içmeleri, çok para harcamaları. Çocuğu bir gün olsun mutlu etme telaşıyla. Birbirlerini anlayışlı bakışlarla süzüyorlar. Daha cesaretli olanlar, birbirlerine hangi otelin çocuklar gününün daha iyi düzenlendiği konusunda bilgi veriyorlar. Kim bilir,

bir hafta sonraki pazar günü başka bir çocuklar gününde buluşup dertleşecekler...

Son yıllarda toplumumuzda çok genç yaşta evlenen delikanlılarla genç kızların sayısında müthiş bir artma var. Aslında çağdaş ailenin mutluluğunu pekiştirme adına düzenlenen çocuklar günü, bizde, yanlış seçme yapmış mutsuz, acemi ana babaların bir pazar saat 12.00'den saat 16.00'ya kadar unutmalarını sağlıyor. Nereden nereye...

Mayıs 1981

Yaz Günleri

Çocukluk yıllarımda Mühürdar'ı iğde, ıtır, ıhlamur kokusunun tuttuğı dönemde, akşamları beş buçuk dolaylarında radyoda fasıl saati olurdu. Renklerin, kokuların, seslerin alabildiğine bindirdiğı bir mevsimde bile kişinin içine hüzün salardı fasıl: “Yine bu yaz ada sensiz i ime hiç sinmedi” gibi, “Yaz günleri en tatlı hayaller gibi geçti / R yadaki esrar dolu haller gibi geçti” gibi anlamını tam çıkaramadığım, ama duygusal yükünü, sitemini, kırınlılığını de-rinden kavradığım şarkılarla...

Sabah pencereden bakınca pırıl pırıl bir gök, renklerle açılıp giden  i ekli bir kır görmek, sokak aralarında oynayan çocukların sevinç  ı lıklarını, taş şakırtılarını duymak, rüzgârın taze soluğunu, bir köşeyi dönerken, beklenmedik bir anda adını bilmediğiniz bir çiçeğin kokusuyla sarsılmak... Yaz beklenmeyenin, ansız'ın mevsimidir. Belki de yaza ilişkin anıların unutulmaz olması buna bağlı. Hele bizler gibi yazı Akdeniz'in cömert kıyılarında yaşıyanlar için...

Geçenlerde bir arkadaşımla, “Aman yaz gelmesin!” diyerek önce şaşırttı beni. Sonra gerekçesini açıkladı: “Bahar uzun sürsün, yeter. Yaz, gelir gelmez bitiveriyor.” Demek ş irlerde, şarkılarda inceden inceye sezilen hüzün, yazın yeterince uzun sürmemesi yüzünden. “Ağustosun yarısı yaz, yarısı kış” sözü bu duyguyu halk ağzından ne güzel belirtiyor.

Haksız sayılmayız doğrusu. Ülkemizde en gelişmiş bölgelerde bile kış, bir yokluk, bir yoksunluk mevsimidir. Doğa bütün bağışlarını alabildiğine sunduğu halde, biz kış boyunca hep yeşillikten yoksun yaşıyoruz, giyim kuşam sıkıntısı, ısınma güclüğü çekeriz.

Çok kere baharı yarıladıktan sonra doğada kıpırdayan bahar canlılarını patlayan tomurcukları ayırt ederiz. Öyle ki, biz baharın geldiğini kavradığımızda o nerdeyse geçip gitmektedir. Yine de yaz tasarıları yapmaya başlarız baharı görünce: “Bu yıl ne yapıp yapıp bir tatile gidelim. On günlüğüne, şöyle uzak olmayan,

fazla masraflı olmayan bir yere... Gazeteler otellerin, motellerin, pansiyonların ilanlarıyla dolup taşıyor. Şöyle çoluk çocuk bir güzel dinlenelim, kışın bezginliğini üstümüzden atalım.”

Bu mutluluk avuntusu bir süre oyalar bizi. Oysa içimizden “bize göre” koşulları taşıyan bir tatil yapamayacağımızı biliriz. Yazlarımız, hep yarım kalmış tasarılarla doludur. Son anda beklenmedik bir harcama ucu ucuna bir araya getirdiğimiz iki yakayı asla birleşmemecesine ayırır.

Ne yapsak peki? Olmayacak tasarılar yapmaktan, gerçekleşmesi olanaksız güzel düşler kurmaktan vaz mı geçsek? Kişiyi yaşamın zorluklarına karşı dirençli kılan, umudunu yitirmesini önleyen tek özelliği düş kurmakten... Ben, gerçekçi düşler kurmaktan yanyım. Ne demek mi? Şu: Anadolu’nun çok sapa, çok uzak köşelerinde yaşamıyorsak çoğumuzun çevresi zengin doğa güzellikleriyle kaplıdır. Ama biz yaşam didişmesi içinde yakın çevremizdeki güzellikleri bile göremeyiz. İşe çevreye bir göz atarak başlamakta yarar var. Yeni açılan bir çay bahçesinde akşam çayı içmek, serleri dolaşmak, rastgele bir vapura atlayıp bir kıyı şeridini izlemek, bir ormana, bir su kıyısına gitmek. Daha da önemlisi, hep yaşamdan bir şeyler bekleyip küskünlüğe kapılmaktansa, yaşamını kendi eliyle kurmak, serpiltmek, “hevesiyle yaratmak”.

Anımsayacaksınız. Pollyanna adlı roman kahramanı bir öksüz kızcağız vardı. Beklediği armağan paketinden bebek yerine bir çift koltuk değneği çıktığını görünce, kendince bir oyun geliştirerek mutsuzluğu yenmeye çalışmıştı. Her felakette bir hayır arama oyununu. “İyi ki koltuk değnekleri kullanmıyorum,” avuntusuyla başlayan bir oyun...

Sonraları psikologlar bu oldukça zorlama çabaya ve bu çabayı sürekli gösterenlere “Pollyannalık belirtisi”ni yakıştırdılar. Ama bizler gibi halkının yüzde doksanı yokluk bölgelerinde yaşayan bir ulusun tatil duygusu bile aslında Pollyannalık değil mi?

Haziran 1981

Kadın... Kadın Sorunu

Mayıs ayı içinde Yazko (Yazarlar ve Çevirmenler Kooperatifi) Genel Merkezi'nde "Edebiyatımız ve Kadın Sorunu" konulu bir toplantı düzenlenmişti. Yazar-yayımcı Aytunç Altındal, Doçent Dr. Necla Arat, Doçent Dr. Murat Belge, Avukat Gülçin Çaylıgil, Yazar Ahmet Oktay, Doçent Dr. Şirin Tekeli ve Yazar Tomris Uyar'ın konuşmacı olarak katıldıkları toplantıyı, Boğaziçi Üniversitesi öğretim üyelerinden Faruk Birtek yönetti. Önceden toplantıya konuşmacı olarak katılacaklarını bildiren sanatçılardan Seyyal Taner, "ani program değişikliği" nedeniyle, Hülya Koçyiğit ise "ani rahatsızlığı" nedeniyle katılamadılar aramıza. Yine de toplantıyı izlemeye gelen büyük kalabalığın sayısında bir azalma olmadı. Kimi dinleyiciler yağmura aldırmadan tараçada şemsiyelerini açıp konuşmaları dinlerken, kimi salona girme olanağı bile bulamadı.

Bu ilgiyi yalnız toplantının ilginç konusuna bağlamamak gerek. Son aylarda yurdumuzda sanata-edebiyata yeniden bir dönüş başladı sanıyorum. Özellikle açık oturumlar, yazarlarla yüz yüze gelme, karşılıklı tartışma sıcaklığını da sağladıklarından olacak büyük dinleyici kitleleri çekiyor. Bu dinleyicilerin ilerde okuyucu olabileceklerini düşününce yazarların, çizerlerin nicedir kurumuş yüreklerine su serpiliyor biraz.

İlk konuşmacı Ahmet Oktay'dı. Oktay, "kadın sorunu"ndan altını çizerek söz etmenin, hayatın üretim ve yeniden üretim sürecinde kadını daha işin başında ayrı bir konuma oturtmak, onu bir inceleme nesnesi durumuna getirmek olacağını ileri sürdü. Kadının ikinci sınıf yurttaş olmasını ekonomik ve sınıfsal bir olay olarak niteledi, kadının yalnız emek dünyasında değil, aile düzeninde de sömürüldüğünü, "ana-eş" ya da "sevgili-metres" durumlarının dışına çıkamadığını belirtti. Görüşlerini pekiştirmek için, başlangıcından bugüne Türk edebiyatından örnekler verdi.

Necla Arat, Simone de Beauvoir'ın "Kadın olarak dünyaya gelinmez, kadın olunur," düşüncesinden yola çıktı konuşmasında.

Kadının her şeyden önce bir insan olduğu, “kadın” olarak yazgısının eğitmciler ve toplumca belirlendiği görüşüydü bu. Arat, Türkiye’de kadın sorununu toplumun genel sorunlarından ve yapısından soyutlayarak, salt feminist bir yaklaşımla da ele alamayacağımızın üstüne bastı. Şimdiye kadar bu tür sorunlarda açmazlarla karşılaşmamızı, tek yanlı çözümlere ve gizemli formüllere olan düşkünlüğümüzle açıkladı. Kadınla erkeği, hakları ve yapabilirlikleri yönünden kesinlikle ayıran İslam düşüncesinin temeli üstüne, bu temelle hiç ilgisi olmayan Batı’nın özgür düşüncesini yerleştirmekten doğan bunalımların kadın-erkek, bütün insanlarımızı etkilediğini öne sürdü.

Şirin Tekeli, Aysel Özakin’in konuşmalara çıkış noktası olarak seçilen *Genç Kız ve Ölüm* romanına dayanarak üç önemli soru getirdi gündeme: Kadın, sadece cins özelliğinden ötürü, toplumun onu eve, ev kadınlığı ve analığa mahkûm etmesinden mi eziliyor? Yoksa cinselliğinde de ezilmekte midir? Kadınlar kendi özgül ezilme-liklerinin bilincine varamadıkları sürece, toplumsal düzenin yeniden üretimindeki işlevlerini kavramadıkları sürece, toplumsal düzene eleştirel bakma perspektifini kazanabilirler mi? Kadının ezilişi, yalnız kadınların mutsuzluğuna değil, bütün insanların mutsuzluğuna ve ezilişine yol açıyorsa, feminizm yalnız kadınları ilgilendiren bir hareket midir?

Üçüncü konuşmacı, bendim. Türk edebiyatında kadının hep bir çift-kişilik olgusu olarak ele alındığını belirtmeye çalıştım. Ya yuva yıkan bir kıskırtıcıydı kadın ya da kutsal, cinsellikten yoksun bir kadın-ana... Kadın sorununa bakarken bir türlü ikiyüzlükten kurtulamadığımızı, kadın yazarların bile kendi sorunlarına sağlıklı bir açıdan bakmaya yeni yeni başladıklarını savundum. (Bunca yıldır yazılarımı okuduğunuza göre, ne dediğimi biliyorsunuzdur.)

Murat Belge, Batı edebiyat dünyasından renkli örnekler vererek toplantıya neşeli bir havayı egemen kıldı. Kadının, yazar, düşünür, sanatçı olarak birtakım haklar kazanma savaşının Batı’da bizimkinden de zorlu geçtiğini hâlâ sürdürüldüğünü anlattı.

Aytunç Altındal, kadın sorununun Türkiye’nin ekonomik, siyasal, toplumsal, tarihsel sorunlarından ayrı düşünülemeyeceği inancındaydı. Tek boyutlu olmayan bir toplumsal denge peşindey-

dik 60 yıldır, ona göre. Bu deneyi de ülkemizde zihinsel ve bedeni üretimi gerçekleştirenler sağlayacaktır.

Gülçin Çaylıgil, konuyu hukuk açısından inceledi. Türk kadınına demokratik hak ve özgürlüklerin hiçbir çaba, mücadele gösterilmeden, tepeden inme birtakım ayrıcalıklar biçiminde verildiğini söyledi. Medeni Yasa'da kadın-erkek arasındaki eşitsizlikleri vurgulayan maddelerden örnekler gösterdi. "Koca, evin reisidir" diye başlayan maddenin, kadını ikinci sınıf bir role ittiğini, istediği zaman sorumluluğu karısına verebilen erkeğin canı çektiğinde bu yetkiyi "nez" edebildiğini belirtti. Çocuklar üstünde velayet hakkından ev seçimine kadar, her konuda seçme hakkının kocaya verilmesi anlayışına değindi. Zina maddesindeki farklılıkları, eşitsizlikleri de aldı ve sonuç olarak yasaların kadınıma ancak Batılı bir görünüm sağladığını, kadın sorununun çözümündeyse bir etken olmadığını, boş kalıplardan ibaret kaldığını belirtti.

İkinci turda konuşmacılar, birbirlerini yanıtladılar, bazı görüşleri ayrıntılarıyla tartıştılar. Oturum, Murat Belge'nin şu yerinde gözlemiyle sona erdi: "Kadın özgürlüğü elbette yalnız cinsel bir olay değil. Gündelik hayatın hemen her alanında yaşanan bir sorun. Çözümü de gündelik hayatın dönüşmesine bağlı. Eşitliğin yaşanması gerekiyor. Bu da güç iş: Çünkü yüzyılların koşullanmalarıyla, önyargılarıyla iç içe... Eşitliğin pratiğini, günlük hayat içinde kuracağız. Her gün yeniden yaşayarak sorunu."

Ağustos 1981

Yılın Değil, Yılların Ana-Babaları

Bilmem, gözünüzden kaçtı mı? “Çocuk”, özellikle son yıllarda, toplum yaşamamızdaki eğilimleri belirlemede enikonu sağlam bir gösterge olmaya başladı.

Otobüslerde, okul yollarında, vapurlarda, yaz tatillerine gittiğimiz kumsallarda, kışın mahalle aralarındaki arsalarda oynarken, konuşurken, ağlarken gördüğümüz çocuklar, kendilerini yetiştirenlerin eğilimlerini, yönsemelerini nasıl açıkça yansıtırıyorlar!

Çocuklar... Sılaya dönen gurbetçi işçilerin E-5 karayolunda unuttuğu çocuklar, vapurlarda annelerinin yeni tanışlarıyla sürdürdüğü bitimsiz konuşmalardan yararlanıp güvertelerde başıboş dolaşan, denize sarkanlar, trenlerden düşenler, beslenme bozukluğundan yüzleri gözleri yara içinde olanlar, yanlış beslenmeden sağlıksız bir şişmanlığa, hareketsizliğe itilenler, herkesin içinde dövülüp sövülen, onuru kırılan çocuklar. Kreşlerde, yuvalarda çoğu zaman ehliyetsiz bakıcıların elinde kalanlar...

Yalnız onlar mı? Son moda giysilerin içindeki anaların kolundan tutup sürüdüğü tırnakları kirli, saçları yapağıya dönmüş çocuklar... Bir türlü iki yakayı bir araya getiremeyen dar gelirli ailelerin bir süs bebeği gibi kat kat giydirdiği, çevresindekilere bu yoldan çalım satmayı denediği çocuklar. Ajda Pekkan olmaya özenenler, “Petr Oil”e göbek kıvrıma için masalara fırlayan, tırnakları ojeli küçük kızlar, İbrahim Tatlıses şivesiyle çatlatarak “Bir Mumdur İki Mumdur” diye haykıran oğlan çocuklar. Kısacası, bindiğimiz bir taşıtı, gittiğimiz her sinemayı, oturduğumuz her odayı bize en az ana-babaları kadar zehir eden çocuklar: Türedi kültürümüzün iç yakıcı, arabesk ürünleri. Çoğu iki yaşını geçmesine karşın yürüyemiyor, doğru dürüst konuşamıyor, basıyor çılgılığı, istediğini elde ediyor. Onun neden yürümediği, neden konuşamadığı, neden böyle davrandığı, kimin umurunda?

Umurunda olanlar da var. Ama ne yazık ki tek tük.

Akıncıoğlu ailesi de, onlardan biri. Bu aileyi, Marmara Adası'na ilk gittiğim yıl görmüştüm. Oğulları Erkan'ı her sabah ve her ikindi, hiç sektirmeden kumsala getiriyorlardı.

Onun denizde kalacağı, kumsalda güneşleneceği süreyi büyük bir titizlikle saptamışlardı; dostlarıyla söyleşiyi koyulaştırmış olsalar bile, bu süre asla geçirilmiyordu. Ana da baba da aynı hevesle yapıyorlardı kendilerine düşeni.

Bu yıl Erkan iyice gelişmiş. Onu sıcak yaz güneşinde, üstü örtülü olarak annesi Sevgi Hanım'ın kucağına uzanmış, mutlu, kendi kendine mırıldanırken gördüm. Benim uzaktan bakıp da "çocuk felci" gibi amatör bir teşhis koyduğum olayın aslını öğrenmek istedim. Bir yandan da onları tedirgin etmek istemiyorum. Acaba bu konuda konuşurlar mı, yoksa kimi tutucu ana-babalar gibi, olanı yokmuş gibi göstermeyi mi yeğlerler?

Sevgi Hanım, "Erkan, 1967 doğumludur," diyor, "onu sezaryenle doğurmuştum. Doktorlar sonradan, doğum sırasında beyin siniri kopması sonucunda sakatlandığını söylediler. Altı aylık olunca ya kadar hiçbir şey anlamadık doğrusu. Ben gönüllü hemşireyim, belki de ondan doktorların 'Çocuğun hiçbir şeyi yok hanımefendi, biraz şişman, o yüzden doğrulamıyor, gürbüz bir yavrunuz var, daha ne istiyorsunuz?' diye azarlamalarıyla yetinmedim. Sık sık havale geçiriyordu Erkan. Altı aylık olduktan sonra da doğrulamadı, hep yattı. Teşhis ancak o zaman konuldu.

Sevgi Hanım benimle konuşurken, oğlunun saçlarını okşuyor. Erkan, dost, gülen gözlerle bana bakıyor.

Ara sıra yanına gelen bir bebeği görünce heyecanlanıyor, başlıyor haykırmaya. Bu yaşama dikkatlerini hiç kuşkusuz annesiyle babasının yarattığı güvenli, sevecen ortamdan kapmış.

Gelişmiş ülkelerdeki sorunlu çocukları düşünüyorum. Ana babanın günlük yaşamını zedelememek için çocukların bakımını sevgiyle üstlenmiş profesyonel bakımevlerini, kreşleri. "Hiç böyle bir girişimde bulundunuz mu?" diye soruyorum. "Tabii," diyor, "ne yazık ki hiçbiri bana Erkan'ı bırakıp çıkacağım bir yer gibi görünmedi, çocuğun altını bağlamak gerek çünkü. Nerelere, kimlere başvurmadım ki..."

"Peki, ne yapıyorsunuz Sevgi Hanım?" diye soruyorum. "Yazın burada, kumsalda yine de kolay, ama ya kışın?"

“Birlikteyiz sürekli,” diyor. “Akşama kadar yanımda oturur. Akşam babası gezdirir biraz. Hiç huysuz değildir Erkan.”

“Başka çocuk?” diyorum. “Babası, Erkan’a gösterdiğimiz sevgiden, ilgiden birazını ona ayırırız gerekçesiyle karşı çıktı.” Baba Akıncıoğlu gibi kaç baba var acaba toplumumuzda? diye düşünmek geliyor içimden. “Biz alıştık. Yaşamımızı ona adadık,” diyor Sevgi Hanım.

Eski bir yazımda “Güzel çocuğu değil, çocuktaki güzelliği sevin,” demiştim. Bizim toplumumuzda “Yılın Anası”, çocuğun başarısına göre seçilir, bilirsiniz yani anneden çok çocuğun çabası söz konusudur. Akıncıoğlu çifti, böyle bir ortamda yılın ana babası seçilemezler elbette, onlar ancak kendi yazgısını kendi yaratma bilincindeki geleceğin toplumunda yılların ana babaları arasındaki onurlu, gösterişsiz yerlerini alırlar.

Kasım 1981

Garip Bir Telaş

Önce pek göze batmaz bir biçimde verildi haber: Türk Medeni Kanunu'nda yapılacak değişiklikler üzerinde çalışmalarını sürdüren komisyon, “Kadın, kocasının soyadını taşır,” hükmünün de “Ailenin reisi kocadır,” hükmünün yanı sıra yasadan çıkartılmasını kararlaştırmıştır...

Gazeteler, birkaç gün süreyle Yargıtay İkinci Hukuk Dairesi Başkanı Esat Şener'in konuya ışık tutan, yanlış anlamalara yol açılmaması amacıyla yaptığı ayrıntılı açıklamaları da yayımladılar. Ne olduysa, ondan sonra oldu... Ama biz olan bitenden önce Türk Medeni Kanunu'nun “Evlenmenin Umumi Hükümleri” bölümündeki 152. maddesine bakalım: “Koca, birliğin reisi. Evin intihabı, karı ve çocukların münasip veçhile iâşesi ona aittir.”

Getirilen başlıca değişiklik, kadın-erkek eşitliği ilkeleri uyarınca “eşlerin mali güçleri oranında evin geçimini birlikte sağlayacağı”, dolayısıyla “eşlerin oturacakları evi birlikte seçmeleri” doğrultusunda. Yani kadına armağan edilen yeni bir haktan çok onun ailedeki sorumluluğunu pekiştiren, böylece birlikte olmanın onurunu yükselten bir anlayış. Dikkat ederseniz, “Ailenin reisi bundan böyle kadın olacak,” denmiyor, ailenin iki eşit insanın çabasıyla kurulduğu inancı dile getiriliyor. “Kadın, kocasının soyadını kullanmayacak,” denmiyor; kadın, kocasının soyadının yanı sıra, kızlık soyadını da kullanabilir, deniyor. Çocukların, babalarının soyadını kullanmaya devam edecekleri belirtiliyor.

Neyse, olan oldu, bir kıyamettir koptu. Gazeteciler kolları sıvadılar, bu konuyla doğrudan ilgili ilgisiz, yetkili yetkisiz herkesin görüşlerini almakta gecikmediler. Değişikliğe karşı çıkanlardan bir nikâh memurunun görüşü, çok ilginçti (!) doğrusu:

“Anladığım kadarıyla kocanın evdeki reislik hakkı elinden alınmış olacak. Bu mümkün değil, çünkü doğa kanunlarında bile bir durum ortaya çıkıyor bu değişiklikle. Bir kümeste kaç adet tavuk olursa olsun, bunların reisi horoz değil midir? (...) Medeni olacağız

diye bazı ananevi inançlarımızı yok farz etmek toplumu yaralar. Kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm bir kanun olmaktan öteye gitmez kanımca...”

Bu sayın memura çok-karılı bir düzende yaşamadığımızı, kendisinin bugüne kadar tavuklarla horozları değil, öz seçimleriyle yuva kuran çağdaş kişileri evlendirdiğini anımsatmak elden gelmiyor... Ama yanıtın son bölümüne katılmamak...

İlerici bir yazarımızsa bu konuda yazdığı bir yazıda şöyle diyor: “Atatürk’ün 100. doğum yılında 152. maddenin kadın-erkek eşitliği yolunda, doğrultusunda bir değişikliğe uğradığı söylenebilir. Ama aynı zamanda, Türkiye’nin sosyal yapısı göz önünde bulundurulduğunda, bu değişikliğin toplumsal yaşamımızda birden geniş bir etki yapacağı da söylenemez. Yasadaki değişikliğin toplumsal yaşama yansıması, altyapıdaki değişikliğin hızlanması, kurumlaşması ile olasıdır.” Aynı yazar, bir sürü *paternel* yasa yürürlükteyken, bu değişiklikle kadına yeni bir armağan götürüldüğünü ileri sürüyor. Yani bozuluyor biraz.

Derken Başbakanımız, bir gazetenin soruşturmasına verdiği yanıtta, bu yasanın çıkmasını engelleyeceğini belirtiyor ve “reis”lik payesi ellerinden alınmış (başka kimseye verilme de) erkeklerin kırılmış gururlarına merhem sürüyor böylelikle.

Her tartışma böyledir nedense. Çok uzadı mı, sulandırılır. Sulandırma olayı da öyle bulaşıcıdır ki, en akıllı başlı sandığınız kişiler bile etkisinde kalır, kendilerinden beklenmeyen davranışlara itilirler. İşte yine çok ünlü bir köşe yazarının sözde-gülmece yazısından bir alıntı: “Ve hukukumuzu elleyen komitedeki erkek profesörlere karşı kutsal isteğimizi bayrak gibi yükselteceğiz. ‘Hocam,’ diye inleyeceğiz, ‘Bari müktesep haklarımızı yakma. Kanunda erkek ailenin reisidir dendiği dönemde evlenmiş olan erkekler bu hakkı korusunlar.’ Atı alan Üsküdar’ı geçerken son bir umutla kardeşlerime de sesleniyorum: ‘Bütün erkekler bir araya geliniz. Kaybedecek boş cüzdanlarınızdan başka bir şeyiniz kalmadı!’”

Evet, hâlâ geciken kocasını oklavayla evde bekleyen, kocasını soyup soğana çevirdikten sonra “Reis sen misin, söyle ben miyim?” diye bas bas bağırان saçları bigudili, çirkin, şirret ev kadını kari-katürleri...

İnsan, en ilerici geçinen yazarlarla çizerlerin böyle bir konuda nasıl yozlaştırmadan, çarpıtmadan yana olduklarını görünce şaşırıyor. Ağırlaşan geçim koşulları altında hem dışarıda, hem evde çalışarak yaşamını kolaylaştıran, sorunlarını, sorumluluklarını paylaşan, çocuklarını büyüten eşine, saygısızlıkta asla kusur etmediklerini: “Karını eve kapat, kendin açıkta gez...”, “Karını parayla doyur, sustur; böylece hiçbir konuda fikrini almazsın, ister dışarıda çalıştırır, ister kendin çalıştırırsın.”

Toplumumuzda güzel beraberliklerin neden kolaylıkla kurulamadığını açıklıyor bu tepkiler. İyi ki birtakım ünlü yazarlarımız, “gecikmiş bir adım, geciktiği için de artık geride kalmış bir adım” diye nitelendiriyorlar değişikliği. Bir yazarımız, “Reis sözüne neden bu kadar tutkunuz?” diye soruyor haklı olarak. “Aşiret mi yönettiğimizi düşünüyoruz hâlâ?”

Kırsal kesimin erkeği, –bu yasadan etkilenmek bir yana, haberi bile olmayacak– kadın işgücünün amansız sömürücüsü zaten. Kentli çalışan kadın da haklarına bu görünmez baskılar altında kolaylıkla sahip çıkamıyor. Öyleyse bu telaş niye?

Ne var, anlamıyorum beyler! Bu yasa, size istemediğiniz sürece bir kadını beslememe hakkını tanıyor. Kendi olanaklarını geliştirmeye çalışmaya yönelecek bilinçli kadınları sizden “para koparma” zorunda kalmamaya çağırıyor. “Geleneksel değerler”i yürütmeye koşulu ev hizmetçileriniz de zaten hizmetinizde, daha ne?

Aralık 1981

Şu Güzellik Yarışmaları

Bilerek ya da bilmeyerek uyduğumuz, etkisinde kaldığımız, yaşamımıza söz geçirmesine izin verdiğimiz ideoloji kalıntılarından söz edelim biraz da. Konumuz: güzel ve güzellik...

Ama öyle uçsuz bucaksız estetik tartışmalarına girecek değiliz burada, korkmayın. Bizi ilgilendiren, güzel ve güzelliğin neden bunca ilgimizi çektiği. Sanıyorum, çok zaman iç ve dış dünyamızı biz istemeden altüst eden çirkinlikler yüzünden, yani kötülükler, haksızlıklar, hoyratlıklar yüzünden.

Sarı saçlı, mavi gözlü, tombulca (yani ortalama dışında) bir bebek doğuran ana ne der? “Aman şansı güzel olsun.” Böylece hem güzelliği, sözüm ona, önemsemediğini belirtir konuklarına, güzelliğe bel bağlanmaması gerektiğini anımsatır, hem de gizlice kem gözlerden korumaya çalışır bebeğini.

Sonraları... Oğlunu azıcık şehla ama kültürlü, iyi bir aile kızıyla ya da “varlıklı” ama geçkince bir kızla evlendirmeyi tasarlayan anne şöyle diyecektir: “Güzellik geçicidir yavrum. Çirkinde alışılır zamanla, güneze de. İş ki ruhu güzel olsun.”

Kızını göbekli, saçları hafif dökük bir işadamaı vermeyi kuran annenin bu konudaki klişesi şudur: “Erkekke güzellik aranmaz. Sağlam karakter aranır erkekte.”

Bu anlayışta, epey dolambaçlı da olsa, kadında güzellik aranaçağı, hiç olmazsa, bazılarınca aranabileceğı, bu aramanın da hep-ten haksız sayılamayacağına ilişkin ipuçları vardır. Erkeğın güçlü, baskın ve koruyucu; kadının ince, güzel ve boyun eğici özellikleri olması, geleneksel cinsel rollerine sahip çıkmaları istenmektedir.

Bir de şu halk türküsüne bakalım:

Bizim orda âdettir.

Çirkinini söyletirler, güzeli oynatırlar.

(Bu türkünün bir başka yorumunda “çirkinini ağlatırlar” diye geçiyor, o kadar kıyıcı olmamak için, birinci yorumu seçtim.)

Yani çirkin daha akıllı, daha hoşsohbettir, güzelse kuş beyinli bir taş bebek. Batı edebiyatı bu tür güzelleri konu alan yapıtlarla doludur.

Çevrenizdeki taş bebeklere bir göz atarsanız, bu saptamanın pek de yabana atılır gibi olmadığını görürsünüz. Ama konuyu abartmamak gerek. Elbette kişi, aptal olduğu için güzel olmaz. Ama güzel olma durumu ona ilk elde birtakım olanaklar sağlıyorsa, o da sunulan olanaklarla yetinmeyi, kafasını kullanmamayı seçecekse, kısaca güzelliğiyle geçinmeyi yeğleyecekse aptallaşacaktır önünde sonunda. (Yeniden aptallaşmamak için canına kıyan Marilyn Monroe'yu düşünmek yeter.)

“Çirkin kadın yoktur, güzelleşmeyi bilmeyen kadın vardır.” Bu yurun size bir avuntu daha. Burada amaç zekâyı kullanarak çirkinliği örtmektir yani temizlik, bakım, iyi giyim. Kadın güzelliğinin her yayın organında, her toplum kesitinde böylesine abartılması özellikle genç kuşak kadınlarında yoğun bir tepkiye yol açtı. Çekiyorlar bir kot pantolon, bir damalı gömlek, tamam. Bazıları da özellikle bakımsız, erkeksi görünmeye özen gösteriyorlar.

Biliyorum, “ikisinin ortası” diyeceksiniz ki bu da bize ezberletilmiş ideoloji kırıntılarından en önemlisi. İlmîlilik. İlmîlilik her derde deva değildir, kişi güzelleşmeye çalışırken de saygın olabilir, çirkinliğini savunurken de. Yeter ki ne dediğini bilsin.

Güzellik yarışmalarına gelmeden önce dünyanın en ünlü, unutulmaz, çekici kadınlarını anımsayalım birlikte. Hiç kuşkusuz, hiçbiri alışılmış ortalamaya uymuyor, gözleyeni sarsan bir özellikleri var, onları o kişi yapan özellik... Marlene Dietrich'in bacakları, Mireille Mathieu'nün ıslıl ıslıl ağzı, Gülriz Sururi'nin kemerli burunu vb... Bu arada “güzellik kraliçesi” olmalarına karşın Keriman Halis'in ay parçası yüzünü, Feriha Tevfik'in unutulmaz lülelerini, Günseli Başar'ın Antep çıbanını, Akdeniz güzeliimizin aydınlık alınını da sayabiliriz. Bu saydığım güzellerin yüzlerindeki belirgin çizgi, yaşadıklarının bir özeti gibidir, onları ortalamadan ayırır. (Güzellik kraliçeleriye binde bir akılda kalırlar.)

İdeoloji yine geliyor gündeme. Neden? Çünkü güzellik kraliçesi seçmekten amaç, dünyaya bir yılın tektip güzelliğini getirmektir. Yeni modayı uygulayabilecek yeni bir yüz. Yine de bu güzel, bekâr odalarının duvarlarına, öğrenci dolaplarının içlerine yapıştırılacak

türden açık saçık bir kapak kızı, bir “pin-up” olmamalıdır yalnızca. Dünya ailelerinin bireylerince tutulan, benimsenen bir genç kız da olmalıdır. Sevimli, alçakgönüllü, az biraz da dünyanın gidişinden haberli.

Biz de kalkıyor, piyasaya en son sürülen file çorabı, en son spor ayakkabıyı, en ustaca, çaktırmadan “sunabilecek” bir kapak kızı yarışmasına ulusal değerler yüklemeye çalışıyoruz. Düşünüyoruz. “Tipik bir Türk güzeli nasıl olur? Esmer, bir elli sekiz boyunda, balık etinde mi olsun güzelimiz yoksa sarışın, bir yetmiş beş boyunda, sıırım gibi mi?” Sonra bu seçilen güzelin, dünyaya Türkiye’yi tanıtabileceğini umup ona neredeyse tarihi bir “misyon” yüklüyoruz. Her fırsatta otuz iki ya da yirmi sekiz dişini gösterip yerli yersiz gülmesini öğütlüyoruz, kendisine sorulabilecek sorulara ne gibi yanıtlar verebileceğini öğretiyoruz alelacele.

Ne yazık ki bir profesyoneller arenasında geçiyor güzellik yarışmaları. Ve elbette at yarışını en profesyonel olan kazanıyor, bir ayda yürüme, salınma öğrenen değil.

Ocak 1982

İnsan Olmanın Bedeli

Yedi yaşında Edül adında bir arkadaşım var. Geçenlerde bir akşam televizyonun başında birlikte “Süper Çocuk”u izliyorduk. Baktım Edül, kendinden geçmiş, ağzı bir karış açık, “Sevimli Dev”e alkış tutuyor. Aramızda şöyle bir konuşma geçti:

— Sevimli Dev’i çok mu seviyorsun?

— Çok!

— Neden?

— Hep iyilerin yardımına koşuyor, kötülerini cezalandırıyor.

— Süper çocuk, çocuk olarak kalsa, başaramaz mı bu işi sen-ce? Yani insanlara bir şeyler anlatarak, açıklayarak adaleti sağla-yamaz mı?

— Sağlayamaz. Çünkü o kötüler sözden anlayacak gibi değiller.

— Peki, Süper Çocuk’un “çocuk” halini mi seviyorsun, dev ha-lini mi?

— Çocuk halini.

— Ya arkadaşların?

— Bilmem, böyle şeyler konuşmayız aramızda...

Çağdaş eğitim, çocuklara “yasak” konmasından yana değil. Çocuklara (ne çocukları, büyüklere de) konan yasakların, kısıtlamaların büyük tepkiler doğuracağına, sonuçta yasak koyanın başını yiyeceğine inanılıyor günümüzde. Yine de ben, bir yasak sevmez sıfatıyla oğluma iç karartıcı çizgi filmleri izletmemenin bir yolunu bulmak istedim.

Özellikle Japon çizgi filmlerindeki duygu sömürüsü bilmem hiç dikkatinizi çekti mi? Müzikleri, çizgileri, duygusal abartmalarıyla önce pek sevimliymiş izlenimini uyandıran bu çizgi filmlerin ço-çuğun iç dünyasını nasıl hırpaladığını düşündünüz mü hiç?

Sayalım: Balarası Tombik, Arı Maya, Marko, Flanderler’in Kö-peği... Bu dizilerin hepsinde bir öksüzlük duygusu egemendir. Çocuklar anneleri tarafından terk edilmişlerdir (Annenin ölümü bile bir terk olayı olarak ele alınır bu dizilerde). Tek başına kimsesiz

kalan zavallı öksüz birdenbire kendisini düşmanlarla çevrili bir dünyada bulur. Annesini ararken başına felaket üstüne felaket gelir. Ona yardımcı olanlar, dost yüzü gösterenler de, en az onun kadar acınılısıdır. Dizi, genellikle mutsuz bir sonla biter. Daha özenle çizilmelerine, bu bayağılığa düşmemelerine karşın Heidi ile Candy'de de bu özelliklerin bazılarını bulabilirsiniz.

İkinci tür diziler, ilk bakışta karşıt bir görüş getirir gibidir: Süpermen, Süper Çocuk, Tarzan biraz daha insancıl olan Atom Karınca... Bu kahramanlar, insanüstü birtakım özellikleri sayesinde dünyadaki kötülüklerle baş edebilirler, haksızlığın, acımasızlığın üstesinden gelir, kötülerini cezalandırırlar.

Ne var ki tam anlamıyla “insan” kapsamına girmezler. İşte bu özelliklerinden ötürü de, eninde sonunda birinci tür çizgi filmle- rin çocuğa sunduğu bildiriye vurgularlar: “Çocuklar acizler, kim- sesizler, ancak insanüstü bir güç elde edebildikleri zaman etkin olabilirler.” İnsanüstü sesler çıkaran, hayvanların dostu Tarzan, iki elini bir araya getirip Sevimli Dev'i yardıma çağıran Süper Çocuk bu görüşün ürünleridir ve çocukların bu dizileri gözlemleyerek dünyada güçsüze yani bir anlamda çocuğa yer olmadığı inancına kapılmaları işten bile değildir.

Şimdi bir önerim var: Türkiye'nin neresinde olursanız olun, hangi elverişsiz koşullarda bulunursanız bulunun, çevrenizde *Fil Adam* filmini oynatan bir sinema varsa çocuğunuzu oraya götürün hemen. Çocuğunuzun yaşı bence hiç önemli değil, bir şeyleri sezebilecek yaşta olsa bile götürün, varsın tam kavramasın gördük- lerini. *Fil Adam*, inanılmaz aşağılamalara, acılara, işkenceye katla- nabilen, insan olma, insanca yaşama, düşünme, insanca sevmek ve insanca ölme uğruna bir kerecik “Ben fil değilim, ben hayvan de- ğilim, ben insanım!” diye bağırabilme uğruna ne bedeller ödeyen bir bireyin öyküsü. Çocuklar “üstün” değil “kusurlu” hatta “ucube” bir yaratığın birey olabilme savaşını izlesinler, “insan olma” bedelinin ne kadar ağır, ama bu aşamaya varmanın da ne doyurucu oldu- ğunu görsünler. Siz de soylu sınıfla kaba grubun benzerliklerini 19. yüzyıl İngiltere'sindeki çelişkileri inceleyebilirsiniz ve çocuk bir yanınız kalmışsa, bugünün toplumunda bir “Fil Adam” olduğunu- zu düşünebilirsiniz.

Karamsarlık Tuzağı ve Terör

Usta şair Ahmet Muhip Dranas “Bitmez Tükenmez Can Sıkıntısı” adlı şiirinde şöyle diyor:

*Bir bıçak saplı durur göğsünde
Hangi su taşına uzansan boş;
Hangi pencereye koşarsan koş
Aynı siyah güneş gökyüzünde*

*Aynı siyah güneş, aynı siyah
Aynı susayış, aynı koşuş, aynı...
Of... Hep aynı şey, aynı şey, aynı şey,
Aynı, aynı, aynı, aynı, aynı...*

Bu güzel şiirin temelinde, aydınca bir yetinmezlik, bir bunalım, günlük yaşamın tekdüzeliğinden bir yakınma seziliyor.

Bunalım ve bezginlik gibi karamsarlık da yaşanan çağa, döneme göre değişik ayrımcıklar yüklenen bir kavram. Her on yılın ayrı bir karamsarlığı var kendini özetleyen. Üstelik “Sıkılıyorum, bunalıyorum, yapacak bir şey bulamıyorum,” diye yakınan genç kız, “Ev işleri bütün zamanımı alıyor, kendimi geliştirmeye, çağıma yetişmeye gereken zamanı ayıramıyorum,” diyerek çevresine, toplumuna duyduğu ilgisizliği iğreti bir özürle kapatmaya çalışan bir mühendis, ya da bir doktor, hiç kuşkusuz Dranas’la aynı bezginliği paylaşmıyorlardı. Aynı yılda, aynı ülkede yaşasalar da...

Bir de genel, handiyse “toplumsal” diyebileceğimiz bir bezginlik var. Çok çeşitli nedenlere bağlı bir bezginlik bu. Nasıl bir dünya ortamında yaşadığımıza bir göz atmak yeter. Yıllardır gerçi bir savaş içinde değiliz ama her an alev alabilecek bir bölgede, Ortadoğu’da yaşıyoruz. Bir barut fıçısında. Sabah uyanıp da gazeteye şöyle bir göz atmamız, o günü karartmaya yetiyor. Güne kekre bir havayla başlıyoruz en azından. Bilinçaltımıza ustalıkla attığımız kaygıların başlıcaları “haber” niteliğini taşıyan yazılardan kaynaklanıyor.

Öldürenler, öldürülenler, kaçırılanlar, soygunlar, inanılmaz vahşet fotoğrafları, gencecik suçlular; hepsi bilinçaltımızda gün boyu kol geziyor. Bir sergide resimlere bakarken, bir kitabı okurken, bir program dinlerken, en güzel anın tam ortasında bir yerlerden çıkıp karşımıza dikiliveriyorlar.

Bu korku ve kaygı ustaca körükleniyor, basın ve yayın araçları aracılığıyla. Özellikle filmlerle. Alev alev yanan kuleler, sise boğulan kentler, dünyaya garip yumurtalar bırakan canavar yaratıklar, depremler, her yeri kana bulayan zorbalar. Magazin sinemanın son yıllardaki konuları bunlar. Garip kahramanlar (!) türüyor bu arada, eski “kahramanlık” anlayışına karşıt düşen kahramanlar. Bütün bir kenti kişisel açıdan sorgulamaya karar veren, gece mahkemeleri kurarak idam cezaları infaz eden yargıçlar, öç almak için olmadık zorbalıkları yapmaya hazır kan dökücü, kelle getirici fedailer, Doğu gizemine sözüm ona Doğu felsefesinin kendini korumaya, ancak saldırıldığında saldırma anlayışı uyarınca birbirine kafakol çeken karateciler, kung-fucular...

Terör yalnızca teröristlerin elindeki bir silah, bir yasak yayın, hele bir yazı makinesi, bir bildiri hiç değildir. Terör, can alıcı olmayabilir, ama her zaman kan kusturucudur, susturucudur, boyun eğdiricidir. Bilinçli terör, insanı eğlendirerek, oyalayarak, silahsızlandırarak ele geçiren eyleme denmelidir. Çünkü silahlı terörle eninde sonunda, baş edebilme umudu vardır (tarihsel bir zorunluluk olarak) ama silahsız terör, insanı canından bezdirir, sinsi sinsi yılgınlıkla doldurur, yaşamaya karşı yorgun düşürür.

Neden yalan söylemeli, bankerlere para kaptıran aldatılmış yurttaşlarımıza bir yandan acırken bir yandan da “Eeee olacağı buydu. Neden sağlam devlet kuruluşları varken, gidip elin çocuğuna oyuncak olmuşlar?” demiyor muyuz? “Köşeyi dönme” olayını gırgıra almıyor muyuz? Oysa bunlar bizim, hepimizin (bankerli ve bankersiz olanların) yaşamlarının bir özeti. İçinde yaşadığımız, tadını yavaş yavaş yitirmeye başladığımız, kaynaklarını hızla tükettiğimiz çılgın dünya bu “mahşer” görüntüleriyle teslim almak istiyor bizleri. Artık eski aileler gibi çocuklarımızın çocukları için yatırımlara girişemiyoruz, ailelerin uzun süreli olacağına bel bağlayamıyoruz. Ne “bir gün hatırlı konuğa sunulacak bir eski havlu” var sandığımızda, ne bir yakınımızın gelecekteki nikâhında giy-

mek üzere önceden kapatılmış bir top tafta, ne de bir tatili değerlendirecek bir gemi yolculuğu bileti. “Mahşer dünya”nın anlık insanlarıyız şimdilik. Çocuklarımızı sabahları uykularında uyandırıp yollara salmak, okullara göndermek bile zaman zaman gülünç bir çaba gibi görünüyor.

Bu karamsarlıkla baş edecek yine bizleriz ama, başkası değil. Baş koşul da dünyamızı karartan dış etmenlerle kıran kırana savaşmaktan, teslim olmamaktan, birkaç gün sonra nasıl olsa bahara dönecek dünyanın hakkını insanca vermekten geçiyor. Yüreğimizden geçiyor.

Mart 1982

Saçma Sapan Ölmek

“Saçma sapan ölüm” deyince –“Nasıl olur ölümün saçma sapanı?” demeyin, önce anlatacağım öyküyü okuyun isterseniz– aklıma genç bir tanıdığın ölümü gelir.

Zengin bir ailenin oğluydu. Okumadı, çalışmadı, boş gezdi, hazır para yedi yıllar yılı, ana babasını canlarından bezdirdi, “Bu çocuk adam olmaz,” gibi karamsar bir sonuca, artık kendisinden bir şey beklememeye sürükledi. Sonra bir gün ne olduysa oldu, çalışma ve geçimini kazanma zamanının gelip çattığına karar verdi. Eş dost, akraba koşuşturdular, ona “uygun” bir iş aradılar. “Uygun”luk şu anlama geliyordu: Öyle bir iş olacaktı ki bu, çalışmayı ilk kere göze alan bir aylağın gözünü korkutmayacaktı; fazla çaba gerektirmeyecekti; sabah 8 akşam 6 düzeni gerektirmeyecekti, iyi para getirecekti vb. Böyle bir iş bulamadı elbette ama bizim genç öylesine kesin kararlıydı ki çalışma konusunda, herhangi bir işi kabul etmeye razıydı. Öyle herhangi bir işin bulunması uzun sürmedi.

Genç adam, iş görüşmesine gideceği sabah, yıllardır kalkmadığı kadar erken bir saatte kalktı, yıllardır giyinmediği gibi iki dirhem bir çekirdek giyindi, hatta yıllardır taramadığı saçlarını ortadan ayırıp limon kolonyasıyla sıkı sıkı taradı.

Ne olduysa, Dikimevi durağının orada, otobüs beklerken oldu. Delikanlının eskiden otobüse binmeye gönül indirmediğini belirtmek gereksiz, ama o gün yeni bir yaşama atılıyordu, her şeyin belli ölçüler içinde olmasını istiyordu. O durakta otobüsü bekleyedursun, hafif bir çatırtı duyuldu ve nedense o gün, o dakikada “miyadi dolan” bir çınar, büyük bir gürültüyle yıkılarak delikanlıyı ezip geçti.

Bu inanılmaz rastlantı, aslında korkunç diye de nitelendirebileceğimiz bu “kara” olay karşısında yine de –burukça bile olsa– gülümsemekten kendimizi alamıyoruz. Güvenli bir yaşamaya duyulan özlemin, savrukluktan vazgeçip dizginleri ele alma kararının

ufacık bir terslik sonucu böylesine alaşağı edilmesi az saçma sapanlık değil!

Ne saçma sapan ölümler var bunun gibi. Çöken bir yapı iskelesinin altında kalmak, ayağı takılıp başını bir taşla çarpıp beyin kanamasından ölmek, yarı yolda takılan bir dampere ne olduğuna bakarken damperin birden harekete geçip kişinin başının ortasına inmesi, intihar etmekten kurtarılıp gripten ölmek, yıllardır kavuşamadığı sevgilisiyle nikâh masasına oturmak için acele ederken trafik kazasından gitmek gibi...

Bu iç kapayıcı örnekleri saymamın bir nedeni var elbette. Birazdan o nedene geleceğiz.

Sabah uyanıyorsunuz. Tatalım ki pırıl pırıl bir sabah. Radyonuzu açıp çay suyunu ocağa koyuyorsunuz. Radyodan yükselen (olmaz, ama diyelim ki) Mozart eşliğinde bir de duş yapıyorsunuz. Hava, gelen baharın bütün kokularıyla yüklü, pencereden sarktınız mı başınız dönüyor. Derken bir ara... Sabahın yedi buçuğunda bir tıp uzmanı öğüt veriyor: “Her sabah memelerinizi ellemeyi unutmayın, bir şişlik olup olmadığını gözden geçirin, kanserden korkmayın, geç kalmaktan korkun.” Neyse, onu duymazlıktan gelip bu güzel günün büyüsünü bozmak istemiyorsunuz. Gazetelere bakmalı...

Renkli gazetelerden hangisinin sayfasını karıştırırsanız karıştırın, şöyle bir sağlık köşesi bulacaksınız: “Biracının karaciğeri pes etti”, “Bilmem kim, sarılığa yakalandı”, “Sigara hayatımızın on yılını alıp götürüyor”, “Kanseri yenen kadın gazeteci neler dedi?”, “Falanca yakalandığı onulmaz hastalığın bakımı için İngiltere’ye gitti!”

Bu sözüm ona bilimsel ve çağdaş uyarılar, sabahımızı karartmaya yetecek de artacaktır bile. Altı ayda bir doktora görünmek, elbette çağdaş bir yurttaşın savsaklamaması gereken basit bir iştir; gerçekten de bütün önemli hastalıklar, erken “müdahale”lerde iyi sonuçlar vermektedir. Ne var ki, yurdumuzda hastanelere öyle ha dediniz mi giremezsiniz, girseniz bakılamayabilirsiniz; bakılırsanız, kesin testlerin yapılması, sonuç almak ister istemez aylar sürebilir.

Hele yurdumuzun uzak bölgelerinde, hastane ve doktor bulunmayan yörelerde bu bakım sorunu nasıl çözümlenir acaba?

Anlaşılan bu tür yayınlar, daha çok “zaten bu bakım onarımı gerçekleştirebilenlere” sesleniyor. Doktordan ve hastaneden nasibini alamayan ya da almak yığıtlığını, sabrını göstermeyen “Canım bizim eski beden ne kadar giderse gitsin,” diye avunan sıradan yurttaş değil. Bir tüp yutma, bir röntgen çekirme, bir kan aldırma kaç liraya patlıyor hepimiz biliyoruz, üstelik aldığımız sonuçlar, acaba ne derece özenli, ne derece inandırıcı?

Bu arada dünyada “hastalık sömürüsü” diye yeni bir uğraş türü. Herkes kanserden, enfarktüstten, sigaradan, içkiden korkuyor. Sağlıklı yaşamış. Televizyondaki tıp dizilerinin çoğu da bu sömürüyü körüklüyor: Tıp Dosyası, Tıp Merkezi vb...

Saçma sapan ölümlerin kol gezdiği bir dünyada insanlar, “biri-cik” ve “benzersiz” ölümler kapmaya çalışıyorlar sunulan ölümler arasından.

Ünlü oyun yazarı İbsen, kişilerin adları güç söylenir hastalıklara pek düşkün olduklarını, böylece özel bir kişilik edinmeye çalıştıklarını sık sık söyler.

Biz de komşu konuşmalarında şöyle sözler duyarız sık sık: “Ayy, şuramda bir sertlik var, kolum da uyuşuyor, kanser miyim acaba?” Hastalık hastalığı başlamıştır artık. Sağlıklı yaşamın birinci koşulu sanıyorum, dünyaya sağlıklı bir biçimde bakmaktan, yani yersiz korkulara sarılmamaktan geçiyor. Saçma sapan ölümler aklımızdan çıkmasın!..

Nisan 1982

İç Dökmek...

İç dökmek, ne gibi bir gereksinimin sonucudur acaba? Sorunun yanıtını bulmak kolay değil. Katolikler, bir papaza gidip bir hücrede günah çıkartırken, neyin ardındadırlar dersiniz? Bir boşalıp rahatlanan mı, yoksa dinin koyduğu yasakları resmi bir “merci”e anlatıp o günahlardan arınmanın mı? Haydi, biraz daha ileri gidelim ve diyelim ki, yoksa bir cezaya çarptırılıp yeni günahlara hazırlanmanın mı?

Günümüzde psikiyatlara koşanlar, meditasyon derneklerine üye olanlar (elbette bu iki arayışı aynı kefeye koymuyorum) neyin peşindeler? Neden “kurtulmak”, neye “varmak” amaçları?

Bir röportajdan öğrendiğimize göre, ünlü dert dinleyici Güzin Abla, günde ortalama 100 mektup alıyormuş, haftanın iki günü de “dertli ziyaretçileri”ni kabul ediyor, avutuyormuş.

“Dünyanın hiçbir yerinde dertsiz insanın olduğunu sanmıyorum,” diyor Güzin Abla, “Hele ülkemizdeki bu dert potansiyeli öylesine güçlü ki...”

Gerçekten de dergilere, gazetelere bir göz attığımızda hemen hepsinde dertlere ayrılmış bir köşe görüyoruz: Dert Ortağı, Dertinize Çare, Gönül Abla, Güzin Abla, Bize Sorun... Daha gelişmiş ülkelerde, telefonla dert dinleme sisteminin bile geliştirildiğini öğreniyoruz. Kim bilir, belki zamanla, elektronik dert ablaları çözüm bulacak dertlerimize.

Oysa biz gelişmiş Batı ülkelerin yurttaşları gibi bir iletişim kopukluğu yaşamıyoruz. Sokakta yıkılan bir yurttaşın üstünden kayıtsız adımlarla geçip gitmiyor olayı görenler, bir komşu hastalanmaya görsün, unutulduğundan yakındığımız komşuluk ilişkileri bugün de canlanıveriyor hemen. Peki, neden dert dökmek için ille de bir “abla” bekliyoruz acaba? Ailede, suskunluğu ilke olarak benimsediğimizden, bir erdem gibi gördüğümüzden mi?

Yanıtı Güzin Abla’dan alalım: “Bazı kişiler için gerçekten önemlidir bu,” diyor. “En yakınlarına bile anlatamayacağı, açılmayacağı

şeyler vardır. Karşılarında basmakalıp da cevap verse, onları iyi kötü dinleyen bir insanı, hayali gibi görünen, ilk bakışta elle tutulup gözle görünmeyen bir olguyu buldular mı gerçekten şaşırtıcı bir inançla yazıyorlar hemen...”

Bu tür sütunlara mektup yazanların büyük çoğunluğu, ciddi aile içi sorunların kıskacına girenler... En yakınlarına bile anlatamayacakları olayları yaşayanlar. Anlaşılmamaktan yakınan, itilip kakılan, insan yerine konmayan genç kızlarla baskı gören delikanlılar, bu alanda başı çekiyor. Bir yakın, evde bulamadıkları bir akraba sıcaklığını arıyor gibi mektupları. Bir de kötü yola düşen ya da düşürüldüğünü ileri süren genç kızlar var bu yalnızlar kümesinde. Ne var ki çoğu kere pek inandırıcı olmuyor yazdıkları. Yüz lira verip dergi alabilen, üstelik bir dergiye yazma cesaretini gösteren, kişilikli genç kızların yaşamdan bunca habersiz görünmeleri şaşırtıyor insanı. İster istemez, “Bu kızlar yerli film de seyretmemişler mi?” diyorsunuz, “Hele bu konuları iyice abartan, her sokağa çıkan kızın ırzına geçileceğini bile aşılamaya kalkışan yerli filmleri?”

“Boşalma” cinsel sorunlar söz konusu edildiğinde (özellikle penis boyu, kızlık zarı, elle doyum) garip boyutlar kazanıyor. “Penisimin boyu bilmem kaç santim, büyütme için ne yapayım?” sorusuna hemen bütün dergilerde rastlıyoruz. Peki, penisine bunca düşkün bir delikanlı, sorunun yanıtını daha önce hiç okumamış mı, yoksa yanıtını bildiği soruyu bir daha sorarak bazı sözcükleri kullanmanın tadını mı çıkarıyor?

İşte sürekli okuduğumuz mektuplardan herhangi biri daha: “Nişanlımla sürtüşme yoluyla tatmin oluyorduk. Bir ara rektumundan kan geldi. Acaba kızlık zarım yırtıldı mı?”

İç dökmek, avunmak, avutulmak... “Siz olsaydınız ne yapardınız?” sorusuna, içtenlikle şu yanıt veriyor Güzin Ablâ: “Doğrusunu istersen, ben yazmadım Güzin Ablâ’ya.” Bu yanıttan, onun da okur mektuplarının içtenliğinden kuşku duyduğunu seziyoruz.

Ailelerine ve yakınlarına dert dökemeyenlerin, iş bulamayanların, gerçek dertlilerin, toplum dışına itilmişlerin yanı sıra, düzmece dertlilerin, teşhircilerin göstermelik dertlerini de okuyoruz okur mektuplarında. Bu dertlerin devasını bilimsel olarak verebilecek uzmanların yanı sıra “amatör avutucular”a da.

Şöyle bir çözüm geliyor akla: Kişinin derdiyle devası ille de bir sanayi haline gelecekse, kişi kendi bir şey yapmadan dünyadan hazır çözümler, avuntular bekleyecekse, dertsiz başımıza bile dert aramak zorundayız. Hem de hemen. Tek çözüm, avutulmak istemek yerine iyileştirilmek istemek galiba. Danışılacak kişinin konunun uzmanı olması yani.

Mayıs 1982

İki İnsan Olarak

Önceki ay, kadının çalışma yaşamına katılması bunun gerekliliği ve sınırları konusunda, bir sempozyum düzenlendi İstanbul'da. Korkmayın, bu yaz günlerinde sizlere konuşmacıların bildirilerinden parçalar aktaracak değilim. Ama sırf mevsimlerden yazdır diye de yaşamımızı yakından etkileyen çalışma koşullarını görmezlikten gelemeyeceğimizi biliyorum. Öyle yoğun bir tempoda yaşıyoruz ki, yaz-kış birbirine karıştı zaten, tatil falan hak getire...

Sempozyumda su yüzüne çıkan gerçek, taa Sanayi Devrimi'nden beri kadın işgücünün ucuz emek kapsamına girdiği, kadınların özellikle bunalım ve savaş dönemlerinde işe alındığı, buna karşılık bunalımlı dönem atlatılınca, ilk kovulan işçiler olduğuydu. Eğitimde ve ücrette eşitlik ilkesi, dünyanın her ülkesinde bugün bile uygulamada asla işlemeyen, işletilmeyen bir ilke olarak kâğıtta kalıyordu. Kadın hem iş yaşamında ücret eşitsizliğinin acısını çekiyor, hem de evinde anneliği ve ev kadınlığını yürütmenin güçlüklerini bir görünmez işçiliği yaşıyordu. Sunulan anketlerden ve araştırmalardan anlaşıldığına göre, çalışan kadınlar bile –meslek kadınları katına yükselmiş olsalar da– kendi sorunlarının bilincinde değildiler tam anlamıyla. Feodal geleneğin yürürlükte olduğu toplumlar, siyasal değişimler, köklü değişimler geçirdikten sonra bile kadına yine ikinci sınıf yurttaş olmadan öte bir hak tanımıyorlardı. Kadının hep edilgin, ürkek, yumuşak, verici, dişi, ana, bacı, sevgili kalma rollerini benimsemesinde, Freud'un görüşlerinin yaygınlık kazanmasının da payı vardı. Oysa sempozyum süresince bu görüşlerin bugün ne gibi eleştirilere uğradığını ve çürütüldüğünü de öğrendik.

Sonuca gelince: Dört gün süren ve uzmanların konuşmalarıyla önemli sorunları gün ışığına çıkarmayı amaçlayan bir sempozyumun sonucunu iki satıra sığdırmak zor olsa da şuydu: Gerçi kadın, çalışma yaşamında da bağımlılıktan kurtulamıyor, çalıştığı cins koluna kendi cinsinin damgasını vuramıyordu, yine de dört duvar

arasında kalıp yıpratıcı ev işlerinin kısılcısından kurtulmak için, dünyayla bağlantı kurmak için çalışmalıydı. En azından bilinçli olarak karar verebilmeliydi çalışıp çalışmamaya, çocuk doğurup doğurmamaya, kürtaj yaptırıp yaptırmamaya. Amaç kadına erkek karşısında öncelik tanımak olmamalı, tam tersine kadınla erkeğin cinsel özelliklerini arka plana atabilmiş iki uygar insan olarak mutluluğa birlikte el ele erişebilmeleri idi, çocuklarını bu iki ayrı cinsin dünyasından habersiz kılabilmeleri, her sorunu bu arada çocuğun yetişmesi sorununu birlikte çözebilmeleri idi...

Bu arada bir bildiri de kitle iletişim araçlarındaki kadın imgesini gündeme getiriyordu. Biliyorsunuz, kadınlara, erkeklere ya da özellikle gençlere seslendiklerini savunan dergiler çıkıyor. Bu tür dergilere hiç göz attınız mı? Attınızsa baş yazılarda ya da bilimsel (!) yazılarda savunulan görüşlerle dergilerin aldığı reklamlar, yayınladığı fotoğraflar arasındaki uçurum dikkatinizi çekti mi? Televizyon reklamlarını da bunlara katarak şöyle diyebiliriz: Kadının kitle iletişim araçları için, insanlık onuru olmayan bir metadır. Şöyle: Bir deterjan, bir perde, bir porselen reklamı söz konusuysa, “ev kadını”dır yani özverilidir, sözgelimi kocası tıraş olurken, çocuğu duş yaparken o bulaşık ve çamaşırla uğraşmakta, yine de çok hoşnut görünmektedir durumundan; yine de bakımlı ve güzeldir. Ama iş tıraş bıçağı ya da kumaş reklamına gelmesin aynı kadın hemen “korkunç bir baştan çıkarıcı” kesilir, alabildiğine soyunur, dökünür, zincirlere vurulup erkeğin kölesi olmayı benimser. Mesajı özetleyelim: Her şeyi tüketen kadındır; güzellik malzemelerinden sabun tozlarına kadar piyasaya ne sürülüyorsa, kadın tüketmektedir.

Şimdi buraya bir nokta koyalım. Batı’da kadın vücudunun ancak kadınlara seslenen, kadınlarla ilişkili metaların reklamında kullanılması için bir savaş veriliyor. Bizde ise çıplak kadın vücudu, baharın gelmesinden tutun, deminki örnekteki tıraş bıçağı reklamına kadar her yerde, gazetelerde, magazinde hatta sözüm ona bilim dergilerinde bile sorumsuzca kullanılıyor.

Amaç elbette bu tür yayınların yapılmaması değil. Her denetim, her yasaklama sağlıklı ya da sağlıklı bir gelişmeyi saptırıp basıktı altına alır yalnız; zamanla kendiliğinden zorunlu olarak doğru raya oturacak bir eğilimin yeşermesini engeller. Kadınla erkeğin

birbirine yakın, birbirini anlayan, birbirini ezmeyen iki insan katına yükselmeleri deneyinde elbette yanlış adımlar da atılacaktır şimdilik.

Okur, nasıl olsa bir gün bu tür yayınları “iyi niyetli, aile içi seks kılavuzları” olmaktan öte bir anlam taşımadığını öğrenecektir. Geçim derdine düşmüş, kendi cinsiyetini fark edecek zamanı bile bulamayan genç bir ana bu yayınların sürekli körüklediği “şiddetli orgazm”ın bir efsane olduğunu kavrayacaktır; baskılar sonucu hiç kız arkadaşı edinememiş bir delikanlı ile günlük yorgunluklara tutsak düşmüş bir aile babası, dergilerde kulaklarına fısıldanan “çapkınlık sırları” karşısında kahkaha atmayı başaracaklardır; ilerici genç kızlar da erkeğin çıplak fotoğraflarının yayınlanmasını “erkeğe tanınmış çıplaklık özgürlüğü” değil, insan eti kullanımına sunulmuş yeni bir hizmet olarak değerlendireceklerdir nasılsa. İki cinsi –iyi ki– farklı ve birbirine o yüzden çekici kılan cinselliğin her an, her yerde, her koşul altında değil, söz konusu iki kişinin istediği, seçtiği anda gündeme getirilebileceğini görecektirler. Sorun, “kadının vücudu metaysa, erkek vücudu da metadır” gibisinden bir öç alma sorunu değildir, “iki cinsin vücudu da meta değildir, asla olmamalıdır”dır, bir insan olma sorunudur.

Dergiler, dünyamızı açsın, ama suni “ithal malı” sorunlarla, aman içimizi karartmasın!

Haziran 1982

Duygusal Eğitim

*Gemliğe doğru
Denizi göreceksin
Sakin řaşıрма!*

diyor Orhan Veli. “Mutluluk” dediğimiz aslında ufacık, çoğu kere bir anlık, sevindirici, şaşırtıcı, diriltici ayrıntıların birleşmesiyle oluşmaz mı? Bir dönemeçten sonra beklenmedik bir anda, alabil-diğine maviliğiyle bir denizin gözler önünde kat kat açılması, bir orman yolunda ilerlerken ağaclar arasında beliren eski bir çeşme-den kana kana su içmek, birdenbire bastıran bir yaz sabahında bir kitap alıp çayır-lara uzanmak, pelin-sakız-ot kokusuna bırak-mak kışın yorgunluğunu... Belki de “mutluluk” çocuğumuzun sandığı gibi uzun süreli hatta yaşam boyu bir güvence değildir; anlık bir tattır ve böyle anlık, elden kaçırılabilir oluşu tadını bús-bütün arttırmaktadır. Hazır reçeteler, beylik “yaşama sevinci” formüller-iyle ulaşılamaz mutluluğa. Yaşamı çok daha ince, soylu bir im-bikten geçirmeyi sağlayacak bilinçli bir yetiye varmak ge-rekir.

Eğitim dendiğinde çocuğumuzun aklına, “eli sopalı bir buyur-gan” gelir, bir “otorite”. Sıkı bir düzen, sıkı bir özdenetim gelir. Ço-cuklarımızı köle gibi çalıştırmak, at gibi yarıştırmak, sınavlarda terletmek, gereksiz bilgilerle yormak, çağdışı, içi boşalmış kalıplar-la gerçek yaşamdan koparmak gelir. Eğitim, mutluluğun tam kar-şısındadır sanki. Aynı anlayış, başka kavramlar için de geçerlidir. “Tören” dendiğinde ya ulusal bayramlarımızdaki geçit törenleri, fener alaylarını anımsarız ya da dini bayramlardaki el öpme, men-dil, şeker verme geleneğini yani, birtakım “vecibeler”... (Bu güze-lim yaz ayı, “festivaller ayı” olmaya başlıyor ölkemizde. Ama biz “festival”den düzgün bir kılık, oldukça yüksek bir ücret karşılığın-da bir bilet edinip “resmi” bir toplantıya katılmayı anlıyoruz hâlâ. Resmi bir şeyler geliyor aklımıza boyuna...)

Neden? Kışın bitişini, toprağa, suya, havaya cemrelerin düşüşünü, bağbozumunu kutlayan ulusal şenliklerimiz yok? Yortularla paskalyaları bir yana bırakalım, neden çocuk herkesin sokaklara dökülebildiği, şarkı söyleyip halay çektiği, şiirler okuduğu, kaldırımlarda sergilerin açıldığı, ünlü oyunların sergilendiği şenliklerimiz yok? Neden kültürün, yaşamın vazgeçilmez bir parçası olduğunu anlamazlıktan geliyoruz? Kültürü ille de bir masa başı temrini sayıp onu yaşamın içine katmaktan, mutlulukla donatmaktan kaçınıyoruz. Her şeye bir resmiyet bulaştırıyoruz? Neden bu mazohizm?

Yanıtlardan biri, din müziğimiz de olabilir. Dinimizin sokağa açılan tek ezgisi “ezan”, çocuklarımızın anlamını çıkaramadığı yabancı, ürkütücü bir ses dizisidir. Kapalı kapılar ardında çalınan ya da “icra edilen” din müziğimizin soylu örneklerinde bile bir öbür dünya kokusu alırsız sık sık. Ölümün soluğunu ensemizde duyarız. Evrenselleşmediğinden insan yaşamından, yaşanan ortak çağdan, günlük yorumlar alıp zenginleşmeyen yine de soylu bir müziktir din müziğimiz. Minyatürlerimiz de aynı yazgıyı paylaşırlar.

Çocukluklarında ölüm ezgileriyle içli dışlı büyüyen, müzeleri gezmeyen, kentlerimizin çoğunda tarihle el ele, iç içe yaşadığımızın farkına bile varmadan “eğitilen” çocuklarımız için tek neşe kaynağı iç kapayıcı birtakım sınıf bitirme müsamereleridir. O eğlencelerde bile yine resmi şiirler okur, resmi kılıklara bürünürler.

Sünnetleri de, düğünleri de aynı iç kapayıcı resmi ortamda gerçekleşir. Paralar dökülür, salonlar kiralanır, giysiler alınır, mobilyalar ayarlanır, taksitlere girilir, ama yaşamın özündeki cevher yoktur ortalıkta. Güvey, nikâh dairesinin kapısında gelen çiçekler ve telgraflar için bahşiş yetiştirmeye çalışırken, gelin günün heyecanı içinde duvağının, sigara izmaritleriyle kaplı kirli zeminde kapkara kesilmesine üzülecek, görevlilerin “Hadi yürü, acele et biraz! Sizden sonra daha iki nikâh var, hadisene!” gibisinden sevimli uyarılarına kulak vermek zorunda kalacaktır. Sünnet çocukları bugün artık hiçbir anlam taşımayan şaklabanlıkları seyretmek zorundadırlar.

Hep bizden bir şeyler alındığını, oyuna getirildiğimizi düşünürüz bu tür şenliklerde: Pastalar bayattır, orkestra kötüdür, iki bardak şarap için neler neler ödenmiştir, aman kardeşim bilmem kim

hanımın şapkası da ne kadar rüküştür, gelen armağanların çoğu ucuzdur, değmemiştir canım... Onca masraf... Çünkü “bizden” katacağımız hiçbir şey yoktur.

Nedir Orhan Veli’yi şaşırtan, içini kıpır kıpır eden? O kıpırtıya ulaşmak için acaba nasıl bir gönül eğitiminin geçmek gerekir?

Nasıl karşı konulabilir kültürlü kültürsüzlüğe?

Caddelerimiz saran bira-dönere, yaşamımızı zehir eden “arabesk”e, geleneksel kültürümüzü yok sayan, ezip bitiren kentleşme kültürsüzlüğüne nasıl karşı konulabilir?

Orhan Veli’nin adını bile duymamış, mutsuz, kapkaççı erkeklerle, konken oynayan paragöz kadınların yetiştirdiği, duygusal eğitim görmemiş kuşaklar adına ne yapılabilir?

Not: Orhan Veli’nin bu güzelim dizeleri “Gemliğe doğru tam denizi göreceksen” bir trafik levhasında yer alıyordu. Hangi hoyrat eller sildi, karaladı onları?

Temmuz 1982

Yaz Sıcağında...

“Çocuklu aileler için yaz, temmuz ortasında bitiyor,” dememi yadırgamayın. Evet, temmuz ortası, yazın olanca görkemiyle sürdüğü bir dönem. Güneşin eksik olmadığı günler, serince geceler... Sebzelerle meyveler olgun, bol, ucuz. Böyle mutlu bir ortamda, kişinin içi de teniyle birlikte ısınıyor, berekete doyuyor ve bu huzurun böyle sonsuza dek süreceğine inanası geliyor. Cahit Sıtkı gibi: “Yaz günleri, kilometrelerce uzun yaz günleri...”

Çocuklu aileler, ailece, sınavları (okul seçme, sınıf geçme gibi irili ufaklı bütün sınavları) atlatmanın keyfindeler. Sonuçlara da –iyisine de, kötüsüne de– zamanla alışmışlar, ister istemez.

Erken uyanma sorunu da kalmamıştır artık. Çocuk gönlünce uyuyup dinlenebilir, kışın yorgunluğunu atabilir üstünden. Bir süre, aile bireyleri, önlerindeki mevsime ilişkin tasarılar kurmadan rahat bir soluk alırlar. Ama temmuz ortalarında bir tedirginlik, bir sorumluluk duygusu bastırır: “Çocuğu çok mu aylak bıraktık acaba? Daha kitabını açmadı bile,” ya da “Çocuğumun zamanını böyle boş geçirmesini nasıl engelleyebilirim? Zorla yaptırmak istemiyorum dediğimi...”

Bu rastgele sorular, ayın bitiminde iyice büyüyüp, sorun haline gelir. Çünkü çocuk hâlâ gününü sokakta oynayarak geçirmekte, hava kararmadan eve dönmemekte, üstelik pek de mutlu görünmektedir. İyi, güzel de...

Gazetelerin, dergilerin öğüt köşelerinde bu tür kaygılardan kurtulmanın tek yolu olarak çocuğa bir “hobi” kazandırmak öneriliyor. Pul koleksiyonu yapsın, kelebek koleksiyonu yapsın, kibrit kutusu toplansın, yeter ki bir şeyle ilgilensin, boş zamanını doldursun deniliyor. Ama “hobi”nin toplumun yapısından kaynaklandığı pek hesaba katılmıyor, hobinin bir toplumda yerleşmesi, yaygınlaşması için köklü bir geleneği olması gerektiğini de. Sözgelimi önerilen hobilerden en ucuzunu seçse çocuk, kibrit kutusu toplamaya kalkışsa, böyle bir hobi geleneği olmayan bir ülkede yaşadığına

göre Tekel, Kav, Türkay vb. gibi çizimlerine hiç özen gösterilmemiş kibrit kutularını mı biriktirecek yani? Yoksa arada sırada yabancı ülkelerden gelerek, çakmak kullanmayan, birkaç dostun getireceği cicili bicili kibrit kutularının yolunu mu gözleyecek? Kelebeği hangi dağda, bayırda, nasıl yakalayacak?

Çocuğu başıboş bırakmamanın bir yolu da, onu bir “topluluğun bir üyesi” yapmak. Örnekse, ünlü bir spor kulübüne yazdırmak. Gelgelelim spor kulübü de okuldan pek farklı değil sıkı düzen açısından. Çocuklara öğle uykusu cezası veren, kitabı yasaklayan, onların güneşte kalıp kavrulmalarına, denizde üşümelerine pek kulak asmayan kulüpler de var. Ama biz çocuğu ile de saygın bir üye yapmak istiyoruz, bu yolda para, emek ve zaman harcıyoruz. Acaba neden? Bir yüzyıl öncenin “göstermelik yurttaş” yetiştirmeye yönelik Avrupa kültürünün etkisiyle mi acaba? “Biraz dil bilsin, biraz müzikten anlasın, gittiği yerde küçük düşmeyecek kadar görgü kurallarını öğrensın,” gibisinden bir mutluluk ve başarı reçetesinin etkisiyle mi?

Bir zamanlar pek gözde kitaplar vardı: *İyi Yurttaş Olmanın Yolları*, *Yirmi Günde Nasıl Milyoner Olunur?* gibi. Dale Carnegie bir servet yapmıştır bu kitaplar aracılığıyla. Onlarda da amaç aynıydı. Kişiliği silen, kişileri birörnekleştiren, sert yanlarını yontup yumuşaklıklarını ballandıran yöntemlerle ortalama yurttaş yaratmak: Her şeyden azar azar...

İnsan yavrusuna acımamak elde değil. Tay, doğar doğmaz doğruluyor, titrek bacakları üstünde. Kedi yavrusu, tek başına barınabildiği an annesi tarafından özgür bırakılıyor. Ama insan yavrusu büyükleri istediği sürece “çocuk” kalmak zorunda. Eski konaklardaki “küçük bey”ler, evlenip çoluk çocuk sahibi olduktan sonra da küçük beyliğini sürdürürlerdi, düşünsenize: “Koskoca adam oldu, ama benim gözümde hâlâ çocuk,” gibi ilk bakışta sevimli, sevecen gelen bu yaygın anlayışın çocuk için, büyüyen, yetişen, olgunlaşan, kendi seçmesini yapmada, kendi yönünü çizmede söz hakkı isteyen insan için ne korkunç bir baskı olduğunu düşünebiliyor musunuz?

Geçenlerde bir arkadaşım, “Kişinin dünyasını gereğinden çok genişletmeye çalışmak onun mutsuzluğunu arttırma sonucunu verebilir,” diyordu. Haklıydı. Müziğe yatkın olmayan bir çocuğu,

saatlerce müzik çalıştırmaya zorlamak; futbol oynamayı seven bir çocuğu, ille tenis kulübüne yazdırmak; kitap okumayı seven bir çocuğu, topluluğa karışabilsin, yabancılık çekmesin diye maçlara sürüklemek; fen deneylerine düşkün bir çocuğu, tığ işlemeye zorlamak.

Bu zorlamaların temelinde iyi niyetin yattığı kuşkusuz. “Çocuğa çeşitli seçenekler sunmak” iyi niyeti. Ama niyetin iyiliği, önerinin esnekliğine bağlı büyük ölçüde. Bu anlamda, çocuğun kişiliğine duyulan saygıya. Her çocuk aynı şekilde programlanıp biçimlendirilecek bir robot değil, kişisel serpilme gücünü özünde taşıyan bir bireydir. Bu bireye gücünü geliştirme yerine dağıtma olanakları vermek, onu ufak ufak parçalamak, mutsuz etmek anlamına gelir.

“Garantili Çocuk Yetiştirme Yolları” diye bir kitap okumadım daha. Belki yakında o da çıkar. Ama bütün uzmanlar, değişik görüşleri ileri sürseler de, bir konuda birleşiyorlar: Çocuğu sevmek yetmez, çocuğu saymalıyız da.

Ağustos 1982

Özel Olimpiyatlar ve Sağlık Furyası

“Kazanmama izin verin. Kazanamazsam da hiç değilse, çabamda yüreklilik gösterebileyim.” Özel Olimpiyatlar’a katılan yarışçıların ilkesi bu.

İsterseniz Özel Olimpiyatlar’dan söz edelim biraz: Uluslararası nitelikte bu spor yarışmaları Kennedy ailesinin bir vakıf kurup “özürlü” çocuklara “başarı” zevkini tattırmaya karar vermesiyle başlamış. Kennedy ailesinden özürlü bir kız çocukla savaşta ölen genç bir pilotun anısını ayakta tutmak için...

Temmuz 1968’den bu yana belli aralarla düzenlenen bu olimpiyatların amacı, özürlü ya da sakat insanları yıllar yılı baskı altında tutuldukları, saklandıkları, yalnız bırakıldıkları karanlık köşelerden çıkarmak, ulus-ırk-renk-kültür-din gibi ayrımlar gözetmeden, onları kaynaştırmak, özel sorunlarında birleştirmek, yalnızlıklarını unutturmak onlara, bu arada yetiştiriciler ve eğiticiler çerçevesinde tartışmak, eğiticileri yüreklendirmek, son bilgilerden haberdar kılmak...

1983 yılında ABD’nin Louisiana eyaletinde düzenlenecek yarışmalarda, dört çocukla bir yönetici, bir eğitmen ilk kez Türkiye’yi temsil edecekler. Türk Spastik Çocuklar Derneği’nin başkanı Prof. Dr. Hıfzı Özcan, ABD’de yaşayan bir yurttaşımızın, Nuri Sabuncu’nun kafilenin gidiş-dönüş ve olimpiyat süresi içindeki harcamalarını karşılamayı üstlenmesiyle hazırlıkları hızlandırmış. Önümüzdeki günlerde, yetkili sporcularla spor bilimcilerinin elemelerden geçirdiği çocuklar bu olimpiyatlara yetiştirilecekler.

Yükselen itirazları duyar gibiyim: “İyi ama, bireysel bir girişim bu... Neden uluslararası düzeyde, daha genel bir program uygulanmıyor? Sağlıklı çocuklarımıza olanak bulamazken, iş sakatlarla özörlülere mi kaldı?” Şimdi burada duralım.

Sahi son yıllarda sağlığa, sağlıklılığa ve güzelliğe neden her zamankinden daha büyük bir önem vermeye başladık? Günlük gazetelerin, haftalık, aylık dergilerin sağlık köşeleri büyük ilgi görüyor,

güzellik öğütlerine ayrılan sütunların sayısı arttıkça artıyor, güzellik yarışmalarına olağanüstü yatırımlar yapılıyor. Spor da öyle... Geleneksel sporumuz güreş, yerini futbola bıraktı, derken spor tutkumuz öteki dallara da bulaştı yavaş yavaş. Ne güzel, ne iyi...

İnsanlarımız da sağlıklı yaşam felsefesine iyiden iyiye kaptırıldılar kendilerini. Pazar günleri, kalabalık şehir merkezlerine uzak yerlerde, kırlarda yürüyen, pahalı giysileri edinip ormanlara koşuya giden eşofmanlılara rastlıyoruz artık. Birkaç yıl önceye kadar “El âlem ne der?” kaygısıyla bir kır gezisinde top oynamaktan kaçınan ev erkekleriyle ev kadınları “fazla kiloları atmak” adına eşofmanlarını çekip belli saatlerde bedava olarak hizmetlerine sunulan otobüslere atılıyorlar.

Ne iyi, ne güzel... mi acaba? Doğrudur; kişi, çevresini ve toplumunu güzelleştirmeye kendinden başlar. Ama bu kişisel güzelleşmenin sınırları nerede biter acaba? Amaç nedir? Düzgün bir ağız burun edinip “köşeyi dönmek” mi? Sınıf atlamak mı? Savaş korkusunu atlatabilmek mi? Kanserden kaçabilmek mi? Bunların hepsinin bir karışımı mı? Açıkça sorarsak güzelleşme kaygısı, toplumsal mutluluğa asla açılmayacak kadar bencil, sık bir dünyanın tuğlalarını mı örüyor, kişisellikte mi düğümleniyor? Herkes kendi güzelliği ve sağlığıyla uğraşırken –güzelleşme bir yana– sağ kalma olanağından yoksun kitlelerin sorunlarına gözlerini mi kapatıyor?

Ekonomik koşulların ağırlığı sonucu asla iyi beslenemeyecek (ne beslenmesi, açlıktan kırılan ülkelerin insanlarıyla) sağlıklılık bir yana, sağ kalma hakkını elde edemeyen, soykırımlarla dünyadan silinen sözelimi bir sivil Filistin nüfusuyla ilgilenmekten bizi alıkoymuyor olmasın bu sağlıklı yaşam? (Şu günlerde, Sigara İçmeyenler Derneği yöneticisinin bebek kaçakçılığıyla suçlandığını unutmayalım!) Spor tutkusu, aile bireyleri arasındaki ilişkileri hiç zedelemiyor mu dersiniz? Bir ay süren Dünya Kupası boyunca yalnızca televizyona göz dikmeyi “erkeklik” ve “çağdaşlık” belirtisi sayan babalar, oğullar görmedik mi? Televizyondaki spor programlarının önce pazarlarımıza, pazartesisilerimize el koymasına, sonra da haberlerden özetlere ya da reklamlara sızmasına hayır diyebildik mi?

Güzellik ve sağlık... Bütün dünyaya egemen olmaya kalkışan “yeni ırkçılık” olabilir mi? Çünkü insanlar, güzel ve sağlıklı olmaya göz dikince, bu haklardan yoksun bırakılanları yok sayabilirler.

Bir süre sonra tek insanca değer olarak “safkan sağlıklılığı” önerebilirler. (Anayasa taslağındaki “serseri” sözcüğü üstünde düşünmek gerekiyor). Sağlıksız gördükleri, korunmasız buldukları kişileri ezmeyi görev bellebilirler.

John Kennedy’nin de dediği gibi “Bir ulusun büyüklüğü en zayıf yurttaşlarına takındığı tavırdan belli olur.” Ama ABD saldırgan İsrail’in yanağını okşamaktan da kaçınmayan bir devlettir. Özel Olimpiyatlar, bu yüzden önemli ya. Dünyada itilip kakılan, geri zekâlı ya da özürlü sayılan çocuklar, semirmiş ülkelere güzel bir yanıt veriyorlar: Spor dalında büyük başarılar gösteriyorlar... Uzmanların dediğine göre, “inanılmayacak başarılar.” İlahi adalet bu olsa gerek.

Eylül 1982

Çifte Değerler

Dışarıdan baktığımızda birbirimizi bir bütün, “tek insan” olarak algılarız. Karşımızdaki ya “iyi” ya “kötü”, ya “tutarlı” ya “tutarsız”, ya “sağlıklı” ya “hastadır” bize göre. Gördüğümüz kişiliğin bir bütün oluşturması bizi de güvenli kılar bir bakıma, en azından ona bu sıfatları yakıştırabilecek kadar “iyi”, “doğru”, “tutarlı”, “sağlıklı” olduğumuz konusunda güvence verir.

Oysa kişinin içinde ne fırtınalar koptuğunu önce kendimizden biliriz, kendi deneyimlerimizden biliriz. Allayıp pulladığımız sıfatların, yücelttiğimiz değerlerin usul usul akıp gittiği, anlamsızlaştığı, karabasan dönemlerimiz vardır hepimizin. Aygaz tüpü kuyruğunda beklerken birinin önümüze geçmesi, şehirlerarası önemli bir konuşmanın bir türlü gerçekleşmemesi, evrakı bin güçlükle tamamlayıp gittiğimiz bir devlet dairesinde karşımıza çıkan aksi bir memur, ne bileyim, bir pasaport yenileme işleminden bozuk çıkmış bir malın geri götürülmesine kadar yaşadığımız her irili ufaklı olay, içimize attığımız, derinlere bastırdığımız o canavarı, kişiliğimizin sevmediğimiz, onaylamadığımız ikinci parçasını gündeme getirmeye yetecektir.

“Gerisini hatırlamıyorum hakim bey...” diye sona eren fıkralardan buruk bir tat alırız bu yüzden, suçlunun söylediklerinin gerçekten doğru olabileceğini hem kabul ederiz, hem de “O kadarı da olur mu canım?”ın keyfini çıkarırız yalancıkdan.

Tek tek kişilerin bir tutarsızlığı, çelişkiyi yaşaması olağan sayılabilir şu karmakarışık dünyada. Ama ya toplumlar çift kişilikli olursa? Ya bir toplum, her konuda çifte-değer yargıları vermeye başlarsa?.. O zaman iş iyice ciddileşmiş demektir.

Gazetelere bakalım... Bir bakıyoruz, eşcinsel şarkıcılar toplum olarak çok ilgilendiriyor bizi, onları dışımızda bir “olgu” diye görmüyoruz, ya alkış tutup göklere çıkarıyoruz ya yerin dibine batırıyoruz ama ille de ille de besliyoruz ulusça; öte yandan eşcinsel düşmanlığı kampanyaları sürdürüyoruz. Konu komşu-

muzdaki hafif oynak kadınları asla bağışlamazken kadın matinelerine oynaklığı resmileşmiş sanatçılarla (!) bir olup göbek atıyoruz, baldır bacak gösterme sanatından bile habersiz nasipsiz mahalle kızlarına, hangi çağda yaşadığı belirsiz pala bıyıklı folklorik delikanlılara açıyoruz vergisini kendimiz bastırdığımız televizyonumuzu.

TV'deki yabancı dizilerin bizim toplumumuza aykırı, geleneklerimize ters düştüğünü yazıp söylüyoruz, ama bu görüşün en hızlı savunucuları bile yerli dizi yapımında aynı ideolojiden yola çıkmakta bir sakınca görmüyorlar.

Daha da acısı... Hepimizi ilgilendiren konularda "Hayır!" diye yükselen sesimiz, "Olamaz!" diye başlayan direncimiz kısa sürede pesleşiyor, pes ediyor.

Çocuklarımız, yaşadığımız çifte-değerli kişiliklerin en sivri örnekleri oluyor bu durumda. Çünkü onlar bizim açığa vurduğumuz ya da baskı altında tuttuğumuz çelişkilerimizi her gittikleri yere, aynı anda hiç sakınmaksızın taşıyorlar, bize ayna tutuyorlar bir anlamda.

Uzun süredir Avrupa'da yaşayan bir arkadaşım, geçende yurda dönmüştü. Şöyle dedi: "Türkiye tam bir çocuk cenneti olmuş! Büyüklemin soluk almasına bile olanak yok, öylesine." Önce şaşırdım söylediklerine. Yıllardır bu ülkede çocukların gereksiz yere itilip kakıldığını, baskı altında tutulduğunu yazmıyor muyuz? Ama arkadaşım da haklı. Çünkü birkaç yıldır nereye gidersek gidelim ister kır kahvesine, ister gaziinoya, ister özenli bir kokteyle, ortalık, avaz avaz bağırın, büyüklere her dediklerini yaptıran şımarık, huysuz çocuklarla dolu. Daha on yaşında koca kadınlar gibi giyinmiş, tırnaklarını boyamış, saçları yapılı, altın küpeler takmış çocuk-kadınlarla, iş adamı kılığında aşırı beslenmeden serseme dönmüş, üç yaşında bile düzgün bir cümle kuramayan dev oğlancıklardan geçilmiyor. Ana babalar kışın havasız odalara kapatarak, oyundan uzak tutarak kısıtlıyorlar ya çocukları, çocuklar da yazın, ana babalarının "Tatilde her şey mübahtır!" anlayışından öç alıyor, haykırıyor, bağırıyor, boşalıyorlar.

Bir kumsalda oturup sessizce denize bakmak, bir yaz gününün tadını çıkarmak gibi doğal hakları herkesten esirgiliyorlar. Kışın uslu, yazın çığırtnkan olmayı öğreniyorlar.

Hiç Avşa vapuruna bindiniz mi, bilmem... Ama benim bu kısa yazıya asla sığdıramayacağım bir panayır vardır o vapurda, kökeni-ne toplumbilimcilerin bile kolay kolay inemeyeceği tutarsızlıklar...

Bir örnek: Kadının çalışma yaşamına kendi cinsinin değerlerini getiremediğinden, deneyimlerini taşıyamadığından yakınılır. Gerçekten de kadın, bir yerde yönetici olmayagörsün, çok kez erkek meslektaşlarından daha katı bir tutum benimser, esnekliği, anlayış göstermeyi bir “zaaf” saymaya başlar, astlarına kök söktürür. Neden? Çünkü yükseldiği mevkiin aslında erkeklerin çalışma alanına girdiğini düşünmektedir gizli gizli ve ancak erkekçe davranarak mevkiine layık olmayı düşlemektedir.

İşte Avşa vapurunda bunu da görürsünüz. Kadınlar (analar) cigaralarını tellendirip kağıt oynarlar, erkekler (babalar) sevecen birer ana kimliğiyle çocukları kucaklarında dolaştırıp saatlerce pırpırlarlar! Çocuğa kendi kimliklerinden verebilecekleri bir şey, gösterecekleri özel bir ilgi yoktur çünkü. Yalnızca çağdaş, uygar babalar olduklarını kanıtlarlar ele güne. Kışın feodal, yazın liberal! Kışın bir erkek arkadaşıyla muhallebiciye giremeyen genç kızlar da tatil kasabalarında “hayatlarını yaşarlar.” Kışın tutucu, yazın özgürlükçü!

Anlaşılan, özlediğimiz bütünlüğü, kendi bedenimizde sağlayamadıkça yetiştireceğimiz çocuklar hem bize hem kendilerine cehennem edecek güzelim dünyayı!..

Ekim 1982

Bir Adım Ötede...

Derginiz *Elele*'ye yazdığım aylık yazılarda, ara sıra özel izlenimlerin yer aldığını okurlarım fark etmişlerdir, hiç kuşkusuz. Sağmalcılar Cezaevi'ndeki çocuklar, özürlü çocukların özel olimpiyatlara katılması, gençlerin boş zamanlarını nasıl değerlendirdikleri vb... Bu tür röportajımsı çalışmalarla ağırbaşlı, bilgiye ya da gözleme ağırlık tanıyan, okuru tanık olduğumuz olaylar karşısında düşünmeye, davranmaya çağıran denememsi yazılar arasında önemli bir ayrım vardır. Sizi elle tutulur, yaşamın odağında bir konuyla tanıştırmayı, kişisel yargınıza böyle somut örnekten yola çıkarak varmanızı sağlamak amacını güderler.

Bu ay da böyle bir soru var karşımızda: Çoğunluğu okuma yazma bilmeyen kadınları, bildikleri bir alanda üretime çağırmak, bilinçlendirmek gibi bir girişimin karşısına ne gibi engeller diki-lebilir? Bu engeller, yalnız çevrenin katı tutumundan mı kaynaklanmaktadır, yoksa yıllar yılı sindirilmiş, kişilikleri yok sayılmış insanların kişisel korkularının da payı var mıdır?

Mine Kayra, Hisarüstü Turizm Geliştirme Kooperatifi'nin kuruluşuna öncülük ederken, bu engellerden birçoğunu aklına getirmemişti kuşkusuz. İsteseydi, dilbilim alanında çalışmalarını sürdürür, küçük kitapevinin geliriyle geçinip gidebilirdi. Ama bana sorsanız, bütün bu engelleri baştan bilse de aynı serüvene kalkışırdı, bütün idealistler gibi...

48 üyeli kooperatifin amacı, gecekondü bölgelerinde yaşayan kadın nüfusun el becerisini değerlendirmek. Bu bölgelerde yaşayan ve kırsal kesimden gelme kadınlar, geldikleri sılanın doğal renklerini, geleneksel motiflerini, kolay kolay unutmuyorlar. Gelgelelim öylesine zor koşullar altında yaşıyorlar ki, kısa zamanda çevrenin baskısına boyun eğiyorlar.

Mine Kayra'dan Hisarüstü semtinde en az 5000 kadının örgü işinde çalıştığını öğreniyorum, ama ne yazık ki örgütsüzlük ve bilinçsizlik yüzünden, on beş yıla yakın bir süredir yabancılara ucuz emek karşılığında yün örüyorlarmış.

Önce çevredeki Amerikalılar önyak olmuşlar bu işe; sonradan Türkler de uyanmış. Örgü işlerinde kötü kaliteli yün, orlon kullanılmış, desenlere özen gösterilmemiş. Nitekim bir zaman çok gözde olan çoraplarla heybeler, artık eskisi kadar iyi gitmiyor, sandıklarda birikiyormuş. Anlaşılan “kalite” konusunda, Anadolu’nun ta içlerine girip sandık didikleyen yabancılar da uyanmışlar zamanla.

Mine Kayra ile kooperatifin sorunlarını, özellikle kadınların sorunlarını konuşuyoruz. “Ne kadar usta, ne kadar yaratıcı olduklarına şaşarsınız,” diyor. “Modelleri ben seçiyorum, desenleri bu gidişle ancak belleklerde kalacak özgün folklor incelemelelerinden derliyorum, yünü de ben sağlıyorum. Haftada bir gelip iş alıyorlar. Ama sorunlar bitmek bilmiyor ki. Bir kere haftada en çok iki çift çorap örülebiliyor. Karşılığında beş yüz lira alıyorlar. Oysa evlere temizliğe gittiklerinde (çoğu gidiyor) bin beş yüz lira gündelik alıyorlar, biliyorsunuz. Sonra peşin para elbette çekiyor onları; üstelik kötü malzeme ve kötü işçilik, kazanacakları parayı etkilemiyor, kooperatiften kuşkulanmaya başlıyorlar, sizin yol göstericiliğinize bel bağlayamıyorlar. Kendi emeklerine sahip çıkmada kararsızlar.”

Kooperatifin üyeleri biraz utanarak, gülümseyerek onaylıyorlar Mine Hanım’ı

“Kocalarınızın tepkisi ne?” diye soruyorum.

Aman fotoğraf çekilmesin, aman ad verilmesin kaygılarını bir yana attıktan sonra yanıtlıyorlar: “Bizim adamlar kooperatif sözcüğünden, kapiya dayanmış tahsildardan korktukları kadar korkarlar. (Ne düşündürücü bir benzetme!) Ama oldukça anlayışlı davranıyorlar şimdilerde...”

Evet, Hisarüstü kadınları böyle temiz, arı bir Türkçeyle konuşuyorlar. Çoğu kooperatife katıldıktan sonra, okuma yazma kurslarına da gitmiş. Sonucu soruyorum:

“Eh işte, sabun tozlarını karıştırmıyorum, levhaları okuyabiliyorum, adres buluyorum.”

“Ya gazete?”

“Gazeteyi sökemiyorum. Yani harfleri söküyorum da neler yazıldığını anlayamıyorum. İşte kendi mektubumu yazıyorum. Çok mutluyum.”

Kavramları yerli yerine oturtmayan okuma yazma seferberliğiyle bir yere varılamayacağını, konunun, kendi mektubunu yazmada düğümleneceğini anlatıyor bu yanıt.

“Ya çocukların? Onlar gazete kitap okumuyorlar mı?”

“Ne gazete?” diye gülüyor bir üye. “Öyle üzülüyorum ki, sormayın. Hangimize istersen sor, bura çocuklarının hiçbiri okula gitmek istemez, avare avare dolaşır, sokaklarda oynarlar. Biz evlere temizliğe gideriz ya, onların başında kimse yoktur. Ben bu yıl okuma kursunu bitirdim, üç çocuğumdan birini bile okula yollamaya razı edemedim, daha.”

Kooperatifin bir amacı da, üyelerinin aile bütçesine katkıda bulunmalarının, yanı sıra, onların çocuklarının bakımında, yetiştirilmesinde, etkin söz sahibi etmek. Onlara çocuklarıyla ilgilenebilecekleri, emeklerini değerlendirip yaratıcılıklarını yönlendirici bir ortam sağlamak... Mine Kayra, okullarda çok kere boş geçen, önemsenmeyen resim-iş derslerinde, kız-erkek bütün öğrencilere el becerisi vermeyi amaçlayan bir de oyun bulmuş: Kirman!..

Üyeler bana, ördükleri nefis çorapları, heybeleri, okuma yazma öğrendikten sonra, kendi adlarının baş harflerini kattıkları nakışları gösteriyorlar. Geleneksel giysileri içinde bir de kocaman bebek yapmışlar elbirliğiyle.

Şimdi tek umutları, açtıkları “alaçorap” yarışmasında. Sonra ürünlerini sergileyecekler, onlarla aynı beceriyi, aynı bilinci, aynı dayanışma duygusunu paylaşmak isteyenlere seslenecekler... Şimdilik yapacakları bu. Onlara çağdaş bir dünyada insanca yaşama hakkını tanıyıp tanımadığımız böylece belli olacak. Bir adım ötede. Çoğu kez çok yüksek hedeflere göz diktiğimizden göremediğimiz az ötemizde.

İhtiyar Dünya

Şu her gün değişen, dahası siyasal rüzgârlar sayesinde günü gününü tutmayan oynak dünyamızın “ihtiyar” ya da “eski” gibi sıfatlarla anılması, neden hiç değişmez? Acaba her eskilikte bir güvence bulduğumuzdan mı? Eskiliğin insanoğlunda bir yerleşiklik, bir durmuş oturmuşluk, bir yerinden edilemezlik duygusu çağırıştırıldığından mı?

Nüfusunun yarısından çoğu gençlerden oluşan birkaç ilginç ülkeden biriyiz.

Durum böyleyken, gençlerin toplumumuzda söz hakkı, okuma-iş bulma hakkı, toplum düzeninin geleceğini yönlendirme hakkı bile yoktur! Gençler, çoğumuz için “maceracı”, “bilgisiz ve deneyimsiz” o yüzden de sözüne güvenilmez bir kitledir yalnız. O kitleyle, ancak sorunları bizim sorunlarımızla çakıştığında ilgileniriz, o da gelip geçici olarak. İş, sürekli bir çözüm bulmaya geldi mi, yan çizeriz. “Nasıl olsa bir gün...” der, geçeriz.

Türkiye’de yüksek öğrenim yapabilme düzeyine gelen gençlerin durumuna bir bakarsak, toplumumuzun geleceğini oluşturacak bu kitleyi ne kadar ciddiye aldığımız ortaya çıkacaktır.

İlkokuldan başlayarak, çocuğumuzu yabancı dille öğrenim yapan kolejlerden birine yerleştirmek için kurslarla ve özel öğretmenlerle hem maddi hem manevi açıdan kıran kırana bir savaş veririz. Başarırsa, övünç payı bizindir, başaramazsa suç ondadır! Çocukcağыз sersem sepelek, çocukluğunu yeterince yaşayamadan “ciddi bir büyük” olarak ortaokula girer. Bu kere de dünyanın hiçbir yerinde geçerliği kalmamış “kravatlı” iş adamı giyimini zorlarız ona; kızlarımıza “genç kız” olduklarını unutturmak adına hantal üniformalar giydiririz. Artık tamamdır: Çocuğumuzun yaşlılığı, ağırbaşlılığı sağlama alınmıştır, hem de resmi yoldan...

Orta son sınıfta kafamıza bir soru sıkça takılmaya başlar.

Acaba çocuğumuzun bu kere yüksek öğrenimini güvenceye almak için neler yapmamız gerekmektedir? Onu hangi özel ders-

haneye göndermeliyiz? Ama üzülmeyelim, dünyamızda zaman, bizim sandığımızdan da çabuk geçmektedir artık. İşte üniversite seçme sınavı, (daha doğru bir deyişle üniversite seçememe sınavı) gelip çatmıştır. Çocukluğunun ve ilk gençliğinin en güzel yıllarını sınavlarda, dershanelerde, kapalı, havasız mekânlarda tüketmiş olan çocuğumuz, tuhaf bir yazgıyla karşı karşıyadır: Doktor olmak isterken mimar olmak, veteriner olmak isterken Alman filolojisi-ne kapağı atmak durumundadır. Peki, neden göze alınmıştır onca güçlük? O telaş, o yıkım, o özveri ne sağlamıştır? “Olsun, belki bir sonraki yıl bir daha denese...” deriz, biter.

Anlamsızlık, boşunalık, bu kadarla kalsa yine iyi. Genç insan, zaten yüksek okulu bitirdiğinde ne yapacaktır? Nerede, nasıl iş bulacaktır? Öğrenim yaşamının başından beri elde ettiği tek beceri olan türdeşleriyle kıran kırana yarışma becerisi, yerleşik iş düzeninin içinde ne kadar yardımcı olabilecektir ona? Ama bizler, öğretimle üretim ilişkileri üstüne fazlaca kafa yormayı oldum bittim sevmeyiz.

Geçenlerde bir genç şöyle diyordu: “Sizler şanslısınız. Hiç değilse bizim yaşımızdayken inandığınız, varmak istediğiniz bir erek vardı gönlünüzde. Bizler üç gün sonra ne olacağımızı, neler yaşayacağımızı bilmiyoruz. Neye bel bağlayacağımızı bilmiyoruz. Neye bel bağlayacağımızı şaşırdık.”

Çok haklıydı. Açıldığı yalnız kapısının açık tutulduğundan belli olan bir yüksek okulda ders gününü kahvede geçirmek zorundaydı. Ne öğretmenler belliydi daha, ne dersler, ne ders saatleri...

Yurtlarda yer bulamayan, kim bilir belki de iki öğrencinin bir yatakta yatması gibi çağdışı bir uygulamayla karşılaşacak yaşlılarına göre mutluymuş; tanımadığı bir aile evine sığıntı sıfatıyla ayak uydurmak zorunda kalacak yaşlılarına göre de.

Dikkat ederseniz son aylarda gazetelerin gençliğin sorunlarına ayırdıkları sayfalar giderek arttı. Bir patlama bu. Gençlerin kendi sorunlarını bu sayfalarda nasıl dile getirdiklerini okursanız, onların kendilerini bu haksız uygulamalarla karşı karşıya bırakanlardan çok daha bilinçli, günümüz dünyasından çok daha haberli olduklarını göreceksiniz.

Gençlerden korkuyoruz. Onların ihtiyar dünyamızın içi geçmiş kurallarını bozacaklarından, rahatımızı sarsacaklarından korku-

yoruz. Birçoğumuzun bu yaşta, onların 14 yaşında edindikleri bilgi birikiminden, yaşama deneyiminden yoksun olduğunu bildiğimiz için korkuyoruz, ama korkumuzu açıkça söyleme yürekliliğini gösteremiyoruz.

Sırasında yaşlarına bakmadan ölüm cezasına çarptırdığımız bir kitleye yaşama fırsatı tanımıyoruz. Belki de kaynakları gittikçe azalan, kanı çekilen bir dünyaya doğru hızla yol alışımızın bir nedeni de bu...

Demin sözünü ettiğim genç, “Bir gün,” diyordu, “sizlerin yerinizi biz alacağız, o zaman her şey değişecek!”

“Keşke,” dedim, “ama sistem öyle kurulmuş ki, bizim yerimizi alacak yaşa geldiğinizde, siz de bitip tükenmiş, ihtiyarlamış olacaksınız!”

Aralık 1983

Yeni İlişkiler

Fatih Özgüven, sinema ve edebiyat eleştirileri yazan bir genç. “Genç” dediğime bakmayın, kültür ve akıl bakımından birçok yaşlı edebiyatçının-sanatçının yaşıtı sayılır rahatlıkla.

Ortak bir çalışma yapmak için, ayaküstü buluşmuştuk. Meğer doğum günümüş. İşimizi bitirip hemen Pasaj’a attık kapağı: Votka, bira, midye dolmasıyla doğum gününü kutladık. “Entelektüel Cavit” her zamanki inceliğiyle, masamıza bir gül bıraktı...

Akşam gelecek konukları ağırlamak için Balıkpazarı’ndan alış-veriş yapıp eve döndüğümde, iyi bir gün geçirmenin mutluluğu, usulluğu çökmüştü üstüme. Derken kapı çalındı: Aaa, bir çiçekçi! Özene bezene sarılmış bir sepet çiçek getirmiş. Bana olamaz! Yıllardır çiçek almaya alışkın olmadığımдан, elim ayağım birbirine dolandı.

“Siz Tomris Uyar değil misiniz?” diyor çiçekçi, azıcık bozularak.

“Evet. Ama bana olamaz!”

“İçindeki karta bir baksanıza!”

İmzamı attım defterine, karta baktım: “Machere Mme. Uyar. Bana yaşattığınız o unutulmaz doğum günü için teşekkürler eder, bu naçiz ve heyhat ölümlü çiçekleri kabul etmenizi dilerim. Nemin ellerinizden öper, beyefendiye selamlar arz ederim. Fatih.”

Kartın tarihi: Sontesrin, 1300.

Hemen gözlerim doldu.

“İyi ama sen çiçek yollanmasını falan sevmezsin,” diyor Turgut, “Kır çiçeği seversin sen!”

Haklı. Kır çiçeği severim, altın takılardan hoşlanmam, tektaş yüzüklerden nefret ederim. İyi de neden duygulandım böyle?

Ünlü bir Amerikan şarkısının sözlerini dinleyin şimdi:

Jim bana asla güzel çiçekler getirmez.

Jim yalnız geçen saatleri asla şenlendirmez.

Neden ona çıldırasıya tutkunum bilmem.

Aynı şarkıdan, Jim'in bizim kızcağıza tatlı sözler bile söylemediğini öğreniyoruz. Kızcağız ara sıra, bu iş burada bitsin diyormuş, ama yüreği de paramparça.

Kim bu Jim? Kim bu hırt? Neden bizim kıza kök söktürüyor, poz atıyor böyle? Haydi, o öyle hırt, peki bizimki neden bırakmıyor onun peşini?

İşte yüzyıllardır yanıtları bulunamayan soruların bazıları...

Bizim kuşağın kadınları (41 doğumlular) ergenlik yaşına vardıklarında, "sert" erkekler çağı bitmek üzereydi. Gary Cooper, Gregory Peck, Robert Taylor, Clark Gable sürelerini doldurmak üzereydiler. Anlaşılan dünya kadınları, durmadan kendilerini eğitmeye hazır, yol gösterici, dürüstlüğü ille de sertlikle bağdaştırmaya teşne erkek tipinden usanmışlardı. Ama Mae West geleneğini sürdüren "vamp"lar da tarihe karışmak üzereydi buna koşut olarak. Anlaşılan erkekler de, dudakları kan kırmızı, erkek kellelerine basarak yarı çıplak dans eden, postlara uzanıp uzun eldivenlerle uzun ağızlıklar tutan Rita Hayworth'lerden, Marlene Dietrich'lerden. Sinema sanatı, yaşamı biraz önden izlediğinden, ilk ipuçlarını veriyordu yeni ilişkilerin. Nitekim son yıllarda alışılmamış inceliği ve sevecenliğiyle bir Dustin Hoffman, bir Montgomery Clift, efsanesiyle James Dean, "erkek sertliğiyle" gırgır geçen bir Belmondo, bir Delon çıkacaktı ortaya. Bir Monica Vitti, bir Annie Girardot, bir Jane Fonda gibi ilişkilerde cinsiyetten çok dostluğu, eşitliği vurgulayan kadınlarla...

Ama yaşam, sinemaya ayak uyduramıyordu kolaylıkla. Hele biz kadınlar, aklımızla tersini savunurken, kaç bin yıllık koşullandırmanın sonucu olarak hâlâ "Jim" bulup çıkarabiliyorduk ortaya. Hatta olağan, çağdaş bir adamdan bir "Jim" yaratmayı bile başara-biliyorduk ara sıra. (Marlon Brando ile Brigitte Bardot gündemdeydi daha. Oldukça yenilenmiş görünüşleriyle.)

Ünlü sanatçı Bette Davis, bir şarkısında şöyle diyor: "Yukarılara çıkarken attığın fazlalıkların basamaklardan inerken gerekeceğini bilemezsin."

Bizim kuşaktan kadınların çalışma yaşamında hız kazanmak adına attığı fazlalıklar nelerdi? İpek çoraplar, sivri topuklu iskar-pinler, taranması zaman alan uzun yapılı saçlar. Ama bunların da ötesinde; alışılmış incelikler. Erkeğin göstermelik bir incelik adına

çiçek yollaması, tektaş yüzük takması, altınıza hemen bir iskemle sürmesi, sigaranızı hemen yakması, paltonuzu hemen tutması. Yalnız... Daha önceki bir güncemde de yazdığım gibi, bizler bu tektip inceliği reddederken, erkekten (dostumuzdan, sevgilimizden, kocamızdan, oğlumuzdan) bizimle teke tek kurduğu ilişkiye özgü incelikleri keşfetmesini istemiştik, ummuştuk...

Şimdi bakıyorum, ortada koskoca bir boşluk var. Üstelik en akıllı, sağduyulu erkekler bile yeni kadınlara nasıl davranacaklarını şaşıyor, yoruluyorlar. Erkeklikleri sallantıdaymış gibi bocalıyorlar.

Eskiye reddettik, çünkü reddedilmesi gerekiyordu. Peki, yeni ilişkileri nasıl kuracağız? Her ilişkinin kendine özgü inceliğini, onu serpiltecek, güçlendirecek özelliklerini nasıl keşfedeceğiz?

*Gülşeni hüsnüne kimler varıyor
Kim ayağın öperek yalvarıyor*

diyor eski bir şarkımız.

Yok canım, alınan bunca yoldan sonra o değil elbette beklenen! Sorunun yanıtını sanırım bir sonraki kuşak biliyor, hiç değilse seziyor.

Ocak 1983

Çocukluğu Yitirmek...

Ara sıra gazetelerde şöyle bir ilan okuruz ve içimiz burkulur: “Oğlum X..., evine dön. Annen üzüntüden yatağa düştü. Her şeyi unutup seni affediyoruz.”

İçimizi burkan, yalnızca küçük bir çocuğun bilmediği bir dünyaya kaışı, orada çekeceği yoksullukla yaşayacağı mutsuzluk değildir yalnız. Yitik çocuk bir süre sonra belki bu ilanı okuduktan sonra evine dönecektir, hatta annesiyle babasının kendini böylesine özlediklerini gazetelere ilan verecek kadar kendisiyle ilgilendiklerini görünce daha önce hiç tatmadığı bir sevinç dolduracaktır yüreğini.

Gelin umudumuz bu yolda olsun. Çocuk, ilanı görür görmez evine dönsün, karalar bağlamış ailesi onu bağrına bassın, onlar ersin muradına biz çikalım kerevetine!

Bu “mutlu son” a inanacak kaç kişi var aramızda? En hızlı foto-roman tiryakileri, en gözü kara magazin okurları bile ellerini yüreklerinin üstüne koyduklarında bu mutlu sonun biraz fazla mutlu ve umutlu olduğunda birleşecekler kuşkusuz...

İlk soru şu: “Evinden kaçan bir çocuk nereye gider? Büyük kenttin cengeline barınabilecek, sığınabilecek bir yeri nereden bulur?” Turalım ki buldu, ekmeğini kazanmak için kimlere başvurabilir? Ne tür ilişkilere girebilir, zorlanabilir? Büyük kentlerimizde hızla artan sahipsiz suçlu çocuk sayısı bu konuda umut beslemesini bile elimizden alacak boyutlara ulaşmış durumda. Gazetelerde okuduklarımız istatistiklerden izlediğimiz veriler kaçan, yitip giden çocukların, çocukluklarını da yitirdikleri doğrultusunda. Şiirlerde, ele geçirilmez altın ülke olarak tanımlanan, bir kere dışına çıkıldı mı bir daha dönülmeyen çocukluk...

İsterseniz haberi biraz daha inceleyelim. Özellikle “her şeyi unutmak” özverisini. Evden kaçan çocukların büyük çoğunluğunu 13-14 yaşında yani, erginleşme bunalımı dönemindeki çocukların oluşturduklarını biliyoruz. Düşünelim: O yaşta bir çocuk ne

gibi suçlar işlemiş olabilir? Ülkemizdeki aile ilişkilerini, çocuklarla büyükler arasındaki iletişim kopukluğunu düşündüğümüzde bir dizi yanıt çıkabilir karşımıza. Evdeki değerli bir eşyayı satıp langırt salonuna gitmek gibi oldukça ağır (ama ağır olduğu kadar üstünde düşünölmeye değer) bir suçtan, ufak tefek yalanlara, kötü arkadaşlara uymalara doğru gittikçe hafifleyerek babadan izinsiz sinemaya gitmeye doğru uzayan bir dizi suç. Ahlaki değerler açısından öyle sallantılı bir toplumda yaşıyoruz ki kimi ailenin hemen edindiğı videoyu seyretmek çocukları için doğal bir hakken, kimi ailenin çocuğı için herkesin her çocuğun seyrettiğı televizyonu seyretmek suçtur, gúnahtır.

Tutalım ki çocuk affedildi ve evine döndü. Döndüğünde aradığı sıcak aile yuvasını, onu seven, bağışlayan ortamı gerçekten bulabilecek midir? O zamana kadar kişiliğini geliştirmesine, se-sini yükseltmesine asla izin vermeyen aile yapısı bu olaydan ders alarak birdenbire anlayışlı ve sevecen bir aile yapısına dönüşecek midir? Bakın bunu daha hiç sanmıyorum. Evine dönen çocuk önce kucaklanıp sevicek, gözyaşlarıyla bağra basılacak, tıka basa yedirilip içirilecek, birkaç günlük bir bayramdan sonra yine yaşadığı ağır baskıya, bezdirici koşullara dönecektir.

Burada ilginç bir noktaya varıyoruz. Aile yapısı ne olursa olsun, hangi kesimden gelirse gelsin yurdumuzda bağışlanmayan bir tek suç var. Kırık not almak! Bu suçu öylesine büyütüyoruz ki el birliğiyle... Belki yaşadığımız çağın getirdiğı her türden “yarışma” ve “baskın çıkma” ideolojisini benimsediğimizden. Çocuğun yaptığı her yanlış, aldığı her kırık not bizim başarısızlığımızmış gibi geliyor.

Bir insanın ancak kendi kendisiyle yarışabileceğini görmezden geliyoruz, çocuğa kaldıramayacağı sorumluluklar yüklüyoruz. Oysa “eğitim” yalnız “öğrenim” değildir ki. Çocuğun yalnız öğrenim alanında başarılı olması yetseydi iri iri akademik sıfatlarla donanmış ünlüler sayesinde gençlerimiz bunca zor dönemler geçirir miydi? Dünya sanatı ve edebiyatı, öğrenimi yarım kalmış ama kendini tam anlamıyla eğitmiş adlarla dolup taşar mıydı?

Bunları resmi öğrenimi küçümsemek için yazmıyorum elbette. Bir insanın yetişmesinde en önemli hedefin çocukluğunun yitmesi olduğunu yani duygusal eğitiminin de hesaba katılması gerektiğini vurgulamak istiyorum.

Gelin bu yazıyı bir süredir *Cumhuriyet* gazetesinde “Kim Kime Dum Duma” köşesinde, insanların iç dünyasına az rastlanır bir duyarlılıkla eğilen Behiç Ak’ın bir karikatüründen alıntı yaparak bitirelim:

Cennete gitmenin yollarını, büyüklerinden öğrenen çocuk şöyle diyor arkadaşına: “Biliyor musun? Artık fazla top oynamamam, öğle yemeğinden sonra uyumam, terli terli su içmemem, geceleri televizyon seyretmemem, okulun önündeki tatlıcıdan tatlı almamam, öğretmenin verdiği ödevlerden hep pekiyi almam, Ayşe’nin saçlarını çekmemem, dişlerimi fırçalayıp tırnaklarımı kesmem, burnumu koluma silmemem, yağmur yağınca sulara basa basa yürümemem ve seninle dostluğu kesmem gerekiyor!”

Cennete giden yol böylesine bir cehennemden mi geçmeli?

Şubat 1983

Küçük Truva Atları...

“Galerinin soylu kişilere ayrılmış yerlerinde lordlar, ladyler, seçkin, bilgili kimseler otururdu. Sahneyi çevreleyen düzlükteyse dükkâncılar, çıraklar, uşaklar, işçiler, erler, denizciler ayakta dururlardı.”

Sanat alıcısının, sanat üstündeki etkisini tartışan bir yazısında Memet Fuat, Shakespeare tiyatrosunu anlatıyor, seçkinlerle halk kitleleri arasında, engin uçurumlar olduğu dönemlerde bile, tiyatronun topluca seyredilip topluca zevk alınabilen bir etkinlik olduğunu kanıtlıyor. “Eski Yunan’da da bir yanda sporcular, bir yanda tiyatrocular yarışırken, izleyiciler için sanat eğitiminden geçmiş olanlarla olmayanlar arasında bir ayrım var mıydı?” konusuna değiniyor.

İzleyicileri en azından demokratik bir tabanda birleşmeye götüren, aradaki uçurumları kapatmayı başaran bir sanat dalı, böyle bir sanat dalına hizmet eden, ama aynı zamanda inandığı sanat anlayışından ödün vermeyen yetkin sanatçı, günümüz toplumlarında kolaylıkla bulunabiliyor mu? Sanmıyorum.

Günümüzde sanat, ya “kitleler adına” safsatasıyla gelmiş geçmiş değer birikiminden vazgeçme zorunda bırakılıyor, çoksatan bir meta olma durumuna düşüyor ya da gözünü kitlelerin acılarına, umutsuzluklarına kapamış bir seçkinler tabakasının gereksinimlerini karşılıyor. Mutlu yolu bulan bir sanatçı binde bir çıkıyor ortaya. (Teknolojinin bu oyununa sonra değineceğim.)

Türkiye’ye bakalım. Toplumumuzda bir “seçkinler” sınıfının varlığı, oldum olası tartışılmıştır. Gerçi her kökü uzun ailede, ille de saraya bulaşmış bir dede vardır, ama ailenin sanat ve kültür alanındaki seçkinliği, ne yazık ki o dedenin salonun başköşesine asılmış fotoğrafından başka hiçbir ipucundan anlaşılamaz. Ne ailenin yaşama kültürü, ne konuk ağırlama sistemi, ne duvardaki tablolar, ne dizi dizi ansiklopediler bir fikir verir bize. Her şey iç içedir: Kristal vazolarla plastik çiçekler, formika sehpalarla eşiz incelikte oylar, bürümcükle orlon, hamsi buğulamayla viski!

Oysa soylu olmaya, hele seçkin olmaya nasıl özen gösteririz temelde (soyluluğun kültürel bir faturası olduğunu düşünmeden). Dört göbek İstanbullu olmakla övünürüz, sözgelimi, “ayak takımı”nı küçümseriz, büyük kentlerin istilaya uğradığından yakınırız. Bu sızlanmaların bile bizi gerçekten soylu ve seçkin kıldığına inanırız da üstelik. Çünkü bu değerler karmaşası içinde soyluluğun tek belirtisi gösteriştir, daha doğrusu paradır. Pahalı olan her şeye düşkün, yeni çıkan her metayı “ithal”e hazır oluşumuzda bu gösteriş tutkusunun payı ne kadar büyüktür.

Sözü video ile walkman’e getirmek istiyorum.

Teknolojiye karşı çıkmak, hele teknolojinin çağdaş yaşama getirdiği açılımlardan, kolaylıklardan vazgeçmek söz konusu değil elbette. Ama birtakım teknolojik bulguları kullanmanın, yaşama yedirmenin, sindirmenin, sandığımız kadar kolay olmadığı da açıkça ortada.

Mollaların viyolonsel çalması, köylülerin tenis oynaması gibi aşırı örneklerle uygarlık alışkılarının toplumlara getireceği taze soluğu vurgulamak isteyen Çetin Altan, acaba bugün kır kahvelerini saran renkli videoları görmüş müdür? Günde en az on kere aynı renkli kasetten allı güllü mahalle dilberlerinin çığlıklarını, çağdışı kalmış sözde komedyenlerin beyin yıkayan nüktelerini dinlemiş midir?

Demek istediğim şu: Belli bir eğitim düzeyine gelmeyen kitleler, gelişmiş teknolojiyi kendilerini eğitmek adına değil, kişisel doyuma ulaşmak adına kullanacaklardır: Gösteriş adına!

Televizyonda *Flamingo Yolu*’nu izlemeye bayılan bir aile, nasıl bir gün durup dururken *Yurttaş Kane* filmi merak etmeyecekse, videoda “oyun” izlemeye alışmış bir ilkokul öğrencisi de Edison’un yaşamını ıskalayacaktır.

Aynı şekilde, kulağına walkman takıp dolaşmayı saplantı haline getiren bir genç de, bir gün Bach ya da İttri dinlemeyecektir. Onlar bir yana, dünyada olup bitene de, karşısındakinin dertlerine de kulak vermeyecektir

Saatlerce video başında “dünyadan adam kaçırmaca” oynayan, boş gözlerle renkleri ve sesleri kovalayan çocuklarla yetişkinlere, deniz kıyısında bile walkman takan gençlere baktıkça, hüzünlenmemek elden gelmiyor

Yenilikleri çok çabuk kapıp benimsiyoruz. Gerçekten güzel bir ulusal özellik bu belki. Ama onları belli bir değerler sistemine yerleştirme kaygımız yok.

Video elbet yaygınlaşacak, walkman de. Ama Batı toplumlarındaki kullanımıyla bizdeki kullanımı aynı amaçla değil genel olarak. Çoğunluk, televizyonda izleyemediği klasik ya da öncü yapıtları, radyoda dinleyemediği parçaları kaçırmamak, iç dünyasını beslemek için baş başa kalmıyor videosuyla, walkman'ıyla. Çevresindekileri tedirgin etmemek gibi bir incelikten de yola çıkmıyor. En büyük ve yaygın tutku: Sivrilmek, başka olmak, topluluktan "ayrı" düşünölmek ve sonuçta iktisadi gösteri yapmak! Ne yazık ki teknolojinin demokratik kullanım değeri de düşüyor bu arada...

Tek acı kazanç: İletişim kopukluğunun artması, sınıflar arasındaki uçurumun derinleşmesi. Ne diyelim: Araçlarımızı mutlu günlerde kullanalım. Nasıl olsa, birkaç yıla kalmaz, onları da tüketen yeni oyuncaklar tutuşturulur elimize, seçkin görünmek adına, topluca keyif duyma coşkusundan büsbütün kurtuluruz.

Mart 1983

Baharla Gelen...

*Bahar gelir gelmez
Sokağa çıkar çıkmaz
Elif'i görür görmez*

Baharla gelen yenilenme, çevreye yepyeni bir gözle bakma duygu-sunu, Metin Eloğlu'nun şu kısacık şiiri kadar güzel verebilen bir başka örnek var mıdır, bilmem. Yaşama koşullarının daha elverişli, daha rahat olduğu ülkelerde “kar ve kış”, belki de mutluluk çağrışımları uyandırıyor: Kayak yapmak, dağa çıkmak, diz boyu kara gömülüp sağlıklı yürüyüşlerle kamçılanmak vb. Ne yazık ki yurdumuzda böyle değil durum. Kar, bir panik yaratıyor hepimizde: Fırınların önünde kuyruklar uzuyor, gazetelerin gelmesi akıyor, yollar kapanıyor, trafik kazaları birbirini izliyor. Kardan ve kıştan kaçıp evlere sığındığımızda da (evlerimiz binde bir sıcak olsa bile) aynı kaygıları paylaşıyoruz: Telefonlar bozulabilir, elektrik kesilebilir, sular akmaz, mazot ya da kömür, odun bitebilir... Kendi başına kalıp kendini tartabilme, kitap okuma, iç dünyayı zenginleştirici çabalara girişme olanakları da bu yoğun umutsuzluk ve kuşku ortamında yaya kalıyor çok kere. İçin için bir umut hep var ama. Biz görmezden gelsek de var o umut, yüreğimizin bir yerinde. En uzun geceler bir kere geçti mi, biliriz ki bahar yakındadır. Kar kalın örtüsünün altında buğdayı nasıl serpiltecekse, bizi de eninde sonunda bu umutsuzluk, karamsarlık batağından çekip çıkaracaktır bahar. En ufak belirtiye can havliyle sarılırız bu yüzden.

Burada bir ayraç açmanın tam sırası. Size biraz mesleğin cilvelerinden söz etmek istiyorum. Biliyorsunuz belki, dergilerde okuduğunuz yazılar, basımevlerinin durumu da göz önünde tutularak bir ay önceden teslim edilir. Yani ben şimdi size kar ve kış edebiyatı yaparken, siz bunları günlük güneşlik bir bahar gününde okuyabilirsiniz, şaşıp kalabilirsiniz. Yine de size bu yazının günü geçmiş bir

yazı olmadığı konusunda bir güvence vereceğim: En soğuk günde bana baharın muştusunu getiren bir olay dolayısıyla. Ama önce izinle mesleğin ikinci bir cilvesinden söz etmek istiyorum: Dergi yazarlığı ile edebiyat yazarlığı arasındaki ayırmadan.

Dergi yazarı, biraz da günöbirlikteliğı (Bir deyim de biz uydu-ralım: Ayıbirlikteliğı) kollayan bir yazardır. Okuruyla daha sıkı bir alışverişı vardır, ayın belli bir gününde onunla karşılaşmanın heyecanını yaşar. Yazısına ve o yazıları yönlendiren dünya görü-şüne karşı sorumluluğunu, yükümlülüğünü okur aracılığıyla daha sık sınar. Oysa edebiyat yazarının uzun bir süre vardır önünde... Yazdıklarını defalarca gözden geçirebilir, yanlışlarını düzeltebilir, günöbirlikteliğı ille de tutturmak zorunluluğunu duymaz. *Elele'*ye ilk yazdığım günlerde sudan çıkmış balığa dönmüştüm.

Bir edebiyatçı olarak kurduğum üslubu, alışageldiğim yazma biçimini sürdürebilecek miydim? "Halka inmek" gibi halkı aşağı-layıcı bir tutuma inanmadığımdan acaba okur bana alıšabilecek miydi? Yazılarımda da bir edebiyat düzeyi tutturmaya çalışacağı-ma, aynı titizliğı göstereceğime göre? Yazarlığımın bu iki parçasını inandırıcı bir bütünde toparlayabilecek miyim?

Zaman bu kuşkularımın yersiz olduğunu gösterdi. Üstelik *Elele'*ye yazmaktan, edebiyat dergilerine yazmak kadar keyif alma-ya başladım! Bu dergide seslendiklerim, başka dergilerde seslen-diklerim olmayabiliyordu. Onların dergiye yolladıkları mektuplar-dan bir yazar olarak çok şey öğrendim, toplumumu daha iyi tanı-dım. Ama doğrusu, kar altında geçen bir kışın şöylesine mutlu bir olayla bahara biteceğini hiç ummamıştım.

Mart ayında İstanbul'da bir Kitap Haftası düzenlenmişti. Ya-zarlar, belli günlerde toplu olarak okullara kitaplarını imzalaya-caklardı. Gerçekten göz yaşartıcı bir kalabalık vardı yayım paza-rında. Okullarından çıkan gençler, alışverişe çıkmış genç evliler, öğretmenler, kitaba ve yazara duydukları susuzluğu en görkemli bir şekilde göz önüne seriyorlardı: İnsanlar okuyorlardı! Her geçen gün zam gören kâğıt fiyatlarından ötürü gittikçe pahalılaşılan kitap-lara dar bütçelerinden para ayırabiliyorlardı. Televizyon; okumayı, sanatçıyı, edebiyatı ne kadar yok sayarsa saysın onlar yanıımızday-dılar. Bu okurların bir bölümü *Elele'*yi de yakından izliyorlardı. Ya-zılarım üstüne sorular soruyorlardı bana.

Bahar, onlarla geliyordu, günü hiç geçmeyen bahar. En küçük okurumun dört yaşındaki Derya'nın imzalamam için uzattığı kitap, değil her ay, her gün yazma coşkusu veriyordu.

Nisan 1983

“İnsanat Bahçesi”

“Çocuklarla kurduğumuz ilişkilerin sağlıklılığı, ilişkinin yaşandığı ortama da bağlı değil midir?” Şunun için soruyorum: Günümüzde çocuklarla büyüklerin kurduğu ilişkiler, paylaştığı zevkler, eğlenceler hep “kapalı bir mekân”da geçiyor, ev içinde: Televizyonu birlikte izlemek, birlikte salon oyunları oynamak vb. gibi... Çocukları lunaparklara, sergilere, halk bahçelerindeki çayevlerine, sirkelere götürme alışkanlığı pek kalmadı gibi. İktisadi sıkıntıların yanı sıra yıllardır yaşayageldiğimiz bıkkınlık, bezginlik duygusu da itiyor olabilir bizi evlerin içine. Eskiden olsa bir mayıs sabahı, uzun süren yağışlı bir bahardan sonra yazı muştulayan güneşli bir sabah ansızın çıkıp gelse, çoluk çocuğu toparlayıp kırlara, mesire yerlerine, hayvanat bahçelerine koşardı büyükler. Çocuklarla büyükler arasındaki ilişkinin türü “kapalılığa” dayanalı beri, bu tür serüvenler de bir bir ortadan kalkıyor, gözetilmemiş ilişkiler gibi soluyor, çürüyor havasızlıktan, bakımsızlıktan. En büyük göstergelerden biri de hayvanat bahçeleri...

İlk hayvanat bahçesi Mısır’da firavunlar döneminde kurulmuş. Sonra Eski Yunan’da ve Roma’da zevk için vahşi hayvan besleme geleneği yerleşmiş. Anlaşılan insanoğlu, kendi üstünlüğünün tadına varmak adına eğitmeye başlamış hayvanları. Onları kendi doğalarından ayırmayı, bir evin dört duvarı arasına ya da bir yalancı doğanın (hayvanat bahçesinin) kısıtlı alanına sıkıştırmayı doğal hakkı saymaya başlamış. Dünyadaki hayvanat bahçelerinden en ünlülerinden biri, XIV. Louis tarafından Versailles’da kurulan hayvanat bahçesi insanoğlunun gösteriş düşkünlüğünün en büyük kanıtlarından biri. Ne var ki hayvanat bahçeleri zamanla, yalnızca gösteriş belirtisi olmaktan çıkmışlar, halkın gezip eğlenebileceği, doğanın evrimi üstüne bilgiler edinebileceği birer canlı laboratuvar olma katına yükselmişler. Tıp bilimlerinin, zoolojinin, karşılaştırmalı anatominin, biyolojinin gelişmesine katkıda bulunmuşlar.

Bu arada vahşi hayvanı eğiterek kendi üstünlüğünü pekiştirme sevdasındaki insanda da bir gelişim gözlemleniyor. XIX. yüzyıl sonlarına kadar kafeslerde, dar hücrelerde, oyuklarda, doğaya aykırı düşen boğucu mekânlarda, barındırdığı hayvanları geniş alanlara salıyor. Onları, kendilerini sınırsız ölçüde özgür sanabilecekleri dekorlara yerleştiriyor. Uzaktan bakıldığında yapma olduğu fark edilmeyen kayaların, düzmece şelalelerin arasına. Elverişsiz koşulları, iklim ayrımlarını ortadan kaldıran sistemler bulup çıkarıyor.

Bugün bakıyoruz hayvan sevgisi, yaşamımızın bütün kesimlerine yayılmış: Dünyanın her yerinde yapay birer cennet sayabileceğimiz hayvanat bahçeleri kurmak, uzmanlık alanlarına dönüşmüş, bazıları, ancak belli tür ender hayvanları sergilemekten övünç duyuyorlar. Bu kadar da değil. Dünya televizyonları, canlıların evrimini aydınlatan, yeryüzünde yaşamın nasıl başladığını ve sürdüğünü açıklayan öğretici dizilere geniş yer veriyor, soyu tükenmeye yüz tutmuş hayvanları koruma uğruna verilen savaşları ele alıyorlar. Başkişileri zeki ve duygulu hayvanların (fok, ayı, köpek, at) oynadığı diziler bütün dünyada büyük ilgi görüyor.

Sirklerdeki hayvan eğiticilerinin değerleriyse, artık vurdukları kırbaç sayısıyla değil, eğittikleri hayvanlarla kurdukları özel kişisel dostlukla değerlendiriliyor. Nelerdir bu günah çıkarmanın nedenleri? İnsanoğlu yıllardır doğal özgürlüğünü kısıktığı hayvandan kendi özgürlüksüzlüğünün acısını artık çıkartmamaya ne zamandır karar verdi? Güçlünün güçsüzü dilediğince ezip geçmesinin ölümcül sonuçlarını anlayalı beri mi? Dünyada bütün canlılar arasında birlikte yaşama duygusu geliştirilmesi gerektiğine inanalı beri mi? Şiddeti, günlük terörü besleyen zorbalığın kaynaklarına ineli beri mi? (Burada hiçbir sirkte rol almayan kediye saygı borcumuzu ödeyelim.)

Gelelim ülkemize: Ülkemizde ilk hayvanat bahçesi, II. Abdülhamid döneminde Yıldız'da açılmış; basit bir bahçeymiş bu. Modern anlamda ilk hayvanat bahçesinin açılışı 1955'te, Gülhane Parkı'nda. Yabancı bir sirkin yurduna dönerken bıraktığı hayvanlar toplanmış, sonradan yeni hayvanlar katılmış onlara. Atatürk Orman Çiftliği'nde, İzmir'deki Kültür Park'ta da çağdaş hayvanat bahçeleri var.

Yine de kış geldi mi, gazetelerde hayvanat bahçesindeki hayvanların donarak öldüğünü, bakımsızlıktan telef olup gittiğini okuyoruz. Özellikle Gülhane Parkı'nda seyircilerin ayaklarına dolanan zavallı hayvanlar, hayvan sevgisi konusunda daha doğru bir deyişle güçsüzü koruma konusunda ne kadar yaya kaldığımızı gösteriyor. Televizyonda, hayvan sevmeyi öğrenen çocuklarımızın gözleri önünde, zehirlenerek ya da tüfekte vurularak öldürülüyor sokak kedileri, köpekleri; "halılar kirleniyor" gerekçesiyle evlere evcil hayvan sokulmuyor. Hayvanat bahçelerindeki ayılar, tablalarına zabıtaca el konulmuş simitçilerin simitleriyle doyuyor. Hayvanları korumakla övünen yardımseverlerimiz, hayvan kürkü giymeden şuradan şuraya adım atmıyorlar.

Bu kadar çeşitli çelişkiyi bir arada yaşamamak için eve kapanmak en iyisi. Bir keresinde, kendilerini kızdırmak için olmadık sesler çıkaran, zıplayıp oynayan insanları dalgın, suskun bakışlarla izleyen kafes arkasındaki maymunları görünce düşünmüştüm yanıtı:

"Evet, ilişkinin sağlamlığı, yaşandığı ortama bağlıdır." İyisi mi, evlere kaçalım.

Mayıs 1983

Bir İleri İki Geri...

Fusun Erbulak, tiyatro ve televizyon oyunculuğundaki becerisinin yanı sıra edebiyatçı yanıyla da ünlenmiş bir sanatçı. Üstelik toplumumuzda eşine ender rastladığımız güleç, canlı, kasıntısız, şakacı kişilerden. Onu izlediğimde, yaşamak denen olayın, bütün umutsuzluklara, burukluklara karşın bir şenlik olabileceğini düşünürüm. Fusun, bir tiyatro emekçisidir her şeyden önce, burnu havada bir primadonna değil, yani tiyatroyu sevdiği için tiyatroculuk yapıyor: Mesleğini “dişilik” kabul ettirme aracı olarak kullanmıyor.

Ortak dostlarımız, ortak sevinçlerimiz, ortak dertlerimiz olmasına karşın yakın zamana kadar tanışmamıştık nedense. Geçende Fusun’dan bir mektup aldım. Şöyle başlıyor: “Bağışla, içimden siz demek gelmedi.”

Sonra *Elele*’yi yıllardır hiç aksatmadan okuduğunu, çok yararlandığını söylüyor. Zaten *Elele*’nin “forum” sayfasına bakınca, derginin Türkiye’de çok çeşitli kesimlerden gelen, değişik dünya görüşlerine sahip kişilerce okunduğunu hemen anlıyorsunuz. Tutucular, ilericiler, ılımlılar birbirlerinin ne demek istediğini anlamaya çalışıyor, birbirlerinin görüşlerine saygıyla kulak veriyor, kendi görüşlerini açıklıyorlar...

Yalnız Fusun Erbulak’ın başına gelen olay, sanırım en tutucu okurları bile öfkeliendirebilecek türden. Televizyonda gösterilen “Çıplak Ayak” dizisinden sonra telefonların, mektupların ardı arkası kesilmiyormuş. Kocas Altan Erbulak’la birlikte geceleri tiyatroda olduklarından, telefonları yedi yaşındaki kızı yanıtlıyormuş. Birtakım izleyiciler, annesinin rol arkadaşıyla rol gereği öpüşmesi karşısında duydukları tepkiyi çocuğa en kaba sözcüklerle dile getirmekten kaçınmıyorlarmış. Şöyle yazıyor Fusun Erbulak:

“Öpüşmek, sevişmek toplumumuz geleneklerinde ayıp anlaşılan... Nedenlerine eğilmek olanaksız, yalnız sonuca değiniyorum, farkındayım. Sanatta doğruyu, güzeli, iyiyi vermek bir yana –ki

çoğunlukla veremiyoruz– öpüşüp öpüşmemek konusunda mücadele vermek, kendimi savunmak, vallahi oyun arkadaşım la sevişmiyoruz demek, bana gülünç geliyor.”

Sövgücülerin arasında genç anneler, ilkokul öğretmenleri de var. Bu noktada, bir tartışmanın boyutlarını çok aşıyor konu. Kendi görüşü, ahlâk anlayışı ne olursa olsun, bir ilkokul öğretmeni kalkıp kendi anlayışına aykırı saydığı bir tutumu eleştirmek adına yedi yaşında bir kızı hırpalayabiliyor, onu babasına ve annesine karşı kışkırtmaya çalışıyor, akıl alır gibi değil... Bu öğretmenin “yetiştirdiği” öğrencileri düşününce, insanın içi sızlıyor gerçekten. Neşeden, sevinçten, onlar bir yana “oyun”dan ne kadar uzak bir toplum olduğumuzu bir kere daha anlıyoruz.

Ama başka telefonlar, başka mektuplar da geliyor elbette. Bu arada yaşını başını almış, gerçek anlamda pırıl pırıl bir Atatürkçü diyebileceğimiz Arif Anlar’ın mektubundan bir bölüm aktarıyorum. Füsun Erbulak’ın “Yaşlıları affediyorum, ne isterlerse düşünsünler, ama gençleri, asla!” sözlerine alınmış Arif Bey. “Bizler sizden bir önceki cesur kuşak, şimdiki gençlerden çok daha hastalaksız ve doğru görüşlüyüz,” diye karşı çıkıyor. Yeni evli bir çifti canlandıran iki oyuncunun rol icabı ekranda öpüşmesini ahlâksızlık olarak nitelendiren kişilerin ruh sağlıklarından kuşkuya düşülmesi gerektiğine dikkati çekiyor.

Bu olay iki açıdan ilginç bence: Birincisi, toplumumuzda yüksek öğrenim görmüş kişilerin bile bağnazlıktan kurtulmadığını göstermesi açısından. İkincisi: Ülkemizde birbirini izleyen kuşaklarla daha bir yerine oturacağını sandığımız sanat-edebiyat anlayışının, dahası ahlâk anlayışının toplumsal bir değer birikiminden çok, kişisel, bireysel inançlara bağlı kalması açısından, yeni kuşaklarca geliştirilmemesinden. Oysa bu ülkeyi çağdaş düzeye getirmeye çalışanlar gençler olmalıydı, değil mi?

Ama hepsinden önemlisi, namus anlayışımız. Namus denen şey insan bedeninin neresindedir?

“Namus” dudakların ucundaysa, ilk dokunuşta uçup gidecektir, saçlar arasındaysa, baş açılır açılmaz. Oysa insanoğlunun “kallıcı” bir namusa gereksinim duyduğu kesin. Havaya çıkar çıkmaz buharlaşıp giden bir namus yerine, her yerde, her durumda kendi özelliğini, kalıcılığını koruyabilen bir “beyin” namusuna.

Bir İngiliz muhafazakâr milletvekilinin sözlerini anımsıyorum: “Biz muhafazakârlar çağın gelişimine göre adım atmalıyız, çünkü yerinde saymak, geriye düşmektir. O zaman da muhafazakâr olmaktan çıkıp gerici oluruz ister istemez,” diyordu...

Yetmiş yaşında delikanlılarla yirmi beş yaşındaki nineleri birlikte barındıran bir toplumun kendine çizdiği yol, oldukça karanlık görünmüyor mu? Füsun Erbulak:

“Bütün diğer sivri dilli, zehir dilli kişilere beni bu değerli insanların aramasına neden oldukları için ayrıca teşekkür ediyorum,” diyerek kazanılanların kolay kolay geri verilemeyeceğini belirtiyor olanca sevecenliğiyle.

Ben o kadar umutlu değilim. Hacca gider gitmez bütün günahlarından arınan tövbe-kârlarla namus ötesinde benimsenen baldır bacak sanatçıları (!) gördükçe.

Ya siz?

Haziran 1983

Tüketim Toplumu... Tüketme Toplumu!

Bu hızla çirkinleşen güzelim kentin göbeğinde böylesine sessiz, görkemli bir yer olabilir mi?

Malta Köşkü'ne her gidişte bir süre gözlerime inanamam. Evcilleştirilmiş bir orman, uzaktan puslara gömülmüş nefis bir deniz parçacığı, sabahın erken saatinde sulanmış bakımlı bahçe, hafif serinlikte kendilerini bırakmış, günlük gerginliği unutmuş çocuklu aileler, güneşte dinlenen yaşlılar, orman yolunda yürüyen sevgililer...

Çelik Gülersoy'un seçkin beğenisi, sahip çıkılması gereken bir tarih kesitini, güne ustalıkla uyarlayarak bir çeşit mucize yaratmış burada. Döşenişinden, kullanılan tabak çanağa, dinlenen müziğe kadar her şeyde soylu bir tarih bilincinin izleri var.

Gün, orman içlerindeki kuşları kışkırtan ısıklık sesiyle açılıyor. Sonra hafif müzik, Albinoni'den Adagio, derken içiniz ışıqlanıyor: Arabeskin değmediği bir sığınakta olduğunuz kesinleşiyor.

Belki de gözlerime asla inanamadığımdan, her keresinde ür-küntüyle gidiyorum Malta Köşkü'ne. Ya koltuklar çizilmişse, ya müzik değişmişse, ya... Bakıyorum, her şey yerli yerinde. Yine de "şimdilik" diyorum içimden.

İstanbul Radyosu'nun açılışından birkaç ay sonra radyoyu do-laşmaya gidişimizi anımsıyorum. O döneme göre çok modern bir yapıydı. Salonlar pırıl pırıldı. Daha ancak bir iki kere halka açık konser verilmişti. Ama yetmişti. O yepyeni maroken koltuklar, jilet kesikleriyle doluydu. Kişiyi isyanla, öfkeyle dolduran bir tahrip gücü kol gezmişti yapıda sanki. Benim kuşağım, İkinci Savaş'ın sonlarına yetişmiş bir kuşak. Kendi adıma, hiçbir şeyi kolay kolay gözden çıkaramamamı, pabuçlarımı, eteklerimi neredeyse bitinceye kadar giymemi o darlık yıllarından kalan izlere bağlıyorum. Yemek dökemememi, evde kalan tek tük sebzeleri bile değerlendirmeye kalkıp saçma sapan para ve emek harca'yışımı... Ne de olsa "Yazık olur", "Ziyan olur" gibi sözcüklerle yetiştirilmişim. Ya-

şıtlarımın çoğunda da bendeki bu illetlere rastlıyorum. Çünkü iyi yünden bir paltoyu on beş yıl götürme savaşı, o özen, o koruma duygusu, her şeyin hızla tüketilip bir kenara atıldığı günümüz toplumunda bir “illet” olarak nitelenebilir pekâlâ. Hele kişinin işi gücü başından aşkınken...

Biliyorum evet, korumanın bu kadarı fazla. Yalnız şunu da biliyorum: Koruma duygusu bir bütündür. Bir eşyayı korumaktan, bir düzeni yürütmekten başlayarak bir birikimi, bir kültürü korumaya doğru açılır. “Nigârım, dilberim, ruh-ı revanım” inceliğinin yerine güncel bir incelik yerleştiremezseniz, “Ellerin ismini ezberledin de bir benim adımlı öğrenemedin”de düğümlememiz kaçınılmazdır. Bu hoyratlığın en büyük göstergesi de çocuklarımız. Parklarda çimlere basıp yolları görmezden gelen, hayvanları tekmeleyen, çiçekleri ezen, oyuncakları anında kıran, gücün ille de zorbalıkta yattığına inanan çocuklarımız.

Oyun alanlarından basketbol potalarını söküp demirlerde salınen, bir defteri iki günde bitiren, yeni pabuçlarıyla çamur birikintilerine giren, altlarına verilen milyonluk arabalarla hız yarışına giren çocuklarımız.

Değer dendiğinde paradan başka birim tanımayan, hoyrat, bencil ama umutsuz çocuklarımız.

Umutsuz diyorum, çünkü koruyacak ya da korunacak bir değeri olmayan kişinin ileriye dönük ne gibi bir umudu olabilir? “Takma kafana... Edebiyatmış, sanatmış, boşver... Stretch blucinin var mı, şöyle fiyakalı bir müzik setin, en pahalısından bir koşu pabucun? Yeter de artar bile...”

Burada, ileriye dönük hiçbir umut aşılamadığımız çocuklarımızı, gençlerimizi suçluyor değilim. Çarpık modernleşme sürecine girişimizin doğal sonuçları bunlar. Yalnız paraya dayalı bir modernleşme anlayışı başka neler getirebilirdi ki? İşte size, günün dalgalanmalarıyla dalgalanan birkaç koruma örneği:

Kendimi bildim bileli bir şeylerin korunduğunu duyarım. Bir zamanlar bir cennet olan Haliç’in, Kâğıthane’nin, sonra Ayasofya’nın ve bakımsız kalmış tarihsel yapıtların, derken İzmit Körfezi’nin, bugünlerde Küçükçekmece Gölü’nün... Peki, kimlerden koruyacağız bu eşsiz doğa parçalarını? Bu eski uygarlık kalıntılarını? Düpedüz kendimizden elbette. Tüketim toplumu olmaya çalışırken

kendini, çevresini ve doğasını, çocuğunu, ihtiyarını, gencini tüketmeye yönelik bir hoyratlığı benimseyen yıkıcılardan. Yani bizlerden ve çocuklarımızdan...

Malta Köşkü'ne her girişimde korkuyorum. Ya bir gün... Ya bir gün bu beyaz ferforje takımların yerini formika masalarla iskemleler, bu zarif kadehlerin yerini sıcak kesme camdan eğri büğrü bardaklar, bu soylu müziğin yerini ilkel feryatlar alırsa?..

Ya bu son sığınaklardan biri, orman olma özelliğini zamanla yitirip bakımsız boş bir arsaya dönerse?..

Temmuz 1983

Yaz Kedileri

Kedi sevmek, en büyük tiryakiliklerden biridir. Geceleri koynunuzda bir kedinin sıcaklığıyla uyumak, sabahları onun güvenli mırıldamasıyla güne açılmak, vazgeçilmez bir alışkanlık olur zamanla...

Çocukluğumdan bu yana evde bir kedim oldu hep. Bunda hiç kuşkusuz annemle babamın kediye düşkünlüklerinin payı da var.

Ne kediler geldi geçti! Hepsi de ayrılırken ya da ölürken (çok kere gününü dolduranlar ayrıldı ya) garip bir çizik, bir sızı bıraktılar içimizde. Çünkü bütün kediler tek ve benzersizdir; yerleri başkalarıyla doldurulamaz. Tıpkı bütün bireyler gibi.

Titrek bacaklarında güçlkle doğrulan, ama bir yaprak görür görmez açlıklarını unutup oyuna girişen kabak yavrular; mahalle aralarının çöp denetçisi bıçkın *sarmanlar*; hoşgörülü, bilge *tekirler*; saçları eski zaman jönleri gibi ortadan ayrılmış siyah-beyaz *mestanlar*; kavgacı, şirret, hınzır, kıkuyruk, fırça tüylü *dumanlar*; gözlerine aşırı sürme çekmiş, hafif bayağı *pamuklar*; yavrularına önce özen gösteren, sonra oğullarını kara güne ayırıp kızlarından bir an önce kurtulmaya bakan anaç *yumuklar*; kendilerini ciddi ve önemli birer iş adamı sayan yaklaşılmaz lüks siyam kedileri (bu arada, sokak kedisi Hatçe'nin eğitiminden geçtiği için siyam kedisi adabını bilmeyen sevimli siyamalı Recep'i anmadan edemem); daha kimler, kimler...

Hali tavrıyla insanda, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu hafif süvari alayındanmış izlenimi veren kedimiz çapkın Mustafa, kanatlarına güvenip balkondan aşağı başarısız bir uçuş yaptıktan sonra, iki kedi kaldı evimizde. Biri, Kirlent.

Kirlent, bir güncemde de yazdığım gibi, "dünya yaratılırken artan tüylerden yapılma bir köşe yastığıdır." Alacalı sıcaklığıyla, parlak süet burnu, ıslak kadife dudaklarıyla biraz Marilyn Monroe'yu andırır. Arka bacaklarındaki kara tüyler, düşmüş bir jartiyer biçimindedir. Aklı kısa, tüyü uzun bir kedir. Halk güzeli seçilebilir

bir yarışmada; bacakları kısıdır, tombulcadır. Onu çıplak model olarak kullanabilecek bir ressam var: Cihat Burak. Belki de buna güvendiğinden işine gelmedi mi, bize pek yüz vermez.

İkinci kedi, Gülüber: Bir rivayete göre, çok eskilerde –Boğaz’ın Boğaziçi olduğu yıllarda– Sarıyer’deki konaklardan birinden bir mavi Rus kedisi kaçmış, yine rivayet edildiğine göre cinsel yaşamının kısıtlanması ağırına gidiyormuş. O yüzden de o ayaydın, sıcak güz gecesinde, köfteci Emin’in dükkânının oralarda gezerken önüne çıkan bir sokak kedisine âşık olmuş. Bu mutlu ve demokratik birleşmeden doğan çocuklar, bizim Gülüber’in ataları işte. Herkese burun kıvıran, yemek seçen, kendini bize verilmiş ve kadri bilinmeyen bir armağan gibi gören yeni bir hırçın Kleopatra.

Ünlü şair Pablo Neruda, “*Yalnız kedi, baştan beri kusursuzdu,*” diyor bir şiirinde. Doğruyu söylemek gerekirse, uzaktan ve yakından tanıdığım bütün kedilerde bu özelliği gördüm. Hepsı kendilerini önemsiyorlardı, ödünsüzdüler, bağımsızdılar. Öyle yalnızca yemek vererek gönüllerini almak imkânsızdı: Sizinle eşittiler çünkü. Eve girdikten sonra en güzel köşe onların; yeni ütülen bir gömlek, üstüne onların yatmaları için ütülenmişti; eve gelen bir paket, onların bakıp araştırma yapabilmeleri, o da olmasa tırnaklarını bilemeleri içindi. Düşünüyorum da, dillere destan bu meraklarıyla kim bilir hangi cinayetlerin gizini çözmüşlerdir ama kimseye söylememişlerdir. Çünkü kedi, insanı önemsemez. “Nankör” diye nitelendirilmesi bu yüzdendir. İnsanoğlu, bir hayvana gösterdiği sevginin, ilginin ille de karşılık bulacağına inanmıştır baştan beri. Evcil hayvanı, bir zavallı, kendisine gereksinim duyan ikinci sınıf bir yaratık olarak görmüştür. Canı sıkıldığında onun kendisini haylayacağını kurmuştur.

Kedi de bu özelliklerin hiçbirisi yoktur. Sahibi yoktur onun. Evinizden taşınmaya kalktığınızda sizle ev arasında bir seçme yapmayı düşünebilir, sizden vazgeçip evde kalabilir. Dünyadaki hiçbir sirkte kedi çalıştırıldığını da duymadım, çünkü kediye istemediği bir şey öğretemezsiniz, hele o tür hafifliklerden tiksindir. Gururludur.

Bağımsızlığı, özgürlüğü sevenlerin dostudur kedi; köpek gibi sahibine yardımını ve bağlılığını sunmaz, ona güvenmeyi, onu sevmeyi, onunla bir şeyler paylaşmayı yeterli sayar.

Kediyi nankör belleyenler, dostluklardaki dengeyi hep kendi yararlarına değiştirmek isteyenlerdendir bana sorarsanız.

Ne diyor T. S. Eliot? “Her kedinin bir de öz adı vardır ama onu bize asla söylemez.”

Ağustos 1983

Müzikli Oyun mu, Müsamere mi?

Bilen bilmeyen herkesin, hemen her konuda kendini uzman sayıp kaleme sarıldığı bir dönemdeyiz. Sakın benim de opera, operet ya da müzikli oyun üstüne eşsiz bilgiler vereceğimi, yeni yorumlar sunacağımı sanmayın. Ben yalnız bir seyirci olarak yıllardır müzikli oyun, darbukalı kabare, şarkılı-çengili devrimci güldürü adı altında sunulan kimi ucube örneklerden söz açmak istiyorum. Toplumumuzun garip ama sahici bir göstergesi olan seyirlik oyunlardan...

Operadan başlayalım söze girerken: Ansiklopediler operayı “müziğe uyarlanmış tiyatro eseri” diye tanımlıyor.

Opera konularının çok zaman ciddi, yüksek amaçlı temalardan seçildiğini, mitolojiden kaynaklandığını biliyoruz. Müzik tarihçilerinin XVI. yüzyılda doğduğunda birleştikleri opera, XVIII. yüzyılda altın örneklerini verdikten sonra, XX. yüzyılın içlerine de uzanmış.

Ne var ki büyük bir değişime uğramış çağa koşut giderek. “Büyük”, “ciddi”, “trajik” gibi sıfatlar, operanın konusunu aşarak, bir sahne oyununda yer alan kişilerin iç dünyalarındaki fırtınaları nitelermeye başlamış.

Görkemli opera salonları, localar, altın işlemeli perdeler, “opera gitme töreni”ne sıkı sıkıya uyan resmi giysili seyirciler süredursun, operanın özü değişmiş: Dönemin roman, tiyatro anlayışı ve psikolojide alınan yol uyarınca zaman zaman natüralizme kayan bir eğilim baş göstermiş. Yoksul ressamalar, köylüler, köy düğünleri de girmiş sahneye. Klasik balenin yanı sıra folklor da, modern dans da güne göre değişik bileşimler denenmiş.

Yurdumuza çok geç ulaşmış klasik opera. Azınlıktan birtakım sanatçıların değerli çabalarına karşın, başlangıcında olduğu gibi sonraları da halk kitlelerine yabancı bir sanat dalı kimliğiyle kalmış.

Oysa parodilerden, yergiden, taşlamadan bol bol yararlanan, belli bir toplumsal gerçeklik çerçevesine oturan operet yurdumuza

adım atar atmaz Batı'da olduğu gibi geniş kitlelere mal oluvermiş. Ayşe operetinin, *Arşın Mal Alan*'ın, *Lüküs Hayat*'ın, *Alabanda*'nın ezgileri yıllarca dilden dile dolaşmış. Halkın kulağını çok sesli müziğe alıştırmaya heyecanıyla bestelenen bu şarkılar kısa sürede onları seslendiren operet şarkıcılarıyla birlikte bağra basılmış.

Kısık, duygulu, alaycı sesiyle söylediği bir "Lüküs Hayat", "Kalamış'tan Bir Vapur Kalkıyor" ya da "Karım Beni Aldatırsa" gibi şarkılarıyla büyük sanatçı Hazım, bugün bile içimizde bir teli titretmeye yetiyor. Operetler, bir dönemin yaşadığı değer kargaşasını taşlarken, demek yeni bir müzik anlayışının, şarkı anlayışının kapılarını da aralamış yeni kuşaklara.

Opera, görkemli perdeleri, locaları, soylu sınıfa özgü şaşmaz kullarıyla tarihe karışıp yeni bir güncellik boyutu arayadursun, gün-lük yaşamda karşılaşılan kişileri gündeme getiren müzikli oyunlar yaygınlaşmış 1930'larda... Tohumu Fransız müzikhollerinde, kabarelerinde atılmış bir dans, müzik ve düş şenliğidir başlamış, karamsar toplumlarda. 1950'lerde bu müzikallerin sinemaya uyarlanıp dünyaya da yayıldığını görüyoruz. Shakespeare'in *Hırçın Kız*'ının bir uyarlaması olan *Öp Beni Kate*, sonraları *My Fair Lady*, *Güney Pasifik* vb. (Türk sanatçılarının da başarıyla gerçekleştirdikleri müzikaller bunlar). Müzikalin aşka ve ayrılığa büyük zaman ayıran, ama kimi zaman kuliste yaşanan gerçek hayata da ışık tutan sabun köpüğü gibi renkli, mutlu sonla noktalanan dünyası, savaş sonrası döneminde pembe bir umut, bir kaçış sunmuş bezgin insanlara.

Bizim gibi opera geleneğinden, dolayısıyla müziğin ve dansın geçirdiği aşamaları değerlendirme olanağından yoksun kalmış bir toplumda son yıllarda kol gezen müzikli oyunları nasıl açıklaya-cağız peki?

(Burada sözgelimi bir "Sezen Aksu Aile Gazinosu" gibi pahalı gazinoyu halkın ayağına götürme çabasından yola çıkan gösterile-ri saymıyorum) En kaba şakalarla, en bayağı küfürlerle beslenen, zaman zaman küçücük çocuğu bile kandırmayacak bir olaylar zincirine bel bağlayan, günün sevilen türkü ve şarkılarının ilk me-züründen hareketle arabeske alabildiğine açılan (arada biraz Kurt Weil da olacak tabii) müzikli oyunları kastediyorum. Bir ilkokul müsameresinin içtenliğinden yoksun ama bir o kadar beceriksiz, acemi ama profesyonel işi temsillerden.

İşte size bir müzikli oyun formülü: Belden aşağı çabalarla eşcinsellik edebiyatını azıcık harmanlayın: Erkek bir oyuncuya göbek attırın ya da ünlü bir eşcinsel şarkıcının taklidini yaptırın. Araya ince (!) nüktelerini bir türlü kavrayamadığınız komiklerle, değil dans etmekten, sahnede dolanmaktan nasipsiz dansçılar serpiştirin. Oyununuzda toplumcu bir içerik olduğunu kanıtlamak istiyorsanız, çatlak sesli bir şarkıcıyı “yabancılaştırma” (!) ögesi olarak kullanabilirsiniz. Dahası, kaşıyla, gözüyle, dişiyle övünen anlı şanlı sanatçıları oyun boyunca yüceltip onların gazinolara geçmesini sağlayabilirsiniz.

Ama sözün burasında duralım biraz. Çünkü bu acınılası nesnelerin yaratıcıları ne yazık ki işlerinin ehli olan çevirmenler ve yazarlar, devlet tiyatrolarında bir zaman çalışmış gerçekten yetenekli sanatçılar, yönetmenler. İşte o zaman bu oyunların toplumumuzun nasıl bir göstergesi olduğu ortaya çıkıyor: Bastırdığımız cinsel tedirginliklerin yanı sıra yıllardaki tek düsturumuz “köşeyi dönmek” özlemi. Köşeyi dönmek adına bunca birikimini, geçmişteki bunca özveriyi görmezden gelebiliyor demek sanatçılar... Şu anda bulunduğu yere varabilme adına kuşkusuz ne badireler atlattmış bir oyuncunun –sözgelimi *Zülfıye Zülfü* ucubesindeki star’ın– sahnedekilere hayat ve ses hakkı tanımadan saatlerce, gönlünce göbek atmasını sağlayabilmek için bu kadar ter dökmeye, emek harcamaya ne gerek var? Operayı, tiyatroyu, baleyi, müzikli oyunu “gazino”ya satmanın bedeli bu kadar mı düşük? Yoksa topluca ucuzlaşmanın adı “halka inmek” gibi bir özür mü?

Adlar önemli değil de, sahi biz hepten sorumsuz, köklerinden kopuk, geçmiş sanatını, kültür birikimini yadsıyan, gününü dışlayan bir toplum mu olduk yoksa? Olabilir mi?

Müzikli oyunlar, öyle gösteriyor...

Eylül 1983

Sünnet mi, İğdiş Etmek mi?

Bir arkadaşımın yedi yaşındaki oğlu sünnet oldu geçende. Yanında elektrikli bir matkap ve ilkel bir asistan (!) taşıyan bir sünnet ustası gerçekleştirdi bu garip ameliyatı.

Çocukcağız sırtüstü yemek masasının üstüne yatırıldı, konuklardan iki kişi kollarına oturarak onu tesirsiz kıldılar. Çocuk avaz avaz bağılıyor, dinleyen yok. Öbür konuklar, ellerinde içki kadehleri, dehşetle izliyorlar olayı. Öyle ki, iri yarı, atlet yapılı bir genç, sapsarı kesildi az kalsın bayılıyordu.

Bir ara elimden bir şey gelmemenin çaresizliği içinde çocuğun başını okşamaya çalışırken, neler haykırdığını sökmeyi başardım: “Korkmuyorum kollarımı bırakın,” diye haykırıyormuş zavallı, “acıdan korkmuyorum, yalnız göreyim, doğrulayım da göreyim.”

Belli ki onu sünnetin kendisinden çok, görmeme, erkek bir çocuk sıfatıyla ha bire övgüsünü dinlediği önemli organından bütünüyle yoksun kalmak duygusu korkutuyor.

Ülkemizdeki “hatalı sünnet” konusundaki korkunç istatistiklerle göz önüne getirdiğimizde erkek çocukların ilerili yaşamları arasından –yalnızca cinsel yaşam değil, bütün iç dünyalarında– daha baştan ne gibi yaralar aldıklarını kestirmek hiç de güç değil. Evet, sünnet olayına yeterince ilgi göstermiyoruz. Gittikçe göstermelik bir zenginliğin, bir zevksizliğin, bir sonradan görmeliğin ipuçlarını veren bayağı bir sergilemeye dönüşüyor sünnet.

Sünnet mevsimi geldi mi, kim bilir kaç binlerce liralar dökülüp alınmış çirkin, hatta gülünç kılıklerle sokaklarda dolaşmaya başlıyor çocuklar. Başlarında amiral şapkaları, sorguçu başlıklar, sırtlarında pelerinler. Yıldızlar, işlemeler gırla gidiyor. Yalnız özel uçaklarda, özel kotralarda sünnet düğünleri düzenleyen zenginlerin çocukları değil, iki yakayı bir araya getiremeyenlerin çocukları da ipeklere, saten kadifelere bürünüyorlar. Bir daha kullanamayacakları giysilere.

Sünnet düğünü ise küçüklerden çok büyüklerin eğlenip kafayı bulacağı bir şölen haline geliyor.

“Erkek olmak...” Çok eski zamanlardan bu yana Yahudiler, Müslümanlar ve Afrika halklarının bir bölümü tarafından uygulanılagelen sünnetin temelinde bir sağlık önlemi olmasının yanı sıra bir “erkek olma” inancı da yatıyor. Gencin topluma kabul edilmesi, toplumun bir bireyi olması. Yani bir erkeklik ve mertlik denemesi gözüyle bakılıyor sünnete. Cinsel organların kutsallığını yücelten, yeni gelen genç erkekler kuşağına topluma yeni bir kan getirme olanağı veren bir bayram, bir tören.

Bir başka görüşe göre, sünnetin temelinde bir kurban etme ögesi de var. Bu tören aracılığıyla kişi tanrısına gövdesini bütünüyle değilse de bir bölümüyle armağan etmiş oluyor.

Aynı günlerde, tatil dönüşü bir gemide, güzel yüzlü, incecik bir delikanlıya rastlamıştım. Geminin barında içki içiyor, bu arada, bara oturttuğu küçük kızcağızın güzel, kızıl saçlarını okşayıp öpüyordu. Bir ara babası olabilir mi diye düşündüm ama değilmiş, dayısıymış. Kızcağızın babası çok sert olduğundan, bizim delikanlı anneye kızı biraz güneş yüzü gördürtmek için tatile çağırmış onları. İyi güzel de kızcağız hiç kıpırdamıyor, sağa sola bakmıyor, ellerini önünde kavuşturmuş, güzel gözleri hüzünlü, öylece duruyor.

Bir ara delikanlı uzaklaşınca yanına gittim. Konuşmaktan bile çekiniyor sanki. Ama yarım saati geçti, delikanlı hâlâ dönmedi. Korkmamasını, ailesini nasıl olsa bulacağımızı söyleyerek avuttum onu. Tam o sırada bizim delikanlı dayı da döndü. Ama biraz hızlı içmiş yüzünde, eski yumuşaklıktan, sevecenlikten iz bile kalmamıştı. Birden gözü kızın avucuna tutuşturduğumuz fındık fıstığa takıldı ve patladı:

— Ben sana yabancılardan bir şey almayacan demedim mi? Patlatırım ha!

Zavallı kızın gözleri doldu, ağladı ağlayacak.

— Biz verdik, diye araya girecek oldum.

— Bir ağla, bir ağla da görürsün sen! diye püskürdü.

Bu işkenceye daha fazla katlanmamak için yanlarından uzaklaştım. İki kadeh içkinin yardımıyla asıl kişiliği ortaya çıkan delikanlıya söz anlatmak olanaksızdı. Üstelik söylediğim her şey küçük kızın daha fazla hırpalanmasına yol açacaktı.

— Ben bunu vururum, birine yan gözle baktığını duysam, di-yordu yanında oturanlara.

Düzmece bir kültürün altında barınan bu yabaniliği neye borç-luydu delikanlı? Hatalı ya da korkulu bir sünnet olayına mı? Kişisel bir cinsel eksikliğe mi? Bir güvensizliğe mi? Yoksa toplumumuzda-ki “erkeklik” anlayışına mı? Belki hepsi vardı işin içinde. Onu duy-gusal bakımdan iğdiş eden “erkeklik” anlayışı, şu küçücük kızın da duygusal bakımdan sakat kalmasına, yaralı bir cinselliği dev-ralmasına ve kendi gibi güvensiz, zavallı çocuklar yetiştirmesine kadar gidecekti. Cinsel konularda topluca yaşadığımız kısırlığın parçasıydı bu iki olay.

Ekim 1983

Düşlerin Bittiği An

Ünlü İngiliz romancı D. H. Lawrence, *Anka* adlı denemeler kitabında, kadınla erkek arasındaki farklılığı, kendince şöyle yorumluyor: “Kanımca, yaşamın bir anlamı olduğu, bir önem taşıdığı, bir değer taşıdığı duygusu, bir kadında erkektekinden çok daha büyük bir kaçınılmazlıktır. Kadının kendisi bunu bütünüyle yadsıyabilir, çünkü doğal olarak, onun yaşamına bu amacı sağlamak da erkeğin işidir. Ama bir erkek başıboş, amaçsız hem de mutlu olabilir (...) Bir kadın boş olduğu, amaçsız olduğu duygusuna katlanamaz.”

Bu değerlendirmeden yola çıkarak Gustave Flaubert’in başyapıtı *Madam Bovary*’ye bir göz atalım küçük, kapalı dünyasında sürekli zenginlik, görkem, mutluluk düşleriyle beslenen Emma Bovary sonunda gerçeğin katı yüzüyle karşılaşınca, düşlerinden vazgeçmek zorunda kalacaktır. Düşlerinden vazgeçmekse onun için canına kıymak anlamındadır. Genç kızlığında manastırda yatılı kalan Emma’nın okuduğu romanların “hepsi de aşklar, sevgiler, ıssız köşklere çile dolduran hanımlar, her konaklamada öldürülen seyisler, her sayfada gebertilen atlar, karanlık ormanlar, coşkun yürekler, yeminler, hıçkırıklar, gözyaşları, öpüşler, ay ışığında sandallar, koruluklarda bülbüller, aslanlar kadar yiğit, kuzular kadar yumuşak başlı, görülmedik derecede erdemli, hep güzel giyimli, mezar başlarında gözyaşı döken” beyefendiler üstünedir. Emma, kasaba doktoru Charles Bovary’nin kendisini dar çevreden böylesine renkli bir evrene çekip kurtaracağını sanır. Tozlu doktor yazıhanelerinde, renksiz evinde bile bu düşleri elden bırakmaz. Evini güzelleştirmeyi, kendini güzelleştirmeyi, müzikle uğraşmayı sürdürür.

Aşkı bulma umudunu yitirmez. Bu uğurda çeşitli erkeklerle ilişki kurar, her seferinde gerçek aşkı bulduğuna inanır ve aldatıldığını görür. Kendi kurduğu yalanlar-düzenler ve düşler dünyasında boğulup gitmesi, şantajlara boyun eğmesi hep bu “güzellik ve görkem”i ayakta tutmak içindir. Flaubert, onun çevresindeki

kişilerin renksizliğini, ikiyüzlülüğünü, bağnazlığını vurgulayarak, toplumu eleştirerek Emma'nın havai fişegini anımsatan dünyasına bir ışık tutar. Emma'yı Emma yapan, toplum düzeninin ta kendisidir. Genç kızları olmadık düşlere iten değerler sistemidir. Sonraları tıpta "Bovaryzm" diye anılacak kişilik bozukluğunu hazırlayan koşullardır. Şimdilerde beyaz diziler, pembe diziler ve fotoromanlar aracılığıyla genç kızların gerçekte asla örtüşmeyecek düşler kurmalarını sağlayan edebiyat zevkidir.

Emma Bovary, toplumun sözde ahlâklı kişileri arasında usulca tükenirken, kendisine bedeni karşılığı son umut kapısını aralayan erkeğe, "Acınacak durumdayım ama satılık değilim!" diye haykıracak kadar düşkündür de onuruna. "Hiçbir zaman kendisine bu kadar değer vermemiş, hiçbir zaman başkalarını bu kadar küçümsememişti. Savaşçıl bir duygu kendinden geçiriyordu Emma'yı. Erkekleri dövmek isterdi, yüzlerine tükürmek, hepsini çiğneyip ezmek isterdi..."

Günümüzün, Emma'dan çok daha gelişmiş, daha bilinçli ve duyarlı kadını hiç mi tatmıyor bu duyguları? Yaşamına bir anlam bulmak, kimliğini araştırmak istemiyor mu? Elbette Emma'nın sınıf atlama tutkusuna dayanan düşleri onun için anlamsız artık. Yaşama saygınlık katacak gerçek bir dostluk nasıl kurulabilir bir erkekle? Kadını bir köşeye kısırmayan, olanaklarını ezip bitirmeyen, kişiliğini geliştiren bir dünya, nasıl kurulabilir?

Burada bambaşka bir kesimden gelen bir kadın alıyor sözü: Gençlerde gazetelerde çok ilgi çekici bir haber yayımlandı. 9 çocuk annesi, 42 yaşındaki Rukiye Kumral, 26 yıllık kocasını "Çocuklarıma ve bana yaptığı işkenceye dayanamadım," gerekçesiyle öldürmüş, tutuklanıp Sağmalcılar Cezaevi'ne konmuştu. Cezaevine girerken bir yaşındaki oğlu İdris'i de götürmüştü. Öbür çocuklar, karınlarını doyurmak için yaşadıkları tek göz odada komşuların yolunu bekliyorlardı. En büyük çocuk 24 yaşındaydı ve bir yıl önce baba dayanağına katlanamadığından evden kaçmıştı:

"Yıllardan beri dayağa alışmıştım. Kör kütük sarhoş eve gelir, hıncını benden alırdı. Dayak arsız olmuştu. Ama çocukları zincirleyip bodruma kapatmaya başlayınca sabrım taşı," diyor Rukiye Kumral. "Pişmanım," diye ağlıyor "ama Salim'i öldürdüğüm için değil, çocuklarımı geriden sahipsiz, perişan bıraktığım için. On-

ların emin ellerde olduğunu görsem idam sehpa bana vız gelir.”

Yazıda sözünü ettiğim kadın tipleri arasında ne gibi bir ortaklık var, diye sorulabilir. Farklı toplum düzenleri, farklı değer yargıları, daha önemlisi, sınıf hakları söz konusu. Üstelik erkekler de farklı. Charles Bovary, karısına ufuk açamayacak kadar edilgin bir erkektir baştan beri, ama onu anlamaya çalışır yine de, sever ve sonunda bağışlar. Salim Kumral ise, artan çocuk sayısı ile birlikte zorlanan geçim olanaklarına bir çare bulmaktansa baskı yönetimini seçerek ailesindekilerin küçücük düşlerini bile ellerinden alan bir zorbadır. Onları bir odaya hapsedip içkiye sığınmayı seçmiştir. Genç ömrünü kendisine adayan karısını yaşamın anlamı konusunda haklı kuşkulara düşürmüştür. İnsani olanı yok etmiştir.

Canına kıymakla başkasını öldürmek belki aynı kefeye konmaz, ama arada yüzyıllık bir zaman, geriye doğru sayan bir zaman var. Rukiye Kumral'ın ve daha nice çaresiz kadının işlediği cinayet hep bir intihar değil midir aslında?

“Hiçbir zaman kendisine bu kadar değer vermemiş, hiçbir zaman başkalarını bu kadar küçümsememişti.”

Kasım 1983

Magazin ile Yaşamak...

Geçen yıl, magazin ile edebiyatın ilişkileri üstüne bir ankete verdiğim yanıtta, magazin basınının olayları ele alış özelliğine değindikten sonra, şöyle bağlamıştım yazıyı: “Ey bütün kişilikleri silen magazin yağmuru!” Gerçekten de magazin basınında önemli olan, tek tek kişiliklerden çok, haber değeri taşıyan bir “olay”dır; elbette bu olaya karışan kişi ünlü biriye, haberin değeri de bağlantılı olarak artacaktır.

Bu yüzden de yalnız ülkemizde değil, bütün dünyada ünlülerin yaşamları oldukça büyük “tahrif”lere uğratılarak yansıtılır. Onlar da çevrelerindeki ilgi halesini diri tutabilmek uğruna “tekzip” ya da “tavzih” yollama yolunu seçmezler çok zaman...

Yani magazincilik, kendi yapısı gereği, düş gücünü kamçılayan, abartılı olaylara öncelik tanıyan bir daldır. Ama nereye kadar, dünyanın hiçbir ülkesinde bizdeki kadar bol renkli, bol etli gazete yoktur sanırım. O zaman şöyle bir sakınca çıkıyor ortaya: Acaba magazin, kendine özgü sınırı aşıp bütün yaşamımıza düşünce ve duygu dünyamıza, düş gücümüze el koymak mı istiyor? Bu yazıda, günlük basında, her gün yüzlercesini izlediğimiz sansasyon yazılarından rastgele birini örnek almak istiyorum. (Sonradan bu haberin yalnızca bazı saptırmalara gitmekle kalmadığını, üstelik haber kaynağının da yanlış olduğunu öğrenecektim. Reklamdaki çocuklar sağlamış meğer, ölen başkalarıymış!)

Başlık şöyle: “Bu Sevimli Yavrular Boğaz’da Can Verdiler”. Tıpkı “magazin edebiyatı”yla giriyoruz yazıya. Yazın son demlerinin yaşandığı bir pazar gününde İstanbul. İnsanlar, ağaç gölgelerine sığınmış, kimileri de Emirgân’da bir bardak tavşankanı çay içerek hararet gideriyor.

Pırıl pırıl, cıvıl cıvıl bir gün. Derken ecel!..

Önce yazının ayrıntılarını görmezden gelip olayın aslına bakalım: Televizyonda bir reklama çıkan iki kardeş. Didem ile Bihter’in ana babaları üç ay önce boşanmışlar. Haftada bir babaları onları

alıp gezmeye götürüyormuş. (Haber yazarı her hafta lunaparka git-tiklerini söylüyor. Belki de bir bildiği var.) O pazar lunapark yeri-ne Emirgân'a çay içmeye götürmüş çocuklarını. Arabada biri önde kendisinin yanında, öteki arkada çocukların yanında iki kadın ar-kadaşı oturuyormuş. Ve araba denize uçmuş. Gerçekten çok üzücü bir olay, bir kaza. Ne var ki yazar, haberin başlığında babanın da aynı kazada can verdiğini belirtmiyor; ancak yazının sonunda öğ-reniyoruz.

Neden? Çünkü yazar, “baba”yı tutmuyor. Yazıdan çıkardığımız kadarıyla “Çocuklarının bir dediğini iki etmiyordu. Gönülleriince gezdirdiyordu.” Bu ayrıntıları çocukların annelerinden öğrenmiş ola-bilir diyebilirsiniz. Ama olayın nasıl geliştiğini de anı anına tahmin edebiliyor: Bir evin kapısı önünde duruyorlar. Baba iniyor, az sonra adı Nükhet Baban olan bir kadınla dönüyor. Nükhet Baban öne, ba-banın yanına kuruluyor. Bir sıradan selamla saat 17 dolaylarında Emirgân'a gelip durakta bekleyen Tülin Mete'yi de arabaya alıyorlar. Tülin Hanım çocukların yanına, arkaya geçiyor. Magazin okurunun hemen kavradığı bir durum var burada. Evinden alınan ve adı Nük-het Baban olan kadın ile durakta bekleyen ve arka koltuğa geçen Tülin Hanım arasındaki saygınlık farkı. Bu arada çocukların duy-gularını dile getiriyor yazar: “Neşeleri sönmüştü Didem ve Bihter'in. Oturdıkları koltuğa büzülmüşler, bu yeniliği küçücük kafalarına sindirmeye çalışıyorlardı.” Zaten daha önce de babaları ve hanım arkadaşı “adeta çocukların varlığından habersiz çeşitli espriler yapı-yorlar, kahkahalarla gülüyorlardı.” Yine haberden anlıyoruz ki baba iki hanım arkadaşına laf yetiştirme telaşı yüzünden arabanın denize uçmasını engelleyememiş ve cezasını çekmiş.

Yazı iç kanıttıcı yaşam ve ölüm kıyaslamalarıyla son buluyor.

Şimdi, bir baba düşünelim. Nedeni ne olursa olsun karısından ayrılmış, her pazar günü çocuklarını alıp arabasıyla gezdirdiyor. Bir pazar günü iki hanım arkadaşını da çağırmış bu gezintiye. Emirgân'a çay içmeye gitmişler. Vakit ikindiüstü, gece yarısı falan değil. Ölen kişinin temize çıkması için yanında başka hiç kimse olmaması mı gerekir ille de? Yoksa yazar başka bir şeyler biliyor da bizlere açıklamaktan mı kaçınıyor?

Magazin basını, yapısı gereği olayları abartır demiştim. Nitekim yazar, son cümlesinde bir süre önce yine aynı reklamda izlediğimiz

bir yıldızın da balkondan atlayıp intihar ettiğini hatırlatarak toptan bir “uğursuzluk” a bağlıyor sanki bu olayları.

Bu haberi okuyanlarsa şöyle bir izlenim ediniyorlar: Karı-kocanın birbirinden ayrılması türlü uğursuzluklara gebe bir olaydır. Bir baba, çocuklarını ille de tek başına eğlendirmek zorundadır, onun yanındaki her kadına ister istemez “dostu” gözüyle bakılacaktır. (Bu olaydaki baba, yanındaki kadın sayısının fazlalığından temize çıkıyor bana kalırsa.) “Günah” eninde sonunda ödenecektir.

Düş gücünü körükleyen magazin basını, keşke bize zar zor götürdüğümüz şu sıkıntılı yaşama direnme gücünü veren gerçekten renkli olaylarda kullansa ustalığını, bağnazlığı gündeme getirmese, acı bir olayı yaşayan sıradan kişileri adları ve soyadlarıyla teşhir ederek çaresiz durumda bırakmasa insanları.

Aralık 1983

Anılardaki Abartma Payı

Kemal Tahir'den dinlemiştim bu gerçek olayı. Sonradan öyküsü de yazılmış, ama ne yazık ki yazarla olay, yaşayanların adları aklımda kalmamış.

Efendim, yüzyılımız başlarında “Boğaz”lı birtakım cici beyler, okudukları serüven romanlarının etkisinde kalarak bir serencam’a çıkmaya karar vermişler. İnanılmaz bir cesaret göstererek Bebek’ten kayıkla Anadoluhisarı’na geçecekler! Hazırlık günler önceden başlamış: Yiyecek içecekler depo edilmiş. Yani Usta ile tayfaları birkaç kere deneme küreği sallamışlar, ilaçlar, ilkyardım malzemeleri bolca tutulmuş, ecnebi diyarlardan getirtilme kamp malzemeleri, tulumlar kayığa yerleştirilmiş özenle. Kolay mı, müthiş tehlikeli bir yolculuk bu!..

Konu komşu serencam günü gelip çatığında kıyıda toplanmışlar, son ana kadar bu gözü pek gençleri kararlarından geri döndürmeye çalışmışlar, ama nafile. Neyse ki hava şartlarının elverişli, denizin dalgasız oluşu, içlerine azıcık su serpmiş. Kayık, gözyaşlarıyla uğurlanmış.

Zorlu yolculuk sırasında birkaç kere alabora olma tehlikesiyle karşılaşan kahramanlar, sonunda menzile vardıklarında bu sefer de karşı kıyının sevinç gözyaşları döken, zafer çığlıkları atan halkıyla karşılaşmışlar. Müthiş bir karşılama töreni. Kendilerini konuk etmeye can atan ev sahiplerini şu gerekçeyle reddetmişler: Denizciler dam altında uyumaz, geceyi sandalda geçireceğiz.

Hiç farkında olmadan bu anıdan bir mizah öyküsü yaratan yazar, kahramanların duygularını dile getirirken bir ara çok ürkütüklerini, kayıkçı Yani ile tayfalarının galeyana gelip kendilerini boğazlayacaklarını sandıklarını da eklemişmiş yapıtına (Ah şu serüven romanları).

Kemal Tahir, Türk ulusunun her türlü geziden pek hoşlanmadığını anlatırken, örnek gösterirdi bu öyküyü: “Koskoca bir imparatorluğun topraklarında doğmuş kişilerin, bulundukları yerden azı-

cık açıldıklarında hemen seyahatnameler döşenmelerini başka türlü nasıl açıklarız?” Sonra kahkahalar atarak *İzmit Seyahatnamesi*’ni anlatırdı uzun uzun.

(Son yıllarda az ötedeki bir tatil kasabasında bile turistik, egzotik yaz anıları bulup çıkaran “gezgin”lere rastlanıyor.)

Gerçekten de göçebe özellikleri ağır basan bir halkın, bir zamanlar Asya’dan Avrupa’ya, hatta Afrika’ya uzanan şimdi bile Erzincan’dan Köln’e göçmekten kaçınmayan bir halkın, yolculuk dendi mi tüylerinin diken diken olması nedendir acaba? Çok uzağa gitmeden kendimize soralım: Bir yolculuğa gitmeden içimizi bir sıkıntı basar mı, basmaz mı?

Bu tedirginliği bir ölçüde nereye göçersek göçelim, orada bir toplum kimliğiyle yaşamakta direnmemize bağlayabiliriz. Yetişme koşullarımız, sılamız dışındaki her yeri yurt sınırları içinde olsa bile “el diyarı” olarak görmemizi sağlar. O el diyarında bir hemşerimize rastladık mı, içimiz hop eder. Ayrıca, her yolculuk bu kapalı çevreyi kırma doğrultusunda bir serüveni de içerir. Yabancı diyarlara giden hemşerilerimizin “nasıl değiştikleri”nden dem vururuz, dönüşte davranışlarını yakından gözlemleyerek orada nasıl bir yaşam sürdürdüklerinin ipuçlarını yakalamaya çalışırız. Yine bizden midir eskisi gibi yoksa?

Bu eğilimimizin en parlak, en abartılı örnekleri de erkeklerimizin her fırsatta anlatmaya düşkün oldukları askerlik anılarıdır. “Yıl 1945. Malatya’da askerliğimi yapıyorum. Hiç unutmam...” gibi başlayan kaç öykü dinlemişizdir tanıdıklarımızdan. Bazılarının anlatacağı anıyı ezberlemişizdir, yine de onun keyfini bozmamak için gülümser gibi yaparız. “Ay Ahmet, geçen gece yine anlatmıştın ya bunu!” derler. Yine de anının kahramanı hiç etkilenmez bu uyarıdan, sözü gönlünce uzatır.

Askerlik anıları belli öbeklerde toplanabilir.

Baş sırayı, çekilen zorluklar, soğuk kış, sıcak yaz, elverişsiz koşullar, yıkanma sorunları, talim sorunları, nöbet sorunları, yemek sorunları tutar. (Şimdi bakıyorum da, dört ay askerlik yapanlar bile yıllar yılı askerlik yapmışlar kadar anı biriktiriyorlar.) Askerlik bir vatan borcudur, bir hizmettir, bir görevdir ya, görev süresi ne kadar ağır koşullar altında geçmişse görevi yapan o ölçüde kahramanlaşacaktır. Bu tür anılar daha çok erkek erkeğey-

ken, bir “erkekler dünyası”nda anlatılır. Abartmalar orada daha da zenginleşir.

İkinci sırada kadınlara da anlatılabilen sevimli anılar vardır. Bir kere toplu olarak yataktan kaçılmıştır, sevimli bir teğmen araya girerek kaçakları korumuştur. Bir gece mutfak nöbetinde çok komik bir şey olmuştur, ertesi günün tatlıları bitirilmişti vb.

Önemli olan bu anıların basmakalıplığından çok anlatanların o anda yüzlerine gelen gençlik ışıltısıdır. Sanki o günlerde yaşamaktadırlar birden bire. Doğruyu söylemek gerekirse, köyde doğup askerliğini bir kent merkezinde yapan bir dostun anılarını hiç dinlemedim. Okuma yazmayı hatta Türkçeyi asker ocağında söken bir erin anıları ne kadar başka olurdu kim bilir. Ama bir şey değişmezdi. O da, yıllar yılı, sakalları ağardıktan sonra bile köydeki eşine dostuna kentin görgü kurallarını, değişik yaşam biçimini, orada edindiği eşsiz dostları anlatarak yaşamının tek serüvenini allayıp pullamaktan, bu serüvenden kendine özel bir pay çıkarmaktan, bu arada çevresindekileri bezdirmekten geri durmazdı...

Ocak 1984

Yaşamın Sürekliliği

*Giyilmemiş çamaşırlar nasıl kokar bilirsin,
Sandık odalarında;
Senin de dükkânın öyle kokar işte.
Ablamı tanımazsın,
Hürriyette gelin olacaktı, yaşasaydı; bu teller onun telleri,
Bu duvar onun duvağı işte.
Ya bu camlardaki kadınlar?
Bu mavi mavi,
Bu yeşil yeşil fistanlı...
Geceleri de ayakta mı dururlar böyle?
Ya şu pembezar gömlek?
Onun da bir hikâyesi yok mu?
Kapalı Çarşı,
Kapalı kutu.*

Kimi şiirler, yıllar geçtikten sonra okunduklarında, ayrı bir değer kazanıyor. Yıllar sonra benzeri durumları yaşadığınızda, o duruma da ayrı bir anlam katıyor. Orhan Veli Kanık'ın 1947'de yazdığı bu şiir de öyle...

İlk okuduğumda, bir senaryo yazma isteği vermişti bana. Öykü değil, senaryo. Çünkü şiirde dile getirilenler, sözcüklerden çok görüntülere ağırlık veren duygulardır. Diyelim bir öğleüstü, durup dururken, kalabalık bir yerde (Çiçek Pasajı'nda, Eminönü meydanında ya da Kapalıçarşı'da) yere yıkılıp ölen yaşlı bir adam düşünmüştüm. Öyle bir adamın mutlaka bir enfiye kutusu vardır, deri bir cüzdanı, dededen kalma bir Serkisof saati, bir tel gözlüğü, ibrik bir çakmağı. Cebinde, kahverengileri silinmiş birkaç anı değeri taşıyan fotoğraf da vardır elbette. İhtiyarın beklenmedik ölümüyle onun kişiliğini bütünleyen bu özel eşyaların nerelere dağılabileceğini düşlemeye çalıştım. Enfiye kutusu bir antikacıda alacaktı soluğu. Deri cüzdan, artist ve şarkıcı fotoğrafları, arabesk kartpostallar, prezervatifler, kaçak aspirin ve kontrol

kalemi satan bir işportacıda. Tel gözlük, kahverengi fotoğraflarla birlikte Bitpazarında. İbrik çakmak da, –büyük bir olasılıkla– ölünün başına ilk koşanın elinde. Böylelikle ihtiyaç ölüme doğru yol alırken, parçaları elden ele dolaşacak, yeni yeni yaşamalara gireceklerdi. İhtiyar ölüydü artık, ama eşyaları diriymiş, ne garip!.. Ama iş, bu kadarla kalmıyordu. Bu eşyalar dönüp dolaşıp hangi ellerde, hangi evlerde boy gösterecek, toplumun hangi kesimlerine uzanacaktı?..

Geçenlerde Galatasaray’daki pasajlardan birinde çorap çeken Rum madamı görünce, aynı duygular yine kabardı yüreğimde.

Onun küçücük dükkânı “sandık odası” da “giyilmemiş çamaşır” kokuyordu. Piyasada 150 liraya çorap alabilecekken, kim 150 lira verip kaçmış bir çorabı çektirtebilirdi ona? Dükkânda asılı duran çorap torbalarına bakıp bir kanıya varmak, olanak dışıydı. Sahne sanatçılarının vazgeçemedikleri Avrupa işi simli çorapların yanında dümdüz, gündelik çoraplar da göze çarpıyordu. Kim bilir, onların sahipleri de belki benim gibi anılarına düşkündüler. Anılarını elden çıkarınca bir şeyler yitirdiklerini sanıyorlardı.

İhtiyar madamın dükkânından ayrılırken yaşama biçimimizin geçirdiği değişiklik daha çarpıcı göründü gözüme. Avrupa pasajındaki korse, kemer, düğme mağazaları bomboştur. Mühür kazıyıcılar boştaydı. Ola ki körüklü makineleriyle fotoğraf çekmeye alışmış, kutuların camına en içli düğün ve askerlik fotoğraflarını ilıştirmeye özen gösteren gezgin fotoğrafçılar da otomatik makineler çıkmalı beri işsizdiler. Bitpazarında kullanılmış diş fırçaları, takma dişler, eski gözlükler, çöken konakların ıvır zıvırını sergileyen eskicilerden kim alışveriş ediyordu acaba? Sahaflar çarşısındaki tek tük el yazması kitapları, Kapalıçarşı’daki Avrupa kökenli porselenleri, İznik kökenli çinileri, düğün sandıklarından çıkma değerli yazmaları, “onca plastiğin” camını naylonun ve sahnenin içinde ayırt edip kimler bağırklarına basıyorlardı?

Ama bu meslekler sürüp gittiğine göre demek onların değerlerini bilen birileri vardı.

Tanımadığımız, görmediğimiz birileri. Tanıdığımızda belki bize yadırga gelecek, bir miras sahiplenmeye hazır yeni zenginler. Beyazıt’ta işportadaki fotoğraflar arasından bir paşayla karısının çerçeveli düğün fotoğrafını alıp evinin duvarına asarak, borusu

yitmiş bir gramofonu bir köşeye yerleştirerek soyluluk taslamayı kuranlar.

Ya da tam tersi yaşamı anlamlı kılmaya çalışanlar, değer bilenler.

Hem o senaryoyu hâlâ yazamadım. Uzun bir çalışma, araştırma gerektiriyor. Ama karpuz sergilerinde natürmort kıvraklığında devrilmiş kan kırmızı karpuzları gördükçe pek hayıflanmıyorum: Birileri var. O senaryoyu yazmasalar da, yaşayan birileri...

Şubat 1982

Doğa Jandarmalığı

Dilimize son yıllarda en sık takılan sözcüklerden biri de “doğal”, eski değişle “tabii”. Yalnız ölkemizde değil, bütün dünyada “doğallık”, yani doğanın düzeni ve işleyişıyle uyum içinde olma hali, baş tacı ediliyor. Doğanın bir parçası olan insanın günlük hay huy içinde ana kaynağından iyice uzaklaşması, köylerden, göç sonucu ortaya çıkan çarpık kentleşme olgusu, ola ki bir zamanlar atalarımızın gönülleriince yaşadıkları bir “sıla” katına yükseltiyor doğayı. Kime sorarsanız, bütün kentlerin yaşanılacak bir mekân olmaktan çıktığından söz ediyor, taşı tarağı toplayıp doğaya kaçmaktan başka çare bulamadığını ileri sürüyor.

Temelde istenen ne? İnsanların “doğal”lığa bunca önem verirken, acaba ne gibi değerlerin yerleşmesini, yaygınlaşmasını istiyorlar? “Doğallık”, mavi ırmakları, durgun gölleri, sıra sıra dağları ve yeşillikleriyle bize bütün dertlerimizi kaygılarımızı unutturan bir kartpostala gönöl vermek mi yoksa? Kişinin yaşamını bahçe düzenlemek, kır havası alıp yürüyüşler yapmak, toplumun çalkan-talarına kulak tıkamakla sınırlayan bir ideoloji mi?

Birkaç örnek verelim: Sahibini her türlü tehlikeden koruma adına bekçilik görevini kendiliğınden üstlenen bir sokak köpeğinin bağılılığı ile şımarık bir çocuğun elinde hırpalanmaya rıza gösteren bir süs köpeğinin bilgeliğı ne kadar doğalsa, keskin bakışlı bir karabatağın avını anında saptaması, ava elverişli sivri gagasıyla suçsuz bir balığı yakalayivermesi, aynı derecede doğaldır.

Görkemli ormanlar kralı aslanın ormana çıkmadan önce irili ufaklı bütün hayvanlara aç kaldığını, dolayısıyla avlanmak zorunda olduğunu kükreyerek belirtmesi, kavgada mertliğı seçmesi, hasmına açıkça meydan okuması ne kadar doğalsa, bir kaplanın sinsi pençeleriyle hiç haber vermeksizin avının ensesine binmesi, aç olmasa bile avdan asla vazgeçmemesi, bir o kadar doğaldır.

Denizaltı casusluğunda kullanılacak ölçüde eğitilebilen, konuşma sesleri çıkaran, eşiyile denizin derinlerinde cilveleşmekten

geri durmayan insan sever yunus ne kadar doğalsa, doruklarda tek başına yaşayan, insanlara tepeden bakan yırtıcı kartal da, o kadar doğaldır. Örnekleri çoğaltmak gereksiz. Ben, doğanın kendi kurallarını işlettiğini, elemeye, yenilemeye, yenilenmeye ve sürekli değişime dayanan bu yasalar kapsamında canlıları eşit bir hoşgörüyle bağrına bastığını göstermek istiyorum. Oysa insan için, özellikle ahlak ölçülerinin katı ve değişmez olduğu toplumların insanları için “doğallık” apayrı, neredeyse doğa dışı bir kavram. Öyle ki bir toplumda egemen ideolojinin ta kendisi bile olabiliyor. Bir örnek verirek: Bizim toplumumuzda kadınla erkeğin dostluğu “doğal” karşılanmaz. Yıllarca birbirine kök söktürerek bir evliliği yürütmeye çalışan çiftlerin çabaları “doğal”dır da, birbirini yürekten seven iki kişinin toplumca onaylanmamış ilişkisi doğal değildir. Kaplan biraz daha az yırtıcı olsa, kartal şu saçma gururunu bir yana atsa sanki bizim gözümüzde daha doğal olacaklardır. Kız çocukların bebek ile oynamaları doğaldır, erkek çocukların tüfekle. Çünkü toplum güçleri bir kere doğanın yerine geçemeyegörsünler, yurttaşlarına her türlü baskıyı yapmaya kendilerinde hak bulacaklardır. En kestirme yol, şu olabilir; sakatlar evlerinde kalıp sokaklarımızın genel görünümünü bozmamalıdır; özürlüler, ya bir an önce düzelmeli ya da elenmelidirler; gençler, kuşak kopukluğu doğmasın diye yaşlılarla aynı dili kullanmalı, aynı müziği dinlemeli, aynı geleneklere şaşmadan bağlı kalarak dış dünyada alınan yolu görmezden gelmelidirler. Toplumun her kesitine yayılan bu anlayış şöyle özetlenebilir. “Bir toplumun bireyleri ancak o toplumun genel esenliğine katkıda bulunuyorlarsa doğaldırlar. Yoksa toplum onları ezer geçer.”

Son yıllarda gittikçe daha büyük boyutlara ulaşan “sağlık” kampanyaları hepimizi doğallık üstüne düşündürmeye zorluyor. Kitle iletişim organlarıyla bazı derneklerin el ele vererek düzenledikleri kampanyalar bunlar. Sigaranın ille de kansere yol açtığını öne süren, akşamları iki kadeh içerek yorucu bir günün yorgunluğunu atmaya çalışan çağdaş bir aile babasından ya da bir meslek kadınından ileride canavar bir alkolik doğacağını savlayan kampanyalar. Oysa hepimiz, insanın ta baştan beri keyif verici, gevşetici maddeler kullandığını biliyoruz. Eski insanlar, yapraklara otlar sararak ilk sigarayı bulmuş, bereket şenliklerini şarap içerek

kutlamışlardır. Önceleri içinde barındığı doğa ile becelleşmede, sonraları yaşadığı toplumla baş etmede bu tür “dopingler”in yararlı olduğu inancını atalarından devralmıştır insan. (Elbette bu uyuşturucu ya da uyarıcıların *aslında* ruh hastası ya da akıl hastası olan bireylerin hastalıklarını daha çabuk yoldan ve daha belirgin bir biçimde gün ışığına çıkardıkları yadsınamaz. Ne var ki bu, uzmanları ilgilendiren bir konu.) Benim burada vurgulamak istediğim “doğallık” perdesi ardına, yurttaş sağlığını koruma özüğü ardına gizlenen baskı mekanizması, insanları tektipleştirme çabasıdır; insanlara belli davranış reçeteleri sunma girişimidir.

Hastalıklı bireylerden sağlıklı yurttaşlar yaratmak, doğanın harcı değildir bugün. Doğanın yerini bir o kadar anlayışlı, sevecen, sevgili bir hoşgörü, insan çeşitliliğine alabildiğine açık bir anlayış almıştır. Kısaca: Uygarlık!.. Çünkü bilimin verilerini özel sezgisiyle birleştirebilen uygar insan, değil yalnız doğayı, kendi doğasını bile değiştirecek güçtedir.

Mart 1984

Haydin Bahara!

Yazı yazmanın çok güç, hatta ağır geldiği anlar vardır. Bir türlü masa başına geçemezsiniz, o ana kadar hiç yazı yazmamışsınız gibi acemilik çekersiniz. O zaman da gazetelerde her gün yazan meslektaşlarınıza hayranlık duymamak elinizden gelmez. Bu tutukluğun nedeni, kişisel birtakım açmazlar olabilir; yorgunluk, bezginlik olabilir.

Ama asıl neden, “konu”muzı daha önce işlemiş olmamızdır çok kere. Kendinizi yinelemekten hoşlanmayan bir yazarınsanız, aşınmış konularda kolay kolay kalem oynatamazsınız. Oysa işin aslına bakarsak, konuları yazarlardan çok yaşamın aşındırdığını görürüz. Sözelimi “bahar” üstüne bir yazı yazacağız. Şablon hazır: Doğanın uyanması, tomurcukların açması, yeşeren çayırılar, meleyen kuzular, güröl güröl akan sular, baharla birlikte yeniden uyanan bedenın taşıdığı yaşama sevinci... Bunları bir daha, bir daha yazamazsınız ki. Yazacaksanız bir kompozisyon ödevi ile başarısız bir manzume arasında bir seçme yapmanız, yani ölümlerden ölüm beğenmeniz gerekir. Gelgelelim için için yine de bilirsiniz ki “bahar” dendiğinde akla ilk gelen bu kartpostal, gerçek baharın bir parçasıdır. Yazardan beklenen, bu kartpostala can katması, baharı bir kere daha yaratmasıdır.

İstanbul’un öyledir baharı.

Bir aşk oluverdi âşinâlık

Aylarca hayal içinde kaldık

Zannımca Erenköy’nde artık

Görmez felek öyle bir baharı

diyen usta şair Yahya Kemal’in bu zor işi nasıl bir çırpıda başardığına şaşar kalırsınız. Bahar geldiğinde camdan bakıp bildiğiniz manzarayı izleyeceğinize “Erenköy’nde Bahar”ı okumak bazen daha çok içinizi açabilir. Dışarıdaki baharla Yahya Kemal’in baharı bir yaşama kültüründe birleşirler, bir aşkıta, bir sevinçte.

Yaşamımızda da öyle değil mi? “Aşk”, “ayrılık”, “özlem” gibi bizi yönlendiren, alabora eden duygular bile ne kadar aşınmış, ne kadar kötüye kullanılmış, bir düşünün. Gündelik telaşın hırpaladığı, ilişkilerin zedelediği, şarkı sözlerinin beylikleştirdiği, magazin abarttığı duygular olmuş çoğu; içi boşalmış, anlamı atılmış kof sözcükler gelmişler. Bizler de onlara yeni anlamlar, yeni yorumlar getirme, onları yeniden ele geçirme yerine “Duygusallık bunlar canım!” diye kestirip atmaya yeğliyoruz.

Sevdiğimiz kişiye “seni seviyorum,” demek bayat bir açıklama gibi geliyorsa, sevgimizin özel, kişisel ağırlığını belirtecek sözcükler seçme zahmetine katlanmıyor, “Nasıl olsa anlamıştır canım, söylemeye gerek yok!” diye geçiştiriyoruz, böylece bir hançer de biz vuruyoruz sevgiye.

Hep böyle mi gidecek? Yani hep başkalarından mı bekleyeceğiz içimizi zenginleştirmelerini? Kendimiz bu uğurda elimizi kolumuzu kıpırdatmaktan hep kaçınacak mıyız böyle? Güzelim bir bahar gününde bile asık suratla mı dolaşacağız sokaklarda? İki yakamızı bir araya getirme derdi, yaşadığımız sıkıntılı ortam, ya da kişisel sorunlarımız “insan” kişiliğimizi hepten mi ele geçirecek? Hiç savaştan teslim mi olacağız umutsuzluğa; kötümserliğe?

Olmayacağız elbette!.. İnsan olduğumuzun bilincine vardığımız sürece bahar gelince kıra gideceğiz, ormanda dolaşıp beylik kuş cıvıltılarını dinleyip beylik kır çiçekleri toplayacağız. Aşık olacağız ve “Seni seviyorum,” diyeceğiz korkmadan. Ayrılık, özlem, gurbet duygularıyla kıvranıyorsak, bu acıları insan gibi çekeceğiz. En azından bir gün umutlarımızı gerçekleştirme “umudu”nu elden bırakmayacağız.

Milton’un güzel ve haklı bir sözü var: “Umut elden gidince korku da gider.” Korkularımıza sahip çıkacağız demek, umudu elden bırakmama adına. Haklı umutsuzluğumuzun bizi artık korkmayacak kadar bezginleştirmesine engel olacağız. Doğa’nın yeniden doğduğu şu bulunmaz mevsim, kesin bir karar mevsimi olmalı bizler için. Sıkıştık mı kitap okuyarak, müzik dinleyerek yeneceğiz umutsuzluğu.

Yazının başında yazarların sorunlarından söz etmiştim. Ama yazarlık mesleğinde kendine özgü mutluluk payı var: Sorunlarınızı değil, umutlarınızı da paylaşabilirsiniz okurlarla. Kim bilir, belki

ben umutlarımı sıralayarak, sizlere önerilerde bulunarak kendimi de umutlandırırdım, bu yazıda.

Son sözü, öyküleriyle bana küçük sevinçlerden büyük tatlar almayı öğreten, yazarlıkta karar kılmamı sağlayan büyük yazar Memduh Şevket Esendal'a bırakalım. Hafız Nuri Efendi'nin ağzından;

“Bir kız çocuk, elinde bir deste maydanöz, takunyalarını tıkırdatarak geçiyor. Komşu Gaffar'ın oğlu, iki boş küfeyi bostan kapısından sokmağa uğraşıyor. İki hanım, belli ki uzakça bir yere gitmiş ve geç kalmışlardı, hızlı hızlı eve dönüyorlar, mutfakta annesinin takunyalarla dolaştığı duyuluyor... ‘Hayat ne tatlı şey’ diye düşündü. İnsanın ömrü olmalı da yaşamalı...”

Nisan 1984

Nasıl Konuşuyoruz?

Nasıl Yaşıyoruz?

Günlük yaşamımızda geçen konuşmalardan bazı örnekler vererek girmek istiyorum yazıya.

Büyük bir gazetenin santralini arıyorsunuz. Senli benli bir ses yanıtlıyor hemen:

— Buyur canım kimi istedin?

Pek az tanıdığınız ciddi bir iş adamıyla sokakta karşılaşıyorsunuz. “Merhaba” demesi şöyle:

— Nasılsın hayatım?

Birbirlerini sevdikleri sözlerinden belli olan bir çift geçiyor yanınızdan. Diyelim ki “tamam”, “oldu”, “ciao” gibi televizyon sözcüklerine alıştınız, “Ay vallayı...” sırnaşıklığına da, “Kimlerle takılıyorsun?” türünden yeni argoya da. Yine de birbirini seven iki kişinin “ulan”la başlayan ve ilişkinin özündeki kabalığı hemen ele veren konuşmalarına alışamıyorsunuz. “Harbi delikanlı” ve “mert karı” edebiyatı gerçi ülkemizde ta baştan beri vardı, ama sanırım yeni gelişen “arabesk kültürü”yle iyice övülesi bir boyuta yükselecek yaygınlaştı. Burada, artık kullanılan dilin güzelliği, çirkinliği ya da kulağı tırmalayıp tırmalamadığı değil önemli olan, yaşamımızın vazgeçilmez bir parçası olarak ilişkilere tuttuğu ışık!

Geçen aylarda, *Elele*’de gençlerle giyim konusunda yapılan söyleşi, sanırım hepinizin ilgisini çekmiştir. Gençler, Sayın Erzen Onur’un yönettiği bir açık oturum çerçevesinde, giyim ve moda konusundaki görüşlerini dile getirirken, çok önemli saptamalar yapıyorlar, giyimın iktisadi bir gösterge, ayrıca toplumumuzda bir “sınıf atlama” aracı olduğuna ustalıkla parmak basarak, Türkiye’deki yeni “tüketici” sınıfın özlemlerini eleştiriyorlar. Bu arada değme toplumbilimcileri aratmayacak gözlemler sıralıyorlar.

Aynı şekilde, Robert Kolej Kültür-Edebiyat Kulübü’nün yayın organı *Çağrı* dergisinin (sayı: 3) “Günümüz Gençliğinde Yozlaşma”

konulu soruşturmasına verilen yanıtlar da, çok ilginç. Bir öğrenci şöyle diyor:

“Günümüzde gençlik kavramına aykırı düşen bir yorgunluk söz konusudur. Bu da, sorumlulukları yeterince yerine getirememeyi, olaylara gereken önemi vermemeyi, dolayısıyla ‘yüzeyselliği’ doğurmaktadır... Ne yazık ki gençliğimiz, dile gereken önemi vermemektedir. Duygularını, düşüncelerini, coşkularını ‘korkunç güzel’, ‘kalite takılmak’ gibi Türk dili kurallarına tamamiyle aykırı sözcüklerle anlatma yoluna gitmekte ve bu sözcükleri aralarında âdeta bir güç, bir birlik oluşturan birer etken gibi görmektedirler.”

Gençlik dediğimiz “kaynaşmış bir kitle” değil elbette. Nitekim Selahattin Erkanlı’nın *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan “Punk Gençliği” incelemesi de bunu gösteriyor. Türkiye’deki heavy metalci gençler, heavy metal giysilerinin ve takılarının, yani zincirlerinin, kuru kafanın, deri ceketin, zımbalı kemerin, yalnız farklı görülmek adına kullanıldığını, “bunun ötesinde bir anlamı olmadığını” ileri sürüyorlar. Bu giysilerle kendilerini özgür hissettiklerini, ama 24-25 yaşından sonra kendilerine verilecek sorumlulukları üstlenmeye hazır olacaklarını belirtiyorlar.

Bu grup üyelerinin kendi aralarında başka başka alt kültür gruplarına ayırdıklarını öğreniyoruz: Sözgelimi gecekondu semtlerinden gelenler, orta halli ailelerden gelenlere kıyasla çok daha “saldırgan” yönsemeler gösteriyorlarmış. Kimilerinin işi gücü yalnız müzik dinlemekken, kimileri kavgadan hoşlanıyormuş. Grupların adları da ilginç doğrusu: Axe, Ass, Lotus, Akrepler...

Batı’da işsizlik, bunalım ve umutsuzluk sonucu ortaya çıkan, katı resmi görüşe, ana baba baskısına direnme gibi bir anlamda düşünsel bir temelden yola çıkan punk hareketinin ülkemize aktarılışı böyle oluyor demek. Okuyan ve düşünen gençlerin yanıldıkları tek nokta, bu öykünme düşkünlüğünü yalnızca gençliğin bir sorunu olarak ele almaları.

Gündelik basına bir göz atsalar, çarpık çurpuk çizgilerle, beylik esprilerle donanmış, Türkçeyi alabildiğine bozarak bir “gülmece” tadı çıkaran mizah dergilerini, kadın eti teşhir eden gazeteleri inceleseler, giyimde, dilde yaygınlaşan bu yozlaşmanın suçlusunun yalnız gençler olmadığını göreceklerdir. Ünlü bir süperstar’ımız (ne demekse) anlaşılması süper zor konuşmasına şöyle sözcükler

serpiştiriyor: “Relaks olmak”, “Maalesef provakasyon hikâyesi var. Sansasyonele gelince... Spekûlatif olsun diye yapmadım...” “Evet, who am I?”, “Olaya uniseks bakıyorum.”, “Diyalektik materyalizm gibi... pat diye durum değişiyor...”, “Para olayı diyalektik.”

Dil ve kavram yanlışları saymakla bitecek gibi değil. Saçlarını “punk” modasına uygun kestiren, öte yandan toplumumuzun uysal kesimiyle büyük bir bütünleşme gösteren sanatçımız, yüz-yıldır toplumca çektiğimiz sancının nedenleri üstünde bir daha düşünmeye götürüyor bizi: Batı değerlerini toptancı bir biçimde, hiç sorgulamaksızın benimsememizin, temelinde yatan felsefeyi hiç irdelemeden, yarım yırtık dış çizgileriyle bağrımıza basmamızın sonuçları gerçekten acı. Yarım yamalak, çarpık çurpuk bir dil ve o dil aracılığıyla yürütülen acınılası insan ilişkileri... Bu acayip olgunun suçunu gençlere yüklemek insafsızlık gibi geliyor bana!

Mayıs 1984

Sıradan Bir Günde...

Diyelim pazar günü erken kalktınız, tatil gününün tadını çıkarmak istiyorsunuz. Hava da mis gibi. Sokaklar daha bomboş. Her şey yepyeni, pırıl pırıl. Bir yürüyüşe çıkmadan önce, şöyle bir duş yapmalı, ama sular... İşte bakın sular da akıyor! Çayınız demlenedursun, gazetelere bir göz atıyorsunuz. İşsizlik almış yürümüş, sokagınızın köşesinde bir el arabasında hıyar soyup satan mühendis geliyor aklınıza. Onu gazetede okumadınız, gözünüzle gördünüz: “Hanımefendi, başvurmadığım yer kalmadı. Büyük kentlerde ancak yabancı dil bilen mühendisler iş bulabiliyor artık,” diyen sesi kulaklarınızda daha.

Haberlerden birinde zamlara yer verilmiş, dar bir boğazdan geçtiğimiz için özverilere katlanmamız gerekiyormuş. Doğduğunuz günden bu yana hep bir darboğazdan geçtiğiniz aklınıza düşüyor. Ne mene bir boğazmış bu... Ama faizler de artacakmış. İyi, güzel de, diye düşünüyorsunuz, bankaya üç ay süreyle para yatırmayı göze alacak, üstelik üç ayın sonunda –bu enflasyon hızıyla– kârlı bir yatırım yaptığına inanacağı ölçüde büyük bir meblağ yatırabilecek kaç babayığit var toplumumuzda? Bunları düşünebilmek için, ille de iktisatçı olmamız gerekmiyor elbette. Enflasyon, işsizler ordusu, zamlar falan derken çayın tadı bozuldu gibi. Belki iyi demlenmemiştir canım! Biraz daha beklemeli. Zaten yürüyüşe her saatte çıkılabilir, acele etmemeli. Geçtiğimiz dönemin “bankerzede”leri geliyor gözünüzün önüne. Toplumca “köşeyi dönme” ideolojisinden epey ağır bir ders aldık, bir daha aynı yanlışlar yapılmaz herhalde. O sırada bir fotoğraf görüyorsunuz gazetede: Senaryonun en büyük adlarından biri yine halkımıza yardıma hazırmış, şu davalar bir bitsinmiş, tamam!

Sıkıcı haberleri unutmalı, bu güzel günün tadını çıkarmakta diretmeli. Bir başka sayfada, öğrenimin paralı olacağı haberi var. İlk bakışta, rakamlar pek korkutucu değil. Ama... Ama fakülteler arasında bir seçkinlik ayırımına gidildiğini okuyunca, donup kalı-

yorsunuz. Ya okuyan iki ya da üç çocuğunuz varsa? Tek çocuğunuz varsa buna da şükür! Nasıl olsa bir yerlerden bir şeyler buluşturursunuz.

Aynı sayfada, küçük öğrencilerin sorunlarına da yer verilmiş. Zavallılıklar okula başlamışlar, ama daha üstlerini başlarını toparlayamıyorlarmış. Tuvalet yalnız gidemiyorlarmış. Çocuklara oyuncak gözüyle bakıyoruz diye içinizden geçiyor, altı yaşında bile kendi işini kendi göremeyecek biçimde yetiştirilen, sonraları ana-babanın hırsını doyurmak adına en güzel yıllarını masa başında ya da kurslarda tüketen, ezilip kırılan bir oyuncak. Televizyonda izlediğiniz “Yarış Atları” programını düşünüyorsunuz ister istemez. Yarış sırasında bacakları kırılan, saf dışı kalan küçücük tayları.

Diyeim ki bu tay yarışı başarıyla bitirdi, dilediği mesleğe kavuştu. O mesleği nasıl uygulayacak? Nerede iş bulacak? Ömrü ana-baba baskısıyla toplum baskısı arasında mı geçecek? Toplumumuzda “altın bilezik” diye tanımlanan mesleğini bozdurup üç aylık faize yatırsa eline ne geçer acaba?

Bu karamsarlıktan silkinmeli. Gün hâlâ dipdiri, ıslıl duruyor pencerenin dışında. Kalkıp, davranıp bir yürüyüşe çıkmalı...

Sokaklar dolmaya başlamış bile. Dalgın dalgın yürürken, bir eczanenin vitrininde ithal malı diş macunları, şampuanlar, güneş gözlükleri görüyorsunuz. Fiyatları, yerlilerin en az iki katı. Yanınızdan deri ve güderi giymiş kadın ve erkekler geçiyor; en gözde Avrupa parfümleriyle, ellerinde bakanımızın reklamını yaptığı ithal malı Avrupa sigaralarıyla. Kadınların gösteri sanatçıları gibi giyindiği, erkeklerin manken giyimine özen gösterdiği caddelerden geçiyorsunuz. Bir zenginlik, bir görkem... Sabahın bu saatlerinde ağır makyaj, ünlü mağazalardan alınma bir örnek kılıklar. Gözlerinize inanamıyorsunuz, ama neden? Asgari ücretle geçinen aileler bile ellerine para geçti mi en son moda kılıklarla ortalıkta salınmıyorlar mı? Ama nasıl? Ana caddede, yabancı sigara satan küçük çocuklar kesiyor önünüzü. Bakımsız, derbeder, kötü beslenmekten yüzleri sapsarı kesilmiş çocuklar. Dolapdere yolunda geceleri arabaların yolunu kesen yılışık küçük kızları anımsıyorsunuz. Acaba onlar yalnız sigara mı satıyorlar?

Caddenin bir kaldırımında kadınsı tavırlı genç erkekler çıkıyor karşınıza. Bekliyorlar. Güzel kadınlar da var yanlarında. Biri, bu

sıcakta beyaz bir kürk giymiş, dizlerinin fırlaklığından erkek olduğunu anlıyorsunuz.

Hava usul usul lahmacun, döner, kebab kokularıyla doluyor. Kasetçilerden arabesk şarkılar yükseliyor. Biracılar, 20-30 yaşlarında bir işsiz kalabalığıyla dolup taşıyor. Kimi şakalaşıp itişiyor, kimi gözlerini videoya dikmiş, öylece bakıyor.

Çocukluğunuzu geçirdiğiniz kentte bir yabancı gibi ilerliyorsunuz. Bir an önce eve dönmek, en azından bildiğiniz bir ortama dönmek kaygısı ağır basıyor. Adımlarınızı hızlandırıyorsunuz. Kaldırımlara serilmiş çiçeklere bakıyorsunuz. Bildik kokuları ve renkleri içinize çekmek istiyorsunuz...

Eve gelince bir konyak dolduruyorsunuz. Böylece bir yurttaş olarak Toplu Konut Fonu'na katkıda bulunuyorsunuz ayrıca. İkinci konyakta direnciniz yerine geliyor biraz. “Yarın böyle olamaz, nasılsa olamaz!” diyorsunuz içinizden.

Yazıya oturuyorsunuz. Yazının ikinci kopyası için bir yüzü kullanılmış bir kâğıt arıyorsunuz...

Haziran 1984

Aydınlanmadan, Aydınlatma Hizmeti...

Yaz sıcakları bastırır bastırmaz, yayın dünyasına bir gevşeklik çöker. Yayınevleri “Yazın kitap satılmıyor,” inancıyla kitap yayınına ara verirler. Edebiyat dergileri sürümü artırmak için “hafif” konulara ağırlık tanır. Hemen her yaz başı kâğıt zammı belası, yayıncıları büyük bir karamsarlığa sürükler. “Bu gidişle yayınlara son vermek zorunda kalacağız galiba,” türünden yakınmalar artar. Ama eylül gelip çattı mı yeni kitaplar, yeni dergiler birbirini izlemeye başlar, çok kere hangi okur kitlesine sesleneceği, kaç satacağı “meçhul” kitaplarla dergiler kaplar piyasayı.

Yaz aylarında kimsenin bir şey okumadığı inancı acaba nasıl doğmuştur? Bir kamuoyu yoklaması sonucu mu? Hayır! Yayıncılara göre en büyük neden, öğrencilerin büyük kentlerdeki okullarından tatil için kasabalarına, köylerine dönmeleri ve o bölgelerde yeni yayınları edinme olanağını çok kere bulamamalarıdır. Kimi yayıncılar da, Batı’da yazın düşen kitap satışlarını örnek gösterirler. Kendi sevdiği, değerli bulduğu yapıtları, –satış şansını göz önüne almadan– yayınlama yiğitliğini gösteren bir yayıncı dostuma göre, gerçek hiç de öyle değildir. Batılı insan, kışın karlı günlerinde metroda ayakta giderken bile gazetesini, kitabını okuyan sıradan bir Batılı, yaz günlerinde de bu alışkanlığını sürdürmektedir; ne var ki ailece çıkılan tatillerde ailenin ortalama eğilimi göz önünde tutulduğundan, ciddi edebiyat yapıtları yerine, polisiye romanlar, aşk romanları, bestseller’lar, bilimkurgu ürünleri ve resimli dergiler seçilmektedir. Oysa hepimizin bildiği gibi ülkemizde ciddi edebiyat ürünlerini okuyanlarla best-seller’ları okuyanlar kesin bir çizgi ile ayrılıyor. Bir Thomas Mann, bir Marquez okuru yaz geldi diye Barbara Cartland’a sarılmıyorsa, Harold Robbins tiryakisi bir okur, kış geldi diye Kafka’ya dadanmıyor. Yani iki ayrı çizgideki okura seslenen yayınevlerinin birbirinden kısa bir süre için de olsa okur çalma olanağı yok. Bu olgunun ne derece sağlıklı olduğu uzun uzun tartışmaya değer. Kendi adıma iyi yazılmış bir polisiye

romanın ya da bir bilimkurgu çalışmasının birtakım yeni tekniklerle karşılaşmak ve dünyayı genişletmek açısından yazara da okura da çok yararlı olabileceğini düşünüyorum hâlâ.

“Yayıncılarımızı yanılgıya sürükleyen,” diyor yayıncı dostum, “Yaz geldiğinde Batı’da ciddi yayınların satışındaki azalmadır ama bu, o yayınların kış geldiğinde satmayacağını göstermez. Bir deneme yaptım. Yaz aylarında üç önemli kitap yayınladım. Satışları çok iyiydi. Belki de bu bir ölçüde piyasada o aylarda rakip yeni yayınlar olmasına bağlı.”

Yine yaz aylarında, dergilerin yazarlara yönelttiği en yaygın sorulardan biri de: “Yazın neler okursunuz?” ya da “Yazın nelerin okunmasını önerirsiniz?”dir. Sanki Türk okuru kendisine sunulan gerçekten geniş yayın yelpazesini gönlünce değerlendirebilirmiş gibi. Gittikçe artan kitap fiyatlarının okuru korkunç bir kıskaca aldığı düpedüz ortada. Okuma alışkanlığını ailelerinden devralmış gençlerin, dar gelirli daha doğru bir deyişle dar-harçlıklılar kapsamına girdiğini görüyoruz. Yazarların imza günlerine gelen bu gençler, sevdikleri yazarın çeşitli kitapları arasında utana sıkıla en ucuz olanını seçmeye çalışıyorlar. O kitabı alırken bile bu uğurda nelerden vazgeçtikleri, ne yoksunlukları göğüsledikleri yüzlerinden okunuyor. Ama ne yapsınlar? Alışmışlar bir kere. Eski bir yazımda da değindiğim gibi okumak bir alışkanlıktır, *vaktim yok* ömrünü kabul etmeyen bir alışkanlık.

İsterseniz, okumaya bir türlü vakit ayıramayan “aydın”larımızın bir gazetenin ekindeki Anket Sayfası’na verdikleri yanıtlara şöyle bir göz atalım. Anket soruları ilk gençliğimizde elden ele dolaştırdığımız anket defterlerindeki soruları anımsatıyor. En sevdiğiniz yazar? En sevdiğiniz renk? En sevdiğiniz tarih kahramanı, gibi. Bu sorular aracılığıyla toplumumuzun çeşitli kesimlerinde sivrilmiş, adı edilen “ünlü”lerin iç dünyalarına ilişkin bilgiler edinmemiz amaçlanmış. Bakanlar, belediye başkanları, eski siyasiler, sendikacılar, dünya görüşleri, siyasal eğilimleri dolayısıyla sanat anlayışları ve iç dünyaları bambaşka olan kişiler (daha doğrusu “olması gereken” kişiler). Ne yazık ki üç aşağı beş yukarı hepsi aynı iç dünyayı paylaşıyorlar. Çoğunun erkekte aradığı özellik “vakar”, kadında “sadakat ve dişilik” sevdikleri ressam ve besteciler arasında çağdaş bir sanatçı yok, yaşayan kadın ve erkek kahra-

manları yok. Tarihteki kadın kahramanları Jeanne d'Arc'tan beriye gelmiyor. Tek kadın yazar da Halide Edip. İçlerinde, tarihteki kahramanlardan Atatürk ile Abdülhamid'i bir arada sevenler var, edebiyatta sevdikleri kadın kahramanlar sorusunu Türkân Akyol olarak yanıtlayanlar da. Ama iş kuşlara, renklere, adlara gelince bir cümbüştür gidiyor. En içten yanıtların bu konularda verildiğini görüyorsunuz.

Anket Defteri'ne neden mi değindim? Toplumumuza söz geçiren, yön veren okumuşların eğitim öğrenim durumunu, hangi siyasal eğilimden gelirlerse gelsinler, onları *aynı noktada* birleştiren tutarsızlığını örneklemek için. Keşke bunca iş arasında okumaya ve dünyayı tanımaya zaman ayırsalardı tutarlı, kendilerine özgü bir iç dünya kurabilir, gerçek aydınlar katına yükselebilirlerdi. Gerçek aydınları yıpratma, kendi sallantılı konumlarını koruma adına böyle delice savaşmazlardı. Anket Defteri'nde tek tük gerçek aydın da var ama o kadar azınlıktalar ki...

Yanıtlarda önemli bir ipucu yatıyor: Siyasilerimizin çoğu kendinden hoşnut, bir daha dünyaya gelseler aynı konumu seçmekten, aynı kişilikte yaşamaktan başka bir şey düşünmüyorlar. "Millete hizmet"ten başka düşleri, mutlulukları yok gibi.

İnsanın gülüp geçeceği geliyor Ziya Paşa'nın ağzından,

*Onlar ki verir lâf ile dünyaya nizâmât
Bin türlü teseyyüb bulunur hanelerinde*

beyiti, bu durumda cuk oturuyor.

Temmuz 1984

Haberi Gençten Almak...

Hep önemli kişilerin önemli konulardaki görüşlerini alacak değiliz ya sözü ara sıra gençlere ve çocuklara bırakmakta yarar var. Onlar bizim alışageldiğimiz sistemi, neredeyse bir yazgı diye benimsediğimiz sistemi, yepyeni bir gözle inceliyorlar. Bu arada bizi de gözlemliyorlar.

15 yaşındaki oğlumun ramazan, Şeker Bayramı ve 30 Ağustos Zafer Bayramı konusundaki görüşlerini almayı düşündüm bu yazıda. 1984 yılında Türkiye’de 15 yaşında bir delikanlı olarak “genel durum”u nasıl değerlendiriyor bakalım...

“İstersen, önce ramazandan başlayalım.”

“Ramazan deyince aklıma televizyondaki ramazan programları geliyor. Her yıl birbirinin aynı olan programlar. Anılar anlatılıyor: Direklerarası varmış, sahura kadar orada eğlenilmiş. Kantocular, orta oyunları, Karagöz gösterileri, meddah, operetler... Bazı adlar da sık geçiyor: Kavuklu Hamdi, Naşit, İsmail Dümbüllü, Celal Şakir... Konuşmacılar o günleri özlemle anıyorlar. ‘Nerede o eski ramazanlar!’ diyorlar. Ben kendi adıma o eğlenceler bugün olsa, asla eğlenemezdim diye düşünüyorum.”

“İyi ama Karagöz, meddah gösterilerinde günümüze bir uyarılma çabası görülüyor, değil mi?”

“Yok canım! Çocuklara öğüt vermekten öteye gitmiyor. Karagöz’deki ‘Yere çöp dökmek,’ öğüdü gibi. ‘Türkiye’yi temiz tut, yeşili koru,’ gibi... Çocuk deyince, çocuk programı yapmayı amaçlayınca, nedense saçma sapan şeyler yapıyor. Karagöz oyunlarındaki ‘sözcükleri yanlış anlama’ güldürüsü bile güldürmüyor beni. Hacivat ‘havari’ demiş, Karagöz ‘harami’ diye anlamış, aslında ‘hamami’ymiş. Bunlara artık gülünebileceğine inanmıyorum...”

“Peki, bayramlara ne diyorsun?”

“Yine anılar. Eskiden bayramlarda çocuklar mahalleyi dolaşır, büyüklerin ellerini öperlermiş, şeker alırlarmış, her yerde bir dostluk havası esermiş. Bayram yerlerine gidilirmiş. Hep aynı! Kendi-

mi bildim bileli aynı şeyleri dinliyorum. Artık ezberledim. Bunları yinelemek neye yarar, bilmiyorum.”

“Ya ulusal bayramlar? Onlar farklı mı sence?”

“Hayır, yine aynı! Aynı gösteriler, aynı söylevler. Bayram özel programlarında yıllardır aynı şarkıcıları, türküçüleri izliyorum. Bitmek bilmeyen folklor gösterilerini. Saatlerce süren tekdüze programları... Şimdiye kadar aynı ‘Ayşecik’ filmlerini, aynı Fatih filmini kaç kere izledim, unuttum. Ulusal bayramlarda da bir değişiklik yok. Sözgelimi, Atatürk’ün okuldaki ders kitaplarında okuduğumuz ilkelerini, Kurtuluş Savaşı’nın belli tarihlerini, yeniden yeniden izledik. Onun bir insan olarak bilmediğimiz özellikleri üstünde durulamaz mıydı?”

“Dikkat ettim de hep, ‘aynı’ sözcüğünü kullanıyorsun. Senin eline bir olanak geçse nasıl bir bayram programı düzenlerdin?”

“Özel bir program düzenlemeyi düşünmezdim. Televizyon ya da radyo yapımcısı olarak her gün özenle sürdürdüğüm programcılık anlayışında bir değişiklik yapmazdım. Belki özel olarak sanat değeri taşıyan bir film seçerdim, *Gelibolu* gibi. Böylelikle hem Kurtuluş Savaşı’nın hazırlanış yıllarını sanat aracılığıyla izleyiciye gösterir, hem de barışın önemini vurgulamış olurum. Hareketli, çağdaş programlar düşünürdüm, çizgi filmler, bayram sevincine uygun düşecek *Komedi Dünyası* gibi diziler. Çünkü özel programlar, çocukların severek izledikleri tek tük programları da gürültüye götürüyor. Asık bir yüzle bize tarih dersleri, öğütler veriliyor; bilmediğimiz, bilsek de tadına pek varamadığımız anılar anlatılıyor.”

Tarih dersi, anılar ve öğütler. Tarihimizi elli yıllık bir geçmişle sınırlamanın bedelini çocuklara ödetiyoruz demek. Sanki bugün yaşamıyoruz, hiçbir değer üretmiyoruz, geçmişin güvenceli kuşağında ninnileniyoruz. Sanki bizden sonraki kuşaklara iletmek istediğimiz hiçbir bildiri, hiçbir coşku yok. Direkterarası var, o kadar!

Benim asıl üzüldüğüm bu gençlerin, dünyanın yetiştirdiği üç beş coşkun önderden biri olan Mustafa Kemal’i bile asık yüzlü tannımaları. “Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz’dir, ileri!” gibi, “Hatt-ı müdafa yoktur sath-ı müdafa vardır ve bu sath bütün vatandır,” gibi şiirsel komutlar veren Mustafa Kemal, Çanakkale’de ölen düşman askerlerini bu toprakta öldükleri için evlatlarımız olarak bağrımıza basmamızı isteyen uygarlık tutkunu, barışsever Mustafa

Kemal, bu “genel durum” karşısında ne derdi? Bence 10 Kasım’da yas tutma ve içki yasaklama geleneğinden vazgeçilmesini, kendi doğum günü ilan ettiği 19 Mayıs’ta doğumunun leylaklar, şarkılar ve rakılar eşliğinde kutlanmasını isterdi. Sevinci her zaman yasa yeğ tutardı.

Yıllardır büyük bir özenle cumhuriyeti gençlere emanet eden Mustafa Kemal ile o gençler arasında resmi bir soğukluk koyuluyor nedense. Evelallah ülkemizde herkes Atatürkçü, ama 19 Mayıs törenlerine kızlar çağdışı kılıklarla katılıyorlarmış, ama üniversiteye devam edebilmek için başörtü yerine “modern türbanlar” takmaları öneriliyormuş, Arapça seçmeli ders oluyormuş, ne gam? Ama dilimiz enflasyonla birlikte aşağı çekiliyormuş, ne gam? Bizler nasılsa televizyonun pek tuttuğu o mavi kutuda yaşıyoruz. Sıkıştık mı Uludağ’ı, Efes Harabeleri’ni, Boğaz Köprüsü’nü, Kordon boyunu ayağımıza getiren görüntülerle... Biz onları seyrededuralım, çocuklarımız kendilerine sunulan yeni metaların, yeni televizyon oyunlarının, en gelişmiş bilgisayarların peşinde...

Dalmışım... Turgut soruyor: “Benim anlamadığım bir şey var. Bugün eski ramazanları, bayramları, özenle anan yaşlı kimseler, 20 yıl sonra ölmüş olacaklar. O zaman eski günleri kim anlatacak? Bugün yaşadığımız bir ramazan ya da bir bayram olmadığına göre, yüzyıl sonra da, elli yıl öncenin anılarıyla mı oyalanacağız?”

Ağustos 1984

Çiğköfte Göstergesi

Önyargılı olmayı hiçbirimiz kabul etmeyiz belki, ama şöyle bir yoklayalım kendimizi, acaba en açık görüşlü olanımız bile ufak tefek önyargıların etkisinde değil mi? Özellikle yabancı uluslar hakkında. Önyargılı olmayı kendimize yediremesek de konuşma sırasında ne yapıp edip bir punduna getirir, “tek tük istisna dışında,” diye sözüm ona gerçekçi olduğumuzu belirttikten sonra başlarınız yargılarımızı sıralamaya: İngilizler soğuktur, Amerikalılar budala ve çocuksu, Almanlar kaba ve çalışkandır, Fransızlar küstahtırlar ve sevişmeyi bilirler. Bulgarlar hoyrattır, Moskof acımasızdır vb. İyi ki İskandinavyalılar ve Afrikalılarla henüz ulusça bir önyargıya sahip olacak ölçüde alışverişimiz yok.

Şimdi ben de kişisel bir önyargıdan yola çıkarak okuru, pek sevilen, pek tutulan bir yemek olan çiğköfte konusunda uyarmak istiyorum. “Tek tük istisna dışında” da demeyeceğim, çünkü çiğköfte yiyip de keyifli bir gece geçirdiğimi hiç mi hiç anımsamıyorum.”

Bazı özel yemekler ulusların, daha doğrusu yörelerin özelliklerini tam olarak yansıtır, folklorun bir parçası olarak. Bakalım çiğköfte ne gibi özelliklerin bir göstergesi.

Çiğköfte yapma kararı, genellikle çok dostça geçen keyifli bir gecenin sonuna doğru verilir.

O gece topluca bir daha yaşanmak istenir, tatlara tat olarak gündeme bir de çiğköfte eklenir. Herkes başına neler geleceğinden habersizdir elbette.

Çiğköfteleri yoğuracak usta, genellikle erkektir. (Bakın, bu çok önemli, çünkü Güneydoğu yöremizde böyle özel yemeklerin, kebabların ve tatlıların aşcılığını da evin erkeği yüklenir çok kere.)

Aşçımız, kırk yılda bir dostlarını güzel bir yemekle ağırlayacağı için titizdir doğal olarak. Önce kasabın seçiminde tartışma çıkar. Çağrılıların her biri kendi kasabına “güvenebileceğini” önerir ve tartışma çiğköfteyi yapacak ustanın kasabının seçimi ister istemez kazanmasıyla son bulur. Ne de olsa bu işten en iyi o anlamaktadır,

etin en yağsızını, bulgurun en incisini, biberin en acısını o bilmektedir. Bütün bu maddelerin ayrı ayrı uzun tartışmalara yol açtığını belirtmek gereksiz.

Derken beklenen gece gelir çatar. Çiğköfte ustası, yamağıyla birlikte çıkagelir. Bu yamak köftecinin hıh deycisidir bir anlamda. Mutfakta onun yanından ayrılmaz, mendiliyle sık sık onun terini siler, yeşillikleri ayıklar, yıkar, ufak tefek hizmetlere koşar, bu arada aşcının rakısını doldurur.

İlk tatsızlık, evin hanımı yedek bir yemek yapmışsa çıkar. Dostların arasından çiğköfte sevmeyen, acılı yemekten hoşlanmayan birinin çıkması olasılığı, aşcının gururunu fena halde zedeler. Evin hanımı gerçi kusurunu örtmek için “Canım, yiyen olmazsa dolaba kaldırırm,” falan der, ama aşçıya yaranamaz. Sonunda yemek, çiğköfte sevmeyenlerin üzgün bakışları altında dolaba kalkar. Hiç kimse sesini yükseltmez.

Bu arada konuklar, mutfaka gidip aşçıyı ziyaret etme konusunda kararsızdılar. Gitseler, onu denetledikleri, işini doğru dürüst yapıp yapmadığına göz attıkları anlamı çıkabilir; gitmezlerse onu yalnız bıraktıkları, “ihmal ettikleri” izlenimi doğabilir. Dakikalar geçtikçe gerginlik artar. İçkilerin dağıtılması köftenin bitimine yakın bir süreye ertelenmiştir, daha önce bir kokteyl içmek isteyenler yaya kalırlar. “Çiğköfte rakıyla yenir,” kuralı kesindir, dışına çıkmazsınız.

Arada bir, aşcının gönlünü alacak sözler söylemek zorunluluğunu duyarak mutfaka gittiğinizde, onu ohlayıp puhlar durumunda, yarı gururlu yarı küskün bir gülümsemeyle işinin başında bulursunuz. Kenarlarına kıyma sıvaşmış bardağından rakısını usulca yudumlamaktadır.

Çiğköfte ne kadar çok yoğrulursa, bir başka deyişle ne kadar uzun sürede hazırlanırsa, o kadar lezzetli olduğundan, usta bir aşçıya çatmışsanız sinirleriniz onun ustalığı oranında gerilecektir. Sizin uğrunuzsa saatlerce mutfaka tıklan, konuşmalardan uzak kalan özverili dostunuza içerlemek elinizden gelmez, ama becerikli sıradan bir ev kadınının “makul” bir sürede hazırlayacağı yemeğin bu kadar uzun sürmesi, gittikçe bir baskı aracı halini alması da canınızı iyice sikar. Eliniz kolunuz bağlı beklersiniz.

Neyse, işte sofraya kurulmaya başlanmıştır. İlk kadehiniz eliniz-

de sofraya geçersiniz. Aşçı, savaş kazanmış bir kumandan edasıyla çiğköfte tabağını sofraya getirir ve tabağa hemen atılacak kadar ıstahlı değilseniz ağzınıza zorla bir çiğ köfte tıkarak düşüncenizi sorar. Ne yazık ki ne dersiniz deyin onu mutlu edemezsiniz: “Benim kasap yerinde değilmiş, çırak gözle kaş arasında sinirli parçalar sokuşturmuş.” “Bu böyle olmaz, buna çiğköfte mi denir canım? İyisini yememişsiniz de ondan beğeniyorsunuz,” gibi ince hakaretler yağdırır ortalığa.

Sıra köftenin tabaklara alınmasına, yani resmen yenmesine gelmiştir. Tuz ya da kırmızıbiber serpmek, çatal kullanmak kesinlikle yasaktır. Zaten köfteyi dürüm yaparak mı yiyeceğinizi, bir lokmada mı ağzınıza atacağınızı, dürüme neler kataacağınızı aşçı kararlaştırır. Bu resmi görev, kimsede konuşacak hal bırakmamıştır.

Yine de bu genel sessizlikten asla yakınmamalısınız, çiğköfte gecesi için özel olarak çağırılan amatör bir bağlama ustası bangır bangır türkü söylemiyorsa hadi hadi yine iyisiniz sayılır!

Çiğköfte ne gibi özelliklerimizi ortaya çıkarıyor dersiniz?

Eylül 1984

Onları ya Diskotek ya da Kuran Kursu Kaptı!

Geçtiğimiz ay kamuoyunu en çok ilgilendiren konulardan biri de gurbetçi çocuklarının sorunlarıydı. Bu çocukların ya da gençlerin toplumumuzun koşullarına, değerlerine, eğitim sistemimize uyum sağlamalarını kolaylaştırmak amacıyla “Uyum Kursları” açıldı. Ne var ki gazetelerden izlediğimiz kadarıyla özlenen “uyum” kolay sağlanamayacaktı. Bir kere, bu çocukların ana babaları çarpık bir ekonominin yurtdışına sürdüğü, yani daha baştan toplumlarıyla barışık bir ilişki kuramamış, çoğu eğitimden yoksun kişilerdi. Zorunluluk sonucu kendi kültürlerine, alışkanlıklarına, geleneklerine ters düşen yabancı bir dünyaya uyum göstermeye itilmiş, çok zaman da bu uyumu kuramamış, bu yüzden horlanmış, ezilmiş insanlardı. Bu gerçek, toplumun büyük çoğunluğunun hayatıyla yakından ilgiliyken (kentler, kasabalar, köyler gurbetçilerin yakınlarıyla doluydu) nedense bu çarpıklık üstünde pek durmadık. Onlar, orada para biriktiriyorlardı nasılsa, öbür yabancı ülke işçileri gibi vatanlarını unutmuyor, her tatilde, bu kere kendi yurtlarında ezilmeyi, gümrük kapılarında günlerce beklemeyi, trafik kazalarına kurban gitmeyi göze alarak yurda geliyor, gelirken yakınlarına türlü armağanlar, bize de döviz bırakıyorlardı. Sanki sürekli bir tatil yaşıyorduk toplumca. Bayramlar bittiğinde yerlerine dönüyorlardı, bizden o kadar uzaktaydılar ki sorunları pek değmiyordu bize. Madem kendi istekleriyle (!) buradan ayrılmışlardı, biraz ceremesini çekeceklerdi el diyarının. Yıllar yılı onları ya gereksiz yere yücelttik ya da “Alamancı” diye sarakaya aldık. Yeni benimsedikleri tavırları hor gördük, öte yandan getirecekleri dövize bel bağladık.

Ne tuhaf, bu insanların çocuklarının olacağı, bu çocukların çoğu okumamış, bilinçsiz ana babalara oranla yaşadıkları yabancı toplumla çok daha yakın bir ilişkiye girebileceği aklımıza pek

gelmedi. Kapanın elinde kalan çocuklar olmalarına göz yumduk: Diskotek ya da Kuran kursu!

Ana babalar, yine ekonomik zorlama sonucu ÷lkemize kesin dönüş yapmak zorunda kalınca paçalarımız tutuştu. Bu çocukları “milli ve manevi” değerlerimize nasıl uyduracaktık? Eyvah!..

Gazetelerden izlediğim kadarıyla ilk çözüml, bizim çocuklarımızın bile yadırgadığı isyan ettiği bir sıkı düzen uygulamak oldu. Küpe yok, saç ör÷lecek, erkekler kâtip elbisesi giyecek, saçlar “öğrenciye yaraşır” biçimde kesilecek. Ama yine anladığım kadarıyla bu çocuklar bizimkiler gibi suskun, ürkek, sindirilmiş değil. Toplumumuza ilişkin gözlemleriyse gerçekten ilginç. 19 yaşındaki Mür÷vvet Yerlikaya, son beş yıl içinde hiç Türkçe eğitim görmemiş ama şöyle diyor: “İzmir’de bir eczaneden ilaç aldım. Prospektüsünde plastik maddeden uzak tutunuz diye yazıyordu ama ilacın kutusu plastikti.”

Soruları da çok ilginç gerçekten: Neden burada hiç kimse işini doğru dür÷st yapmıyor? Neden erkek ya da kız arkadaşlarımızla birlikte olmamız hoş gör÷lmüyor? Neden koskoca bir kızken küçük çocuklarla aynı sınıfta okumak zorunda kalayım? Neden saçlarımızın uzunluğuna karışıyorlar? Öğretmenler neden sert?

Ama en iç burkutucu soruları şu: Ben Türk müy÷m, Alman mı? Orada Türk olduğum için Alman arkadaşlarım önceleri beni yanlarına sokmazlardı. Zamanla uyum sağladım, onlar gibi giyindim, onlar gibi davrandım, onlarla aynı yerlere gittim, beni benimsediler. Orada bir arkadaş çevrem oldu. şimdi burada... Burada da “Alamancı” diye takılıyorlar bana. Alay ediyorlar. Ben Türk müy÷m, Alman mı? Türkçem çok kötü. Orada eğitim sistemi farklıydı. Daha özgürdük. Uyum sağlayabileceğimi pek sanmıyorum.

Evet, işte yıllardır sorunlarını önemsemediğimiz yeni bir kültürle yetişen çocuklarla gençler karşımızdalar. Acaba onlara kendi gençlerimize uyguladıığımız sıkı düzen politikası işleyecek mi? Onları kendimize uydurmakta mı direteceğiz yoksa farklı yetişmiş iki genç grup arasında bir uyum kurma adına daha anlayışlı, daha sevecen, daha az resmi olmamız mı gerekecek?

Bir çalkantı yılı

Ne garipl bir rastlantı değil mi? Bu ara caddelerimizi Arap turistler sardı. Çoğumuz, bizden farklı giyinen, farklı davranan bu

turistlerden pek hoşnut değiliz, yine de getirdikleri döviz bütün aksaklıkları örtüyor. Ve galiba ilk kere yabancı bir azınlığın bir çoğunluğa eşit olduğu, zaman zaman baskın çıktığı anlarda toplumlarda yaşanan tedirginliği yaşıyoruz. Şalvarının üstüne basma etek giyen, kocasının beş adım gerisinden yürüyen kadınlarla parklarda sevişen çiftlere gözlerini dört açıp bakan, her kadını kendi öz malı sayan erkeklerden ve sürüyle çocuktan oluşan bir azınlığın bir Avrupalının yaşamını nasıl etkilediğini, şimdi daha iyi kavırıyoruz; perdelere yağlı ellerini silen, kaldırımlara çöküp çoluk çocuk dinlenen, su gibi para harcayan turistleri görünce. (Tabii sıradan yurttaşları kastediyorum, yabancı düşmanlığı ideolojisine kapılan ırkçıları değil.)

Bir çalkantı yılı bu. Karşımızda, kasırğa gibi gelen, değerlerimizi gözden geçirmemizi sağlayacak ecnebi bir gençliğimiz var. Onları “yola getirmek” değil, onları bize “uydurmak” değil, onlarla uyum sağlamak zorundayız. Gelecek kuşaklar adına...

Ekim 1984

Ölümünün 46. Yıldönümünde Yalnız Bir Adam...

Mustafa Kemal Atatürk ile ilk karşılaştığım yıllara dönmek istiyorum bir an.

Epey çalkantılı yıllardı 1950'ler. İlginç bir aileydik. Herkes, özellikle siyaset konusunda, ayrı telden çalıyordu ailede. Bektaşî kökenli anneannem koyu bir İsmet Paşacıydı (yaşamının son yıllarında İşçi Partili oldu). Büyükbabam, yeni kurulan Demokrat Parti'nin ateşli destekçilerindendi. Babam, yıllar yılı Halk Partisi mebusu olmuş bir babanın oğlu olmasına karşın her zaman "muhalif"ti; bunda kabına sığmaz aydın yapısının yanı sıra dürüst bir yargıç olmasının payı da vardı sanırım. Kolay kolay hiçbir ideolojiye kapılmazdı, siyasetçileri "küçük adamlar" olarak tanımlardı. Modern bir kadın olan annemse o sıralar siyasetin ve siyasetçilerin psikolojisine adanmıştı kendini. Kısaca önünde bir sürü seçenek uzanan, ayrıca seçmelerinde özgür bırakılmış, aile yaşamında sözü oldukça geçen bir çocuktum.

İlk anımsadığım, o yıllarda hiç kimsenin Atatürkçü olmakla övünmediği, buna gerek bile duymadığı. Siyaset tartışmaları evde hiç eksik olmuyordu, ama bu tartışmalarda kimsenin kırıcı davranmadığını anımsamıyorum. O dönemde evlere ve sokaklara Batılı bir hava egemendi. Hanımlar Lebon, Markiz gibi pastanelerde buluşup çay içerlerdi; erkekler, gelir gruplarına göre Taksim'deki Cumhuriyet Kiraathanesi'nde ya da Park Pastanesi'nde buluşurlardı iş dönüşlerinde. Degüstasyon'da yemek yemek, Tokatlıyan'da demlenmek olağanüstü bir harcamayı gerektirmiyordu. Taksim Belediye Gazinosu'na dedemle birlikte gidip revüyü seyrettiğim, dondurma yediğim sıradan geceleri hiç unutamam. Belki anıların etkisiyle abartıyorumdur, yine de o günlerde toplumumuzda bir inceliğin, bir özenin sürdüğüne inanıyorum. Böyle bir ortamda "Atatürkçü"lüğü savunmak gülünçtü, çünkü toplumun yaşamına

sinmiş bir uygarlık anlayışı söz konusuydu; o anlamda alındığında, destekçileri ve muhalifleri bile bir yerden sonra Atatürkçüydüler, çağdaş ve Batılı olmak ikinci huyları haline gelmişti çünkü.

Doğruyu söylemek gerekirse, Mustafa Kemal, devlet başkanı, devrimci kişiliğinden önce yakışıklılığıyla çarpmıştı beni o yaşta. Annemi de öyle çarpmış olmalı. Bana aktardığı bir anısında, Gazi'nin önüne şiir okumak için çıkarıldığında, onunla göz göze geldiğinde ürperdiğini, Atatürk'ün sıktığı elini günlerce yıkamadığını anlatmıştı. Hangi genç kız yakışıklılık, görgü, zekâ gibi yetenekleri kişiliğinde toplayan bir erkekten etkilenmez? Hele o erkek, bir ulusal kahramansa!

Sonraları irili ufaklı bütün ulusal kahramanlarda bu özelliklerin olduğunu görecektim. Atatürk'le Viyana'da vals yapılabilirdi, Arjantin'de tango; Termal Oteli'nde Aida operası dinlenebilir, bir sofrada "Şahane Gözler" şarkısına katılınabilirdi, hem de birlikte. Esnek, koşullara çabuk uyarlanan bir kişiliği vardı kuşkusuz. Tahttan indirilen Abdülhamid II'nin oğluna iki ceylan yavrusu armağan götürdüğünü okudum geçende. Beylerbeyi Sarayı'na pelelinini savurarak girişini gözlerimin önüne getirebiliyorum. Ne de olsa Dolmabahçe Sarayı'nda yaşayabilen, bir sarayı ustaca kullanma –daha doğru bir deyişle, saraydan korkmayacak kadar kültürlü olma– özelliklerini taşıyan bir cumhuriyetçiydi. Yaşama kültürünün bir ulusu derinden etkileyeceğini sezmişti. İlk bakışta yüzeysel, köksüz gibi görünebilen kılık devrimi bile bu ince sezginin sonucuydu.

Yine geçenlerde okuduğum bir anısında yalnızlıktan yakınıyordu, hele pazar günleri Çankaya'da yaşadığı yalnızlıktan. Kızılay'a inse halkın ilgisini çeker, onların gününü, eğlencesini berbat edermiş, en iyisi karanlık bir salonda iki kişilik bir bilardo oynamamış kendi kendine. Demek inişli çıkışlı, duygusal, oldukça melankolik bir yapısı var. Sofrasında ağırladığı bazı tanışlardan bu konuda ne ilginç anılar dinlemediğim! Bana en ilginç geleni, bir halıyla tutturması; Ispartalı halı ustalarının, resmini dokuyup armağan ettikleri bir halıyla. Anlaşılan, sözü edilen halı, biraz fazla süslü püslü, biraz acemi işi, çok allı güllüymüş. Ama Mustafa Kemal'e "Beni istemedikleri gün bir tek halımı alır giderim," dedirtecek kadar duygulandırmış besbelli.

Daha sonraki yıllarda, Atatürk'ün görüşlerini, izlediği siyaseti inceleyen kitapları okuduğumda onun o dönem elinde bir sürü olanak olduğunu, daha köklü değişimlere yönelebileceğini düşünmüştüm. Öyle düşünenlerimiz çoktu. Ne de olsa onun bütünüyle ve kesintisiz yerleştirmek istediği demokrasi, bir türlü tam olarak yerleşemiyordu, demokrasi dışı dönemleri, göreceli özgürlük dönemleri izliyordu belli aralarla. Aksayan bir şeyler vardı.

Aksayan şeyin ne olduğunu ben yeni yeni öğreniyorum. İlkokula, liseye giden öğrencilerle konuştuğumda. Başka bir yazımda da belirttiğim gibi Mustafa Kemal, adı hep büyük "O" ile yazılan, resmi, görüşleri tartışılmaz bir önder, bir tabu olarak tanıtılıyor çocuklara. Onun kuşkuları, yanlışları, yalnızlığı, kişisel tutkuları, zaafları yani insanca kişiliği hasıraltı ediliyor. Artık Atatürkçülükten anlanan bu. Düşmanları da, dostları da aralarındaki ayrımları açığa çıkaracak sıcak bir tartışma ortamı yerine anlaşmazlıkların üstünü örtecek soğuk bir suskunluk ortamı yeğliyorlar. Yani Atatürkçü olmayan yok.

Uygarlıktan ve laiklikten hızla uzaklaştığımız bir dönemde Atatürkçü olmak hem çok kolay, hem çok güç. Bugün elimizdeki insan malzemesinin durumuna bakınca, Mustafa Kemal'in aşağı yukarı bir mucize gerçekleştirdiğine inanıyorum. Ve bir daha, onu mağmum 10 Kasımlarda değil, leylakların açtığı, kendi doğum günü ilan ettiği 19 Mayıs'ta, içki yasaklarıyla değil, şenliklerle kutlamamızı öneriyorum.

Kasım 1984

Kadın mı, Yazar mı?...

Yıllardır saplandığımız, cinsel ayırım gütme hastalığı yüzünden bazı temel gerçekler gözümüzden kaçmaya başladı: Kadın yazar-erkek yazar ayırımından söz ediyorum. Oysa edebiyat ve gazetecilik dünyası üstüne sağlam bir gözlem yapmak istiyorsak, çok başka ayrımlardan yola çıkmak zorundayız.

Babıalı'de iki tür yazar olduğunu hepimiz biliriz: Belli günlerde (gazetede çalışıyorsa her gün) işlerinin başında olması gereken yazarlarla elindeki işi (yazı, çeviri, özgün yapıt) gazetelere, dergilere yayınevlerine teslim etmek üzere yolları arada bir Babıalı'ye düşenler. Beni, yazar kimliğimle, bu sınıflamalardan birine oturtmak oldukça güç. Doğru, her gün bir iş yerinde olma zorunluluğum yok, ama her gün, çok kere gün boyunca, çalışmam gerekiyor evde. Çeviri yaptığım, günlerimi kâğıda döktüğüm için, yüzüm hâlâ tutmadığından bazı edebiyat dergilerine eleştiri ya da yazı yetiştirdiğim için, bu arada asıl işimi yaptığım, öykü yazdığım için bir ayağım hep Babıalı'de. Güncel olayları kaçırmamak, yaşamla doğrudan ilişkiyi koparmamak adına televizyon seyrettiğim hesaba katılırsa, sinirlenmek de günlük uğraşılarımdan biri sayılabilir. *Elele*'nin sadık okurları, ilk sayıdan başlayarak her ay dergiye en azından bir yazı verdiğimi anımsayacaklardır. Sakın kadrolu olduğumu sanmasınlar. Günümüzde yaşayan bir yığın Türk edebiyatçısı gibi, ben de yarı amatör bir profesyonelliği sürdürmeye çalışıyorum, karşılığında hiçbir güvencem yok. Burada bir araç açmanın sırası: *Elele*'ye yazma önerisi aldığım günlerde yazar olarak bir kavşağa geldiğimi düşünüyordum. Ne de olsa gazeteciliğe bulaşıyordum bir anlamda. Bir yazımda da belirttiğim gibi sorularla doluydum: Edebiyat görüşümden ödün vermeden yüzü belirsiz bir okur kitlesine nasıl seslenebilirdim? Zamanla, o okur kitlesinin yüzü yavaş yavaş belirdi. En rahat yazılarımı (elbette kolay anlamında değil) onlar için yazdım. Derginin şimdiki yeni yüzü beni de yeni bir döneme getirdi yani. Eskiden beri

alanlar mı alacaklar *Elele*'yi, yoksa yine, yeni baştan yüzü belirsiz bir kitleye mi sesleneceğim?

Diyeceğim, yazarlığın temel sorunlarından biri kime, kimlere seslendiğimizdir. Kadın ya da erkek olmanız bu soruyu değiştirmez. Bir adım daha ilerleyelim, bilinçli bir biçimde “kadın” ya da daha doğrusu “dişi” olmayı üstlenmezseniz, Babıali’de hem gazeteci, hem yazar olarak büyük bir güçlük çıkmaz karşınıza. Erkeklerimiz, Batılı ülkelerin erkekleri kadar atak değildirler. (Siz, Suzanna Bröggerlere falan boş verin.) Yetişme koşulları sonucu, sizi eninde sonunda abla, kardeş, yenge, bacı olarak görür, saygı gösterirler. Elbette bu seslenişlerden hangisinin sahici olduğunu saptamak size düşer, ama yaşamak da üstümüze düşen bir iştir zaten.

Bir kadın yazar için (kadın olması kendi gözünde çok önemliyse) en tehlikeli bakış açısı, kendi yaşadıklarının eşsiz benzersiz olduğuna inanmasıdır. Çünkü magazin basını, yerli filmler, çapsız Amerikan müzikalleri toplumca öylesine içimize işlemiştir ki, kendi kimliğimizi görüntü kimliklerle özdeşleştirmeye hazırızdır. Erzen Onur’un da belirttiği gibi, önceden yazdığımız bir senaryoyu yaşamımıza uygulamaya da hazırızdır. Aşk, ayrılık, nefret, küskünlük, sonbahar yaprakları, eylül duygusallığı vb. bizi tetikte bekleyen, bizi bize düşman eden duyarlık halkalarıdır. Radyoda da televizyonda da bolca rastlıyoruz örneklerine.

Dürüst bir “yazı emekçisi” olmaya niyetiniz yoksa, tek önerim yazıdan uzak durmanızdır (şiir dâhil). Dünya ve Türk edebiyatının geçmişini bilmiyorsanız, şimdisini izlemiyorsanız lütfen ilk durakta trene atlamaya kalkışmayın. Feminizm konusunda temel kitapları okumamışsanız, ekonomik çatışmaların tarihini bilmiyorsanız, lütfen “feminist” sıfatıyla bir yerlere varabileceğinizi, toplumda bir şeyler değiştirebileceğinizi ummayın.

Bir de öbür yüze göz atalım: Okumuş, iktisadi bağımsızlığını kazanmış kadınların ülkemizde ya gereğinden fazla el üstünde tutulduğu ya da gereksiz yere hırpalandığı gün gibi ortada. Önemli olan kararı vermek: Belli bir çevreye yamanıp el üstünde tutulan bir “kadın” mı olacaksınız, hiçbir çevreye girmeden, kendi bildiğince çalışan bir “yazar” mı? Seçmek sizin elinizde. Seçmenizin so-

rumluluğunu başkalarına yüklemek, yaşadığımız çağdaş dünyada yapılabilecek en büyük kaytarmadır, inanın.

Siz “siz” oldukça başkaları da sizi o “siz” olarak görmeye başlayacaklardır. Yeter ki “sizliğinizin” sınırlarını bilinçle ve kendiniz saptayın.

Aralık 1984

“Gelecek Kaygısı”

Gazetelerden öğrendiğimize göre, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, gençlere ilişkin bir araştırma yapmış. Soruşturmanın sonuçları, gençliğin bir “gelecek kaygısı” içinde yaşadığını ortaya çıkarıyormuş.

Araştırmaya katılan gençlerin belirttikleri sorunlar, önem sırasına göre şöyle diziliyor: “Üniversiteye girememe, işsizlik, meslek edinmedeki güçlükler, toplumsal baskılar, aile baskısı, cinsel sorunlar, spor etkinliklerinden yeterince yararlanamama, karşı cinsten arkadaş edinememe, psikolojik sorunlar, dinlenme ve eğlenme olanaklarının sınırlılığı”. Her 100 öğrenciden 86’sının üniversiteye girememe ve işsiz kalma korkusunu paylaştığını da anlıyoruz.

Belki de “gençliklerine” yormak gerek. Bana yine de oldukça “iyimser” görünüyor bu gençler. Yani üniversitelere girseler ya da bir iş bulsalar rahata kavuşabileceklerini, gençliklerini o zaman yaşayabileceklerini düşünüyorlar. Çocuklara çocuk olma hakkını, gençlere genç olma hakkını tanımayan ezici bir baskı ortamında sorunlarının çözümünü hâlâ bu ortamı yaratan “büyükler”den bekliyorlar.

Bu gençler, altı yedi yıl önce çocuktular daha. O sıralar sine-malarda karate filmlerinden geçilmiyordu ve terör, evlerin içine sızmak üzereydi. Hiç unutmur muyum?.. Gece yarısı kapımızın çalınması sinirlerimiz alt üst etmeye yeterdi, her gün yeni tanıdık ölümlere rastlamamak için gazete okumayı öğleye kadar ertelerdik. Sokaklarda, otobüslerde herkes birbirini kuşkuyla süzer, bıyık biçiminden, sakalından, elde tutulan bir kitaptan kendisince bir ipucu çıkarmaya çalışırdı. Ana babaların bu ikircikli ruh hali, hiç kuşkusuz çocukları da etkiliyordu.

Ne garip bir rastlantı!... Karate filmlerinin yerini yine zorbalığa, en azından duygusal zorbalığa dayanan seks filmlerinin alması. (Toplumca ne’yi unutmak peşindeydik bu şiddet furyasına ayak uydururken?)

Derken bankerler olayı patlak verdi. “Köşeyi dönme” ideolojisi- ni kalkındırmak üzere incelikle hazırlanmış Dallas tipi televizyon dizileri eşliğinde. Elbette bu da bir rastlantıydı.

Sonra televizyonda sanata, edebiyata ilişkin programlar gittikçe azaldı; dizilerdeki düşsel tantanalı yaşam, gerçek yaşamı gibi sunuldu. O sıralar sinemalarda “kıyamet filmleri” ve “korku filmleri” oynatılıyordu boyuna (yine bir rastlantı sonucu). Delik deşik edilen göğüsler, dağlanan gözler, parçalanın beyinler, dünyayı ele geçiren canavar ruhlar, devrilen yangın kuleleri, katil balinalar vb. bizler zaman zaman kızıp söylenerek, zaman zaman gülüp geçerek izliyorduk olan biteni. Ama şurası belliydi: Şiddet, çocuklarımızın yaşamının bir parçasıydı artık, bizi irkiltin görüntüler, onlara pek işlemiyordu bile. Gösterime girdiği gün, bütün ülkelerde izleyicilerin dudaklarını uçuklattığı söylenen “Denizin Dışları” filminde, genç bir izleyicinin şöyle bağırdığını anımsıyorum: “Aslan Jaws, ye onu!” Demek bütün dünyada dehşetle seyredilen jaws kahramanı, ülkemizde kendine yandaşlar bulabiliyordu. Kim bilir, belki de Türk konukseverliğinin en ince örneklerinden biriydi bu tavır!

Günümüzde seks, karate filmleri, kıyamet filmleri ve şiddet olayları büyük olaylar sayılmıyor. Kanıksandılar çünkü. Şimdi tek derdimiz spor. Spor anlayışımızın hakkını yemeyelim burada. Hem pornografik öğeler barındırıyor (Futbolcuların gollerden sonra birbirleriyle o garip kucaklaşmaları gibi, seyircilerin boşalmak için seçtikleri sözcükler gibi) hem de şiddet öğeleri (Yumruklaşmalar, topu kafaya indirmeler, rakip oyunculara düşmanca davranmalar yenileni bağışlamam acımasızlığı). Üstelik kıyamet öğeleri de var: Özellikle ikinci kümenin spor karşılaşmaları kıran kırana bir savaş niteliğinde çok kere, yani kıyamet gerçekten kopuyor.

Spordan ve folklerden başka hiçbir şeyi gözü görmeyen bir toplumda yaşıyoruz. Yine rastlantı sonucu elbette. Futbolcularımız çağdaş gladyatörler kimliğiyle uluslararası arenalarda ölümüne bir başarısızlık yaşarken, gençlerimiz de başka çatışma alanlarında aynı başarısızlık duygusunun, gelecek kaygısının anlamını öğreniyorlar. Sabahın daha aydınlanmamış saatlerinde kalkıp okula gidiyor, kaldıramayacakları kadar yüklü ders programlarının, ödevlerin, sınavların bitmek bilmeyen döngüsünde en güzel günlerini yitirip gidiyorlar. Çünkü biz büyükler için önemli olan, geriye yas-

lanıp kalkınmak ve arenadan kimin "muzaffer" çıktığını görmek. "Ölen ölür, kalan sağlar bizindir, " nasılsa.

Yine araştırmaya dönüyorum. Özel liselerde okuyan öğrencilerin yakınma nedenleri şöyle açıklanmış: "Özel liselerde okuyan öğrenciler, egemen değer yargılarıyla, bu çizgideki aile tutumlarıyla ve bu boyuttaki toplumsal ilişkilerle aralarında önemli bir gelişmenin olduğunu düşünmektedir."

Anlaşılan, özel liselere giden öğrencilerin aileleri daha özgürlükçü, daha hoşgörülü. Ya gerçekten öyleler ya da öyle olma gereğini duyduklarından. Ama toplumumuzda azınlığın da azınlığını oluşturuyorlar. Kendi adıma iki anlayış arasındaki uçurumun kolay kolay kapanmayacağına inanıyorum. Ara sıra aklıma düşmüyor değil. Acaba oğlum, okuduğu özel lisede yaşına özgü mutluluğu yaşıyor mu? Bir şilepte tayfalık, bir basımevinde çıraklık etse daha mutlu olur muydu? Son günlerde, liselerarası spor yarışmalarının da kıran kırana bir kavga haline geldiğini, öğrencilerin spor yarışmalarına muştalar, zincirlerle gittiklerini öğrenince kafam daha da karışıyor.

Ocak 1985

Söyleşiler

Ünlüler ve 1980'lerde "Kadın"

Altan Erbulak

Altan Erbulak'ı boş bir anında yakalayabildim, diye övünerek girmeliyim söze. Çünkü Erbulak'ın boş anı yok sayılır. Çizerliğin yanı sıra, oyunculuğuyla da ünlü bir sanatçı; çeşitli programlarda sunuculuk yapıyor; bir bakıyorsunuz, bir gazinoda gösteriye çıkmış; bir bakıyorsunuz, karşınıza dikilmiş yemek odanızda, TV ekranında elbette! Soruları sıralıyorum:

Sayın Altan Erbulak, çeşitli etkinlikler gösteren bir sanatçısınız. "Kadın"a bakış açınız, yıllar geçtikçe bir değişikliğe uğradı mı? Uğradıysa en çok hangi sanat dalının etkisi oldu bu değişiklikte?

Bir çizer olarak, sanırım baştan beri aynı kadını çiziyorum. Düşüncemdeki, yüreğimdeki kadını: Bebek yüzlü, cana yakın bir kız bu.

Fusun Erbulak'a pek benziyor demek çizdiğiniz kadın, ama onun kadar zeki mi acaba?

Zekâyı dışta tutarsak, benziyor, evet. Belki Fusun'a tutulmamın bir nedeni de, bu kadın tipine benzemesidir, kim bilir... Bir de orta yaşlı, başörtülü, şişmanca halk kadınları çizerim; onlar bu genç kız tipine göre daha zeki, daha güngörmüş kişilerdir.

Ya erkekler?

Çizdiğim erkekler pek yakışıklı sayılmaz doğrusu. Esnaf arasından seçilmiş tiplerdir, biraz hantal görünüşlü, kabacadırlar.

Genellersek, orta sınıfı çiziyorsunuz diyebilir miyiz?

Yakından tanıyabildiğim tabakaları desek, daha doğru. Kulüplere kapanıp kumar oynayan mutlu azınlığı bilemem elbette. Aramızda dolaşan, didinen, ev geçindirmeye çalışan bildik insanlar benim çizdiklerim.

Kadın-erkek eşitliğine ne diyorsunuz?

Siyasal, ekonomik, toplumsal açılardan bütün yüreğimle bu eşitlikten yanayım. Ancak görgü kuralları, ilişkiler söz konusuysa erkek, kadına saygı göstermekten kaçınmamalı, kadın da erkekten saygıyı beklemelidir. Orada eşitlik düşünülemez bence. Cen-tilmenlik önde gelir.

Bir kadınla gerçek anlamda karşı karşıya gelmeniz kaç yaşında oldu? Sorunun nedeni şu: Ülkemizde son yıllarda orta sınıfın üst tabakalarına hızla tırmanmaya çalışan genç bir kuşak türedi. Hoyrat iş adamları di-yelim isterseniz. Bu erkekler, kadınlarla birlikteyken bile kendi cinsellik-lerini ben-merkezciliklerini yaşıyorlar gibi geliyor bana. Sayı açısından çok da olsa, bir tek kadını tanıyamadan ölecekler sanki.

Çok haklısınız, ben de görüyorum onları... Ben 13-14 yaşın-da kızlarla dostluk kurmaya başladım. Kızlarla erkeklerin kendi aralarında ayrı ayrı dans ettikleri gramofonlu partilerde (Yaşım da böylece ortaya çıkıyor, değil mi?) erkek erkeğe dans ettiğimi anımsıyorum. Ama gerçek anlamda bir ilişkiyi Paris'te, 1954 yı-lında yaşadım. Uygur, yabancı bir kadındı; bana çok şey öğretti. Geldiğimiz toplumlar, yetiştirme koşullarımız çok farklıydı elbette; sonunda ayrıldık, ama dostluğumuz sürdü.

Erkeklerimizin, kurdukları ilişkileri anlatmalarını, kadınlar üstüne ileri geri konuşup böbürlenmelerini, palavralar atmaktan kaçınmamalarını hiç hoş karşılamam. Belki de kadınlarla kolayca gerçek dostluklar kurabilmem buna bağlı. Bir örnek vereyim: Evli bir erkek arkadaşım (karısı da arkadaşımıdır), başka bir hanımla bir ilişki kurmuş, gidecek yeri de yokmuş, benden evimin anahta-rını istedi. "Elbette vereyim, yalnız karın isterse, ona da veririm, bilesin!" deyince, küplere indi...

Uygulamada böyle bir şeyin olamayacağını bilseler de, düşünmekten bile ürküyor demek erkekler...

Altan Erbulak şakacı, ele avuca sığmaz, sürekli genç kalacak bir adam görünümünde. Ama konuşurken yüzüne yerleşen birtakım çiz-giler, bu neşeli görünüşün altında çok duygulu, görmüş geçirmiş bir bilgenin yattığını ele veriyor. Yine soruyorum. Ortak dostlarımız sizin bir zamanlar yazdığınız duygusal yanı ağır basan öykülerinizi çok sev-

diğinizi söylüyorlar. Vakit bulsanız, yeniden o tür öyküler yazmak ister miydiniz?

Hem de nasıl! Bana sırlarını açmaktan hiç kaçınmayan kadın-erkek dostlarımdan dinlediğim öykülerdi onlar. Ama ben kişi adlarını, yer adlarını falan değiştirdim yazarken.

Size son bir soru. Kadınlar gülmeceye yatkın mı sizce?

Rahatça söyleyebilirim. Şakalarımın en iyi değerlendirildiği, hiç [boşa] gitmediği tek yer, gazinoların Kadınlar Matinesi programlarıdır. Bir kere, ucuz yollu eğlence arayan insanlar, duygularını sonuna kadar açıyorlar, her şeyi kavramak istiyorlar. Anlamayanlar, anlayanlara telaşla danışıyor. Hele karımın beni dövdüğü ya da bana zorla bulaşık yıkattığı gibi bir şaka yaptım mı, hemen benim tarafımı tutuyorlar, öylesine rahat bir iletişim kuruluyor aramızda.

Son bir soru demiştim ama olmuyor işte... Evde nasıl gidiyor eşitlik? Hakçası?

Füsun ile aramızda önemli sayılacak bir yaş farkı var. Ben o yüzden evde biraz daha ağır basıyorum galiba. Yemek yapmada, kahvaltı hazırlamada falan karıma zevkle yardım ediyorum gerçi. Ama genç olan, yaşlıdan biraz daha çok koşuşturuyor. Bakın, gazetede de öyle. Genç arkadaşlar sırasında bana yerlerini veriyorlar. Yani bir kadın-erkek eşitsizliği anlamında almayın evdeki durumumu.

Haritanız oldukça geniş; Türkiye’de tanınmışlık haritanız yani... Kadınların en büyük kusuru ne sizce? Söyleyin, iletayim onlara.

Kadınlarımız gerçekten çok güzel, çoğunluk. Ama biraz daha az boyansalar, sokağa yüzlerini yıkayıp çıkmayı bir deneseler diyorum. Kendilerini zorla çirkinleştirmeseler...

Altan Erbulak’a ben de katılıyorum, sayın okurlar.

Eylül 1980

Ünlüler ve 1980'lerde “Kadın”

Nehar Tüblek

Nehar Tüblek, karikatür dalında yurdumuzun en ünlü ve en çok ödül almış sanatçılarından biri. 1965 Tolentino Birincilik Ödülü, 1969 Bordighera (Altın Palmiye) Birinciliği, 1969 Üsküp Birincilik Ödülü başta olmak üzere yirmi altı kadar uluslararası ödülü, bir o kadar da yurtiçi ödülü var. Bir de gülmece öyküsü dalında bir birinciliği.

Bu ödül dökümüne bakarak sanatçının çalışmaya çok düşkün olduğu sonucunu çıkarabiliriz, ama çok da yanılmış oluruz.

“Aslına bakarsanız,” diyor Nehar Tüblek, “sanatçı genellikle çalışmayı sevmeyen kişidir. Üstelik biz Türkler öyle çalışmaya düşkün bir ulus da değiliz. Bir örnek vereyim size, haftanın en sevmediğim günü en çok çalışmak zorunda olduğum perşembe günüdür... Bana çok çalıştıklarını söyleyerek övünen kişilere sanatçı değil de ‘zanaatçı’ gözüyle bakarım. Yalnız yanlış anlamayın. Elbette hepimiz geçinmek için çalışmak, düzenli ürün vermek zorundayız. Otuz yedi yıllık meslek yaşamım süresince işimi aksattığım durumlar bir ikiyi geçmez. Şu da var ki, o gün milyon kazana-cağımı bilsem, bırakırım işimi.”

Tüblek’i tanıyanlar, onun artık soyu tükenmeye yüz tutmuş, zarif bir İstanbullu olduğunda birleşirler. Tüblek, Rumeli kökenli, soylu bir aileden geliyor. Kız çocuklarla erkek çocukların topraktan eşit pay aldıkları, içgüvey geleneğinin bu yüzden titizlikle korunduğu bir aileden. Bu tür ailede kadınların sözü çokça geçiyor, doğal olarak. Tüblek de, bu baskının ağırlığını yaşamış yaşamı süresince... Büyüklerin yanında el pençe divan durmuş. Ne var ki o, “rindmeşrep”liğiyle cefaları kendine safa etmeyi becerecek yürekliliği göstermiş, çevrenin eleştirilerini umursamamış.

Nehar Bey, acaba karikatür çizmeye, bu katı “aristokrasi” kurallarından kaçmak, onları yeniden gözden geçirmek için mi başladınız dersiniz?

Galiba öyle. Bizim aile çevresinin hiç hoşlanmayacağı kişilerle, esnaftan, boşgezer ya da serseri takımından insanlarla dostluk kurmam da bu dudak büküşün bir bölümü belki.

Neyse ki Tüblek, art arda değerli ödüller alarak, "karikatürçülüğün" de önemli bir uğraş sayılacağını kanıtlamış çevresine.

Son yıllarda gerek TV reklamlarında, gerek basında çok sık kullanılan, dilimize iyiden iyiye yerleşmeye yüz tutan bir sıfat var: "Kadınca!" Bu sıfat nasıl bir çağrışım uyandırıyor sizde?

Hiçbir çağrışımı yok doğrusu. Herhalde piyasaya sürülen mallar arasında bir rekabet yaratmak amacıyla kullanılan bir sıfat. Zarafetin cinsiyeti yoktur ki. İsterseniz giyimi örnek alalım. Bir zamanlar bir "mini" modası vardı. Uzun bacaklı, uzun boylu hanımlar için düşünülmüş olsa gerek ki, bizim tombulca hanımlara hiç mi hiç yakışmadı. Şimdi de şalvar modası var biliyorsunuz. Bir türlü ısınmadım. Ben klasik giyimden yanayım, ondan belki de...

Peki, takıyla kokuyla aranız nasıl?

Hiçbir takıdan (yüzük de dâhil) hoşlanmam. Limon kolonyası sürerim.

Ben koku olarak bir tıraş losyonu kullanıyorum desem, inanır mısınız?

Elbette, benim bir hanım yakınım da sizin gibi erkek losyonu kullanıyor. Dedim ya, "kadınca" ya da "erkekçe" gibi sıfatlar, yapay değerlendirmeler.

Sizce Türkiye'de yaşayan kadının ana sorunu nedir?

Ana sorun, kadının hâlâ, "ikinci sınıf bir yurttaş" işlemleri görmesidir. Kırsal bölgelerde de, büyük kent yaşamında da eziliyor kadın. Nice aydın erkek, fikir olarak kadının eşitliğini benimsiyor da, gerçek yaşamda eşlerini horluyor, hırpalıyorlar. Düşüncelerle uygulamalar, bu konuda, birbirini hiç tutmuyor.

Sizce kadın değişiyor mu?

Elbette. Bilirsiniz, Anadolu'da erkek, karısına "kaşık düşmanı" der; kadınlara "saçı uzun aklı kısa," "eksik etek" gibi yakıştırmalar yapıstırır. Evlenirken kadını "almak" fiilini kullanır. Sanıyorum ki kadınlarımızın da kendi deyimlerini, kendi esprilerini yaratacakları gün çok yakın. Günlük yaşamda "uzun saçlı" erkekler ve "koca dırdırından" yakınan kadınların bolluğuna bakın. Kadın her alanda başarı gösterir.

Karikatürlerinizde etli butlu, dolgun göğüslü kadınlara, belli dişi kadın “tip”lere rastlamadığımı sanıyorum. Yanılıyor muyum?

Kadını erkekten ayrılan yanlarıyla ele almayı düşünmedim. Dünya görüşüm öyle gerektiriyor. Ama kimi dostlarım, kadınları sevmediğimi söylediler karikatürlerime bakıp...

Sanıyorum, toplumumuzda sevgi, aşk ve cinsellik arasındaki sınırlar kesin değil daha. Güç bir soru ama, sormadan edemeyeceğim. Uzun yıllar bekâr yaşadınız. Cinsel ilişkiyi günlük yaşamınızdan, gözettığınız genel değerlerden ayrı tutabildiniz mi?

Bir yanılgıdan söz etmek istiyorum. Ülkemizde yalnız kadınların cinsel sorunları olduğu sanılıyor. Sözgelimi, ben yakınlık duymadığım, bir şeyleri paylaşmadığım kadınlarla ilgi kuramadım. Ağzı laf yapan, yumuşak bir erkek olarak kadınlara yaklaşmakta güçlük çekmedim, ama duygusal bir ortaklaşalık kuramadığım bir kadından son anda, hep kaçmayı düşündüm. Hele toplumumuzda “kötü” damgasını yiyen evlere adım atamadım. Tam üç kere dene-dim, hep son anda kaçtım.

İlgi duyduğunuz güzel bir kadın, yanınızdan nasıl kaçırır sizi?

Para konusunu açmakla. Başta o. Bakınız yedi sekiz yıl önce bir güzellik yarışmasında seçici kurul üyesiydim. Çok güzel kızlar katılmıştı yarışmaya, ama görgü-bilgi sınavı sırasında sorduğumuz birazcık yüzeysel sayılabilecek sorular karşısında bile bocalıyorlardı. O zaman güzellik de silinip gidiyordu elbette.

Galiba siz bilinçle, kendini tanımayla pekiştirilen bir güzellikten yanasınız...

Nehar Bey, “evet” anlamında susuyor, gülümsüyor, çelebice. Bazı sorulara yanıt vermeden önce de böyle gülümsemeli bir suskunluğa girmişti. Sanki yüksek sesli bir yanıt özenle koruduğu alçakgönüllülüğü bozacakmış gibi...

Nehar Bey, anladığım kadarıyla basmakalıp yargılarla aranız iyi değil. Yine de sorayım: Bekârlık “müzmin” bir hastalık mıydı, yoksa “sultanlık” mı?

Kişi bekârken, dilediğince yaşadığını, sonuna kadar özgür olduğunu sanıyor. Sanıyor diyorum, dikkat ediniz lütfen. Çünkü her

özgürlüğün bir sınırı vardır. Herkes toplumda saygın bir yeri olsun ister. Başka biriyle, sevdiği biriyle gereksinimlerini paylaşmak ister. O zaman "sultan"lıktan söz edemeyiz bekârlıkta.

Ama siz duygularınızı, düşüncelerinizi gerçek anlamda paylaşan bir eş bulana kadar ertelemişsiniz evliliği.

Evet. Yedi ay önce evlendiğim eşimi, uzun yıllardır tanıyorum. Güçlüklere birlikte karşı koymaya alıştık. Birbirimize büyük saygımız, sevgimiz var. Evlilik için baş koşullar bunlar.

Peki evlilik öncesi koşullar evlilikten sonra değişikliğe uğradı mı?

Hayır. Her birliktelikte, her evlilikte "sınır çatışmaları" diye nitelenebileceğimiz sürtüşmeler vardır. Bağımsız gelişen iki kişilik karşı karşıya gelmiştir. Çiftler, yaptıkları anlaşmanın bütün koşullarına uysalar da, sürtüşmeler kaçınılmazdır. Başarı, sürtüşmeleri geçiştirebilmek, büyük savaşmalara yol açmadan atlatabilmekte sanırım...

Ekim 1980

Ünlüler ve 1980'lerde “Kadın”

Ferruh Doğan

Ferruh Doğan, karikatür evreninde bol ödüllü sanatçılarımızın başta gelenlerinden: Altın Palmiye Ödülü'nü de kazanmış. Son günlerde Doğan'ın karikatürleri, iki ünlü Türk çizerinin karikatürleriyle birlikte, dünyanın belli başlı kentlerini dolaşıyor. Bulgaristan'daki Gabrovo Mizah Evi'nce yayımlanan ve 106 çağdaş karikatürcünün yapıtlarını kapsayan bir albümde... Mizah Evi'nin bu girişimi, gezici bir karikatür müzesine öncülük diye nitelendiriliyor.

Sevgili Ferruh, Türkiye'nin seçkin çizerlerindensin. Uluslararası ödüllerin var karikatür dalında. Karikatür albümlerin, sanat çevresine hep yeni yeni tatlar getirmiş; yeni düşünceler üretmemize yol açmıştır. Ne güzel çocuk kitapları resimledin!.. Ama bırakalım şimdi bunları. Sana önce eski bir dostun olarak, kadın-erkek dostluğunu böyle başarıyla nasıl yürütebildiğini soruyorum.

Hiç düşünmediğim bir konu bu... İlk sen uyarıyorsun. Hele “başarı” diye nitelemen şaşırttı beni. Bir çaba göstermediğimi düşündüm sorunca sen. Eğer bu dostluklarda da bir başarı varsa, karşılıklı oluyor sanıyorum. Böyle de olması gerekmez mi? Kadın-erkek dostluğunun genelde her iki cinse de bir çeki düzen verdiğini söylemek isterim. Kadını bilmem, ama erkeği uyardığını, konuşmasından davranışlarına kadar her şeye dikkat etme gereğini duyurduğunu söylemek isterim: Ama bunu bir yük, bir görev falan gibi değil, sevinerek uyulan, kendine saygıyı da pekiştiren bir dostluk diye niteliyorum. Kadın için de böyle değil mi? Elbette bunları şöylece, dilimin ucuna geldiği gibi söylüyorum. Yine de soruma pek bir yanıt olmadı galiba. Belki de yarıradılışımdan gelen, bende doğuştan var olan arkadaş olduğum kişilere (kadın ya da erkek) gösterdiğim –eski deyimle– “vefa” duygusundandır diyebilirim. Bilemem, dost olarak yine de senin düşüncen önemli benim için.

Haklısın! Ailece dara düştük mü, bir derdimiz falan oldu mu, hiç ak-satmadan koşarsın yanımıza. Dostlarınla ilgilenmeyi hiç unutmazsın. Vefa konusunda haklısın yani. Şöyle açalım soruyu istersen: Peki, karı kocalıkla dostluğu nasıl yürütebiliyorsunuz karın Uğur'la?

Bu soruyu her iki tarafa sormak gerekir. Birinin yürüyor sandığı ilişki, belki öbürü için yürütülüyordur ya da yürümüyordur. Çevrenizde örneklerini görüyorsunuz. Bence uyum –her türlü uyum– gerekiyor. Günümüzün “stres” içindeki gergin yaşamında, önce omuz omuza bu dövüşe katılmakla başlıyor beraberlik...

Sonunda, yorulan çiftler birbirlerine yabancılaşıyor. Bu yabancılaşmayı önleme, ancak ortaklaşa savaşımın bilincine varmakla, karşılıklı bir dostlukla gerçekleşebilir. Biz burada kendimize göre konuşuyoruz. Başka kesimler, bütün bu sorunları kendilerince çözümlüyor. Çoğunluk, erkek vuruyor yumruğu, sorunu noktıyor. O kesimlerdeki kızlarla kadınlarda, eşitlik falan gibi sorunlar olmadığı için ya da eşitliğe gereksinme duyacak bilince ulaşmadıkları için, güncel sorunlarıyla birlikte mutlu mutsuz yaşayıp duruyorlar. Acaba onlar, bizler için neler düşünüyorlar? Belki de üzüлp acıyorlardır bize...

Pazar günleri kırlara, Aygaz tüpleri taşıyan aileleri söylüyorsun, değil mi? Baba çeker pijamayı, karısı çay pişirir, kızı da fotoroman okur, top oynar, artık yaşına göre...

Evet. Yanlış anlama sakın! Birliktelikler bu düzeyde kalsın, daha bilinçli bir aşamaya varmasın demek istemiyorum. Çoğunluğun dışarıdan nasıl, nelerle mutlu olabileceğini dışarıdan kestirmek güç demek istiyorum yalnızca...

Senin bir reklam stüdyon var. Kim bilir her gün ne olaylarla karşılaş-yorsun. TV reklamlarının insanlarımız üstündeki büyük etkilerini ya-d-sıyamayız. Kadın konusunda nasıl bir bakış getiriyor reklamlar sence?

Tüketim toplumunda reklamlardaki kadın hep “çıplak kadın,” “bomba kadın” gibi karikatürlere geçmiş, çoktan çizilmiş bir konu. Ağır sanayi ürünlerinin yanına bile, cömertçe soyundurulmuş ka-dınlar konuyor, takvimler düzenleniyor bu fotoğraflarla.

Yalnız olay giderek değişmeye başladı, daha olağan kadın tipleri, abartmadan kullanılıyor. Şimdi ülkemizde mankenlik, reklam filmi oyunculuğu bir meslek haline gelmeye başladı.

Oyuncularla mankenler, kendi aralarında örgütleniyorlar. Bir eğitim sürecinden geçmeye önem gösterenler de var aralarında. Bütün bu çabalar iyi güzel de, amaç “mal” satmaksa, o zaman “güzel kadın” da, sonunda satışa yarıyor.

Bu sözlerime yöneltilecek karşı koymaları biliyorum. Denilecek ki, incelik, güzellik, özen yaratır toplumda, insanlar arasında iletişim sağlar, ama sonuçta, dışarıdan gelen dizi filmlerle içerde yapılan, ama bir kısmı dışarıdan gelen reklam filmleriyle toplumumuza neler aşılandığını görüyoruz.

Çocuklarımız da papağanlar gibi reklam spotlarını, reklam müziklerini ezberliyorlar, değil mi?

Müzik ve görüntüde beğeni ortalaması belli bir düzeye varmamış bir toplumuz. Belki de reklamların tutulmasının asıl nedeni, televizyon programlarının çok kere katlanılamayacak kadar kötü yapılmasına bağlı; reklamlar, daha titiz araştırmalar sonucu yapıyor çünkü. Ne dersin?

Kasım 1980

Ünlüler ve 1980'lerde “Kadın”

Mengü Ertel

Dünyaca ünlü sanat eleştirmenlerinden Alexandre Alexandre, Mengü'yü ve sanatını tanıtan bir yazısını şöyle bağlıyor: “Derim ki, belli başlı sanat kentleri, kendi adına bir müze kuruluncaya kadar hiç değilse şimdilik, ona müzelerinde mutlaka bir salon ayırmalılar.”

Mengü kendi sanat dalında, yani “tiyatro resimleri” diye de tanımlayabileceğimiz unutulmaz afişleri yaratmada, dünyada tek sanatçı. Son olarak, 1980 Moskova Olimpiyatları için açılan uluslararası bir afiş yarışmasında ülkemize üçüncülük ödülünü kazandırmayı başardı.

Bugüne kadar yirmiyi aşkın sergi açtı Mengü. Yaptığı yüz kadar afişten, yalnız kırkının tiyatrolarımızca kullanılması, sanatçının işine nasıl bir tutkuyla, karşılıksız diyebileceğimiz bir aşkla sarıldığının kanıtı. Üstelik Mengü, yalnız beğendiği ustaların yapıtlarına afişler çizmiyor, kendisine ve izleyicilerine yeni ufuklar açan, yıllar sonra diriliklerini yitirmeyecek çağdaş yapıtların taze izlenimlerini saptıyor, böylece çağa yaraşan duyarlıklarla, gözlemlerden oluşan bir katalog sunuyor bize, bir yaşam boyu süren tanıklığının özetini...

Kaç yıllık arkadaşım Mengü. Bana sorarsanız onu, “bir zıtlıklar insanı” diye tanımlarım. Oldukça iri yarıdır söz gelimi, ama son derece çocuksudur; ufak bir kabalıkla onu yaralayabilirsiniz; ilk bakışta, dışa dönük sanılır nükteleriyle ortalığı kırar geçirir, ama bir bakarsınız, kabuğuna çekilmiş, tek başınalığı seçmiş. Sanırım böyle-sine ele avuca sığmaz bir yapıdayken, sevecen bir eş, candan bir baba olabilmesini, yine bu zıtlıklara borçlu: Çılgınlıkla el ele giden sıkı bir özdenetime...

Estetikten kaynaklanan bir uğraşın var, Mengü. Estetik ya da “güzel duyu,” her zaman “güzel”le bağdaşır mı sence?

Hayır kesinlikle! Estetik, benim için “güzel”den bağımsız bir dürtüdür. Paslı bir çivi, eğri büğrü bir ağaç, yıkılan bir yapı bende estetik bir dürtü uyandırabilir. İlk cinsel dürtülerimin ortaya çık-

tığı günlerden bu yana estetik (insandaki de, nesnedeki de) heyecanlandırmıştır beni.

Ya kadında estetik? Ayrı bir özelliği var mı?

Dedim ya, güzel bir kadın karşısında heyecan duyabilirim, ama bu onun “kadın” ya da “dişi” olmasına bağlı değildir yalnız. Yine bir zıtlık mı? Yani kadında estetiği değerlendirmeme karşın, yaşamda kadın-erkek ayrımı gözetmemem?

Yıllardır işyerinde de, iş gördüğün yerlerde de, kadınlarla birlikte çalışıyorsun. Sence kadınlar, iş yaşamında paylaşma ve saygı gibi ilkelere uyuyorlar mı? Yoksa kadın-erkek eşitliğini ya da eşitsizliğini kendi yollarlarına mı zorluyorlar?

Kişiden kişiye değişiyor. Bence kadın-erkek ilişkileri, cinslerin birbirlerine dürüstçe yaklaştıkları, soruların yanıtlarını dürüstçe kabullendikleri sürece sağlıklıdır. İlişkilerde seçen kadındır, erkek değil. Kadın herhangi bir ilişkide kendisi bir öneri getiriyorsa, alacağı yanıtın o doğrultuda olacağını bilmelidir. Ben, kendi adıma, birlikte çalıştığım arkadaşlara kadın oldukları için ayrıcalık tanımam.

Ya dostluklar?

Her zaman kişisel sorumluluklarını taşıyabilen kadınlarla dostluk kurdum. Seçtikleri dallarda başarıya ulaşmış, ürün veren, bilinçli kadınlarla. Yalnız “ürün vermek” sözünü yanlış anlama. Bir yetkinlik düzeyini kastediyorum. Çocuk yetiştirmeyi becermek de, sanat ürünü vermek kadar saygıdeğer bir çabadır bence.

Kadına duyduğun bu saygıyı sana kim aşılamaştır dersin?

Annem galiba. On iki yaşımıdaydım, babamı yitirdik. Annem, ağabeyimle bana bakmak zorundaydı. İki çocuklu, genç, yalnız bir duldu, ama bize sözcüklerin tam anlamıyla hem ana hem baba olmayı başardı. Dünyaya açık, hoşgörülü bir kadındı. Yaşıtlarına göre oldukça kültürlüydü, sürekli okurdu, resimde yetenekliydi. Bende özgüven duygusunu geliştirdi, başkalarına güvenmeyi de öğretti. Kısaca, anaerkil bir ailede yetiştim sayılır. Kadınlara duyduğum saygı, annemin akıl almaz çabasıyla beslenmiş olabilir.

Annene bu saygı borcunu ödeyebildin mi?

Garip gelecek ama inan doğru söylüyorum. On üçüme bastığımda, annem otuz sekiz yaşındaydı. Aile dostlarımız onu evlenmeye zorladılar, ama o sıralar ben karşı çıktım. Gerçi küçüktüm, ama şimdi geriye bakınca, çok ters buluyorum davranışımı. Sen kalk, genç bir kadının özgürlüğünü, yaşama hakkını elinden al, onu eve kapat, olacak şey değil! O yılları anneme elbette ödeyemem.

Ayrıca, kıskançlık ve el koyma gibi ilkel eğilimlerin bizlerde her an baş gösterebileceğine inanıyorum; kendini en anlayışlı sananlarımızda bile.

Kadın duygusal planda da eziliyor mu diyorsun?

Evet, öyle!

Çok doğrucusun Mengü. Peki, bir soru daha: Güzellik yarışmalarına ne diyorsun?

Çok saçma buluyorum. Yine de güzel insanları toplu halde görmeyi kim istemez diyeyim de, giderayak sana bir zıtlık daha armağan edeyim bari!

Aralık 1980

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Tan Oral

1955’ten bu yana çiziyor. 1970-1980 arasında çok sayıda sergi açtı, yurtiçi ve yurtdışı sergilere katıldı. Kısa filmleri Hisar ve TRT yarışmalarında büyük ödül aldı. Karikatür dalında da yurtiçi ve yurtdışı ödülleri var. Şimdi gazete ve dergilerde çalışmalarını sürdürüyor. Hesyö’da çizgi film dersleri veriyor.

Tan’ın karikatürlerinin en büyük özelliği gündelik yaşamda ilk akla gelmeyen bir “somut”u yakalayıp soyutlaması, alabildiğine inceltip insanoğlunun evrensel serüveni içindeki hafif hüznün verici yerine oturtmasıdır.

Şimdiye kadar yaptığım konuşmalara bir baktım da “aşk”a, özellikle evlilik ve aşk arasındaki ilişkiye yeterince eğilmemişim... Sana ilk sorum şu olsun Tan. Evlilik ve aşk arasında ne gibi bir ilişki var sence?

Bence çiftlerin geldikleri ortamla sınıfsal farklılıklar, bu iki kavrama durmaksızın yeni boyutlar kazandırmıştır. Önce soylu sınıftaki evlilikleri, aşkları gözden geçirelim istersen. Soylu sınıfta ya da derebeylik düzenindeki evlilikte aşk aranmaz, soyluluğun evlilik aracılığıyla pekişmesi, toprağın, servetin korunması ve çocuk gibi bir güvenceyle sağlama bağlanması düşünülür. Tüccar ya da sanayici burjuva katında yine ne aşk ne sevgi etkindir evliliklerde. Sermayedarların çocukları evlilik yoluyla büyüyecek sermayenin koruyucu bekçileri olarak görüldüklerinden, çoğunluk, kendi aralarında evlendirilirler, ortak sermayeyi büyütürler. Köylü tabakasındaki evliliklerse emeğin birleştirilmesi, erkeğin kadına başlık vererek ailesine yeni bir “kol gücü” satın alması biçiminde belirir. Aşk ya da sevgi yine başı çekmez yani. En sağlıklı evlilik, çiftlerin özgürce eşlerini seçtikleri evliliktir bana sorarsan. Teorik olarak diye üstüne basayım ama. Söz gelimi, birlikte çalışan yaşamlarına birlikte yön veren bilinçli sanayi işçileri arasındaki evlilikler gibi.

Bu kesimde evliliğin sağlığını bozabilecek ne gibi engeller dikilebilir çiftlerin karşısına? Uygulamada?

Çarpıklıklar, toplumsal bozukluklar, yozlaşmış değer yargıları, çiftlerden birini etkisi altına alabilir. Bir örnek vereyim: Küçük burjuva aydınları, öğretmenler, dar gelirli memurlar, genellikle aşksız evliliğe karşıdırlar, ama uğraşlarında karşılaştıkları güçlükler, sevmedikleri işleri yapmanın getirdiği bunaltıcı duygusu evlilik süresince ilişkinin başındaki aşkı ayakta tutmalarını güçleştirebilir. Evlilik, bunaltıdan kurtulma, sığınma, dayanışma adına kurulan bir ilişkiyken, birden çiftlerin birbirine yabancılaştığı bir kuruma dönüşebilir.

Bu arada aşk'ı boşladık galiba. Ya aşk?

Aşk'ın tanımını şöyle yapabilirim: Bir engelin ötesindeki is-temek! Engel tehdidi yoksa ortada, aşk olamaz. Aşk, kavuşamamak duygusuyla yan yana, iç içe yürür. Ferhat ile Şirin, Romeo ile Juliet'i düşünürsek, bu engelin kapsamını anlayabiliriz.

Evlilikle birlikte ele alındığında (evliliğe engelin bitimi diye bakarsak) aşk'ın bir çelişkisi var öyle mi?

Bir kere doğanın bir üretim tuzağı var karşımızda. Türün çeşitlilik kazanması, kusurlarından arınabilmesi için "dış evlenmelere" kadın-erkek oğlunu; öte yandan türün korunması için de bildik çevrede "içte" kalmasını öneriyor. İşte bu engel'in başladığı yerde, aşk da başlıyor. Windsor Dükü'nün serüveni, yerli filmlerde bolca izlediğimiz işçi kıza tutkun patron oğlu, bir köylü kıza tutuluveren ağa oğlu gibi aşk modelleri hep bu engel'den kaynaklanır. Bu aşklara kapılanlar toplumca cezalandırılırlar. Kimi zaman evlatlıktan, dolayısıyla mirastan, hatta krallıktan yoksun bırakılabilirler. Oysa demin saydığım kuralları gözeterek kurulan evliliklerde, çiftlerin birbirlerini aldatmaları bile hoş karşılanabilir. Kurallar korunduğu takdirde.

Aşk'ı kaldırıp atacak mıyız bu arada?

Hayır! Yalnız doğanın tuzaklarını görmeliyiz, aşkı yaşamın tek hedefi saymamalıyız, yadsımamalıyız da. Evlilikte sürekli olabilecek sevgiden, emekle büyütülecek sevgiden yana olmalıyız.

Çağımızdaki “kadın hareketleri” konusunda ne düşünüyorsun?

Yalan olmasın, “kadın hareketleri” deyince, benim gözümün önüne hareket halinde birtakım kadınlar geliyor yalnızca. Düşüncelerini açık seçik ortaya koymuş değiller daha. Cinsel özgürlüğe gelince... Cinsel ilişki, iki cinsi de ilgilendirdiğinden, ikisi açısından da düşünülmelidir. Özgür seçim demiştim ya, “özgür ret” de bir o kadar önemli.

Ayrıca bütün kadınları da aynı kefeye koyamayız değil mi?

Koyamayız. En çok sömürüldüğünü ileri süren, ama çevrelerini, en çok sömüren tüketici kadınları görmezlikten gelemeyiz. Onları satılan, acı çeken kadınlarla bir tutamayız. Kadınla erkek arasında “eşitlik” bir ayrım değildir bence: “Eşdeğerli” olmak önemlidir; çünkü eşdeğerli olmayana eşitlik bağışlamak, haksızlıkların en büyüğüdür.

Aydın-sanatçı kesimini bir bütün olarak görebilir miyiz, bu sorunları hesaba katarak? Onlar ayrı bir tabaka mı?

Bu tabakada da patronlar var, günü gününe çalışan emekçiler var. Sanatçı ya da aydın olmaları aralarındaki farkı kapatmıyor.

Sorularıma ışık tutacak bir deneyin var mı Tan?

Gerçekten ilginç bir anım var kadın-erkek ilişkileri konusunda. Sanırım 1962'deydi, Beyazıt'ta kızlarla birlikte, aynı yurdu paylaşmak zorunluluğu doğdu. Önceleri birtakım kaygılar vardı, tahmin edersin. Erkekler de, kızlar da birlikte yaşamaya alışkın değildiler daha, tatsız sonuçlar doğabilirdi. Ama unutamadığım bir deney oldu bu. Kızlar yokken gün boyu ortalıkta pijamayla, bir karış sakalla dolaşan öğrenciler, erkenden kalkıp kendilerine çeki düzen vermeye başladılar. Tıraş oldular. O yurttaki bu deneyi paylaşan kızlarla erkeklerin bir bölümü sonradan evlendiler, ama baştan sanıldığı gibi gizli kapaklı, kaçamak ilişkiler sonucunda zorunlu olarak değil, kendi öz seçmelerini kullanarak.

Kadın-erkek ilişkilerinde güzel günleri muştulayan bu ilginç deneyden geçmen, eşdeğerliliğe inancını nasıl pekiştirmiştir kim bilir. Sağol, sevgili Tan!

Ocak 1981

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Turhan Selçuk

Bu ay, ülkemizin uluslararası düzeydeki bir çizeri Turhan’la birlikteyiz.

Turhan’ı tanıyanların ilk soracakları soru şudur sanırım: Bunca sıkı bir öz denetimle bunca özgün bir sanatçılık nasıl el ele yürüyebilir? Emek verme denilen olayın bir sanat dalında emek verme düzeninde kalmaması, gittikçe yetkinleşmesi, kendini aşması, dünyada kendine özgü yerini bulması konusunda verilebilecek tek tük örneklerden biri Turhan. Yeteneğini dinmez bir çalışma tutkusuyla perçinleyen üç beş dünya sanatçısından biri...

İlk soru şu. Bu dizide geleneksel bir soru: Sence Türkiye’de kadının durumu nasıl ya da nerede?

Ülkemizde bir tek “Erkekler Derneği” yok, ama birçok “Kadınlar Derneği” var. Bu derneklerle kadınlarımız, bir kadın-erkek ayrımını kendileri geliştirmiş, körüklemiş olmuyorlar mı? Gerçi kadın-erkek eşitsizliği, kadın hakları üzerine çok söz edilmiştir Türkiye’de. Yukarıda sözünü ettiğim kadın derneklerinin çoğu da bu nedenle kurulmuştur. Kanımca, Atatürk devrimlerinden sonra, yasalarla (bir iki küçük ayrım dışında) kadınlara, erkeklere tanınmış bütün haklar verilmiştir. Kadınların eşlerinin soyadlarını alma zorunluluğu ve suçüstü durumunda kadının muayeneye gönderilmesi, erkeğinse serbest bırakılmasına ilişkin kimi yasalar da kaldırıldığında, geriye erkeklerin kadına bakış açılarının değişmesi kalır ki, bu da bir eğitim ve zaman meselesidir.

Türk karikatüründe kadını erkekle eş değerlendiren, az rastlanır karikatürcülerden birisin. Acaba dünya görüşünle mi ilgili bu yaklaşım? Öte yandan kadını çizerken estetiği çok önemsiyorsun. Özden ödün vermeden biçimi, estetiği en yetkin düzeyde sunma ustalığın var. Kadının ayrı bir yeri var mı senin estetik dünyanda?

Bana göre kadının fiziki yapısı, çizgileri erkeğinkine göre daha uyumlu, daha yumuşak, daha dengeli, daha zarif... Sonuç olarak da “daha güzel”. Böyle olunca estetik, kendiliğinden oluşuyor kadının çizgilerinde. Çağlar boyu bütün sanat yapıtlarında kadın’a büyük çapta yer verilmesinin tek nedeni de budur sanırım.

Ama kadına yaklaşımımın dünya görüşümle bir ilgisi olması gerekiyor elbette. İnsan haklarının, özgürlüğünün alabildiğince savunulduğu çağımızda kadın-erkek ayrımı yapmak, çağımızın çok daha gerilerine düşmek olmuyor mu? Her iki cins de öncelikle insan olarak bakmasını bilmeli, bu bakış açısı içinde bir değer yargısına varmalıyız. Sonuç olarak “eşdeğer” kendiliğinden oluşacaktır.

Sana özgü o köşeli çizgilerin içinde kadın figürlerin daha yumuşak; belki de bu nedenle daha erotik geliyor bize. Sence son yıllarda çağdaş kadın imgesi değişikliğe uğradı mı?

Demin de belirtmiştim ya, kadının yumuşaklığının ve zarifliğinin yanına bir de “güzel”i ekleyince, “etki” başlıyor. Köşeli, sert çizgili erkek yapısı yanında, belki de bu nedenle kadın çizgilerim yumuşayıveriyor ve erotikleşiyor.

Kadın imgesinin değişimine gelince... Çağlar boyunca hem kadının, hem erkeğin fiziki yapısı büyük bir değişime uğramıştır. Bunu en belirgin biçimde dünkü ve bugünkü fotoğrafları, dünkü ve bugünkü ressamların yapıtlarını yan yana getirdiğimizde görürüz. Rubens’in, Dürer’in, daha sonraları Gauguin’in, Matisse’in, Renoir’in, Cézanne’in, Lautrec’in kadınları olabildiğince tombul ve dolgundur. Ve hatta pek yakın geçmişin büyük adı Picasso’nun kadınları bile öyle değil mi? 1850’lerden 1950’lere kadar çekilmiş “pin-up” fotoğrafları gözden geçirildiğinde, yine aynı tombul ve dolgun kadınları görürüz. Sonuçta çağımızda kadın imgesinin büyük bir değişime uğradığı gerçeği vurgulanmış oluyor. Gerek zaman içinde estetik anlayışın değişime uğraması, gerekse moda yaratıcılarının gayretleri sonucu, kadın güzelliği daha zarife, daha inceye yönelmiştir. Asıl önemli olan da kadın, geçmiş çağların karanlığından, evlerin, konakların, sarayların duvarları arasından kurtularak gün yüzüne, güneşe yönelmiş, toplum içinde erkeğin yanındaki yerini almıştır. Çalışma hayatına, spora yöneldiği oranda da kadının fiziki yapısı değişime uğramış, kalçaları küçülmüş,

omuzları genişlemiş, boyları uzamıştır. Günümüzde kadın sporcularla erkeklerin fiziki yapıları arasındaki farkın giderek azaldığını görüyoruz. Olimpiyat pistlerinde, yüzme havuzlarında inanılmaz rekorlar kıran kadınların görüntüleri, geleceğin kadın simgesinin, günümüzdeki örnekleridir.

Ya geleceğin kadını?

Önümüzdeki çağın insanı, geçmişteki kadın fotoğraf ve resimlerine bakarken "Romantik çağın sexy kadınları," diye avunacaktır; bunu söylemek kehanet sayılmamalı.

Bir gözlemim var, bilmem ne dersin... Karikatürlerinde çok zarif, kültürlü, aydın diyebileceğimiz kadın tiplerine az rastlıyoruz. Bunu nasıl açıklarsın?

Mizahın, karikatürün içeriğinde eleştiri, yergi, ön planda gelir. Böyle olunca, kişilerin aksayan yönleriyle, yanlışlarıyla uğraş da ön plana geçiyor. Çok zarif, kültürlü kadını eleştirmek değil, desteklemek gerekir. Onlar gibi olmayanları eleştirerek onlar gibi olmalarını sağlamaya yöneliktir benim çabam...

Pornografik karikatür, erotik karikatürden nasıl ayrılır sence?

Pornografik yayınlar, filmler, açık saçık konuları işleyip müstehcene yönelen davranışlarla ilgiyi çekerek okur ve seyirci sağlamaya çalışan bir çeşit endüstriye dönüşmüştür günümüzde. Karikatürde de aynı hedefi amaçlayan dergiler ve çizerler vardır. Benim çizgilerimde ise bir kendiliğindenlik görülür; tipler gerekli olduğu yerlere, tıpkı yaşamdaki gibi abartılmadan, saptırılmadan, estetik ve sanatsal niteliklerden ayrılmadan çizilmişlerdir.

1957'de doğan Abdülcanbaz'ı Oktay Akbal şöyle tanıtıyor: "Bir Osmanlı insanı. Tokatıyla olduğu kadar giyimiyle de... Ama yarını düşünen bir insan. Yarını hazırlamak isteyen, ileriye açık, çağının kötülükleriyle savaştan biri..." Abdülcanbaz'ın karakterinde son yıllarda bir değişiklik oldu mu?

Günlük gazetelerde yirmi iki yıldır süregeliyor Abdülcanbaz çizgi romanı. Bu, okurun ilgisine, sevgisine, desteğine bağlı bir şey elbette. Böyle çok uzun bir zaman içinde onda zorunlu olarak ufak

tefek değişimler olmuştur elbette, ama öz hep aynı kalmış, değişimler de olumsuz yönde gelişmemiştir. Başlangıçta bir serüveninde Abdülcanbaz'ı evlendirmiştım. Yıllar sonra başka bir romanda, rastladığı bir kadına sevecenlik dolu bir aşkla bağlandığında, okur bunu Abdülcanbaz'ın karakteriyle bağdaştıramayıp eleştirdi. Genelde, Abdülcanbaz'ın kişiliğini şu cümle ile açıklığa kavuşturabiliriz: Eşitsizliğe, sömürüye karşı her dürüst ve namuslu kişinin hayalinde az çok Abdülcanbazlık vardır. Bu çizgi romanda, diğer çizgi romanlardaki gibi bir bağlantı yoktur, zaman ve mekân sürekli değişir. Bir simgedir Abdülcanbaz, geçmişte de, günümüzde de, gelecekte de, uzayda da vardır. Bu durumda, bazı romanlarda bekâr, bazılarında evlidir. Onun kadınlarla ilişkilerine tepki göstermek, daha sonraki romanları öncekilerin devamıymış gibi gören okurların yanılgıdır. Belki de birçok kişi onu, aramızda yaşayan biri olarak görmek istemekte. Başkalarından da duydum, kendim de rastladım örneğine. Abdülcanbaz adı takılan kişiler gerçekten yaşıyor aramızda...

Şubat 1981

Ünlüler ve 1980’lerde “Kadın”

Çetin Altan

Çetin Altan denince, benim kuşağımdan olanlar aynı tanımda birleşirler: 1960 yıllarında, gazetelerde yazdığı fıkralarla bütün bir kuşağı bilinçlendiren, uyarıcı, yönlendiren bir gazeteci-yazar... Ne var ki Çetin Altan, bu uyarmaları hiçbir zaman okurun üstünde bir yazar kimliğiyle yapmamış, okuru her zaman kendisiyle eşit tutmuş, okuruyla dertleşmiş bir yazardır (o zamanki okurları çok genç de olsalar). Yukarıdan bakan bir tavra hiçbir yazısında rastlayamazsınız. Bunca yıl sonra bizimle yaşıt kalabilmesini, bu özelliğine borçlu olsa gerek. Ona “Çetin” diyebilmemi...

Gerçekten kişiyi şaşırtan bir adamsın, Çetin. Kültürlü-kentsoylu, yani az bulunur ailelerden birinden geliyorsun, kalkıp o sınıfın rahatlığını yadıyorsun, ilerici bir dünya görüşüne gönül veriyorsun. Bu uğurda hırpalanıyorsun zaman zaman, sıkıntılara (acılar sözcüğünü sevmeyeceğini biliyorum) katlanıyorsun. Yalnız yaşamın mı? Kişiliğin de şaşırtıcı... Geçmişin, geleneğin değerlerini asla yadsımayan bir devrimci, duyguyu asla elden bırakmayan bir akılcı, hüznü, sevecenliği asla boşlamamış bir taşlamacı, yerlilikten asla vazgeçmemiş bir evrenselci... Son yıllarda bir değişim, gelişim oldu mu bu kişilikte sence? Bir zamanın delişişekliği, delişişeklikten de esintiler barındıran bir bilgeliğe mi bıraktı?

Bilirsin, aslında edebiyatta gazeteciliğin bir kavşak noktasıdır, yine de edebiyata daha yakın bir türdür. Bizler, 1960’larda fıkranın bu kendine özgü niteliğini toplumsal yararlar açısından değiştirmeyi gerekli gördük, bu uğurda fıkrayı da bir “makale cücesi” durumuna indirgedik. O dönemde, az okuyup çok şey öğrenmek isteyen bir okuyucu kitlesi vardı. Biz de kalem işçiliğini “öğretici” yöne kaydırarak, ister istemez...

Bizde okur, genellikle, gazetede politika üstüne yazanı, yazardan çok politikacı diye görürdü o dönemde, bu ayırım bugün de tam olarak yapılamadı. Aslında yazar olan bir kişinin politikayla

ilgilenilebileceği düşünülemedi nedense, bir politikacının yazar olabilmesi nasıl düşünülemediyse... Ben işte bu iki mesleğin oluşturuğu saç örgüsünü ayırmaya çalıştım ama bu çabam demokratik gelişime bir katkıda bulunmadan öte bir anlam taşımaz.

Yine de seni o günlerde parlamentoya tek kişilik “bir üçüncü parti” sıfatıyla yerleştiren sen istemesen bile yaşamına söz geçirecek kadar önemli, toplumdaki yankı bulan bir çaba?

Bence o dönemde politikaya ağırlık veren yazıların öne çıkması, çağdaş seslere duyduğumuz gereksinimden doğuyordu. Sonra, zamanla bu alanda yazılan ve çevrilen bilimsel kitaplar çoğalınca, fıkra yazarı da kendi asıl işine, yazarlık işine döndü. Düşünüyorum da, 28 yaşındayken yazdığım *Çemberler* adlı oyunda, bugünkü yazarlığım, tutumum konusunda belirtiler, ipuçları var. Edebiyat tadı baskın olan yazılara *Çekip Giderken*’de, *Kopuk Kopuk*’ta da rastlayabilirsiniz.

Romanlarına, kimi yazılarına bakınca şu sonuca varıyorum: Kadın, hem bir suçluluk, bir günah duygusuyla hem de bir yurtsamayla, bir arkadaşlık özlemiyle birleşiyor ürünlerinde. Erotizmi bol bol kullanmışsın, gelgelelim ana, sevgili ve arkadaş olan bir kadını da hiç aklından çıkarmamışsın sanki. Ne dersin?

Adem ile Havva’dan bu yana insanlık serüveninin bir dramı var. Kutsal kitaplardan çağdaş sanat yapıtlarına kadar her yerde bu dram işleniyor: Kadın ile erkek, tek başlarına yarımdırlar, ancak “tam insan”ı verecek bir boyutta birleştiklerinde, bütünleneceklerdir. Sanatın ana kaynaklarından, ana sorunlarından biridir bu. Çağdaş bilimlerin psikopatolojiden tut, psiko-sosyolojiye kadar hepsinin üstünde durduğu, kadın-erkek ilişkisinde doğa içinde bir mutlu dengenin sağlanması sorunudur. Çünkü bu doğal mutlu denge sağlanmadıkça bilimsel, toplumsal ya da ekonomik gelişmeler, zenginleşmeler, bireyi aradığı mutluluğa kavuşturamayacaktır, “tam insan”ı verecek kaynaşmaya...

Bu kaynaşmanın iki yönlü olduğunu mu vurgulamak istiyorsun?

Kendi içinde iki büyük yön taşıyan bir kaynaşma demek istiyorum. Hem fizyolojik, hem de beyinsel ve ruhsal bir kaynaşma...

Yani bazı alt ya da yan öğeler hesaba katılmadıkça, iki yarım bir bütün etmiyor her zaman... Geçenlerde Simone de Beauvoir'ın bir yazısını okudum. Şöyle diyordu aşağı yukarı: "On yıl önceye kadar kesin bir düzen değişikliğinde kadın-erkek eşitliğinin sağlanabileceğini sanırdım. Artık öyle düşünmüyorum." Dünyanın birçok ülkesinde incelemeler yapmış, sosyalist ülkeleri de tanıyan bir yazar olarak, bu saptamayı nasıl değerlendirirsin?

Doğru! Toplumsal gelişmeyle, birtakım reformlarla kadının toplumdaki yerini alması olgusu hiçbir ülkede gerçekleşmedi daha. Yirminci yüzyıl hangi düzende olursa olsun, bu özlenen noktaya ulaştırılamadı. Kadını bir de biyolojik yaklaşımla ele almak gerekir bana sorarsan. Kadında sonsuzluğa dokunma özelliği vardır, doğurgandır bir kere, bir başka canlı üretebilir. Erkek biyolojik yapısından ötürü bu gerçeği kavrayamaz. Ölümün boşluğu ve bu boşluktan doğan yarı bilinçli korkular, erkeği yok olmaksızın kurtulmak adına bir doğurganlığa iter, ölümün ürpertisini alt etme, aşabilme doğrultusunda beyinsel bir doğurganlığa, ama yine yarım bir doğurganlığa.

Peki, o zaman kadın (dünyanın hemen her yerinde) neden sanatta, edebiyatta önemli bir yer tutmaya başladı son yıllarda? Doğal yaratıcılığı yetmedi mi acaba?

Kadının sanata, edebiyata yönelişi, bence ölümsüzlük arama kaygısına bağlanamaz. O, yaşamındaki acılı serüveni bir haykırışa döndürme çabasıdır... Bir de çağ koşullarının değişmesi var elbette. Özellikle yirminci yüzyılda makineler, iş yaşamında erkeklerle kadın arasındaki fizik gücü farklılığını ortadan kaldırdı. "Daha güçlü" görece bir kavram oldu. Sonra, kadının doğurganlığı bir handikapı öteden beri, hep kadının zararına işliyordu. Doğum kontrol hapları ve yeni geliştirilen yöntemler, bu sakıncayı da ortadan kaldırdı büyük ölçüde. Yani bazı zorlukların çözümü, kadının sanatla, edebiyatla ilgilenebilmesini sağladı bir bakıma...

"Yeni bir kadın" imgesinden söz ediliyor dünyada. Türkiye'deki kadın bu yeni imgeye uyuyor mu sence?

Hayır, hayır! Bir kere Türkiye'de kırsal kesimde çocuklarla birlikte sömürülen kadın oranı, öteki ülkelerle kıyaslanmayacak ka-

dar büyük. Bizde bu bölgelerde yalnız, kadın çalışıyor. Bizim gibi köylülükten kurtulamamış başka ülkeleri, sözgelimi Latin Amerika ülkelerini alırsak, durum yine aynı ama ağırlığı bu ölçüde değil. Bizde kadın, özel ve toplumsal dışı bir yaşam sürüyor.

Bu tür hoyrat ilişkiler, çocuklara nasıl yansıyor kanınca?

Erkeğin baskısı altında ezilen, dövülen, sövülen kadının yetiştirdiği çocuk, ezik oluyor bir kere, isyan duygularıyla büyüyor, mutsuzluğa saplanıyor. Büyüdüğünde o da aynı hoyratlığı uyguluyor çevresine.

Ya kentteki kadın?

Kent kesiminde kadın, çok kere elde edebileceğinin, hem de en kolay yoldan elde edebileceğinin doruğuna ulaşmak istiyor. Zaman zaman insafsız, acımasız, bencil olarak varoluşunu kurtarmaya çalışıyor.

Bu bilinçsiz hainlik, bu zavallılık da bir “yarım” olma duygusu sonucu değil mi? Bir yazında “toplumsal uygarlığı kadın yaratır” derken, dolaşısıyla uygarlıkların zavallılığını da anlatmak istemiştin herhalde... Her neyse, teşekkür ederim.

Ben de sana!

Mart 1981

Ünlüler ve 1980'lerde "Kadın"

Sait Sökmen

Sait Sökmen Gine Konakri doğumlu. Annesi Afrikalı bir kabile reisinin kızı, babası bir Türk tüccar. Aile, İskenderun'a göçtüğünde Sait Sökmen 11 yaşındaymış. Türkçeyi o yaşta öğrenmiş. Gitar çalmış, hamallık, bisikletçilik gibi çeşitli işlere girip çıkmış. Bu arada o dönemde 9 yıl süren konservatuar öğrenimini 6 yılda tamamlamayı başarmış. Sait Sökmen'i 1970'e kadar Devlet Balesi'nde sergilenen bütün oyunlarda baş dansçı olarak görürüz. Özellikle Giselle, Satranç, Kuğu Gölü balelerinde büyük ilgi uyandırmıştır. Çark, Kurban, Çift Üç, Konçerto gibi özgün yapıtları da olan sanatçı Öp Beni Kate, Don Kişot, Bir Kadın Yarattım gibi müzikallerde hem dansçı hem koreograf olarak çalışmıştır. Televizyon için hazırladığı 230 programdan 184'ü çocuklara seslenen programlardır.

Şimdilerde Sait Sökmen yeni açtığı Bale Sanat Merkezi'nde yılların kazandırdığı birikimi genç kuşaklara devretme çabasında. Balerin Semiramis Sökmen'le evli olan sanatçının iki oğlu var.

Sevgili Sait, yıllardır baleye emek vermiş bir sanatçısın. Üstün yetenekli bir dansçı olmanın yanı sıra usta bir koreograf, sabırlı bir öğretmensin de. Türkiye'de bale sanatının öncülerinden biri olarak tanımlayabiliriz seni. İlk sorum şu: Klasik bale ile modern danstaki kadın figürü arasında ne gibi ayrımlar var?

Şöyle diyebiliriz: Klasik ölçülere uymayan kadının bale dünyasına girmesi, balerin Isadora Duncan'la başlar. Duncan'ın çıkışı da ilginç bir döneme rastlamaktadır ya, "yıldız" anlayışı yüzünden sistemin yozlaştığı, kalıplaşmanın yürürlüğe girdiği bir döneme.

Duncan'ın en büyük özelliği etli kanlı, yaşayan bir dişi olmasıdır. Sanatını önce erkekler topluluğunda sinaması da önemli bir atılım sayılmalı. Çıplaklık, özgürlük bu dönemden sonra dansa yepyeni anlamlar kazanır. Klasik ölçüler, yeni bir yoruma bırakır yerini.

Bu yeni yorumun özünü kısaca açıklayabilir misin?

Duncan deneyi, dansın kapalı bir ortama itildiği yerde kısa devre yaptığını, kendisini icat eden kanlı canlı insandan asla soyutlanamayacağını göstermiştir.

Sanırım dansın bir felsefesi olduğunu ileri sürüyorsun...

Elbette. Dans canlı bir sanat bir kere, her an yeniden yaratılan bir sanat; çünkü yorumunu insan bedeni yapıyor ve yaptığı anda yani “yaşar” biçiminde iletiyor. Dansın yeniden yorumlanmasıyla birlikte, mimari yapının da bale olayının yeni dünyasına göre değiştiğini görüyoruz. Dansın zeminini (tabanı, platformu) oluşturan malzeme de değişiyor bu arada. Bir örnek vermek gerekirse beton zemin üstünde “point shoe” dediğimiz bale pabuçları kullanılmaz. Öte yandan buz pateni değişik zeminiyle modern dansa yeni olanaklar getirmiştir. Ama modern dansın asıl zemini altı boş bir tahtadır, kaymak gibi bir zemin...

En kestirme yoldan “dans” nedir sence?

Dans bir çeşit “çekim”dir, bir “cezbe” bana kalırsa.

İnsanın mimarisinden doğan, onun iç vurgularıyla kişisel özel ritmiyle vurgulanan bir çekimdir.

Bu mimariye kadın bedeninin ayrı bir katkısı var mı?

Bence kadın mimarisi bir başyapıt güzelliğindedir. Konuyu baletik açıdan koyacak olursak, geniş kalçanın yarattığı teknik dönüş olanaklarından doğurganlıkla yaratıcılığı aktarabilme yetisine kadar çok değişik planlarda estetiğin boyutlarını genişletir. Klasik balede “yıldız” kadındı, erkek onu destekleyen, ön plana çıkmasını sağlayan yardımcı bir ögeydi yalnız. Oysa modern dans kadın-erkek ayrımı gözetmez, erkeğe kadınla eşit olma hakkını tanır. İnanmayacaksın belki ama tiyatrodaki “zenne” balede baştan beri ters anlamda geçerli olmuştur. Tiyatroda kadın rolüne erkek çıkarken balede erkek rolünde kadınların dans etmesi geleneği vardır.

Önemli bir sorum var sana, ülkemizde yaygın bir yanlış anlayış üstüne. Bale yapan erkeğin “kadını” olacağı inancı. Ne dersin?

İnsanlar alıştıkları kalıplara, davranış biçimlerine büyük bağlılık gösterirler. Gösteri sanatını, kadına özgü bir sanat saymaktan bir de yumuşaklığı yalnızca kadında görmek istemekten kaynaklanan bir yanılğı bu. "Kız çocuğı bebekle oynar, erkek çocuğı tüfekle" gibisinden temelden yanlış bir cinsel politikanın sonucu. Bu politikanın altında erkeğın kadına özellikle ters düşmek için kabalığı seçmesi ve kullanması inancı yatıyor. Bir çeşit yanlış erkeklik iddiası. Oysa hurmaların dışı olabilmeleri için üstlerine kalak tozu serpilir.

Balede kadın-erkek ayrımı yoktur diyorsun, peki balenin mutfağında yani çalışmalarında da yok mu?

Çalışma deyince iş değişiyor. Bir kere kadının dengesi daha sağlam. Sonra kadın doğal yapısı gereğı erkekten daha dayanıklı. Birlikte çalıştığım kadınlar dört saat süreyle sızlanmadan temrin yapabiliyorlar da erkeklerde bu süre iki saati aşmıyor. Erkekler, en büyük başarıya en kestirme yoldan ulaşma derdindeler çok kere.

Ülkemizde son yıllarda baleye büyük bir ilgi uyandı. Sence çocuklar baleye kaç yaşında başlamalıdır? Danstan ne beklenmeli?

Çocuğın önce tıpkı oyun oynar gibi bir kültür ortamına girmesi, müzik kulağını geliştirmesi falan. 5 yaş uygun bir yaş bu konuda. Çizgi dışı birtakım çocukları hesaba katmazsak baleye başlamada ortalama yaş 10'dur denebilir. 14-16 yaşlar da söz konusu...

Bence ille de profesyonel bir dansçı olmak adına öğrenilmez bale. Çağdaş dünyada yaşayan kişi bedenini önce teknik düzeyde kullanmayı bilmelidir. Kendini tanımalıdır. Bedeninin şakaya gelir yanı olmadığını anlamalıdır.

Sporla bale arasında nasıl bir koşutluk kurabiliriz? Kurabilir miyiz?

Bale, sporun felsefeye, bilince dönüşmesidir. Sonuçta Nureyev gibi yumuşak bir dansçı da çıkabilir ortaya. Nijinsky gibi iri yarı, kaslı bir dansçı da. Önemli olan kendini tanıtmaktır. Ben bale aracılığıyla kavradım kendimi, erkek olarak görüntümü tanıdım.

O zaman da dolayısıyla kadın dünyasını tanımış oldum. Kadına bakış tarzım topluma, dünyaya bakış tarzım değişti. Sporun

bedene kattığı güçlülüğü balenin kişinin iç dünyasına taşıdığını öğrendim. Bir koreograf olarak gerçekleştirilen en son dansın en yetkin dans olacağına inandım.

İç dünya dedin de... Özel bir soru. 9 kardeşsiniz. Hepiniz eğitimden geçmiş, bir uğraş edinmişsiniz. Bir bölümünüz de konservatuar mezunu hepsi tanınmış sanatçılar bugün. Bildiğim kadarıyla babanız İskenderun'a göçtükten kısa bir süre sonra ölmüş. Hepinizi anneniz Mamady yetiştirmiş. Bir kadının dilini hiç bilmediği, törelerine hepten yabancı kaldığı bir ülkede 9 çocuğu tek başına büyütmesi dahası böyle yetiştirmesi bana olağanüstü bir olay gibi geliyor. Ya sana?

Mamady büyük adamdır. En yakın dostum, en büyük destekçimdir.

Duygusallıktan biraz sıyrılmam istersen. Son soru: Ülkemizde balenin durumu nasıl?

Bale alanında az gelişmişlikle uzak yakın bir ilişkimiz yok desem...

Nisan 1981

Ünlüler ve 1980'lerde “Kadın”

Şahin Kaygun

Şahin Kaygun, Adana doğumlu. Tatbiki Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirmiş. Fotoğraf ve grafiğin yanı sıra, resim çalışmaları da var. Çeşitli sergiler açmış. 1977 Antalya Uluslararası Sanat Şenliği Grafik dalında Altın Portakal Ödülü'nü kazanmış. Tek amacı, fotoğraf sanatının yurdumuzda yaygınlaşması doğrultusunda kendine düşeni yapmak...

Şahin Kaygun, geçen yıllarda açtığı ve yüz kadar sanatçının portresini sergilediği geniş yankılar uyandıran “Sanat İnsanları Sergisi”nin tanıtma broşürüne “Görsel Tanıklar” adını vermişti. Şöyle diyordu o yazıda: “Fotoğrafın hangi dalında olursa olsun ortaya çıkan yapıtlar birer görsel tanıklıktır. Savaş fotoğraflarında da, doğa fotoğraflarında da bu özellik vardır. Dünyada her şey, her an değişmekte ve düne göre bugün farklı özellikler göstermektedir. İşte dünü değişmez kılan, olduğu gibi bugüne aktaran tanıktır fotoğraf... Amacım, bugünün yaşayan sanatçılarını görsel tanıklar halinde gelecek kuşaklara ulaştırmak. Çağını yaratan bu kişileri çağında belgelemek.” Bu tanıtma yazısındaki “tanıklık” sözcüğünden yola çıkarak, sanatçıya ilk soruyu soruyorum.

Fotoğrafın “tanıklık” işlevini görsel sanatlarla nasıl bağdaştırıyorsun Şahin? Ya da fotoğrafı görsel sanatlar arasında nasıl bir yere oturtuyorsun?

Fotoğraf, görsel sanatların dışında bir olay değil bence, o da görsel öğelere, sözelimi leke'ye, ışık'a, kompozisyon'a yaslanıyor. Ayrıca bir tarih kesitine, bir mekâna ve özellikle bir bildiriye... O yüzden de fotoğrafın çekilmesi ile yapılması ayrı ayrı ele alınmalıdır. Usta bir sanatçının vizöründe fotoğraf önce evrensel bir boyutta düzenlenir, kavramlarla bildiri berraklaştırılır.

Yalnız şu da var: Fotoğrafçı ne kadar usta bir sanatçı olursa olsun işçiliği kötüyse çekiver kuyruğunu! Emegiyle sanat gücü at-baş giden sanatçılar fotoğrafta sürekli olarak insana ilişkin değeri arayanlardır. Bunu yalnız vizör aracılığıyla değil, gönül gözüyle de aktarmaya çalışırlar. Konu, ne olursa olsun...

Ya foto-jurnalizm dediğimiz fotoğrafçılık türü?

Bu türde sezgi ağır basar diyebiliriz. Fotoğrafçı hep tetikte hazır olmak zorundadır. Bir örnek vereyim: Mutfaktan bir kaplanın sıçrayıp üstümüze yürümesi alışıldık bir olay değildir... İşte haber fotoğrafçısı bu olaya karşı bile hazırlıklı olabilecek sezgiyi geliştirir, bu tür olasılıkları hesaba katar hep.

Gelişkin fotoğraf malzemelerinin, teknik olanakların fotoğraf sanatına katkısını yadsımıyorsun değil mi?

Elbette yadsımıyorum. Ne var ki teknik fotoğrafı kavramış demin belirttiğim ölçüde iyi sonuçlar alabilecek fotoğrafçı zaten üstün düzeyde fotoğraf çekecek yetenektir. Aksini söylemek her iyi cins boya kullananın iyi resim yapabileceğini ileri sürmek gibi olur.

Kadının fotoğrafta bir ayrıcalığı, ona kattığı özel bir estetik var mı?

Bence kadında son derece kusursuz bir ölçüler birleşimi göze çarpıyor. Kadın fotoğrafı çekerken konuya daha başka bir duyarlılıkla yaklaşıyor kendi adıma. Ama bu bana öğretilmiş bir tutum değil. Belirtmek istediğim bir nokta da kadını fotoğrafta bir kompozisyon ögesi olarak kullanma amacında olmadığım. Estetiğe gelince: Estetik, fotoğrafçının iç dünyasıdır diyebiliriz. Dışarıda görebildiklerini mekân ve ışık aracılığıyla yapıtını gözleyene iletmiştir. Dünyanın en güzel kadınının estetik dışı bir fotoğrafı çekilebilir bal gibi. Öte yandan çirkine öyle bir açıdan yaklaşabilirsin ki, kulanacağın ufak bir ayrıntı onu güzel kılmaya, estetik kılmaya yeter.

Ölçülerini bunca övdüğün kadın, sevişmeden, ilişkiden ne gibi bir pay alıyor sence ülkemizde?

Pek bir pay aldığı yok. İlişkilerde eşgüdüm uygulamayan bir ulusuz. Birtakım duyguları paylaşmayı bilmiyoruz. Yüz kadının ölümüyle sonuçlanan tüp gaz patlaması olayını anımsasana! Olayda karısı ölen erkeklerden biri “Bana bir karı bulun!” diye kafa tutmuştu. Şimdi bu adamla ölen kadının herhangi bir içtenliği, bir sevgiyi paylaştığını nasıl ileri sürebiliriz?

Kentlerde de bir eşitlik furyasıdır gidiyor. Kadınlar özgürlük kazanma savaşında çoğu kez cinselliği ön plana alıp yanlış dav-

ranışlara itiliyorlar. Sonuçta bütün ilişkiler zararlı çıkıyor, yanlış adımlar atılıyor.

Sinema ile fotoğraf ilişkilerinde erotizm ve pornografi nasıl açıklanır sence?

Pornografi, sinemada bilet satışını artırıyor, toplum bireylerinin gizli kalmış duygularına kurnazca bir açık seçiklik getiriyor. Zaten pornografi ile erotizm arasındaki ayrım bu kışkırtma (tahrik) öğesidir. Bence fotoğraf pornografik olamaz. Hareketsizdir bir kere; bir belge, bir saptamadır. İşin içine pornografi girdiğinde ömrü kısılır, çünkü kişiğlunun bayağılığa dayanma süresi geçicidir. Sinema ise pornografik olabilir. Çünkü gelip geçen görüntülerden oluşur ve durağan değildir.

Parasal kazanç sağlama adına birtakım reklam fotoğrafları da çekiyor-sun, senin gibi kılı kırk yaran bir sanatçıya neden geliyorlar dersin?

Bir kere müşterilerim az. Bana estetik fotoğraf çektiğim için başvuran kişiler hepsi. TV aracılığıyla yapılan yoz reklama estetik-
le karşı çıkmak, estetiği kitlelere yaymak istiyorlar.

*Bir fotoğraf çekiminde ortak çalışmalarımız sırasında bir özelliğın dik-
katimi çekmişti. Karşısındaki kişiyi hemen kavıyor, onun iç dünyasını
yansıtan özellikleri biraz da fanteziyle birleştirerek, yani onu kendince
yeniden yaratarak veriyorsun. Kadınları ilk ne zaman tanıdın Şahin?*

Hâlâ tanımıyorum aslına bakarsan. Ama tanıdığımı sanmam
üniversite yıllarına rastlıyor...

Mayıs 1981

Ünlüler ve 1980'lerde “Kadın”

Ömer Uluç

Ömer Uluç, 1931, İstanbul doğumlu. Robert Kolej Mühendislik Bölümü'nü bitirdikten sonra, beş yıl süreyle Amerika Birleşik Devletleri'nde kalmış. 1951-52'de “Tavanarası” grup sergisinde izlenmiş yapıtları. Sonra Sao Paolo Bienali'ne katılmış. Boston'da, 1966'da Paris'teki ünlü La Roue galerisinde, Hollanda'da, Londra'da açtığı sergiler, büyük ilgi görmüş. 1978'de Mali, Togo, Gana, Dahomey ve Nijerya'dan topladığı mask ve heykellerden oluşan sergi, Türkiye'de ilk özgün Afrika sanatı sergisi olarak, ayrı bir değer taşıyor. Sanatçı, Afrika sanatında üç tür obje olduğunu söylüyor: Turistik otel önü sanatı diyebileceğimiz türün yanı sıra, ta altıncı yüzyıla uzanan, paha biçilmez bronz Benin ve Ife heykelleriyle, bozulmamış yöresel sanat ürünleri. 1971'de TRT'nin Resim Ödülü'nü kazanmıştı.

Uzun yıllardan beri, sanatın-edebiyatın hemen her dalında sürüp giden kısır bir tartışmayla girelim söze: Kısacası, soyut-somut tartışması! Bu konuda neler düşünüyorsunuz?

Anımsayacakсын, 1960 yıllarında bizde soyut resmi Batı sanatına özgü bir anlayış olarak benimseme eğilimi vardı. Oysa 1960'tan sonra, soyut resmin ana öğelerinin İslam sanatında da baştan beri varolduğu ortaya çıktı. Geriye dönelim istersen, özellikle Doğu kiliselerinde, duvar freskleri yerine tahta panolar üstüne yapılan dinsel resimlere, ikona'lara... VIII. yüzyıl ve IX. yüzyıl boyunca, Bizans'ta ikona düşmanlığı yüzünden nice savaşlar yapıldı. Bazı ikona düşmanları ya da ikona-kırıncıları, bu tür yapıtlara yakarmayı putperestlik saydılar. Aynı olguya Musevilikte de, İslam'da da rastlıyoruz ama hep Ortadoğu'da. Uzakdoğu'da yok böyle bir olgu, figüre karşı olma anlayışı. Gelgelelim bu anlayış, her zaman yeni bir tür figür arama çabasıyla atbaşı gitmiş, iç içe gelişmiş. Yoksa halılarda, minyatürlerde görülen insan figürlerini nasıl açıklarız? Kısaca, Batı'daki figüratif-nonfigüratif, somut-soyut çelişkisi, bizde

onca kesin zıtlıklarla yaşanmamış. "Biz" sözcüğünü, burada bütün Ortadoğu ülkeleri için kullanabiliriz.

Peki, Batı resminde figürün ne gibi bir yeri var, nasıl bir katkısı var resme?

Batı'da figür arama tutkusu, zaman zaman bir araştırı kapsamını aşmış, bilimsel bir çabaya dönüşmüştür: İnsan'ı arama, insan yapısının, doğanın kurallarını arama gibi bilimsel bir uğraşa... Perspektif nedir, anatomi nedir sorularının yanıtları aranmıştır. Sözelimi, Rönesans sanatında ressam, çok kere, bilimsel bir dizayn çizicisi kimliğindedir; ancak bu katı sınırdan kurtulduğunda, ressam katına yükselebilmıştır.

Ne zaman sergi açsan ilginç eleştiriler yazılır resmin üstüne Ömer. Hem yalnız senin resmin değil, dolaylı olarak Türk resmi üstüne konuşmaya, tartışmaya yol açan doğurgan eleştiriler. Son serginde eski non-figüratif tavrından oldukça uzaklaştığın, figüre çokça yer verdiğin söyleniyor. Doğru mu? Ya resminde kadın?

Ben, kişisel anlatımımın 1960 sonrasında belirginleştiğine inanıyorum. 1965 yıllarında yaptığım resimler oldukça soyut resimlerdi, ama...

Bir dakika... O dönem resimlerinde de bir kadın figüründen, bir kadın yansımasından söz edebilir miyiz acaba?

O dönemde kadın, bir renk parlaklığı, form yumuşaklığı, bir ışıltıyla girmişti resmime. Sonraları doğadaki kadın, kendiliğinden resimdeki yerini aldı.

Sanıyorum şu soruyu sormanın tam sırası: Dünyada kadın ressam, daha doğrusu, dünya resmine damgasını basan kadın ressam neden pek yok sence? Aynı soruyu kadın besteciler için de sorabiliriz ya...

Bence resmi, genel anlamıyla süsleme'den (tezyinat) ayıramayız. Kadın, kültür ve toplum yapısı açısından dünyanın birbirine ters düşen bölgelerinde, şimdi burada derinlemesine inceleyemeyeceğimiz birtakım sosyo-siyasal nedenlerden ötürü resmin, resim uğraşının dışına itilmiş olabilir. Ama unutmayalım ki, evinde, dört duvar arasında otururken bile süsleme kaygısından asla vazgeçmemiştir. Halı, gergef dokumuş, oya işlemiştir. Yani birey olarak ken-

di dramatiğini, renk ve biçim yaratma gereksinimini gözler önüne sermiştir. Dedim ya, kendini açıklamada bu yolu seçişi, çok çeşitli etkenlere bağlı olabilir.

Uzun süre Lagos'ta bulundun. Üç yıl süreyle Batı Afrika'yı dolaştın. O kültürde kadının yeri neydi?

Biliyorsun, Afrika, homojen bir kıta değil, karışık kültürler söz konusu. Gözlemleyebildiğim kadarıyla oradaki beyaz kadınlar, sömürgeci, sonradan görme bir tabaka oluşturuyorlar. Siyah kadınla aralarında hiçbir ilişki yok. Siyah kadın da bazı bölgelerde erkeklerle eşit. Elbette bunlar sosyolojik araştırmalar gerektiren konular...

Senin gözlemlediğin Afrika kadınları, cinsel bakımdan özgür müydüler?

Eşitliğin toplumsal olarak benimsendiği ülkelerle, söz gelimi Batı ülkeleriyle, ilkel toplumları karşılaştıramayız. İlkel toplumda cinsellik konusunda yasaklar yok, yani cinsel ilişkiye toplumsal bir önem verilmiyor.

Güneydoğu bölgemizin bazı kesimlerinde kızların göğüslerinin dövme yapıldığını biliyoruz; Afrika'daki bazı kabilelerde kız çocuklar sünnet ediliyorlar. Yani kadının cinsel ilişkiden tat alması baştan önlenmiş oluyor...

Nijerya'da bir okul var... Ders arası zili çalar çalmaz, öğrenciler bahçeyi çevreleyen barakalara koşup sevişmeye başlıyorlar; ilginç değil mi?

Sence bu verilerden bir sonuç çıkarabilir miyiz?

Sonuç, cinsel eşitlikte bile kadının zararlı çıkması... Orada kadınlar daha çok çocuk doğuruyor, daha genç yaşta yıpranıyorlar.

Ya bizim toplumumuzda?

Bizde kadının toplum yaşamına çıkması, kültürel etkinliklere karışması, bizim kuşakla gerçekleşti. Bu yüzden de birdenbire oldu, şiddetli bir patlamayla. Evlilikleri de katalım, bütün ilişkiler bu şiddetle sürdü, kadın-erkek bütün bireylerin yaşamaları yaralar aldı.

Sence cinsel ilişkinin anlamı nedir?

Kimileri, cinsel ilişkiyi ölümün karşısına koyarlar. Varoluşun ancak cinsel ilişkiyle kanıtlandığını savunurlar. Ben öyle düşünmüyorum. İnsanların, yaşamı fazlaca süsledikleri kanısındayım; ondan belki. Bence cinsel ilişki, insanın karmaşıklığını yalınlaştırmaya yarıyor. "Ben kimim?" sorusuna en kestirme, en insanca yanıt getiriyor.

Bu arada mutluluk?

Hiç sorma! Sonuç bir çöküntü, bir imkânsızlığın bir kere daha kavranması...

Ya on beş yaşındaki beklentilerin? Kadından bugün de aynı şeyleri mi bekliyorsun acaba?

Hep başka şeyler beklediğimiz yanılgısı içindeyiz; yığınla al-danıştan sonra aşağı yukarı aynı şeyleri beklediğimizi kavlıyoruz. İnsan, kendinden başka biri olmak ister, kendini sınamak ister. Ben bunu ancak bir kadınla gerçekleştirebiliyorum.

Kadın hakları hareketleri için ne düşünüyorsun?

Özellikle Ortadoğu'daki yankıları çok değişik açılar getiriyor. Doğrusu heyecanlandırıyor beni.

Kadınları tanıyor musun Ömer?

Tanıyorum galiba desem çok mu iddialı olur?

Temmuz 1981

Ünlüler ve 1980'lerde “Kadın”

Halit Refiğ

Türk sinemasının orta kuşak yönetmenlerinin en ünlülerinden Halit Refiğ. Yönetmenliğinin yanı sıra sinema üstüne, kültür üstüne yazılarıyla da sivrilmiş bir düşünür. Türk televizyon izleyicisi onu daha çok Aşk-ı Memnû dizisinden tanıyor. Zengin iç dünyası, duyarlı anlatımı, şiirsel sinema diliyle Refiğ'in kendine özgü bir yeri var sinemamızda. Önümüzdeki aylarda ünlü romancı Kemal Tahir'in Yorgun Savaşçı adlı romanından televizyona uyarladığı diziyi izleyeceğiz.

Halit Refiğ Gurbet Kuşları (1964) filmiyle ilk Antalya Festivali'nde en iyi film ve en iyi yönetmen ödülleri kazanmıştır. Kırık Hayatlar (1965) Gaziantep Festivali'nde, Bir Türk'e Gönül Verdim (1969) Adana Festivali'nde ödüle değer bulunmuştur.

Gurbet Kuşları Hindistan Film Festivali'nde, Şehirdeki Yabancı Moskova Film Festivali'nde, Haremde Dört Kadın Sorrento Festivali'nde Türkiye'yi resmen temsil eden ilk filmlerden.

Halit Refiğ 1934 doğumlu, Robert Kolej Mühendislik Bölümü'nü bitirmiş.

1956'daydı sanırım. Akis dergisinde sinema üstüne yazıların, film eleştirilerin yayımlanıyordu. O günlerden bu yana, senin sinema serüvenini büyük bir ilgiyle, saygıyla izlemiş bir yakınınım Halit. Şimdi bakıyorum da, bu ilginç serüvenin başlangıcından bugüne kadar işlemekten hiç yılmadığın bir konu var: Yasak aşk. Bu kaba tanımı biraz daha inceltirsek, toplumun katı kurallarına, kapalı çevrenin acımasızlığına ters düşen bir kadın-erkek ilişkisi diyebiliriz. Şehirdeki Yabancı ile Aşk-ı Memnû en belirgin örnekler...

Her toplum düzeninde, kişinin vazgeçilmez içgüdüleriyle, toplumun kuralları arasında temel bir çelişki vardır bence. Cinsellik, kişinin özüyle yakından ilintilidir, en önemli varoluş nedenidir. Öte yandan birey, sonraları toplumsallaşmak zorunda kaldığından, kaderini ister istemez toplumun genel kaderine bağlar. Biliyo-

ruz ki toplumlarda bir çeşit süreklilik geçerlidir; arada umut verici çıkış yolları getiren bir süreklilik; oysa her birey için kişisel son, kaçınılmaz bir yok oluşturmaz. Bu yüzden sanatta iyimserlik, ancak genel toplum yaşamı adına geçerlidir, birey kendine döndüğünde cinsel tragedyasıyla karşı karşıya kalır.

Osmanlı toplumunun yozlaşmamış dönemindeki değerler sistemine karşı çıkan aydınlarımızdan değilsin. Bu kişisel ışıltılı deneyleri o genel mozağin içine nasıl yerleştiriyorsun?

Osmanlılık dramı, yarının yolunu aydınlatmada, geçmiş bir anahtar olarak kullanmamızda ışık tutuyor bize.

Bu tarih bilinci olmadan ileriye dönük çabalarımız mutlaka güdük kalacaktır.

Bu arada bu bilinci bana aşıl原因 önemli romancımız Kemal Tahir'i saygıyla anmak isterim.

Filmlerini görenler, Türk romanını, resmini, özellikle müziğini iyi bilen bir yönetmen olduğunu hemen anlamışlardır. Bu özelliğin –istersen yine tarih bilinci diyelim– bence garip bir erotizm katıyor yapıtlarına. Ne dersin?

Dediğini gerçekten başarabildimse çok sevinirim. Kadınla erkek arasında her ilişki, biraz da cinseldir. Sosyal kuralların ehli-leştirdiği bir cinsel iletişim: Kendi cinselliğinin, karşısındakinin cinselliğiyle belirlenmesi, farkına varılması. Eşcinsellerin yanında duyduğumuz tedirginlik, bir “farkında olamamanın” yarattığı tedirginliktir aslında; karşımızdakinin cinselliğinde hangi yanın ağır bastığını tartamayız bir türlü. Yalnız cinsel ilişki derken, cinseller arası ruhsal iletişimden söz ediyorum. Erotizm, ruhsal yanı çok güçlü, fiziksel yanıysa daha önemsiz bir iletişimdir.

Türk sinemasında kadının iç dünyasına eğilmeyi tavır haline getiren bir başka yönetmen de Metin Erksan. Ama bence Erksan'da kadın, bir “ideal”, bir “erek”, zaman zaman da bir “saplantı,” pek kanlı canlı değil. istersen, bir de yabancı bir yönetmeni örnek getirelim, Roger Vadim'i... Nice nice kadın yıldız yaratan bir yönetmen Vadim. Yine de elini attığı her kadını bir prototip haline getiriyor. Sen bu iki eğilimin de dışındasın. Ayır ayrı kadınların, özel iç dünyalarına eğilmeye özen gösteriyorsun. Kadınlar değil amacın, o kadın, o andaki kadın. Öyle mi?

İşin başında tam anlamıyla değerlendiremediğim bir eğilimim bu, evet. Başlangıçta, bir sezgiydi, bir dürtüydü diyelim. Kadın-erkek ilişkisine duygusal bir yaklaşımım vardı; akıl süzgecinden geçmemiş bir yönseme. Kadının bizzat kendisiyle ilgileniyordum, çekici ve esrarengiz geliyordu bana. Sonraları bu dürtüyü deşince, psikanalitik açıdan kadının hayatın kaynağı olduğunu kavradım, bu kaynağa yönelik çabamı bilgiyle destekledim bu kere. Yeni yetmeliğin cinsel dürtüsü, yerini bilinçli bir araştırmaya bıraktı. Haklısın, tek tek kadınların davranışlarını oluşturan unsurlar, heyecanlarının kökenleri, toplumsal ve biyolojik yapıları, dengeledikleri, bastırdıkları duygular çok önemli benim için. İnsan oluşumunun gizi bugün bile rahmin karanlıklarında. Kadın rahmi de bir fabrika gibi tektip insan üretmiyor. Deminki sorunu biraz daha açarak yanıtlayayım şimdi. Ünlü romandaki Anna Karenina, Rus toplumunda yani bir Hristiyan toplumda yaşar. “İlk günah” kavramının benimsendiği bir toplumda. Onun tragedyası, o yüzden kendi ruhuyla açmaza düşmesinden kaynaklanır. Çevresindekiler günah içinde debelendikleri halde, Anna Karenina, kendi bireyine, kendi değerlerine ters düştüğünü anladığı an canına kıyar. Oysa *Aşk-ı Memnû*’daki Bihter, bir İslam toplumunda yaşamaktadır. Bu toplumda “ilk günah” kavramı yoktur. Bihter, ancak gizli ilişkisi açığa çıktığında, yani toplumsal bir suç haline geldiğinde bocalamaya başlar, cezasını çekmeye itilir. Çünkü İslam dini, toplumsal kurallara öncelik tanıyan bir dindir.

1950’lerde Kore’de askerdin. Sonra, geçen yıllarda ABD’de kaldın bir süre. Bu iki ayrı kültürün kadınları, nasıl etkiledi seni?

Amerikan kadını, yoktan var edilen bir toplumda, erkeğiyle ele çalışmış, fiziksel güce ortak olmuş, dayanıklı bir kadın. Biraz erkekleşmiş sayılabilir o yüzden. Ama Japon kadınına ele alırsak... O Amerikalı kadın kadar albenili değil, ama erkekle kurduğu ilişkide, tutumundan ötürü bir dişilik kazanıyor. II. Dünya Savaşı sırasında Japonya’ya giden Amerikalı askerlerin, savaşın bitiminde yurtlarına dönmek istememeleri, buna bağlı olabilir. Kadını biyolojik bünyesinden koparan hareketlere yakınlık duymuyorum. Türk kadını, toplumunun değişen geleneksel yapısına Batılı kadından çok daha kolay ayak uyduruyor bence.

Günümüzde evlilik kurumu için ne düşünüyorsunuz?

Ailede egemenlik sorunu şu dönemde oldukça akılcı bir raya oturdu. Türk ailesi genellikle ataerkil sayılır. Ama bugün, özellikle büyük kentlerde bu tür bir aile yok, anaerkil bir aile de almamış onun yerini. Çiftlerden hangisi daha akıllıysa, aileyi, hayatı sürdürmede hangisi daha becerikliyse onun sözü geçiyor.

Son soru... Bir zamanlar Amerikan sinemasında pek çok örneğini izlediğimiz bir tür "selamlık" filmlerinden yapmayı düşündün mü hiç? Yalnızca erkekler arasında geçen bir film...

Hiç düşünmedim, asla!

Ya, Yorgun Savaşçı?

Film, daha baştan kadınla başlıyor dersem, sakın şaşırma.

Eylül 1981

Erkeklerimizin Ortak Kuşkusu: Kadın, ya Çizmeyi Aşarsa?

Eylül 1980 sayımızdan bu yana, yazarımız Tomris Uyar, hemen her ay bir sanatçı, bir aydınla görüşerek, 80’li yıllarda erkeklerin kadına ortak bakış açısını saptamayı denedi... Bu ay da, Altan Erbulak, Nehar Tüblek, Ferruh Doğan, Mengü Ertel, Tan Oral, Turhan Selçuk, Çetin Altan, Sait Sökmen, Şahin Kaygun, Ömer Uluç ve Halit Refiğ ile yapılan görüşmelerin ışığında Tomris Uyar varlığı sonucu Elele okurları için açıklıyor...

1980’li yıllarda kadın-erkek ilişkilerine, ünlülerin nasıl baktığına dair bir dizi konuşma yayınlandı *Elele*’de; oldukça büyük bir ilgi gördüğünü sanıyorum bu dizinin. Kim bilir, belki ilerde aynı bağlamda değişik soruları ünlü kadınlara da yönelterek, ortaya daha berrak bir tablonun çıkmasını sağlayabiliriz.

Önce şunu belirteyim, bu dizide konuştuğum ünlüler, yalnız kendi uğraş dallarında sivrilmiş kişiler oldukları için seçilmediler; çoğu, yakından tanıdığım, o yüzden de kişisel eğilimlerini bildiğim sanat-düşün adamlarıydı ve bu konuda özellikle söyleyecek sözleri vardı. Yoksa elbette Türkiye’deki ünlü sayısını, on kişiye indirmek değil amacım.

Konuşmaların sonucunu şöyle bir toparlamaya kalkıştığımda, şu noktalar özellikle dikkatimi çekti:

Ünlülerin hiçbiri, kadınları “kaynaşmış bir kitle” olarak görmüyordu. Çeşitli sınıflardan gelen kadınların, o sınıfın özelliklerini taşıdığı inancındaydı. Sömürülen kadının yanı sıra, sömürgeci kadın da vardı. Hem başka toplumlarda, hem de bizim toplumumuzda.

Birleşilen ikinci bir nokta, kadının fizik varlığıyla sanata esin kaynaklığı ettiğiydi; sanki estetik kavramı kadın bedeninden kaynaklanıyordu. Ünlüler, kadın estetiğinin ve özellikle kadın doğurganlığının erkeğe çoğu kez tansımayla karışık bir ürkü duygusu

verdiğini, kadının onlara bu yüzden çekici ve erişilmez geldiğini belirttiler.

Ülkemizde kadına “ikinci sınıf yurttas” gibi davranıldığı da kesindi. Son yıllarda kadın, toplumun hemen her kesiminde, güzel sanatların ve yazının bütün kollarında yeteneğini kanıtlamaya başlamıştı.

Buna karşın erkek (en açık görüşlü olanlar bile), kadını hâlâ baskı altında tutuyordu farkında olmadan. Kadın-erkek ilişkisinin, gerek aşkta, gerek çalışma yaşamında, gerek gündelik karşılaşmalarda, gerek evlilikte daha yerine oturamadığı gerçeği çıkıyordu bu konuşmalardan. Türk kadını fazla bir çaba harcamadan Atatürk’ün armağanı olarak kazandığı hakları da, çok kez doğru dürüst kullanma olanağından yoksundu. Ya sınırları bilmiyordu ya da haklarını kullanmamayı, bir süs bebeği kimliğiyle kalmayı seçiyordu. Geleneksel korkuların, çevre baskılarının da payı vardı bu edilginlikte.

Ünlüler, kadının özgür olmadığı bir toplumda, erkeğin de özgür sayılamayacağını, eşdeğerliliğin egemenlik kuramadığı bir ortamda erkeğin de mutlu sayılamayacağını belirttiler. İki yarımdan bir tam çıkmıyordu. Erkek-kadın birleşmesi, yaratıcı, doğurgan, saygılı bir birleşme katına yükselmeliydi. Konuşmalar sırasında ünlülerin “pornografi”ye gülüp geçtiklerine, “erotizmi” baş tacı ettiklerine tanık oldum. Pornografi, gelip geçiciydi; ama erotizm, ruhsal bir iletişimi yedeğinde getiriyordu, kalıcıydı.

Ve ne yazık ki kadın ile erkek iki gerçek kişi olamadıklarında, ilişkileri hüznün verici bir cinsel birliktelikten öteye gidemiyordu.

Kişisel kanımı sorarsanız: Ünlülerin büyük çoğunluğunun günümüzde kadın hareketleri’ne, kadını tam bir özgürlüğe götürme savaşına biraz kuşkuyla baktıklarına inanıyorum.

Çoğu izlemiyorlar kadının savaşını ya da “Ne demek istediklerini anlamıyorum,” deyip geçiyorlar. Kadını “erkeksi” yapan her şeye karşılar. Yani bir anlamda tanıdıkları, bildikleri kadın’la yetinmek istiyorlar. Kadının özgürlükte “çizmeyi aşabileceğini” düşünüyorlar, tıpkı çocuğuna fazla anlayışlı davranan bir baba gibi. Ama yüzlerce yılın alışkanlığı çabuk atılamaz elbette; kim bilir, belki de uzun süren bir eğitim sonucu atılabilir ama bir düzen değişikliğiyle şıp diye değil.

Konuştuğum ünlüler, Türkiye'nin günümüze kadar uzanan kültür mirasını en yetkin temsilcilerinden oldukları gibi, sanırım bu dizide konuşma olanağı bulamadığım daha nice sanatçının, aydınının düşüncelerini de dile getiriyorlardı. Hepsine sizin adınıza teşekkür ediyorum.

Ekim 1981

Ayın Konuğu: Ayten Alpman

Onurlu Suskunluğun Açıklaması

Bizim kuşak için Ayten Alpman yalnız usta, etkileyici bir “şarkıcı” değildir, Türkiye’nin yapay ya da özentili bir Batılılaşmaya girdiği dönemde gerçek Batılı değerleri simgeleyen bir sanatçıdır: Giyimi kuşamıyla da, davranışlarıyla da, mesleğine saygısıyla da. Belki de o yüzden hafif boğuk sesi bir sıla özlemi uyandırır bizlerde. Her şeyin yapılabileceği, toplumun sanatçıya saygı duyduğu bir dönemin özlemine...

Ne yazık ki onunla tanışmam, arabeskleşme dönemimize denk geldi. Konuşma sesinden bile nasibini alamamış ses sanatçıların (!) televizyonda ve otel lobilerinde kol gezdiği bir döneme. Halk türkülerinin bile bir şef yönetiminde icra edildiği bir döneme. 1920’lerin çılgın, yitik Amerikalılar kuşağı giysileriyle ortalığa dökülüp “Bir Sevgi İstiyorum” diye bas bas bağırانların dönemine...

Ayten Alpman hiç değişmemiş. Bu özelliğini özel bir bakıma ve perhize borçlu olmadığını biliyorum, o yüzden sormuyorum. Kendi işini, özel uğraşını, bir arkadaşımın deyişiyle “adını vermeyen bir hayır sahibi” gibi yürüten kişilerde görülür bu özellik.

İlk sorum: Herkesin köşeyi dönme çabasında olduğu bir dönemde bu onurlu suskunluğunuzu nasıl açıklarsınız?

Müziği, şarkı söylemeyi sevmemle. Bu sevgimi reklam, şıklık ya da yolculuklardan yararlanmak adına kullanmak aklıma hiç gelmedi. İyi ki tenezzül etmemişim diyorum şimdi. Giyim kuşamımla, fiziğimle göz boyamak, mesleğimi bu tür çabalara alet etmek her zaman çirkin geldi bana.

Pek konuşmayan, adınız çevresinde olay yaratmamaya özen gösteren bir sanatçısınız. Bilmem ayıp olacak ama müzik eğitiminizi sorsam?

Aslında müzik eğitimimi İsveç’te aldım diyebilirim. İsveç’te çalıştığım yıllarda. Arif Mardin’in, Cüneyt Sermet’in eleştirilerinin büyük katkısı oldu kendimi bulmamda. 28-29 yaşlarınday-

dım. Caz nasıl söylenir, orada öğrendim. Günde 9 saat çalıştığımız olurdu.

Ya şimdi?

Şimdi de çalışmayı sürdürüyorum. Süheyl Denizci ile bazı arkadaşlarla sık sık bir araya gelip gönlümüzce çalışıyoruz. Geçen yıl “Caz Kulüp”te şarkı söyledim bir ara, yirmi gün süreyle de Bodrum’da bir caz kulübünde. Yani kurtlarımı döktüm mü demek?

Caz söylediğiniz dönemden sonra İtalyan şarkıları da söylediniz. Neden?

Ben hep caz söylemekten yanayım... Eski eşim İlham Gencer ticari müzikten yanaydı. Sözgelimi Çatı’yı biraz da para kazanabilmek için açmıştık. Bir mekân olsun diye en azından. Sonraları o türe giren şarkılar da söyledim. Tek düşüncem şuydu: Eve gelen dostuma çalamayacağım bir plağım olmasın, bir plaktan ötürü utanç duymayayım. Bu piyasada, bu koşullar altında da olsa duymayayım.

Sizce bir şarkıcı, elbette gerçek şarkıcıları kastediyoruz nasıl olmalı? “Şarkıcı” sözcüğünden ne anlıyorsunuz?

Her şarkıcının belli bir çizgisi, bir tavrı olmalı bence. Müzikal şarkıcısı başkadır, caz şarkıcısı başka, hafif müzik söyleyen başka. Bazen aynı şarkıyı on şarkıcıdan dinlerim, neyi nasıl yapmış diye. Bazen yıllarca aradığınız bir yorumu bir anda bir şarkıcıda bulabilirsiniz. Dinlemek gerek. Sürekli müzik dinlemek. Biliyorsunuz klasik öğrenim görmüş, ünlü birtakım şarkıcılarımız arkalarına bağlama falan alarak çıktılar sahneye. Olmadığını gördük. Gönülden sevilen bir iş varsa, onun peşini bırakmamak gerek. Kaytar-mamak gerek.

Size yön seçtiren bir şarkıcı oldu mu?

Dedemle ninem Yugoslavya’dan gelmiş göçmenlerdi. 14 yaşındayken bir arkadaşım vardı: Semiramis. Onun babası bir Ella Fitzgerald plağı getirmişti Amerika’dan, hiç unutmam. Habire o plağı dinlerdik. Mecburen hayran oldum Ella’ya. Belki seçme fırsatım olsaydı, sözgelimi Nancy Wilson’a, Diana Ross’a hayran olurudum. Ama işe Ella’yı taklitle başladım. Dedim ya, İsveç’e gidene kadar.

Orada; arkadaşların eleştirileri bana kendimi, özel sesimi buldurdum. Taklitle yol alınmayacağını öğrendim.

Peki alaturkayla aranız nasıl?

Alaturka müzikten anlamıyorum. Sevmiyorum dolayısıyla. Acıklı, iç ezici geliyor. Belki o müziği dinleyerek yetişseydim duya duya belli bir alışkanlık kazanırdım, severdim.

“Ella” deyince ya da Billie Holiday. Alkolün, sigaranın sese zararı dokunur mu? Çok sigara içtiğinizi biliyorum, ondan soruyorum.

Şarkıcı sesini boş bırakmıyorsa, belli bir disiplin içinde çalışıyorsa eroin bile etkilemez onu.

Arabeskle aranız nasıl diye sormayacağım ama arabesk bir anınız var mı?

Olmaz mı? Çağrıldığım bir düğünde şarkılarımı eski dostlarımın beğenilerine göre seçmiştim. On beş şarkı... Hepsi bir zamanlar caz seven kişilerdi. Elbette kucaklaştık. Beni özlemelelerine sevindim. Ama ilk sordukları soru “Aytenciğim ‘Kaderimin Oyunu’nu biliyor musun?” oldu. Bilmiyordum. Şarkıları söyledim ama keyfim bir anda silinip gitmişti. Ne zaman, neden caz dinlemekten vazgeçmiştiler bu insanlar?

Arabesk müzikte (müzik diyeceksek) söz çok önemli. Sitemler, beddualar. Aslına bakılırsa, alaturka müzik de sözle ayakta durur ama ince güftelerle. Söz yazarlığı ülkemizde bir meslek dalı haline geldi mi sizce?

Sanmıyorum. O rahatlığa, profesyonelliğe daha erişilemedi. Dostlukla ahabaplıkla yürütülen bir ilişki. Şu an ben sevdiğim bir müziğe söz istesem, söz yazarına çiçek falan götürmek zorundayım, o da bana “Çok doluyum,” demek zorunda. Fikret Şeneş söz yazarlarının en iyisidir bence.

Ya caz şarkıcılarının en iyisi?

Nüket Ruacan.

Biraz da özel sorulara geçelim. Beylik bir soru olmasın. “Ev işlerini sever misiniz?” gibi. İki çocuğunuz var, çağdaş bir anne olarak onlarla ilişkileriniz nasıl?

Biz çok katı kurallarla, sıkı düzenle yetiştirildik. O yüzden çocuklarımıza bizim tanımadığımız bir özgürlüğü vermek istiyoruz. İyi anneler oldu bizim kuşak. Baktım ki kızım Ayşe biraz dik başlı, yiğitliğe leke sürmemek için disiplin kurma yerine, onunla arkadaş olma yolunu seçtim. Zaten bütün ilişkilerde alttan alırım.

Herhalde bir noktaya kadar...

İyi bildiniz. O nokta zorlanmamalı. Ama kızım da oğlumla da iyi dostuz, beni saydıklarını sanıyorum. Umarım öyledir.

Ayşe Gencer'i bir televizyon programında izlemiştim. O da sizin gibi caz söylüyor galiba. Sizin etkiniz?

Düşünürseniz bizim genç kızlığımızda Taksim Belediye Gazinosu, Kervensaray gibi yerler vardı. İyi orkestralar, iyi solistler dinlemiştik. Şimdiki gençlerin böyle bir olanağı yok. Ancak bizden etkilenmişlerse, meraklarını sürdürabiliyorlar. Plaklardan, kasetlerden. Bir caz olayıyla yüz yüze gelme olasılıkları çok az.

Peki gençlerin ilişkilerini nasıl değerlendiriyorsunuz?

Romantizmin bittiğini hüzünle izliyorum. Yine de caz dinleyen bir genç kalabalığı var. Tuna Otenel'i, beni, öbür arkadaşları çıt çıkmadan dinleyen coşkun bir kalabalık gördüm Bodrum'da. Ben de gençler, sonunda caza dönecek. Halk dediğimiz kitle zaten iyi verileni değerlendiriyor, iyi olanı sezgiyle de olsa bulabiliyor. Yani bir şeyler aksıyorsa bunda TRT'nin, basın ihmal söz konusu.

Son bir soru Ayten Alpman. Anladığım kadarıyla sizden talep edilmeyen bir arzı sürdürmekte kararlısınız. Ödülü ne olabilir?

Sizin gelip benimle konuşmanız sözgelimi, konuşmak için beni seçmeniz.

Benim için de sizi tanımadan da tanıyabilmiş olmak!

9 Eylül 1984

